

М. М. Коваленко

**ДЕРЖАВА ТА БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР:
РЕАЛІСТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ**

Монографія

Харків – 2015

УДК 336:338
ББК 6565.262.1(4УКР)
К56

Рецензенти:

Амосов Олег Юрійович, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри економічної теорії та фінансів Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

Лагодіснко Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі Одеської національної академії харчових технологій;

Олійник Олександр Васильович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва;

Шиян Дмитро Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Коваленко М. М.

К56 Держава та банківський сектор: реалістична організація взаємодії : монографія / М. М. Коваленко. – Х. : Tim Publishing Group, 2015. – 332 с.
ISBN 978-966-2741-36-0.

Монографія присвячена визначенню стратегічних орієнтирів налагодження взаємодії між державою і банківським сектором України для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Охарактеризовано межі між державним і ринковим регулюванням банківського сектора та чинники її визначення. Розроблено рекомендації щодо підвищення відповідальності діяльності установ, які здійснюють державне регулювання банківського сектора. Сформовано методологію організації механізму державного регулювання банківського сектора на засадах системного та синергетичного підходів з урахуванням низки законів загальної організаційної науки. Визначено проблеми функціонування банківського сектора в контексті забезпечення відродження господарства України. Запропоновано підходи до побудови організаційно-функціональної структури механізму державного регулювання банківського сектора як форми реалістичного впливу держави на банківський сектор. Узагальнено інноваційні шляхи розвитку банківського сектора, в рамках чого запропоновано систему його соціальної відповідальності, а також концепцію залучення механізму державного регулювання банківського сектора до стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів в Україні.

Для наукових і практичних працівників, слухачів, студентів і викладачів різних спеціальностей, а також усіх тих, хто своє майбутнє не відокремлює від майбутнього нашої держави.

Табл. 17. Іл. 22. Бібліогр.: 505 назв.

УДК 336:338

ББК 6565.262.1(4УКР)

© М. М. Коваленко, 2015

© Тим Паблиш Груп, 2015

ISBN 978-966-2741-36-0

— ЗМІСТ —

Вступ	4
Розділ 1. Науково-теоретичні засади державного регулювання банківського сектора	6
1.1. Визначення банківського сектора в системі державного регулювання економіки	6
1.2. Синтез напрямів економічної теорії у вирішенні питань впливу держави на розвиток економіки та діяльність банків	13
1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання банківського сектора та його зіставлення з вітчизняними реаліями	23
1.4. Межа між ринковим саморегулюванням та державним регулюванням банківського сектора	38
1.5. Особливості діяльності НБУ в умовах його незалежності та розповсюдження корупції у банківському секторі	52
Розділ 2. Механізм державного регулювання банківського сектора	69
2.1. Сутність та функціональна побудова механізму державного регулювання банківського сектора	69
2.2. Цільова переорієнтація завдань банківського регулювання на основі вдосконалення суб'єктно-об'єктних управлінських відносин	90
2.3. Характеристика банківського нагляду	105
2.4. Загальні положення державного банківського контролю в умовах підвищення фінансової безпеки держави	120
2.5. Типологія корупції у банківському секторі та ключові аспекти протистояння їй	129
Розділ 3. Результати сучасного стану взаємодії держави та банківського сектора	140
3.1. Банківський сектор в умовах перманентних поширень кризових процесів в економіці країни	140
3.2. Система індикаторів фінансової стійкості банківського сектора	152
3.3. Роль грошово-кредитної політики у вирішенні проблемних питань економіки України	158
3.4. Державна політика забезпечення грошима національної економіки	177
3.5. Оцінювання засад реалізації емісійної функції Національного банку України	185
Розділ 4. Реалістичний вимір в системі організації взаємодії держави та банківського сектора	197
4.1. Модифікація організаційних структур банківського регулювання, банківського нагляду та державного управління до єдиної цілеспрямованої системи	197
4.2. Утворення організаційної структури державного банківського контролю, спрямованої на попередження та протидію корупції у банківському секторі	213
4.3. Інноваційна форма розвитку банківських установ України як чинник соціально-економічного розвитку країни	229
4.4. Концептуальні засади участі механізму державного регулювання банківського сектора при переході до інноваційно-інвестиційної моделі	242
4.5. Еволюція сутності та функціонального складу грошей в умовах ціннісних трансформацій українського суспільства	260
Висновки	274
Список використаних джерел	282
Додатки	315

— ВСТУП —

Банківський сектор є однією з центральних ланок національної економіки, важливим чинником соціально-економічного розвитку країни. Завдання, які стоять перед банківським сектором країни, весь час ускладнюються. Економіка України в цілому переживає переломний історичний момент як в плані визначення її місця у світовій економіці, що пов'язано з поширенням глобалізаційних тенденцій, так і з точки зору необхідності скорішого вирішення надзвичайно складних проблем, що накопичилися останнім часом в ній самій. І питання розв'язання цих проблем істотно пов'язано саме з банками, які мають бути готовими до цієї відповідальної місії.

Глибинна структурна трансформація в економіці, що продовжується в Україні вже понад двадцять років, супроводжувалася корінними змінами в сутності економічних відносин. Перехід до змішаного типу економічної системи на основі появи різних форм власності на засоби праці та методів координації дій економічних суб'єктів призвели до істотних змін, радикальної перебудови всіх структур національного господарства. Серед секторів економіки, що зазнали особливо суттєвих змін, став банківський сектор, у якому процеси перетворення власності та формування ринкових відносин відбувалися в складних умовах і у певній мірі в прихованих, деформованих і неоднозначних за змістом і наслідками формах, які зачіпають інтереси держави, великих груп людей і цілих галузей економіки.

На початковому етапі зазначених трансформаційних процесів особливо очевидним було використання реформування відносин власності більшою мірою не як інструменту підвищення ефективності народного господарства, а скоріше як механізму перерозподілу власності та “відмивання” нелегально отриманих капіталів. Відповідно до цього відбувалося й становлення банківського сектора, сьогочасна діяльність котрого не може забезпечити повноцінного обслуговування господарських суб'єктів реального сектора економіки та стимулювання задоволення суспільних потреб у цілому.

Державне регулювання у банківській сфері пройшло доволі складний шлях у своєму розвитку, що безпосередньо позначилось і на трансформаційних процесах в економіці країни. Однак тенденції останніх років свідчать про те, що комерційні банки все більше прагнуть зберегти паритет з державною владою. Банки, що опинились на межі банкруства, намагаються одержувати від держави фінансову допомогу за рахунок коштів платників податків та зростання боргової залежності державного сектора управління. Унаслідок впливу низки чинників, у тому числі й через існування недосконалостей у державному регулюванні банківською діяльністю, починаючи з 2009 року, банківський сектор України отримав в цілому прямий негативний фінансовий результат, який досяг майже 174 млрд грн. Крім того, банківські кредити характеризуються недосконалою структурою та високим рівнем процентних ставок, що значно перевищує рентабельність виробничих галузей економіки. Строки кредитування не відповідають потребам вітчизняних виробників. Збільшується частка доходів, отриманих від проведення спекулятивних операцій, пов'язаних з рухом курсу валют, акцій, цін на нерухомість тощо.

Складний характер впливу процесів глобалізації на державний суверенітет стає все відчутнішим. Державна влада крок за кроком втрачає можливість ефективно використовувати такі традиційні важелі макроекономічного регу-

лювання, як імпорتنі бар'єри та експортні субсидії, курс національної валюти або ставка рефінансування центрального банку. Виникає невідповідність повноважень традиційних державних інститутів потребам прийняття рішень для блага економіки своєї країни. Контроль над основними ресурсами і економічними процесами швидко переходить до міжнародних інститутів або наддержавних органів. Збільшується перелік повноважень, що делегується державою наднаціональним органам і універсальним глобальним організаціям. Першими звужуються можливості проведення самостійної грошово-кредитної, валютної та експортно-імпоротної політики.

Процес формування нового банківського сектора, який би відповідав сучасним потребам господарства країни, вимагає більш глибоких коригувань з боку держави, а також потребує особливих зусиль від самих банків щодо вдосконалення їх внутрішніх організаційно-функціональних структур. А все це обумовлює необхідність проведення наукових досліджень, осмислення широкого кола теоретико-методологічних проблем, що виникають під впливом великомасштабних економічних, фінансових і соціальних процесів у світі та в Україні. І серед таких наукових проблем значне й у певному сенсі ключове місце слід відвести проблемі формування та функціонування механізму банківського сектора економіки України. Вирішення цієї проблеми дозволить розв'язати цілу сукупність протиріч, що стримують розвиток банківського сектора України, знайти для нього якісно нове місце з точки зору його найпродуктивнішої підтримки як національної економіки, так і сталого розвитку суспільства.

Питання розв'язання існуючого протиріччя між величезними ресурсними можливостями до соціально-економічного зростання країни та неможливістю їх залучення за відсутності необхідного рівня грошово-кредитних відносин вимагає розробки нової форми організації взаємодії між банківським сектором та державою. Дана проблема є досить актуальною для сучасного українського державотворення, що зумовлено необхідністю підвищення ролі державного регулювання банківського сектора у відбудові національної економіки. У той же час вимагає вирішення питання покращення взаємодії Національного банку та Уряду України на основі посилення державного контролю з метою спрямування єдиної державної фінансової політики на інноваційно-інвестиційний розвиток, зниження рівня безробіття, підвищення якості життя населення країни. На сьогодні не повністю використовуються можливості державних банків щодо підтримки реалізації державних програм, фінансування пріоритетних напрямів економіки. Не набуває активного розвитку й носить формальний характер соціальна відповідальність банків, поширення якої характеризується розпорошеністю зусиль з боку всіх зацікавлених сторін – “банки-держава-суспільство”. Посилення міжнародного руху банківського капіталу потребує зваженої державної регуляторної політики, спрямованої на запобігання відтоку капіталу за кордон, руйнівного впливу світових фінансових криз, а також на мінімізацію ризиків розвитку вітчизняного банківського сектора. Важливим є визначення нових прикладних заходів з боку державного регулювання банківського сектора економіки з використанням сучасних досягнень науки, практичних аспектів світового досвіду та врахування викликів сьогодення.

Автор широ вдячний ТОВ “Световит”, Департаменту “Енергозберігаючі технології”, в особі Олега Львовича Юсипа за допомогу у виданні монографії.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

1.1. Визначення банківського сектора в системі державного регулювання економіки

Банківський сектор займає специфічне становище в економіці країни. Це зумовлено тим, що його діяльність має двоїстий характер. Як зазначає О. І. Барановський із співавторами [350, с. 12], комерційні банки виступають не лише як комерційні підприємства, які взаємодіють з виробничими і торговельними секторами економіками, з державними фінансами і сферою грошових відносин населення, а й, разом із центральним банком, повинні забезпечувати нормальну життєдіяльність держави і підвищення рівня життя населення. Причому, на відміну від небанківських фінансових установ, банки мають істотну перевагу в доступі до інформації про стан компаній нефінансового сектора, оскільки вони беруть участь у платіжній системі, де за допомогою позикових і розрахункових рахунків позичальників можуть оцінювати фінансовий стан останніх. У свою чергу, діяльність центрального банку також має двоїстий характер. Так, будучи самостійною ланкою банківського сектора, він головним чином виконує функції державного управління і виступає суб'єктом інституціонального механізму в структурі національної економіки як комплексу галузей з виробництва товарів і послуг для забезпечення життєдіяльності суспільства та держави з відповідними технологічними і міжгалузевими зв'язками. А з іншого боку, поступово трансформується у вищій за функціональними можливостями орган регулювання економіки країни, підпорядкованого наднаціональним регулюючим структурам, цілі яких можуть суперечити інтересам її соціально-економічного розвитку, а також схильного до всебічної підтримки провладних олігархічних структур, що також веде до багатьох негативних наслідків для суспільства.

Слово сектор походить від пізньолатинського *sector* та від лат. *seco*, що означає розрізати, розділяти. Термін сектор – це чітко виражена складова частина або частина народного господарства, яка має певні економічні й соціальні ознаки [49]; сектор – це галузь, ділянка державної, господарської діяльності [433]. Під господарством необхідно розуміти все, що складає виробництво та службів йому. Для позначення сукупності галузей і сфер виробництва, споживання та обміну, що функціонують в певних територіальних межах (державі) використовують термін народне господарство, який традиційно є економічним терміном. Існує декілька різних способів розподілу економіки на сектори – за історичним розвитком, за гіпотезою трьох чи чотирьох секторів економіки, або за належністю до державного, приватного чи неприбуткового сектору.

У відповідності з підходом трьох секторів економіки, сучасні економічні системи характеризуються трьома основними сферами діяльності:

1. Первинний сектор економіки: галузі економіки, продукти яких здебільшого є сировиною для інших галузей. До первинного сектора належать

сільське господарство, рибальство, лісова промисловість та гірництво. До первинного сектора також часто зараховують діяльність, пов'язану зі збором, пакуванням, очисткою і переробкою сировини на місці.

2. Вторинний сектор економіки: галузі економіки, що перетворюють сировину на закінчений, готовий до споживання, продукт, наприклад виробництво автомобілів зі сталі або виробництво одягу із тканин. До вторинного сектора належать будівництво і виробництво. Вторинний сектор використовує матеріали первинного сектора і виробляє на основі цієї сировини продукт, призначений для споживання, продажу або використання в інших галузях.

3. Третинний сектор економіки або сфера послуг: включає економічну діяльність, пов'язану з послугами. Поняття послуг охоплює всі види діяльності, що не завершуються виробництвом продукту, але сприяють процесу виробництва, покращуючи продуктивність – це фінансова і банкова діяльність, транспорт, оптова і роздрібна торгівля, страхування, інформаційна галузь, медицина, освіта та індустрія розваг тощо. Інформаційні технології часто виокремлюють і можуть включати у четвертинний сектор економіки.

З точки зору системно-структурного аналізу О. Реверчук розглядає банківський сектор, як “сукупність банківських установ, які займаються банківською діяльністю на професійній основі, підпорядковуючись законодавчо встановленим нормам і правилам її ведення, внутрішня і зовнішня взаємодія між якими породжує багаторівневу економічну структуру” [374, с. 421]. Отже, можна стверджувати, що *банківський сектор* – це динамічна система, частина народного господарства, яка характеризується специфічними функціями, складається із банківських установ та є складовою економічної діяльності в країні. До банківського сектора належать усі банки, що функціонують, включаючи також і Національний банк.

В економічній літературі відсутнє однозначне трактування поняття “банк”, а також його ролі на фінансовому ринку і місця в національній економіці. Це обумовлено розмаїттям фінансових посередників, а також різноманіттям операцій, які вони проводять у своїй господарській діяльності для задоволення потреб суб'єктів господарювання.

Спектр банківської діяльності досить великий, але головна функція, котру виконує банківська установа, не змінюється, і полягає вона в акумулюванні тимчасово вільних коштів та перетворенні їх у позиковий капітал, тобто призначення банківської діяльності полягає у перерозподілі грошової маси від економічних суб'єктів з тимчасово вільними грошовими ресурсами до суб'єктів, які потребують додаткових капіталовкладень. Таким чином, банк виступає свого роду посередником між економічними суб'єктами.

В Україні з 2001 р. згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” поняття “банк” визначали як юридичну особу, “яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: із залучення та розміщення вкладів фізичних та юридичних осіб від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб” [135].

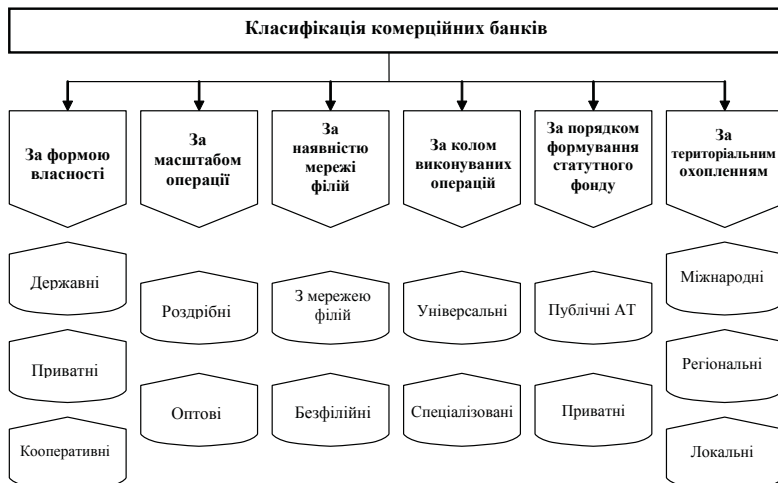
Але слід відзначити, що з набуттям чинності Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків”

визначення терміна “банк” викладено в такій редакції: “Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків” [136].

В Енциклопедії банківської справи України наведено таке визначення банку: “Банк (нім. *bank*, франц. *banque*, італ. *banco* – лава, конторка, стіл мінняйла) – особлива грошово-кредитна установа, економічна інституція, яка діє на фінансовому ринку, акумулює тимчасово вільні грошові кошти і заощадження, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовним камінням, випускає в обіг (емітує) гроші та ціні папери, надає різноманітні послуги фінансово-економічного характеру, виконує інші функції” [119, с. 45].

Більш широке формулювання поняття “банк” щодо регулювання грошового обігу у країні, котрому притаманні риси специфічні вітчизняній практиці дають А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Г. О. Партин: “Банк ... – кредитно-фінансова установа, що зосереджує тимчасово вільні кошти, надає їх у строкове користування у формі кредитів (позик), стає посередником у взаємних виплатах і розрахунках між підприємствами, установами чи окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей, здійснює операції з золотом, чужоземною валютою та інші функції. Є юридичною особою. За функціями та характером виконуваних операцій банки поділяються на центральні (емісійні), комерційні (депозитні), інвестиційні, іпотечні, ощадні й інші” [329, с. 48].

У ринковій економіці функціонують різні види банків, які класифікуються за певними ознаками (див. рис. 1.1).

* Крім функціональної, виділяють галузеву і регіональну спеціалізації банків.

Рис. 1.1. Класифікація комерційних банків [451, с. 53]

Як видно з рисунку, за колом виконуваних операцій, у світовій практиці функціонують такі основні, найтипівіші види банківських установ:

- універсальні комерційні банки;
- спеціалізовані банки: інвестиційні, банки розвитку, інноваційні, ощадні, іпотечні, поштові, комунальні, електронні (Інтернет) банки тощо.

Важливим для нашого дослідження є розмежування всіх банків на дві великі групи: універсальні та спеціалізовані. Універсалізація і спеціалізація банків мають свої позитивні і негативні аспекти.

Універсальні банки є більш стабільними, що пояснюється тим, що вони завдяки великому асортименту послуг можуть уникати продажу тих чи інших активів у несприятливий для них час, тобто коли ціна на них тимчасово знижена. Крім того, внаслідок вищої диверсифікації активів вони менше наражаються на ринкові ризики.

Банк набуває статусу спеціалізованого банку в разі, якщо 50 відсотків його активів є активами одного типу. Спеціалізація має, на перший погляд негативні риси, оскільки спеціалізованим установам важче зменшувати власні ризики внаслідок вузького спектра здійснюваних операцій та низької диверсифікації. Однак, з іншого боку, чим вужча спеціалізація, тим менше витрат несе банк на одну операцію, тобто спеціалізовані банки у своїй сфері можуть бути ефективнішими, ніж універсальні. До того ж, спеціалізовані банки здатні сприяти здійсненню певної економічної політики держави, що відноситься, перш за все до діяльності банків розвитку.

Банківські установи об'єднуються у банківський сектор за різними структурними характеристиками: за рівнем капіталізації, за розміром активів, за формою власності, за характером діяльності, за територіальною ознакою. В якості складової частини банківський сектор входить до складу національної економіки. Це можна розшифрувати як те, що даний сектор тісно пов'язаний зі споживанням, виробництвом та обігом різних нематеріальних і матеріальних благ. Успіх економічного розвитку країни окрім іншого багато в чому залежить від того, як функціонують банки і банківський сектор у цілому.

До банківського сектора не відносяться квазібанки (майже банки). Квазібанки поділяються на дві групи. Першу становлять фінансові інституції банківського профілю з обмеженим колом банківських операцій (лізингові й факторингові компанії, кредитні спілки і товариства, ломбарди, товариства взаємного кредитування, розрахункові (клірингові) центри. До другої групи належать фінансові інституції небанківського спрямування, які маючи певні фінансові ресурси, здійснюють кредитні операції (страхові компанії, інвестиційні компанії і фонди, пенсійні фонди, фінансові компанії). Вони здійснюють кредитування обмеженої кількості юридичних і фізичних осіб відповідно до законодавства та своїх статутів.

Виникнення банківського сектора стало одним із об'єктивних наслідків розвитку продуктивних сил суспільства та вдосконалення виробничих відносин у цьому суспільстві. Для банківського сектора характерним є те, що він залежить не тільки від стану та напрямків розвитку економіки, але у значній мірі умовлений суб'єктивними факторами, зокрема правовими заса-

дами побудови країни, її загальною структурою, кількістю рівнів фінансової системи, державним устроєм, духовно-моральним станом суспільства тощо.

Держава має забезпечувати координацію та об'єднання зусиль усіх банків як посередників на грошовому ринку для якісного виконання певних функцій, які властиві лише банкам [126; 83, с. 46]:

– трансформаційна. Банківські установи, крім центрального банку, залучають вільні кошти підприємств та населення (зокрема, приймають депозити) та вкладають їх на свій страх і ризик у розвиток суб'єктів господарювання, впливаючи таким чином на величину, якість, вартість та строки грошових капіталів. В масштабах усього банківського сектора у трансформаційний процес включається центральний банк, використовуючи механізм рефінансування шляхом проведення кредитних аукціонів, тендерів, прямого надання кредитів. Центральний банк трансформує ресурси грошового ринку і за строками, і за розмірами в регіональному аспекті у більших масштабах, ніж окремі комерційні банки. Він завершує трансформаційні процеси в межах усього грошового ринку, які були розпочаті комерційними банками;

– створення платіжних засобів, випуск платіжних інструментів (емісійна). У виконанні цієї функції беруть участь усі ланки банківського сектора – центральний банк, який здійснює готівкову емісію (він має монополієне право на її випуск), а також усі інші банки, які випускають кредитні платіжні документи. Дана функція нерозривно пов'язана з наступною функцією;

– регулювання грошової маси в обігу. Оперативна зміна грошової маси в обігу. Збільшуючи чи змінюючи її відповідно до зміни попиту на гроші, банківський сектор приймає участь в управлінні пропозицією грошей залежно від потреб економіки. Причому ефективність діяльності банківського сектора багато в чому залежить від напрямків вливання грошової маси в економіку, її структури, досягнення саме тієї “золотої середини” між недопущенням різкого збільшення чи зменшення грошової маси в обігу з метою стримування темпів інфляції або утворення “грошового голоду” в економіці. Цього можна досягти шляхом використання грошово-кредитної політики центрального банку;

– стабілізаційна. Забезпечення стабільної банківської діяльності, що обумовлено надзвичайно її високою ризикованістю. Внаслідок дестабілізації банківської діяльності може розбалансуватися грошовий ринок, що спровокує загальноекономічну кризу. Ця функція досягається за рахунок впливу держави через центральний банк або інших уповноважених органів на діяльність комерційних банків із метою недопущення банкрутства останніх та створення дієвого механізму страхування банківських ризиків.

Саме банки виступають основними носіями та організаторами грошово-кредитних відносин, мають провідну посередницьку роль серед фінансових посередників. З цього приводу О. В. Дзюблюк зазначає, що “... в системі установ інфраструктури фінансового ринку головна роль належить банкам як інститутам, через які проходить рух основної частини грошових ресурсів” [109, с. 41]. Підтвердженням цього виступають також такі аргументи, як розміри керованих активів, кількість потенційних бізнес-пропозицій, вплив банків на відтворення економічних процесів і поведінку людей.

Досліджуючи питання державного регулювання банківського сектора економіки необхідно виходити перш за все з вірного визначення таких понять як “банківське фінансове посередництво”, “банківські операції”, “банківські послуги”, “банківська система”. Важливо з’ясувати основні характеристики, притаманні цим категоріям.

Історія економічних відносин свідчить, що фінансове посередництво як окремий інститут виникає з розподілу праці в сфері обслуговування руху фінансових ресурсів, поступово виокремлюючись у самостійний вид господарської діяльності. Без його існування можлива загроза операційно-го звуження ринку і натуралізація господарського життя.

Розуміння сутності фінансового посередництва виходить з поділу на пряме фінансове посередництво (емітуючи спеціальні власні вторинні зобов’язання), яке здійснюють небанківські структури – наприклад, інвестиційні фонди та компанії, що випускають інвестиційні сертифікати або страхові компанії – поліси; а також на непряме – яке реалізують банки.

Якщо розглядати саме банківське фінансове посередництво, то його варто визначати як пропозицію та реалізацію банками фінансових послуг як особливого товару на умовах провадження виключних і поєднаних видів діяльності, управління капіталом під час його переміщення від власників-постачальників вільних ресурсів до найефективніших його споживачів. При цьому здійснюється перерозподіл ризиків і ресурсів між постачальниками і споживачами фінансового капіталу, між кредиторами та позичальниками коштів у динаміці їх руху.

З ускладненням фінансової системи відповідно збільшується кількість послуг, які пропонують посередники. Банки під час управління потоками капіталу надають досить широкий спектр банківських операцій і послуг, серед яких виділяються, насамперед, депозитні, кредитні, інвестиційні, емісійні, посередницькі, депозитарні, трастові та консалтингові.

На практиці поняття “банківські операції” та “банківські послуги” є нерозривно-послідовними: реалізація операцій передбачає обслуговування клієнтів, а впровадження послуг у динаміці має форму операцій. Згідно Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг” [146] фінансова послуга трактується як операція з фінансовими активами, а банківські послуги є частиною фінансових і тому відповідним чином пов’язуються з банківськими операціями. Тобто банківська послуга – це кінцевий продукт банку – є об’єктом купівлі-продажу; а банківська операція – безпосередньо виробничий процес, виважена процедура дій, спрямованих на управління власним і клієнтським капіталом. Отже ефективність банківської послуги залежить від отримання банком комісійної та/або процентної винагороди у грошовій формі після задоволення потреби клієнта; а ефективність банківської операції полягає в отриманні економічної вигоди через зменшення витрат часу на її проведення.

Ринком банківських послуг є сфера діяльності його учасників з метою надання та споживання певних послуг. Відповідно до визначення вищевказаного Закону поняття “державне регулювання ринків банківських послуг”

як складової “державного регулювання ринків фінансових послуг” можна сформулювати, як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками банківських послуг з метою захисту інтересів споживачів банківських послуг та запобігання кризових явищ.

В економічній літературі досить часто можна зустріти таке поняття, як “банківська система”. Існує багато визначень сутності банківської системи, загальний зміст яких полягає в тому, що банківська система – це сукупність банків, інституцій у їх взаємозв’язку, яка поєднується і функціонує внаслідок діяльності держави та суспільства.

На основі проведеного О. Воробйовою дослідження [76] стосовно сутності банківської системи з урахуванням широкого кола ознак, що їй притаманні, науковцем було дано визначення, що банківська система – це складна багатогранна економічна структура, котра виникає і діє на відповідному історичному етапі розвитку банківських інститутів, держави і суспільства, яку треба розглядати з декількох позицій: економічної теорії; фінансової науки; історичного та логічного аналізу розвитку банків, держави та суспільства; з організаційно-управлінської позиції щодо формування будь-яких економічних структур; з правових основ формування будь-яких економічних систем; з соціально-політичних потреб держави і суспільства.

До специфічних рис банківської системи України можна віднести такі:

1. Дворівнева структура – банківська система складається з двох рівнів: на першому перебуває один банк, якому надається статус центрального – це Національний банк України, на другому – усі інші банки. Центральний банк – емісійний, кредитний, розрахунковий і касовий центр держави. Він володіє монополією правом випуску в обіг банківських білетів (банкнот), а також здійснює фінансово-наглядові функції. Головними завданнями центрального банку є забезпечення стійкості національної грошової одиниці, а також регулювання та координація діяльності грошово-кредитної системи.

Банки другого рівня юридично й економічно відокремлені. Вони здійснюють свою діяльність на комерційних засадах з метою одержання прибутку в умовах вільної конкуренції. Ці банки обслуговують економічних суб’єктів – учасників грошового обороту, зокрема юридичних та фізичних осіб. Через банки, які належать до другого рівня, банківська система обслуговує економіку держави відповідно до завдань, які впливають з грошово-кредитної політики центрального банку.

2. Гнучке поєднання централізованої керованості банківської системи із збереженням повної економічної незалежності та відповідальності за результати своєї діяльності в кожному банку, який входить у систему.

3. Існування загальносистемної розрахункової інфраструктури, що забезпечує ефективне функціонування окремого банку, а також взаємодію банків (наприклад, система кореспондентських відносин між банками з використанням новітніх технологій).

Банківська система України складається з Національного банку України (НБУ) та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону “Про банки і

банківську діяльність”, Закону “Про Національний банк України”, Закону “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” та інших законів України.

Поняття “банківський сектор” та “банківська система” дуже перекликаються між собою. І, навіть, їх нерідко використовують як синоніми. У той же час, банківський сектор необхідно розглядати як складник системи національної економіки, котрий утворюється із системи банківських інститутів, які знаходяться у постійному взаємозв’язку між собою. З точки зору державного управління в економічній сфері більш вірним буде здійснення дослідження теорії, методології, практики саме державного регулювання банківського сектора, а не банківської системи. Така постановка питання концентрує наше дослідження на тому, що банківський сектор, як мобілізаційна та координуюча сила усієї економіки країни, має стати об’єктом особливої уваги державного регулювання економіки України, метою котрого є стабільний соціально-економічний розвиток країни.

У сучасній економіці основним стрижнем фінансової системи є банки. Саме вони спрямовують приватні заощадження та можуть бути потужною ланкою у мобілізації державних фінансів за певними напрямками розвитку національної економіки, розподіляють інвестиції серед підприємств, приймають участь в оптимізації збалансованості споживання домогосподарств та видатків підприємств у часовому вимірі, дозволяють останнім розподіляти між собою ризики тощо. Обов’язковою сходиною зміцнення вітчизняного банківського сектора є розуміння та сприйняття державного регулювання банківського сектора як однієї з необхідних складових банківської справи.

1.2. Синтез напрямів економічної теорії у вирішенні питань впливу держави на розвиток економіки та діяльність банків

Дискусії щодо необхідності і особливостей державного регулювання економіки з метою створення режимів форсованого розвитку певних її секторів чи захисту від різних внутрішніх та зовнішніх деструктивних течій призвели до встановлення протистояння трьох основних концепцій впливу держави на економіку: лібералізму (капіталізму або ринкової економіки), соціалізму та реалізму (національно-державної економіки).

Економічний лібералізм бере свій початок від класичних теорій англійських політекономів – А. Сміта та Д. Рікардо. А. Сміт заснував ідею “невидимої руки” ринку, його можливості без зовнішніх втручань з боку держави найбільш ефективно перерозподіляти ресурси, досягати найбільшої вигоди для всіх. Більш того, державне регулювання, вважається лібералами не тільки не потрібним, але й шкідливим. Відповідно до ідей Д. Рікарда, економічна свобода господарюючих суб’єктів сприяє отриманню максимальних прибутків, котрі стають джерелом інвестицій, що стимулюють розвиток усіх сфер економіки.

Прибічники лібералізму вважали, що швидке зростання виробництва, за яким не встигає пропозиція праці, призводить до зростання заробітної плати,

що, у свою чергу, сприяє уповільненню темпів росту виробництва і стимулює пропозицію праці. В умовах скорочення виробництва відбувається низка послідовних і взаємообумовлених процесів, а саме: виникає і зростає безробіття, падає реальна заробітна плата, зменшується пропозиція праці, збільшується попит на неї, і в результаті, нібито автоматично, досягається повна зайнятість.

Незважаючи на історичні зміни та еволюцію соціально-економічних відносин у світі, ідейний стрижень лібералів залишається незмінним. Так, неолібералізм, пов'язаний перед усім з іменами Ф. Хайєка, Л. Мізеса та Ф. Фрідмена, залишає державі тільки роль рефері, який забезпечує сприятливі умови для вільної конкуренції. Так Ф. Хайєк під конкуренцією розумів процес відкриття нових можливостей для використання доступних ресурсів за рахунок удосконалення продуктів і технологій, відкриття нових ринків, джерел сировини чи нових типів організації. Неоліберали у своїй більшості не признають провалів ринку, а їх реальне існування пояснюють не обмеженістю можливостей капіталізму, а тим, що локальні, але постійно існуючі втручання держави перешкоджають нормальному функціонуванню ринка. На їхню думку, істинного ринку поки що не було [275, с. 219].

За концепцією лібералізму економічні кризи є природним явищем, яке допомагає природному відбору. Кризи залишають у бізнесі тільки кращі фірми, а серед живих – тільки кращих людей. Більше того, вважається, що будь-яке втручання держави чи іншої сили тільки прискорює виникнення кризи. Стандартні рекомендації лібералів – відкрити кордони для товарів та капіталу, скоротити державні витрати, зменшити регулювання ринку, а в ідеалі взагалі звести державне втручання нанівець.

Цей підхід прийнятний для тих, у кого в момент настання кризи є невеликий запас міцності (як для певних країн, так і окремих домогосподарств). Але всі кризи пов'язані з безробіттям. Для тих людей, у яких єдиним джерелом прожитку є продаж власної праці, криза становить пряму загрозу виживанню. Оскільки в момент кризи більшість населення виявляється саме в ситуації вибору між життям і смертю, то це призводить до масової міграції населення, невдоволення і конфліктів у суспільстві, революцій, розгортання війн.

Значною мірою, можна вважати, що одним з підсумків упровадження ідей концепції економічного лібералізму стала Перша світова війна, що закінчилася революціями в багатьох країнах Європи. І навіть після цього, уряди багатьох країн продовжували слідувати рекомендаціям Адама Сміта, які знову ж, призвели до Великої депресії 1928–1933 років, приходу до влади фашистів у Німеччині, до Другої світової війни і найсильнішого руйнування Європи.

Практично насильницьке нав'язування необхідності саморегулювання господарських процесів на основі ринкових “законів” спонукало багато країн світу на рубежі 80-90-х рр. XX сторіччя впроваджувати заходи щодо зменшення ступеня державного регулювання економіки, і в першу чергу, в банківському секторі. Було проведено дерегуляцію цін (у тому числі процентної ставки), відмінено прямий контроль за кредитною політикою банків і примусове регулювання інвестиційних потоків. Запроваджено нові законодавчі норми, котрі сприяли розвитку умов рівної конкуренції як для

резидентів, так і нерезидентів. Держава стала здійснювати підтримку злиття різних банківських установ. На початку 1980-х рр. європейські країни стали суттєво скорочувати державне регулювання валютно-фінансових потоків. У такий спосіб центральні банки та уряди економічно розвинутих країни прагнули перейти від прямого адміністративно-правового регулювання економічних відносин у банківському секторі до непрямих засобів.

До чисто ліберальних підходів належить заборона для центрального банку проводити запозичення уряду ресурсів на покриття бюджетного дефіциту та фінансування державних цільових програм, навіть стратегічного значення; запобігання різким коливанням обмінного курсу гривні; поліпшення платіжного балансу; утворювати ефективні бар'єри щодо відпливу капіталів за кордон; створення сприятливих інституційних умов для припливу капіталів до національної економіки; стимулювання зовнішньоекономічної діяльності власного виробника [381, с. 91].

Соціалістична концепція впливу держави на економіку почала розвиватися в середині XIX століття як альтернатива лібералізму. Її фокусом стала ідея К. Маркса про економіку суспільного контролю як системи більш ефективної ніж капіталізм та такої, що еволюційним способом прийде йому на зміну. Це пов'язано з неминучим підсумком капіталізму – феноменом концентрації великого капіталу, котрий не здатний ефективно регулюватися стихійним ринком. В цьому випадку, режим організації економічних відносин повинен набути суспільного регулювання та планування на основі наукового підходу. Це повинно забезпечити структуру економіки, в котрій зникає поняття переможців і переможених, а виникає оптимальний набір господарюючих суб'єктів, котрі централізовано підтримуються державою в обмін на виконання ними певних функцій.

Марксизм стверджує, що усунувши протиріччя між споживанням і накопиченням, соціалізм переможе капіталізм, створивши більш могутні продуктивні сили і відповідно більш високу продуктивність праці. Продуктивні сили визначаються як система суб'єктивних (людина) і речових елементів, що здійснюють “обмін речей” між людиною і природою в процесі суспільного виробництва. Основоположним (базисом) для суспільства стають виробничі відносини як сукупність матеріальних економічних відносин між людьми в процесі суспільного виробництва і руху суспільного продукту від виробництва до споживання. Релігійні, культурні, ідеологічні, юридичні та всі інші відносини належать за Марксом до вторинних відносин, до надбудови.

Як слушно підкреслює Д. Неведімов [317, с. 267–268], фактично, продуктивні сили – це таке ж божество в марксизмі, як і “невидима рука” ринку у Адама Сміта. Наприклад, коли промисловість руйнувалася війнами, за умови збереження у суспільстві позитивної ідеологічної єдності, її завжди вдавалося відновити дуже швидко навіть за рахунок лише внутрішніх ресурсів, і це не призводило до повернення країни до відсталого соціально-політичного, науково-технічного ладу. І навпаки, коли починаються проблеми в суспільній свідомості, як в СРСР наприкінці 80-х та на пострадянському пространстві у 90-х роках минулого сторіччя, де фабрики і заводи фізично ніхто не знищував, починаються серйозні проблеми з виробництвом.

Створена система господарювання в СРСР та в більшості країн соціалістичного кола була системою практично абсолютного державного регулювання усіх господарських процесів і явищ. Соціалістична держава – це не один з багатьох користувачів кредитно-фінансової системи, а практично її власник; крім того, держава як власник кредитно-фінансової системи і безлічі підприємств не отримує фінансового прибутку і не несе збитків, якщо деякі цінності з балансу одного підприємства передаються на баланс іншого підприємства, що супроводжується відповідним перерахуванням сум з рахунку другого підприємства на рахунок першого. Ринкові зв'язки замінялися плановою системою державного розподілу та перерозподілу коштів. Відмінними рисами банківських систем соціалістичних країн були: однорівнева структура, концентрація банківської справи в небагатьох кредитних установах, централізація управління банками на основі планомірної організації кредиту, розрахунків, державної валютної монополії. Отже, виділяється єдиний емісійно-касовий, кредитний і розрахунковий центр країни – Державний банк.

Державні банки в умовах соціалізму виступають як універсальні кредитні інститути, які виконують більшість функцій, властивих в економічно розвинених країнах різним ланкам банківської системи. Державний банк СРСР мав монополію на емісію без екзогенних обмежень. Його головне завдання полягало в забезпеченні господарського обороту грошми, привнесенні елементів планування до грошового обігу та стримуванні інфляції [464, с. 15].

Особливої уваги заслуговує практика Радянського Союзу 30–50-х рр. ХХ ст., де функціонувала двоконтурна грошова система, яка не мала і не має аналогів у світі. Принцип її полягає в тому, що верхній контур виконував роль безготівкового обігу грошей. Він використовувався виключно для грошових переводів між підприємствами, галузями тощо. А нижній контур – готівковий, використовувався для виплачування заробітної плати робітникам тощо. Хотілося б звернути увагу на те, що між верхнім та нижнім контуром були виставлені дуже міцні бар'єри. Підприємствам дозволялося переводити в готівкову форму лише ті суми, які були необхідні для виплат, що стосувалися фонду оплати праці та витрат на відрядження [171, с. 353–355]. Таке розмежування було створене для того, щоб виключити можливість зловживань та корупції. Дана модель виправдала себе. За короткий період країна провела індустріалізацію та стала досить могутньою.

Цікавою є критика марксизму з боку Й.В. Сталіна. У своїй праці “Економічні проблеми соціалізму в СРСР”, виданій 1952 р., він висловлює своє неприйняття марксистської політекономії, на основі якої організація управління господарською діяльністю суспільства неможлива ні практично, ні теоретично: “абсурдно звучать тепер, за нашого ладу, слова про робочу силу, як товар, і про ”найм“ робітників: немов робітничий клас, який володіє засобами виробництва, сам собі наймається і сам собі продає свою робочу силу. Настільки ж дивно тепер говорити про ”необхідну“ і ”додаткову“ працю: немов праця робітників за наших умов, віддана суспільству на розширення виробництва, розвиток освіти, охорону здоров'я, на організацію оборони та інше, не є настільки ж необхідною для робітничого класу, що стоїть нині у влади, як і праця, витрачена на покриття особистих потреб робітника та його родини” [416, с. 28].

Й.В. Сталін у своїй праці прямо вказує вченим-економістам розробити якісно нову економічну теорію, яка б відповідала життю та громадській потребі управління економікою: “Я гадаю, що наші економісти повинні покінчити з цією невідповідністю між старими поняттями і новим станом речей в нашій соціалістичній країні, замінивши старі поняття новими, які б відповідали новому становищу. Ми могли зазнавати цю невідповідність до певного часу, але тепер настав час, коли ми повинні, нарешті, ліквідувати цю невідповідність” [416, с. 29]. Не дивлячись на чималі здобутки сталінської економіки, сам Сталін розумів, що неуттво певної частки директорського корпусу та економістів перешкоджає досягненню найвищої ефективності планової соціалістичної економіки СРСР, у тому числі й за рахунок включення до неї ринкових механізмів саморегуляції використання об’єктивно наявних надпланових можливостей. Без подолання цього невігластва (що неможливо в рамках діючих обмежень марксизму та лібералізму), задача поєднання суспільно корисного демографічно обумовленого плану і ринкового механізму в одній багатогалузевій виробничо-споживчій системі є нерозв’язною.

Специфічним прикладом удосконаленої форми впливу держави на економіку в умовах соціалізму став сучасний досвід Китайської Народної Республіки (КНР). Практично Китай продемонстрував можливість вдалого симбіозу між лібералізмом та марксизмом, що певною мірою можна віднести до наступної, визначеної нами концепції – реалізму.

Під реалізмом розуміється тип мислення і поведінки (практичний), який відрізняється від типу мрійника, “ідеаліста”. Реалістами завжди називали людей, які ставили перед собою таку мету, яку можна було досягти.

У першу чергу, *концепція реалізму* або як ще її визначають – економічний еволюціонізм, ґрунтується на здобутках історичної школи, інституціоналізму та кейнсіанства. Своє походження концепція реалізму набуває з часів протистояння континентальних західних країн (перед усім Німеччини) гегемонії Англії у ХІХ сторіччі та ґрунтується на економічних принципах, що дозволяють впливати на рівні економічного розвитку країн. Засновником цієї концепції можна вважати Фрідріха Ліста, автора “Національної системи політичної економії”. В межах історичної школи було створено вчення про “національну економіку”, національну своєрідність господарських систем та законів їх еволюції. Заперечується існування універсальних економічних законів, виходячи із неспівставності національних економік, які мають власний шлях розвитку та історичну специфіку. У зв’язку з цим Ф. Ліст наголошував на необхідності виявлення істинно національних інтересів та специфічних законів господарського розвитку окремих країн з метою визначення ролі та функцій держави щодо збудження продуктивних сил нації та створення найсприятливіших умов для реалізації її економічного потенціалу [267; 25].

Ліст не є теоретиком протекціонізму, він – теоретик розвитку. Відтак вчений був впевнений, що у майбутньому, при досягненні високого рівня розвитку усіх країн, вільна торгівля стане загальним правилом поступово будуть створені усі необхідні передумови для формування загальносвітової спільноти людей та міжнародного союзу промислово розвиненні націй. “Країна, яка шля-

хом обмежень досягла мануфактурної та торгової могутності, коли ця мета досягнута, повертається знову з успіхом до принципу свободи торгівлі”, – писав Ф. Ліст. На відміну від класичної школи, протекціонізм Ф. Ліст трактував не як перешкоду, а як “найпотужнішу рушійну силу кінцевого об’єднання народів і, як наслідок, справжньої свободи торгівлі”. У зв’язку з цим вчений виступав за виважений протекціонізм, який “відповідає своєму рівню промислового виховання”, оскільки “будь-які надмірності протекціонізму шкідливі, тому що нації можуть прийти до вдосконалення мануфактур лише поступово” [267].

Видатний вчений не зводив діяльність держави лише до ролі “нічного сторожа”. На думку Ф. Ліста, за умов ринкової економіки держава покликана створювати матеріальні, інституціональні та культурні передумови: для швидкого індустріального піднесення країни; формування і розвитку єдиного внутрішнього ринку; узгодження суспільних інтересів та спрямування зусиль нації на реалізацію стратегічних перспективних завдань. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує обґрунтування Ф. Лістом необхідності розвитку державного сектору економіки як невід’ємної складової народно-господарського комплексу, яка включає “державні засоби уряду, споживання цих засобів та управління ними”. На думку вченого, “державна економія” покликана справляти стимулюючий вплив на економічний розвиток країни.

Вільний ринок – середовище, зручне лише для більш розвинутих країн, а інші приречені бути їх сировинними придатками. Щоб запобігти відставанню на період вирівнювання потенціалів, за висловом Ф. Ліста, необхідно встановлення державою особливих часових інститутів, які б захищали національну економіку країни та сприяли її форсованому розвитку. Тип таких інститутів неоднаковий для різних країн та диктується внутрішніми господарськими традиціями, культурою нації, а також геополітичною специфікою. Збереження історичних традицій і культури, не придушення, а використання їх для економічного змагання – стійка ідея сучасного реалізму. З метою формування режимів для підйому та забезпечення стабільності національної економіки держава впроваджує регулюючі заходи банківського сектору, що складаються перед усім з жорсткого регулювання позикового капіталу і стратегії чіткого структурування, розподілу фінансових інститутів і ринків.

Одним з перших прибічників реалізму можна вважати Д. І. Менделєєва. Він приблизно на 90 років випередив відомого американського інституціоналіста Д. Норта в розумінні наступного, щоб “майбутній шлях був за можливістю еволюційним і прогресивним, перш за все, він не повинен заперечувати минулому” [297, с. 29]; за висловом Д. Норта, “історія має значення” [326, с. 12]. Економічний еволюціонізм (за термінологією Д. І. Менделєєва – “реалізм”), що отримав змістовний розвиток в працях вченого, знайшов, гідних послідовників серед його співвітчизників, що розвили цей напрямок, спираючись не лише на досягнення вітчизняної, але й світової економічної думки [4; 10; 156; 158; 281].

Д. І. Менделєєв відстоював позицію, що дійсні зміни відбуваються лише поступово, еволюційним шляхом. Еволюційними змінами охоплюється більший “обсяг” господарського континууму, ніж революційними (дискретними) при-

ростами: “так, на мене, є, але порівняно мала вже нині роль усіляких революційних колотнеч, чи будуть вони у вигляді наказів і указів або у формі революцій і пронунціаментів, а головні зміни усі з поступово-еволюційним характером, а між ними просвіта та промисловість стоять нині на першому місці” [296, с. 404].

З погляду методології пізнання історичної реальності всі суспільно-економічні системи мають принципово однакову базову будову, “лише знаходяться в різних епохах еволюційних змін”, тому Д. І. Менделєєв зазначав важливість розуміння примітивності характеру “усілякої однобічності, яка невластива лише реалізму, який прагне дізнатися дійсності у її повноті без однобічного захоплення і досягати успіху чи прогресу шляхом виключно еволюційним” [297, с. 24]. Однобічність, вузькість і явні спрощення в методологічній базі сучасної неокласичної теорії, сприяючи успішній математичній формалізації, зумовлюють зведення абстрактних формул в еталон результатів економічної науки [280, с. 107]. Це відбувається на противагу інституціональній теорії, яка діючи, часто на шкоду простоті (за рахунок більш складних, але і більш реалістичних вихідних умов), прагне розглядати господарську дійсність системно і в нормативному ключі, максимально наближаючись до реальності і об’єктивно відображаючи її складність і суперечливість.

Відповідно до концепції реалізму, для розвитку економіки не існує безвихідних, тупикових ситуацій, “скрізь можна знайти свій історичний вихід, придатний для країни, часу і обставин” [296, с. 10], тому вивчення господарської дійсності системно, в усій повноті її різноманіття, з різних сторін і у різних гранях, безумовно, необхідно і дає можливість “не просто пливати за течією, а усвідомлювати як його напрям і силу, так і причину того, що без видимої катастрофи чимало чинників змінилися, а також для того, щоб мати можливість направляти хоч би частину стрімкого потоку в рухливі турбіни, тобто на загальну користь” [296, с. 12].

За позицією Д. І. Менделєєва, однією з найважливіших функцій держави є контроль і утворення ефективних механізмів захисту прав власності, оскільки право власності “складає одну з основ усього суспільного устрою”, призначеного для забезпечення як повної реалізації особистостей, так і організації їх взаємовідносин. При цьому держава повинна спиратися головним чином на “загальнодержавні економічні інтереси” (стратегічні), а не на фіскальні інтереси поповнення доходів бюджету (тактичні), відповідним чином моделюючи свою політику” [Там само, с. 191], постійно відчуваючи ритм господарського організму та правильно реагуючи на його збої.

Для реалізму особливу роль відіграє протекціонізм, що розглядається виключно в широкому сенсі, як функція, реалізована державою, спрямована на підтримку та захист економічних суб’єктів національної господарської системи шляхом інституційного обмеження продукції іноземних суб’єктів або продукції їх діяльності із зовнішніх систем. У такому ракурсі протекціонізм розуміється як “прояв державності, що є складовою еволюційної форми суспільного життя людства”, тобто “в цьому сенсі немає і бути не може державної ”практики“, відмінної від протекціонізму”, протекціонізм “обов’язковий і становить загальну формулу, в якій мита лише мала частина цілого” [297, с. 86].

Показово, що видатний вчений, Д.І. Менделєєв, до кінця свого життя не міг зрозуміти тих людей, “які про усе судять з класичних точок зору і вважають, що усе в світі залежить від політичних форм життя, а не від властивостей і якостей людей, звичаїв і законів країни” [297, с. 61].

Серед дослідників, кого з впевненістю можна віднести до прихильників концепції реалізму, є С.Ф. Шапаров, який працював на рубежі ХІХ – ХХ ст. в Росії. Будь-які перетворення в суспільстві повинні, на переконання С. Ф. Шапарова, носити плавний, еволюційний характер. Вчений вважав, що основою внутрішнього (“трансцендентального”) і зовнішнього (“економічного”) розвитку держави є духовно-моральні закони, які у повсякденному житті виражаються у формі відповідних етичних норм – норм, порушення яких означає, в кінцевому підсумку, недотримання Вищих законів, встановлених Богом.

С. Ф. Шапаров був прибічником централізованого скоординованого управління національним господарством з боку держави. Відстоювалася позиція, щодо необхідності особливого підходу до розробки законодавства у сфері економіки і фінансів. В одній із своїх праць економіст пише, що “економічне законодавство вимагає, насамперед, абсолютної безпартійності і вельми великих спеціальних знань. ... Тут парламентарного типу установи особливо непридатні.” [474, с. 321]. Шапаров вважає доцільним створення вищого органу управління національною економікою – Господарської ради, яка повинна бути не лише виконавчою, але частково й законодавчою владою, беручи участь у підготовці законопроектів економічного та фінансового характеру. Завданнями цієї установи має бути узгодження і суворо перевірка діяльності відомств (міністерств), усунення усіх розбіжностей між ними, а також здійснення компетентного керівництва за кожним із питань.

Поряд із лібералізмом, С. Ф. Шапаров непримиренно критикував соціалізм, маючи на увазі його марксистський різновид. Вчений характеризував його як вульгарний матеріалізм. Він стверджував, що соціалізм – панування праці, праці справжньої, живої. Але ця праця пригнічує працю минулого, що називається капіталом. Знову відбувається порушення рівноваги між факторами виробництва. Ні парламентсько-біржова держава, ні держава диктатури пролетаріату, за думкою Шапарова, економічної та соціальної гармонії забезпечити не може.

У подальшому, одним із тих хто висловив думку про існування умов, за яких ринкове господарство не в змозі забезпечити рівновагу був Дж. М. Кейнс. Він вважав, що ринок призводить до того, що економіка функціонує на значно нижчому рівні, від потенційно можливого. Полемізуючи з ліберальними економістами, Дж. М. Кейнс стверджував, що зниження цін і заробітної плати, негативно впливає на рівень виробництва і зайнятості. Справа в тому, що більш низькі ціни і заробітна плата ведуть до падіння доходів, що, у свою чергу, викликає подальше скорочення загальних витрат. Якщо в умовах окремої фірми падіння ставок заробітної плати теоретично призводить до збільшення попиту на працю, то у рамках усього суспільства загальне зниження заробітної плати означає зниження грошових доходів, що викликає падіння сукупного попиту на продукцію і працю.

Вчений акцентував увагу на те, що гроші є суспільним інститутом, відповідальність за нормальне функціонування якого має лежати на державі. Дж. М. Кейнс показав, що грошово-кредитна політика держави, спрямована на стабілізацію грошового обігу, рівня цін, валютного курсу і процентної ставки, стала необхідним елементом розвинутого ринкового господарства. Центральний банк з розрахункового центру перетворився в інституцію, яка формує економічне середовище національної економіки, її гроші.

Джон Кейнс створив нову теоретичну модель державного регулювання національної економіки. До основних принципів цієї кейнсіанської моделі належить наступне:

– принцип перший – централізований контроль регулювання національної економіки за визначальними напрямками. На думку Дж. Кейнса, держава повинна робити свій управлінський вплив на низку сфер діяльності, які були віддані приватній ініціативі. У період кризи держава повинна активно втручатися в економіку, роблячи масові закупівлі продукції на ринку, заохочуючи своїми фінансами підприємницьку діяльність, жорстко регулюючи ставку банківського процента, беручи під контроль банки;

– принцип другий – прогнозування і планування національної економіки. Основою державного регулювання є наукові прогнози соціально-економічного розвитку країни на один рік, середньострокову (3 – 5 років) і довгострокову (10 – 20 років) перспективи. Такі прогнози сприяють досягненню господарської пропорційності економіки країни, що визначається за допомогою національних рахунків та міжгалузевих балансів. Найбільш прийнятним є не директивний (строго обов'язковий), а індикативний (рекомендаційний, який орієнтує) план. Такий план складається з низки програм, які передбачають вирішення соціально-економічних завдань. До їх виконання залучаються банки та підприємства шляхом надання державних замовлень. Замовлення забезпечуються ресурсами і повинні бути досить прибутковими. Державний відбір підприємств проводиться на конкурсній основі;

– принцип третій – здійснення державою політики “ефективного попиту”. Дж. М. Кейнс у праці “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936) поставив завдання дослідити причини спадів виробництва і збільшення безробіття. Ці причини він побачив у недостатності купівельного попиту на предмети особистого споживання і на засоби виробництва. Центральним завданням держави, за Кейнсом, є забезпечення високого обсягу “ефективного попиту”, що призводить до зростання доходів. Передбачається розвивати два види попиту – попит населення на предмети споживання та попит підприємств на інвестиційні товари (засоби виробництва). У результаті ефективність попиту виражається як у збільшенні зайнятості та добробуту населення, так і в зростанні прибутків фірм [173; 51, с. 181–182].

Дж. М. Кейнс надавав великого значення інвестиціям як незалежній змінній величині, котра впливає на залежні від неї змінні величини: зайнятість, дохід нації, споживчий попит населення. У зв'язку із цим він розкрив значення збільшення державних витрат для їх впливу на обсяг суспільного виробництва, зайнятість, доходи, а таким чином – на ефективний попит.

Нинішній світ переживає глибокі й динамічні зміни. Ми є свідками процесу докорінних трансформацій особливого періоду – рубежу двох епох. У економічній науці намітився безпрецедентний перехід до розуміння того, що світ, радикально відкинувши духовно-моральні цінності, опинився на шляху, коли лише економічне зростання стало самоціллю. А це веде до збільшення прірви між бідними й багатими державами, поглиблення соціальної диференціації всередині країни, поширення екологічних катастроф, економічної нестабільності, підтримання економік певних країн за рахунок війн, зростання бідності, занепаду соціальної сфери. Якщо сучасні економічні надбання не призводять до покращення розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття творчого потенціалу людини, її сутнісних сил, досягнення в суспільстві соціальної злагоди і стабільності, то який сенс вони мають для суспільства, окремої особи? Адже економічний розвиток охоплює не лише ресурси, доходи, витрати, але, перш за все, він повинен спрямовуватися на покращення та процвітання суспільства в цілому, на цілісний розвиток кожної людини, на постійне її покращення з кожним новим поколінням.

Прийнято вважати, що предметом вивчення економічної теорії є відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів і послуг, що звичайно містять в собі й проблеми ефективного використання обмежених виробничих ресурсів та управління ними з метою досягнення задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб людини. Причому ключовими словами визначення предмету економічної теорії необхідно вважати “відносини між людьми”. А тому, яким чином, на засадах чого вони формуються, які норми, правила лежать в основі формування відносин між людьми в суспільстві, відповідно такою ж буде й сама економіка. Ці норми можна поділити на чотири рівні: релігійні, моральні, юридичні (нормативно-правові), інші.

А тому треба перебудувати не тільки саму реальність – економіку, політичні інститути, але й скорегувати суб’єктивне ставлення людей до цієї реальності, тобто образ соціального світу, який характерний для багатьох наших співгромадян. Досягнення господарювання, рівень та стабільність добробуту суспільства є результатом встановлення та дотримання людьми тих чи інших норм поведінки людини, що відповідно генерують відносини між людьми як в цілому, так і в сфері господарювання зокрема. Така концепція економічної теорії, як реалізм, є більш глибинним, багатограним та незаперечним виправданим теоретичним підґрунтям організації регулювання господарських відносин з боку держави. Концепція реалізму спрямована на стимулювання всебічного розвитку суспільства, яке головною ціллю свого існування ставить, перш за все, дотримання традиційних духовних і моральних цінностей. Безперечно, якщо держава як форма організації суспільства дійсно намагається вирватися з кола неокolonіального гніту, перейти на зовсім інший рівень розвитку економіки, подолати руїну та злидні, вказана концепція є більш вдалою альтернативою на відміну від інших.

1.3. Зарубіжний досвід державного регулювання банківського сектора та його зіставлення з вітчизняними реаліями

Перше десятиріччя XXI ст. можна віднести до початку всесвітнього періоду посилення впливу державного регулювання економічними процесами. У розвинутих країнах з ринковою економікою в умовах як підйому, так і спаду економіки державне регулювання завжди носить основне навантаження на сприяння соціально-економічного розвитку і торкається практично всіх галузей економічної діяльності. У центрі цих процесів завжди перебував і перебуває банківський сектор, що тісно пов'язаний з усіма сферами економіки.

В основу побудови вітчизняного державного регулювання банківського сектора на початку 90-х рр. минулого сторіччя було покладено досвід розвинутих Європейських країн: Франції, Італії, Австрії. І напевно на той час це був достатньо суттєвий крок вперед щодо створення адекватної інституційної основи, яка забезпечила формування банківської системи України.

Сьогодні трапляються і такі думки, що "...із усіх державних інститутів Національний банк викликає менш за все нарікань до якості своєї роботи" і навіть є об'єктом для навчання зарубіжних фахівців [308; 19]. Але із цим важко погодитися. Враховуючи великий перелік негативних наслідків діяльності НБУ, було б доцільним розглянути зарубіжний досвід та передові світові тенденції з регулювання банківського сектора. Інтерес до цього обумовлюється і тим, що міжнародна фінансова криза виявила існування недосконалостей та принципових перекосів у державному регулюванні банківського сектора багатьох країн західного світу.

На сьогоднішній день перед світовою спільнотою постає питання не просто передбачати фінансові кризи, їх уникати або зменшувати їх наслідки. Важливо зрозуміти причину цієї хвороби. Фінансова система потребує не просто косметичного ремонту, що забезпечив би одноразовий вихід із кризи, а такої перебудови, котра виключила б кризові явища в принципі. Удосконалення державного регулювання банківського сектора повинно виходити саме з цього принципу.

Як вірно підмітив нобелівський лауреат Джозеф Стігліц, "Слабке банківське регулювання в розвинутих країнах може призводити до неефективної кредитної діяльності і, таким чином, до експорту економічної нестабільності. ... Деретуляція фінансового сектора і надмірне покладання надії на стандарти достатності капіталу упроваджувалися неналежним чином і сприяли дестабілізації, потрібен ширший, менш ідеологізований підхід до регулювання, з урахуванням можливостей і обставин кожної конкретної країни. ..." [422, с. 224].

Вивчення зарубіжного досвіду, відносно підходів до державного регулювання банківського сектора, проведемо за наступними напрямками:

- аналіз існуючих у світі моделей організаційної структури державного регулювання фінансової сфери у цілому та вплив їх використання на функціонування банківського сектора;

- дослідження сучасних світових тенденцій щодо ступеня підконтрольності центрального банку виконавчій та законодавчій владі держави;

- розгляд можливостей використання центрального банку як агента економічного розвитку держави;

– висвітлення ролі державних спеціалізованих банків розвитку у забезпеченні стійкого зростання у виробничих сферах економіки та реалізації інноваційних проєктів;

– з'ясування мотивів здійснення державної підтримки дотримання банківськими установами релігійних та традиційних моральних положень під час ведення банківської справи.

Під час вибору оптимального рішення у сфері державного управління необхідне “опрацювання не однієї, а множини моделей та їхнього порівняння, що суттєво впливає на формування концепцій державної політики, державних програм, планів” [107, с. 243]. Серед моделей організаційної структури державного регулювання фінансової сфери, що застосовуються у світі виокремлюються наступні: секторна модель, модель мегарегулятора, модель регулювання за завданнями [116, с. 123–124; 306; 21].

У табл. 1.1 розкривається сутність кожної із моделей державного регулювання фінансової сфери з переліком країн у яких вони застосовуються, подано аргументи щодо застосування, та основні недоліки.

В Україні фінансовий ринок традиційно поділяється на ринок банківських послуг (державним регулятором є Національний банк України), ринок фінансових послуг – страхові послуги, кредитні кооперації, недержавне пенсійне забезпечення, фінансовий лізинг (державним регулятором є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг), ринок цінних паперів та похідних цінних паперів (державним регулятором виступає Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку). Отже, в Україні застосовується секторна модель організаційної структури державного регулювання фінансової сфери.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що запорукою ефективної діяльності банківського сектора не є залучення тієї чи іншої моделі. Більш того, як висловився Говард Девіс, у минулому голова Financial Services Authority – фінансового мегарегулятора Великої Британії: “У Сполученому Королівстві вирішили, що створення мегарегулятора має сенс на наших, дуже відкритих, ринках. Але якщо розглянути світову практику, то можна знайти дуже багато різних моделей регулювання, відносно котрих ясно, що вони добре працюють у країнах з різними типами фінансового ринку і політичними структурами суспільства. Той факт, що в Європі існує майже стільки моделей регулювання фінансових ринків, скільки є країн-членів ЄС, говорить сам за себе. Але при цьому абсолютно неможливо стверджувати, що одна і та модель буде вірною для кожної країни” [57].

Фінансова криза 2008 р. поставила під сумнів ефективність роботи єдиного фінансового регулятора. Так, в Угорщині піддано критиці діяльність Органу з фінансового нагляду Угорщини, який допустив розкручування масового кредитування в іноземній валюті та втрату Угорщиною довіри на світових фінансових ринках. У зв'язку з чим керівництво Угорщини розглядає необхідність посилення фінансового регулювання та повернення регулятивних функцій банківської системи до Національного банку Угорщини. Така країна як Німеччина вже розпрощалася з практикою відокремлення функцій регулювання банківського сектора від центрального банку та відновила функції Бун-

Таблиця 1.1

Моделі організаційної структури державного регулювання діяльності фінансових установ у різних країнах світу

<i>Назва</i>	<i>Основний зміст</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>	<i>Країна застосування</i>
секторна модель	Регулювання здійснюється окремими органами за секторами фінансового ринку: банківського, небанківського, ринку цінних паперів	Створює можливість спрямованої уваги та цільових дій із сприяння розвитку та виконання певних завдань у регульованих секторах з урахуванням їх специфіки	Можлива незгодженість в діяльності регуляторних органів щодо єдиної політики у фінансовій сфері	Білорусь, Китай, Люксембург, США, Фінляндія
модель регулювання за завданнями	Регулювання здійснюється за двома напрямками – пруденційний нагляд, тобто попередження фінансових установ від банкрутства; регулювання діяльності у фінансовій сфері з метою надання достовірної інформації та забезпечення інформаційної прозорості приватного бізнесу	Економія коштів на утримання регуляторів. Спрямована на лібералізацію фінансового ринку і є перехідною від секторної моделі до моделі мегарегулятора	Ризик розпорошеності кваліфікованих кадрів, здатних здійснювати пруденційний нагляд. Послаблення контрольних функцій	Нідерланди, Південна Корея, Швеція, Японія
модель мегарегулятора	Контроль за будь-якою діяльністю з надання фінансових послуг здійснює єдиний орган, який охоплює функції тих регулятивних органів, що увійшли до його складу	Економія коштів на утримання регуляторів. Притаманна компактним ринкам, ринкам для котрих характерна універсальність фінансових інститутів	Обмеження наглядової діяльності. Скорочення контрольних зусиль у розрізі кожної фінансової галузі	Великобританія, Данія, Естонія, Ісландія, Казахстан, Латвія, Угорщина

десбанку як єдиного регулятора на банківському ринку [347]. Не дивлячись на те, що з березня 2011 р. в Російській Федерації поєднано регулювання ринку небанківських фінансових послуг та ринку цінних паперів, регулювання банківського сектора традиційно лишається за Центральним банком РФ [412].

Під час виявлення позитивного досвіду щодо удосконалення саме державного регулювання банківського сектора не треба зациклюватися на питаннях залучення тієї чи іншої моделі регулювання, надання центробанку чи будь-якому іншому регулюючому інституту прав бути головним регулятором. Зміна нинішньої секторної моделі для України не доцільна – це не виправдана втрата часу, посилення нестабільності як у банківському секторі, так і в цілому по економіці. Важливіше зробити вірні висновки щодо помилок, допущених різними країнами та перейняти особливості банківського регулювання саме тих країн, які демонструють стабільний соціально-економічний розвиток протягом не одного десятиріччя і котрі в період кризи демонстрували міцність власного

банківського сектора. А тому в сучасних умовах для України важливо дотримуватися секторної моделі регулювання – коли регулювання банківського сектора не зміщується з регулюванням інших секторів фінансової сфери.

Нині навіть розвинені країни займаються активним упровадженням доволі радикальних для умов вільного ринку заходів з удосконалення державного регулювання банківського сектора [36]:

- посилення контролю за діяльністю банків;
- обмеження спекулятивних банківських операцій;
- зосередження банківської діяльності на фінансуванні реальної економіки;
- встановлення ліміту зростання для великих фінансових корпорацій;
- роз'єднання інвестиційних і розрахункових операцій банків;
- стимулювання списання проблемних іпотечних кредитів з балансів банків;
- рефінансування лише тих банків, які кредитують малий і середній бізнес;
- запровадження додаткових податків і штрафів за спекулятивні операції банків.

Особливе місце у вивченні зарубіжного досвіду державного регулювання банківського сектора займає питання підконтрольності центрального банку виконавчій та законодавчій владі держави. За ступенем підконтрольності центральних банків країн усього світу можна скласти наступний ланцюжок: Швейцарія, США, Німеччина, Австрія... На кінці цього ланцюжка розмістяться центральні банки... Франції, Норвегії, Бельгії, Іспанії, Нової Зеландії, Італії, Японії, Китаю. Як бачимо, не завжди стан розвитку економіки країн прямо пов'язаний зі ступенем незалежності центрального банку від виконавчої влади. І Німеччина, і Норвегія входять до числа найрозвиненіших країн світу, хоча у Німеччині ступінь самостійності центрального банку значно вища [242]. Причому, відносно включення центральних банків країн Європейського Союзу (ЄС) у даний ланцюжок має дещо умовний характер, враховуючи те, що вони мають сувору підпорядкованість Європейському центральному банку (ЄЦБ), котрий формально є незалежним, а фактично керується вказівками Федеративного уряду Німеччини.

У світі існують дві найбільш поширені форми організаційної структури підконтрольності центральних банків, які визначаються особливостями функцій, які вони виконують [28, с. 17–18]:

І форма – центральний банк проводить грошово-кредитну політику, що є частиною інструментарію, яким володіє уряд для регулювання економіки. При цьому грошово-кредитна політика пов'язана із бюджетною, структурною, інноваційною, інвестиційною політиками, використовується для реалізації економічних і соціальних завдань уряду (Німеччина, Великобританія, Китай, Японія, Канада);

ІІ форма – центральний банк проводить грошово-кредитну політику за допомогою інструментів, що не залежать від уряду. Основною метою центрального банку за таких умов є лише підтримання стабільності цін (Аргентина, Латвія, Польща, Російська Федерація, Греція).

Відповідно до Конституції України забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку Держави – Національного банку України. Рада НБУ розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням [241]. Згідно зі ст. 6 Закону

Україні “Про Національний банк України” при виконанні своєї основної функції – забезпечення стабільності грошової одиниці, НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності у державі. Національний банк повинен сприяти стабільності банківської системи. Крім цього, у межах своїх повноважень, має підтримувати додержання стійких темпів економічного зростання та економічну політику Кабінету Міністрів України. До цього ж, НБУ виконує ще 22 додаткові функції, що зафіксовано в ст. 7 цього ж закону [142]. Взаємовідносини між НБУ та Урядом України будуються на принципах автономності першого. НБУ не відповідає за зобов’язання органів державної влади, банків другого рівня, а останні не відповідають за зобов’язання НБУ [182]. Виходячи із цього, можна стверджувати, що модель побудови організації банківської системи в Україні більш наближена до другої, за умов якої банківська система не може бути залучена до активної участі у розв’язанні соціально-економічних проблем країни.

Проте необхідність підвищеної самостійності центробанків викликає все більше сумнівів. Про посилення контролю за діяльністю центробанків з боку держави особливо активно заговорили після аналізу причин світової фінансової кризи 2007 – 2009 рр. Це питання стає центром уваги багатьох політиків і науковців. Як вітчизняний, так і зарубіжний досвід свідчать, що зловживання поняттям незалежності самим інститутом банківського регулювання та наглядю може створити вкрай небезпечну економічну ситуацію, наслідками якої може бути повний крах економіки країни і навіть загроза втрати національного суверенітету.

У 2009-2010 рр. у Конгресі США відбувалися бурхливі дебати з приводу безконтрольності Федеральної резервної системи (ФРС), можливих порушень цією організацією американської конституції та інших законів США, відмови надати інформацію про грошові вливання в американську фінансову систему, емісії грошових коштів. Результатом цих дебатів стало безпрецедентне рішення Конгресу про проведення перевірки операцій ФРС, чого не було за всю майже вікову історію існування цієї організації (створена у грудні 1913 р.). Такий аудит був проведений Рахунковою палатою (General Accounting Office) під керівництвом двох членів верхньої палати американського конгресу. Результати перевірки показали, що в період із грудня 2007 р. по червень 2010 р. ФРС видала кредити на суму шістнадцять трильйонів доларів. Ці операції не відображалися у балансах та іншій офіційній фінансовій звітності Федерального резерву. Рішення про видачу приймалося без узгодження із президентом США, Конгресом і урядом США. Майже усі гроші пішли на викуп так званих “токсичних” активів приватних банків США і банків нерезидентів [168, с. 149–151].

Остання фінансова криза змусила владу США серйозно задуматися над тим, як попереджати подібного роду соціально-економічні катаклізми. Білий дім і Конгрес США активно обговорювали різні законопроекти, котрі спрямовані на вдосконалювання фінансово-банківської системи. Скінчилося це прийняттям акту, котрий набув назву Закон про реформування Уолл-Стріту і захист споживачів (Wall Street Reform and Consumer Protection Act). Його прийнято називати коротше: Закон Додда-Франка (від імен ініціаторів законопроекту). 21 липня 2010 р. він був підписаний президентом Бараком Обамою,

а з 15 липня 2011 р. набув чинності. Закон дуже великий за обсягом (близько 2300 сторінок) та охоплює самі різні аспекти фінансової діяльності, має великий набір інструментів, покликаних запобігати виникненню нових фінансових криз. Фактично, як одноголосно визнають експерти, це не просто закон, а програма широкого реформування усього банківського сектора США. Американський президент Барак Обама пишається цим законом та вважає його одним із головних досягнень під час свого перебування на цій посаді.

Процес підвищення державного контролю у Російській Федерації триває вже декілька років, результати чого виражаються в наступному: термін повноважень голови Центрального банку Російської федерації (ЦБ РФ) і ради директорів ЦБ РФ у 2008 р. став менше строку повноважень президента й парламенту; поступово підсилюється контроль із боку виконавчої влади над діяльністю державних службовців, що займають керівні посади в ЦБ РФ. Цей факт має відношення в першу чергу до боротьби з корупцією, однак опосередковано він впливає й на ступінь кадрової залежності ЦБ РФ від виконавчої влади [434, с. 32–33]. Останнім часом, окремі депутати Державної Думи використовують своє право законодавчої ініціативи та подають зміни до Федерального Закону “Про Центральний банк Російської Федерації (Банк Росії)”, які стосуються встановлення сумісного виконання функцій і повноважень ЦБ РФ з Урядом Російської Федерації. Такі, наприклад, важливі питання, як управління золотовалютними резервами, емісія рубля, визначення механізму кредитування та процентної ставки взагалі можуть вже у найближчому майбутньому вирішуватися виключно за критеріями, встановленими Урядом Російської Федерації. Отже за останні роки все більше простежується тенденція щодо зростання ступеня впливу виконавчої влади на діяльність ЦБ РФ.

У 2010 р. президент Аргентини, Крістіна Фернандес де Кіршнер зробила спробу поставити під свій контроль центральний банк країни і використовувати його в інтересах національного економічного розвитку. Президент вирішила скористатися валютними резервами центрального банку для виплат за зовнішнім боргом країни. Боротьба за використання Центрального банку Аргентинської Республіки в якості інструменту національного розвитку натикалася на жорстку протидію з боку Директора Центрального банку Аргентини за підтримки міжнародної фінансової спільноти. Після бурхливого протистояння між Президентською владою та керівництвом Центрального банку було утворено спеціальний Фонд з погашення зовнішньої заборгованості, наповнення якого і по цей час здійснюється за рахунок вільних золотовалютних резервів Центрального банку. За рахунок коштів цього Фонду аргентинському керівництву вдалося врегулювати більшу частину старої державної заборгованості, яка утворилася ще під час дефолту наприкінці 2002 р.

Парламент Угорщини намагався змінити Конституцію та Закон про Національний банк Угорщини, що дозволяє державі мати більше можливостей контролювати діяльність даного регулятора. Зміни у роботі центробанку Угорщини, зокрема, передбачали призначення двох замісників голови правління за поданням Уряду [58]. Цілково передбачуваною виявилася реакція авторитетних міжнародних організацій на таке новаторство угорської влади. Перед початком дії вказаних законодавчих змін (з 1 січня 2012 р.), Міжнародний валютний фонд

(МВФ), Європейський центральний банк та Європейська комісія припинили роботу місії в країні. З впровадженням змін, пов'язаних з посиленням підконтрольності Національного банку Угорщини Урядом, розпочався різноплановий зовнішній тиск на керівництво країни у вигляді спроб порушити соціальну та економічну стабільність в Угорщині, у зв'язку із чим вже наприкінці січня 2012 р. вказані законодавчі зміни на певний час було відкликано.

“Чому Європейський Союз вважає нас білою вороною?”, – запитав президент Угорщини Віктор Орбан у Варшаві на черговому саміті глав урядів країн Вишеградської групи (Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини – V4), що відбувся у березні 2013 р. І відповів: “Тому що ми не думаємо і не робимо так, як брюссельські бюрократи і великі західні компанії”. Мало того, В. Орбан протиставляє Угорщину “ліберальним” країнам ЄС, які керуються “невизнаними загальнолюдськими цінностями”. “Це дорога в нікуди. Життя має бути засновано на Божові, нації та сім'ї”, – додав В. Орбан. Європа ніяк не може зрозуміти, що прем'єр-міністр Угорщини працює на благо своєї країни, а не Німеччині, Франції та іже з ними [273].

У серпні 2012 року Парламент Сербії схвалив поправки до Закону “Про Національний банк Сербії”. Згідно з поправками, за діяльністю центрального банку буде спостерігати спеціальна наглядова комісія, члени якої увійдуть до Ради Центрального банку і в тому числі зможуть брати участь у виборах кандидатур на керівні позиції банку. Відбулася зміна Голови Центрального банку. На його місце була призначена представниця правлячої коаліції Йоргованка Табаковіч, яка заявила, що “закон спрямований на обмеження “всевладдя” керівництва банку заради збільшення контролю громадянами країни через обраних представників. Національний банк повинен краще координувати свої дії з урядом країни, коли воно вживає усіх заходів для боротьби з рецесією” [170].

Центральний банк Фінляндії підпорядковується Парламенту і безпосередньо незалежний від Уряду країни. Більше того, з деяких питань рішення Уряду вимагають узгодження з Банком Фінляндії. Призначувані Парламентом країни банківські уповноважені вирішують усі питання, що відносяться до компетенції Центрального банку. Розподіл прибутку банку здійснюється за погодженням із відповідною комісією Парламенту. Суворий парламентський контроль за діяльністю Банку Фінляндії дозволяє мати законодавче право прямого кредитування Уряду, що робиться лише у виняткових випадках [339].

Повну відповідальність за підтримання стабільної роботи італійської фінансової системи, і в тому числі банківського сектора, несе Міжміністерський комітет по кредитах і збереженнях, котрий контролює діяльність Центрального банку Італії, розробляє основні рекомендації для його роботи [101, с. 532–533]. Діяльність Банку Канади визначає федеральний уряд, котрий призначає Раду директорів. До складу директорів входить заступник міністра фінансів. Банк Канади систематично звітує перед парламентом про свою діяльність [Там само, с. 517]. Не зважаючи на проголошену незалежність центральних банків Англії (1997 р.) та Японії (1998 р.), що більшою мірою виявилось формальністю, вони залишаються підпорядкованими Міністерству фінансів та мають досить жорсткий урядовий контроль своєї діяльності [311];

102, с. 483, 505–506]. Народний банк Китаю (НБК) жорстко підлеглий Держраді Китаю (Держрада Китайської Народної Республіки – центральний народний уряд, є найвищим адміністративним органом держави) і всі найважливіші рішення у області грошово-кредитної політики затверджуються лише з його схвалення. НБК формує грошову політику і представляє на схвалення Держради пропозиції у області регулювання грошової маси, валютного курсу і процентних ставок, які, як правило, приймаються [450].

Ймовірніше за все тенденція послаблення контрольованості інституту банківського регулювання та нагляду, що мала місце у світі в 1990-х рр. та початку двохтисячних років, буде змінюватися зовсім на протилежну, коли посилюватиметься вплив уряду на центробанки, а підзвітність Парламенту та Президенту трансформуватиметься з формальної форми на реальну. Специфічним є лише те, що тільки з приходом до влади патріотичних сил, котрі виступають за набуття для своєї країни економічного суверенітету, починає виникати питання посилення державного контролю над діяльністю центрального банку.

Історія становлення банківських секторів країн Західної Європи і Японії у післявоєнний період (кінець 40-х і 50 роки ХХ сторіччя) свідчить про те, що центральним банкам цих країн доводилося видавати велику кількість довгострокових кредитів, які були потрібні внутрішнім виробникам, щоб наздогнати за рівнем свого розвитку англійські й американські компанії. У той же самий час в Англії та США, які не втратили свого економічного потенціалу і після Другої світової війни, Банк Англії та ФРС США були більше зосереджені на розв'язанні як зовнішніх завдань, спрямованих на підтримку “золотого стандарту”, завоювання фінансової гегемонії у світі, так і внутрішніх – стримування інфляції та виконання функції кредитора останньої інстанції для запобігання фінансової нестабільності своїх країн.

Найпоширеніший у наші часи погляд на еволюцію центральних банків полягає в тому, що дані установи повинні поступово трансформуватися з інститутів “застарілого” європейського типу до більш сучасних інститутів на зразок Банку Англії або ФРС США, відмовляючись від цілеспрямованої підтримки пріоритетних секторів економіки у вигляді стимулювання кредитування за рахунок використання прямих інструментів грошово-кредитної політики та інших важелів. Однак, при такому підході ігнорується, а можливо навмисно замовчується один важливий факт: практично усі центральні банки розвинутих країн, включаючи також Банк Англії та ФРС США, у той або інший період своєї історії вживали заходи, спрямовані на підтримку пріоритетних секторів економіки [491; 499; 505]. Така політика не була якимсь випадковим епізодом – вона мала місце на протязі декількох десятиліть та представляла собою основу діяльності цих центральних банків. Для досягнення певних цілей економічного розвитку своїх країн, центральні банки встановлювали пільгові процентні ставки, вводили різні законодавчі обмеження, здійснювали цільове кредитування пріоритетних на той час галузей економіки.

Таким чином, на думку Дж. Епштейна, практично всі центральні банки нині економічно розвинутих країн, не стояли осторонь здійснення за вимогами часу промислової, індустріальної чи інноваційної політики тощо, а більшою чи

меншою мірою відповідно залучалися до їх реалізації – здійснювали “вибіркове таргетування” [492]. Основні розбіжності полягали лише у виборі урядом того чи іншого напрямку, котрий мав підтримувати центральний банк. Центральний банк може навмисно або ненавмисно впливати на рентабельність і доступність кредитів для різних суб’єктів господарювання. Причому центральні банки, політика яких більшою мірою відповідає інтересам промислового й соціального розвитку, вочевидь, вносять більш істотний внесок в економічний розвиток своєї країни, ніж центральні банки, орієнтовані на розвиток фінансового сектора.

Принципи концепції реалізму державного регулювання лягли в основу соціально-економічної політики урядів Англії та інших західних країн, яка проводилася з 50-х і до середини 70-х рр. й отримала назву планованого і регульованого капіталізму. Вона дала обнадійливі результати: це був найбільший період безкризового розвитку світової капіталістичної економіки за весь післявоєнний період [330, с. 743–744].

Прикладом залучення ідей реалізму можна вважати також і створення моделі державного регулювання ринкових процесів у США. Ця модель отримала назву “новий курс” Ф. Д. Рузвельта та діяла у 30 – 70-х рр. минулого століття.

Період жорсткого регулювання банківського сектора мав місце у Японії з післявоєнних років і майже до 1998 р., коли відбулася банківська реформа, що передбачала певну лібералізацію банківської діяльності. До цього часу саме банківський сектор здійснював основне фінансування індустріального розвитку Японії. Одночасно, досить високим був ступінь державного контролю за їхньою діяльністю. Кредитування орієнтувалося на пріоритетні напрямки розвитку виробництва, а позики іншим галузям обмежувалися.

Паралельно з приватними банками Японії було створено розгалужену мережу урядових фінансово-кредитних інститутів. Для кредитування зовнішньої торгівлі в 1950 р. засновано Експортний банк, головною функцією якого було кредитування експорту продукції японського суднобудування і машинобудування. Капітал банку належав державі, а контроль за його діяльністю здійснювало Міністерство фінансів Японії. У 1951 р. засновано Японський банк розвитку, капітал якого також належав державі. Діяльність банку зосереджена на пільговому кредитуванні тих галузей економіки, у фінансуванні яких не зацікавлені приватні банки [265].

Коли більш ніж 30 років тому Ден Сяопін розпочинав реформування КНР і перебудову на той час відсталої економіки, він виходив з того, що наздогнати та обігнати кращих можна, якщо тільки у них і вчитися. Кращою виявився зібраний образ успішних економік певних країн ХХ ст., серед яких гідне місце посідав і досвід форсованого здійснення індустріалізації 30-х рр. Радянським Союзом та підтримання стабільного економічного зростання на протязі десятиріч, не дивлячись навіть на жахливі наслідки найжорстокішої війни, що довелося пережити радянському народові. У той же час в Китаї, країні, що має свої вікові традиції, реформ за чужими моделями бути не могло. Китай засвідчив світу як можна зазіянувати використовуючи кращий зарубіжний досвід на основі власних особливостей та потреб соціально-економічного розвитку. Причому нікому із китайського керівництва і у голову не могло прийти, що стратегію розвитку країни можуть визначати не вони, а іноземці.

КНР виробила унікальний досвід державного регулювання банківського сектора. Нині в країні функціонує дворівнева банківська система, яка була утворена в 1983 р. і має виснажливу й систематичне банківське регулювання [260, с. 31]. На першому рівні банківської системи знаходиться Народний банк Китаю, як головний інститут, відповідальний за здійснення грошово-кредитної політики. На другому рівні працюють банки, котрі можна поділити на п'ять груп. Політичні банки – спеціалізовані державні банки, які видають кошти для підтримки державної економічної політики. Комерційні банки – поділяються на державні, котрі виконують вкрай важливу функцію з надання фінансової підтримки процесу реформ в Китаї та акціонерні комерційні банки. Міські банки – їх головне завдання полягає у видачі кредитів для підтримки і розвитку інфраструктури міста. Інші фінансові заклади Китаю – міські та сільські кредитні кооперативи, сільські комерційні банки, інвестиційні траст-компанії, фінансово-кредитні компанії та іноземні банки [257]. Останні роки показують нам, що Китай переорієнтовує державну економічну політику з експортної моделі на модель, орієнтовану на внутрішній попит. КНР продовжує економічне зростання. Таких результатів вдається досягти внаслідок єдиної політики Уряду та Народного банку Китаю.

До числа найбільш очевидних проявів аномальності системного економічного устрою українського зразка відносяться: глибокий розрив між виробничою і банківською сферами; значне і стійке перевищення банківської процентної ставки над рівнем ефективності застосування капіталу у виробництві. Китай засвідчив усьому світу, що банківський сектор в жодному разі не може бути відокремленим від реальної економіки. Банки – це просто виробники послуг і не можна, щоб гроші робилися тільки всередині фінансового організму. Китайські банківські інститути є ефективним засобом реалізації стратегічних державних проєктів, часто-густо надаючи навіть безпроцентні позики вітчизняним виробникам, що повністю відповідає інтересам національної економіки.

Остання криза дуже чітко довела, що банківський сектор може приносити стійкий прибуток тільки тоді, коли вона підкріплюється відповідними результатами в реальній економіці. А коли величезні банківські прибутки сполучаються зі збитками у реальній економіці, це – прямиий шлях до прірви.

Сучасна практика Китаю демонструє, що саме через державні спеціалізовані банки розвитку країни можна досягти найбільшого успіху в поширенні інноваційно-інвестиційної діяльності. Через них проводиться економічна політика країни, стимулюються інноваційні процеси. Специфікою власне таких державних банків є виконання ними особливих функцій, які не властиві приватному сектору, або ж функцій, які є комерційно не вигідними для приватних фінансових установ, проте їх реалізація є необхідною умовою розвитку економіки держави та суспільства в цілому.

Важливим напрямком державного регулювання банківського сектора КНР, спрямованого на стимулювання реалізації інноваційних проєктів та розвитку окремих галузей, з'явилося створення “банків розвитку” (або “банків некомерційного кредитування”, “політичних банків”). Дані банки функціонують у Китаї з 1994 р., коли до вже діючого Банку сільськогосподарського розвитку

(The Agriculture Development Bank of China), були утворені такі державні банки, як Банк розвитку Китаю (China Development Bank) і Експортно-Імпортний банк Китаю (The Export-Import Bank of China) [129, с. 703].

Найбільшим серед цих банків є Банк розвитку Китаю, до основних функцій якого належить підтримка базових галузей промисловості, будівництво інфраструктури, підтримка розвитку окремих територій. Експортно-імпортний банк спеціалізується на підтримці експорту комплектного великогабаритного устаткування або електроніки. Банк сільськогосподарського розвитку Китаю займається підтримкою розвитку сільського господарства на основі державного пільгового кредитування відповідно до державної політики країни.

З метою удосконалення регулювання діяльності банківського сектора, у 2003 р. Китаєм утворено Комісію з регулювання банківської діяльності (КРБД), що стало продовженням реалізації концепції розмежування регулювання банківського сектора, страхування і ринку цінних паперів.

Комісія зосередилася на нагляді за діяльністю кредитно-банківських організацій, а Народний банк Китаю – на питаннях грошово-кредитної політики. Створення КРБД забезпечило фактичну незалежність функції нагляду за банками від уряду, сприяло посиленню контролю за розвитком банківського сектора, підвищенню якості макромеджменту у банківській сфері, більш ефективному залученню можливостей банківської системи для стимулювання зростання реальної економіки [503].

Китай на практиці реалізує твердження лауреата Нобелівської премії Джозефа Стігліца про конвергентний розвиток суспільства, який поєднував би переваги капіталізму й соціалізму. При цьому важливого значення набуває держава, її регулююча участь у підтримці соціальної справедливості не тільки в розподілі створеного національного доходу, але й у забезпеченні рівності усіх членів суспільства в доступі до суспільних благ: освіти та медичного обслуговування, пенсійного забезпечення, культури. Крім того, держава займається підтримкою необхідної збалансованості в розвитку галузей національної економіки та грошово-фінансової сфери.

Навіть завзятим прихильникам англосаксонської моделі фінансової системи та методів роботи Уолл-Стріту стає очевидним, що останнім часом перед державними регуляторами багатьох країн світу стоїть завдання перорієнтувати банківську систему на дотримання наступних принципів [393]:

- заборона уряду та центральному банку приймати рішення про емісію національної валюти, не забезпеченої матеріальним виробництвом;
- стимулювання матеріального виробництва та науково-технічного розвитку з метою забезпечення високого рівня життя та зростання національного багатства за рахунок випуску інноваційних та екологічних товарів та послуг, цікавих для решти країн світу, що в цілому мають покращити загальний рівень життя на планеті.

Вказані принципи можуть забезпечити використання банківських ресурсів не для біржових спекуляцій, розтринькання або омертвлення в невірних резервах, а будуть сприяти збільшенню реальних продуктивних сил країни, інакше кажучи, перетворенню їх в інвестиції.

Досвід країн з розвиненими ринковими економіками свідчить про те, що сучасний конкурентний ринок не може нормально функціонувати без державного втручання. Держава бере на себе відповідальність за правильну організацію грошового обігу, задоволення частини колективних потреб людей, компенсацію, ліквідацію і попередження негативних впливів ринку. Механізм ринку не завжди дає суспільству потрібні результати.

З точки зору пристосування релігійної практики до реалій ринкової економіки останнім часом все більшої уваги фахівців привертає до себе ісламська фінансова модель.

Ісламські банки в їх сучасному розумінні з'явилися на Близькому Сході завдяки нафтовому буму 1970-х рр. Нафтові магнати, особливо в країнах Перської затоки, шукали засоби значного розширення ділових операцій; при цьому деякі з них не довіряли західним банкам, операції яких, засновані на стягуванні відсотків, суперечили законам шаріату.

До 2013 р. обсяг ісламського банкінгу в Катарі, Індонезії, Саудівській Аравії, Малайзії, ОАЕ і Туреччині (так званій зоні QISMUT, на яку припадає 80 % цього ринку) досяг 625 млрд дол. На початок 2014 р. загальна вартість ісламських активів в цих країнах досягла 750 млрд дол. При збереженні середньорічного приросту в 19 до 2019 р. обсяг ісламського фінансового ринку в зоні QISMUT може досягти 1,8 трлн дол. Зростання попиту на ісламські фінансові продукти, можливість для розширення бізнесу, успішний досвід ісламських банків, зростання довіри до подібних послуг і економічне зростання в регіоні – ось можливі пояснення впевненого зростання ісламських активів у світі.

Широкого розповсюдження ісламські фінансові інститути набувають і не в мусульманських країнах. На сьогоднішній день у світі налічується більше 400 ісламських фінансових установ у 58 країнах, причому вони розташовані не тільки в мусульманських державах Близького Сходу і Південно-Східної Азії. Ідея ісламської фінансової системи не суперечить банківським законам тих країн, які історично не сповідували Іслам; насправді 5 % всіх ісламських активів сьогодні знаходяться в немусульманських країнах.

Після фінансової кризи 2008 р. зросла значимість ісламського банкінгу як альтернативної фінансової зони. Кілька немусульманських країн змінили свої закони, щоб дозволити фінансову діяльність за законами шаріату і дати “зелене світло” ісламському банкінгу. До таких країн належать Великобританія, Гонконг, Люксембург і ПАР, тоді як Японія і США розглядають можливість дозволити такий вид банківських послуг [456]. Наприклад, у Великобританії функціонує п'ять ісламських банків. Крім цього, 17 британських банків та підрозділів іноземних банків, що працюють у Сполученому Королівстві, мають спеціалізовані підрозділи, які надають ісламські фінансові послуги. Серед таких банків є Bank of Ireland, Barclays Bank, BNP Paribas, Citibank, Deutsche Bank, HSBC Amanah, Royal Bank of Scotland, Standard Chartered, UBS та інші. Ісламські активи найбільшого з них – HSBC Amanah – становили за даними на червень 2008 р. 15,2 млрд дол. США [39, с. 6–7].

На наш погляд, така зацікавленість західноєвропейських банків полягає здебільшого в можливості залучення фінансових ресурсів із країн ісламського віросповідання, а також місцевих жителів-мусульман.

Ми часто спостерігаємо, що при одержанні кредиту під встановлений (фіксований або плаваючий) процент, багато позичальників зовсім не зацікавлені у суворому дотриманні строків погашення основної суми кредиту. Найчастіше вони зовсім не впевнені, що зможуть крім погашення процентів, які також можуть виявитися для них непомірними, погашати певними частинами основну суму заборгованості (у розмірі фактично отриманого ними кредиту).

Як показують дослідження економістів ісламських країн, у рамках безпроцентної системи банківського фінансування позичальник об'єктивно прагне до того, щоб його інвестиційні та виробничі зусилля зрештою були спрямовані на своєчасне і повне погашення основної суми заборгованості кредиторів. Ця обставина виступає реальним стимулом до максимально продуктивної праці позичальника заради своєчасного погашення отриманого ним фінансування у повному розмірі [341, с. 108–109].

Нам би хотілося акцентувати увагу саме на етичній складовій ісламської фінансової моделі, котра ґрунтується на дотриманні ісламськими фінансовими інститутами норм і принципів шаріату (сукупності правових, морально-етичних і релігійних норм Ісламу, що охоплюють значну частину життя мусульманина). Так усі банківські продукти оцінюються з точки зору того, чи досить повно вони відповідають наступним нормам: заборона процентної ставки (рібі) та як її альтернатива – зобов'язання партнерів у сферах розподілу прибутків та збитків, заборона приватної власності на природні ресурси та об'єкти суспільного значення (канали, греблі, транспортна та енергетична інфраструктура тощо), неприпустимості фінансування заборонених видів бізнесу (азартні ігри, виробництво та торгівля алкоголем тощо), забезпеченості цінних паперів реальними активами, відмови від спекуляцій.

Банки ісламської фінансової моделі не використовують процентну ставку, але поділяють з клієнтом прибуток на основі використання двох типів інструментів – з фіксованим та нефіксованим доходом. До першого типу відносяться такі: мурабаха – банк купує товар і продає його клієнту в розстрочку; іджара – лізинговий контракт, за яким банк купує товар для клієнта та представляє його в лізинг на заздалегідь визначених умовах; іджара-ва-іктіна – теж саме, що іджара, але по завершенню проекту клієнт не здобуває товар; іштісна – покрокове фінансування. До інструментів з нефіксованим доходом відноситься мушарака – інвестиційне партнерство, коли прибуток або збиток поділяється між партнерами пропорційно їх вкладам [55]. Найбільшу популярність серед усіх інструментів має мурабаха.

Завдання цієї моделі мають універсальний характер, і тому ісламська фінансова система може бути адресована не тільки мусульманам. Причому чимала роль в ісламській фінансовій доктрині приділяється державі, покликаній регулювати економічну поведінку економічних агентів і втручатися у випадку порушення прав будь-якого суб'єкту ринку.

Однак не варто забувати, що корені нашої цивілізації – православні. На відміну від західного християнства, східне православ'я зовсім інше за своєю сутністю. Наскільки далеко погляди сучасної західної людини і його економічна діяльність відірвалися від дійсно християнського світогляду, від мо-

ральної відповідальності перед Богом і людьми за свої вчинки. Так, професор Б. Ф. Ключніков, говорячи про сучасний Євросоюз, красномовно відмічає, що це "... спільнота, що стискується та тремтить від страху, з падаючим євро замість крові, з банкрутами-банками замість реальної економіки, обтяжене боргами, з невідомо кому приналежними ЗМІ замість мізків, безформне півмільярдне місиво, рухоме якимись невідомими і сумнівними силами. Європейці дивляться, як ці сили напористо викорінюють залишки християнської віри і її моральність, її духовність. Руйнують сім'ю, легалізують содомію, одностатеві шлюби, наркотики, розпусту, паразитизм" [453, с. 151].

Вчений-економіст символічно проводить паралель між характерними рисами європейців останніх, так званих, християнських часів та сучасного, вже відкритого відступу від Христа, коли пише, що світ втрачає до європейців колишню повагу, "тому що вони так не схожі на своїх пасіонарних предків, людей величезної енергії і зухвалості, дихаючих здоров'ям авантюристів, білих дияволів, як їх звали в Китаї. То були покоління корсарів і воїнів, естетів і вчених, які зневажали розкіш, здатні переносити крайні позбавлення і лиха. То були люди, що славилися у всьому світі своєю волею, цілеспрямованістю, відданістю науковому пошуку. Їх поважали за працьовитість, за міцну сім'ю, чадолобство. Героями тих епох були будівельники, напористі підприємці, дослідники, майстри і рукаті підмайстри. Тепер їх місце зайняли ледачі рантьє-домосіди, метушливі парники, недалеко маркетологи, позбавлені смаку стилісти, художочні моделі. Пригадується думка Монтеск'є: біда тому суспільству, в якому банкіри не тільки багатіють, але стають шанованими людьми" [Там само, с. 151].

А тому, для переважної більшості українського народу, обраний владою курс на європейську інтеграцію є шляхом його подальшого знищення, перш за все, заснованого на продовженні його відриву від православного християнства, традицій, моральних норм. Як для нас стають актуальними слова митрополита Іоана Сничова, що "православ'ю протиставляється антирелігія, вірі в Бога, добро і правду – віра в нібито безмірні власні можливості, добродійність насильств і абсолютну цінність земного, матеріального буття" [298, с. 448]. Не випадково, ще в XI сторіччі Феодосій Києво-Печерський у своєму посланні до найбільш прозахідно-налаштованого київського князя XI сторіччя Ізяслава – "Слово про віру християнську та латинську", католики не називаються християнами, і як вірно "латинська" віра протиставляється "християнській", подібно як смерть до життя.

Як для нашого суспільства, стає важливим повернутися до ортодоксальної християнської економічної доктрини, коли стягнення процентів розглядалося як неприйнятне, а індивід (підприємець) одержував винагороду пропорційно вкладеним ним у справу реальним витратам розумової або фізичної праці. В умовах процентного кредитування кредитор не докладає ніяких власних зусиль, що сприяли б успішній реалізації проекту, під який ним надаються гроші, проте стабільно отримує платежі за основною сумою виданого ним кредиту плюс проценти. Навіть у тому випадку, коли бізнес позичальника, у який був інвестований банківський кредит, приніс йому збитки, кредитор вимагає безумовного повернення йому основної суми боргу і процентів за ним у встановлені терміни.

Таким чином, у рамках процентного кредитування суб'єкт господарювання об'єктивно змушений знаходити в певних галузях економіки такий вид бізнесу, що має принести йому стійкий прибуток, у будь-якому випадку достатній для виплати основної суми боргу, процентів за ним та задоволення власних потреб. Тягар обов'язкової виплати процентних платежів змушує позичальників найчастіше звертатися винятково до високоприбуткових, але аморальних або повністю марних для суспільства видів бізнесу, зокрема, таких як ведення війн, торгівля людьми, наркоторгівля, виробництво та продаж алкогольних та тютюнових виробів, ігорний бізнес, фондові та валютні спекуляції тощо. Якби на позичальника не діяв постійний тиск виплати процентних платежів, імовірність інвестування ним запозичених позикових коштів у соціально-корисні для суспільства в цілому види бізнесу була б значно вищою.

Еволюція сучасної банківської системи в дійсності привела до нової форми лихварства. По-перше, на цей час гроші населення – це майже повністю гроші банків або кредити, отримані у банків під проценти, котрі у більшості своїй породжують нові гроші, які не є еквівалентом реальних цінностей, а лише спонукають інфляцію. А по-друге, що ще серйозніше, банківські гроші створюються банками з нічого і держава не у достатній мірі виключає це, і навіть спонукає та часто-густо захищає, по-своєму користуючись тимчасовими вигодами від цього. Найжадібніший лихвар давніх часів не міг і мріяти про ситуацію, коли одним розчерком пера він міг би перетворити у своїх боржників усе населення. Однак банки роблять саме це, тому що кожний банківський кредит є сам по собі лише записом у бухгалтерській книзі та встановлює право на одержання частки у суспільному продукті, пропорційної частини від усієї сукупності суспільного продукту, яку становить величина кредиту від усієї сукупності існуючих грошових коштів.

У православному вченні, як і в ісламському, лихварство сприймається як морально неприпустимий вид діяльності. Мова, звичайно, не йде про осуд банківської справи в принципі. Морально неприйнятні саме ті дії фінансистів, які спричиняють відхилення від головного завдання банків – нагромадження і перерозподілу грошових потоків для більш ефективного розвитку реального виробництва товарів і послуг. Якщо ж гроші робляться з повітря і відбувається незрозуміла для абсолютної більшості людей таємнича гра зі зниження та підвищення вартості акцій, у результаті якої одні втрачають свої нагромадження, а інші відразу стають казково багатими людьми, якщо подібні ігри стають основою економіки, то відбувається те, що ми зараз спостерігаємо, – глобальна криза [344].

На наш погляд, проблема лихварства особливо проявляється не стільки в існуванні самого процента на час, скільки в безумовності виплати боргу і процента в заданий час – у не поділі ризиків між банком та позичальником, коли усі ризики приймає на себе лише позичальник.

Тому, без зв'язку економіки з моральністю, без відмови від домінування спекулятивного капіталу неможливо говорити про зцілення хронічних хвороб сучасної економічної системи та банківської справи зокрема. Необхідно знову звернутися до первісного соціального виміру економічної політики, зміст якої багато в чому нівельований за останні сторіччя заради примітив-

ного підвищення рівня добробуту, причому, як правило, достатньо вузького прошарку суспільства. Велику роль у переорієнтації використання банківського капіталу повинна відігравати саме держава, удосконаливши державне регулювання банківського сектора зорієнтованого на стимулювання зміни mentalності ринкових інститутів та їх системи цінностей.

А це саме ті принципи, що практично відсутні в діяльності чинного механізму вітчизняного державного регулювання банківського сектора і впровадження яких повинно супроводжуватися реформуванням цього механізму. Причому метою реформи повинно бути не просто ускладнення самого механізму та зарегульованість банківської діяльності, а передусім створення умов, за яких банківський сектор буде більш відповідати інтересам національної економіки, зорієнтованої на соціально-економічний розвиток. Сучасний зарубіжний досвід державного регулювання банківського сектора демонструє, що успішними виступають ті країни які змогли забезпечити дійову мережу контролю над банками, і у першу чергу над центральним банком, зуміли зорієнтувати банківські ресурси у реальну економіку, не давали банкам проводити спекулятивні операції.

1.4. Межа між ринковим саморегулюванням та державним регулюванням банківського сектора

Україна дала світу досвід, якого ні в якому разі не треба повторювати – реалізовувати чужу модель реформ, подібно до сліпців слідувати за порадами лицемірних “партнерів”, руйнувати економіку, грабувати та нищити власний народ. Той факт, що впродовж своєї незалежності за економічними показниками Україна змістилася з групи країн європейських лідерів до останньої позиції, стала потенційним банкрутом та втратила близько семи мільйонів осіб населення в умовах мирного життя та відсутності природних катаклізмів, розпоширила по світу більше десяти мільйонів українців-заробітчан, які залишили свою сім’ю і Батьківщину в пошуках роботи, увійде в економічні підручники як приклад відчуженості керівництва держави від практики реального, стратегічного розвитку суспільства та держави, стрижнем чого виступає зневажливе, аморальне та експлуататорське ставлення до людини та цієї землі.

Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [366] з відновлення економічного зростання й модернізації економіки країни, яка мала за мету підвищення добробуту українських громадян, побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної й ефективної системи державного управління, вже від початку виглядала утопією. Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” [437], за своїми цілями відрізняється від попередньої програми та має досягти впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі, але за своєю сутністю є напевно ще більш утопічною. Для досягнення задекларованих цілей потрібні принципово нові підходи зміни діючої економічної системи країни в цілому, під що необхідно було б сформулювати відповід-

ні економічну й соціальну політики, спрямовані на реалізацію масштабної підтримки розвитку реального сектора економіки, стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів відтворення, проведення імпортозаміщення, нарощення внутрішнього попиту, відродження науки та просвітництва.

Ринковий механізм сам по собі неспроможний зрушити економіку у бік рівноваги. Це в змозі зробити тільки держава шляхом створення належних умов, визначення зовнішніх ефектів і організації перерозподілу доходів через механізм державного бюджету. Механізм вільного ринку дозволяє задовольнити тільки ті потреби, які виражаються через попит. Однак є й інші потреби – в товарах і послугах колективного користування (наука та освіта, національна оборона, державне управління, державні комунікації тощо). Це так звані суспільні товари, які мають регіональну структуру.

Ринковий механізм не гарантує реалізації права людини на стандарт добробуту, який забезпечує їй нормальне існування незалежно від форм і результатів діяльності. У зв'язку з цим необхідне втручання держави в перерозподіл доходів.

Механізм ринку не забезпечує дотримання й інших прав людини, зокрема, права на працю для тих, хто хоче і може працювати. Характерне для ринку тривале безробіття в структурній, регіональній, технологічній, прихованій та інших формах ставить перед державою чимало складних проблем. Її обов'язком стає регулювання ринку робочої сили з метою підтримання зайнятості, скорочення безробіття, матеріального забезпечення непрацюючих верств, встановлення мінімального рівня оплати праці.

Стимулюючи ефективне використання результатів науково-технічного розвитку, ринковий механізм не в змозі самостійно забезпечити стратегічні напрями розвитку науки і техніки, глибокі структурні зміни у виробництві. Ринок не дає ефекту в ситуаціях, коли є потреба здійснити великі інвестиційні проекти з тривалим терміном окупності, високим ризиком і невизначеністю про норму прибутку. Йдеться про фундаментальну науку, капіталовкладення в нові галузі з випуску продукції, попит на яку складно спрогнозувати, витрати на космічні, природоохоронні програми тощо. Без державного втручання їх розв'язання стане неможливим [477].

У світі нема країни, де банківські установи регулювали б свою діяльність самостійно. Завжди існують чітко визначені межі компетенції держави та самих банків. В Україні питання встановлення чітких норм саморегулювання банківського сектора залишається до кінця невизначеним.

За весь час еволюції підходів впливу держави на розвиток економіки сучасна держава мала в своєму арсеналі достатню кількість методів як прямого, так і непрямого (опосередкованого або ринкового) регулювання. Одним із критеріїв ефективності державного регулювання економіки водночас із якісним і діючим законодавством та сформованою структурою органів виконавчої влади є спроможність держави впроваджувати свої рішення у життя та забезпечувати рівномірний вплив на діяльність кожного без винятку суб'єкта ринкових відношень. Одним із таких суб'єктів виступає банківський сектор.

Процес поглиблення ринкових відносин нерозривно пов'язаний з його зміцненням. Якщо в країнах Заходу це обумовлено переходом від індустрі-

ального суспільства до постіндустріального, котре характеризується пріоритетом сфери послуг над сферою матеріального виробництва, то у нас, крім цього, визначається ще тим, що банки – основна ланка ринкової інфраструктури, а формування інфраструктури є найважливішою умовою функціонування ринкової економіки. Будучи фінансовими посередниками між суб'єктами ринкових відносин, банки одночасно виступають безпосередніми учасниками ринку, що вимагає постійного пошуку засобів задоволення попиту і забезпечення відповідної пропозиції на ринку банківських послуг.

Внутрішні закони ринкових відносин (реалізація економічних інтересів суб'єктів господарювання, жорсткість конкурентної боротьби зі ступенем збільшення масштабів виробництва і обмеженості ресурсів) обумовили перетворення досконалої конкуренції в недосконалу. Розвиток типів недосконалої конкуренції, ускладнення взаємовідносин і накопичення протиріч у ринковій системі господарювання зумовили посилення державного впливу на економічні процеси. Виникає регульована ринкова економіка. Даний тип господарювання характеризується наявністю в економіці двох секторів: приватного та державного; і двох механізмів регулювання соціально-економічних процесів: ринкової саморегуляції та державного регулювання.

Ринкова саморегуляція і державне регулювання – два основні способи впливу на економіку, що впродовж багатьох століть розвиваються у світі та не лише взаємовиключають а й доповнюють один одного.

Ринок, як система господарювання, має свої недоліки та переваги, що прямо та опосередковано витікають із особливостей її функціонування. До переліку суттєвих недоліків, характерних для ринкової економіки відносять наступні [87, с. 100–102]:

- поступове послаблення і навіть свідомо ліквідація основного елемента ринкової системи господарювання – конкуренції, що призводить до втрати ринком здатності ефективного розподілу ресурсів;
- неспроможність забезпечити повну зайнятість населення;
- відсутність стабільного рівня цін, тобто перебування в стані постійного розкручування інфляційних процесів;

- брак матеріальних стимулів для виробництва тих товарів і послуг, які відносяться до суспільних благ, що призводить до появи соціальних проблем, таких, як організація загальнодоступного медичного обслуговування, безкоштовної освіти, наукових досліджень, підтримка слабо захищених верств населення, розвиток культури, забезпечення охорони суспільного порядку, національної оборони тощо;

- існування високої диференціації в доходах населення.

Для усунення вищевказаних недоліків, країни з ринковою економікою проводять заходи спрямовані на повне усунення цих недоліків, чи часткове послаблення наслідків їх впливу. Наприклад, це – застосування антимонопольного регулювання, створення структур працевлаштування та зайнятості, здійснення цілеспрямованої антиінфляційної політики, забезпечення виробництва суспільних благ внаслідок здійснення відповідної податкової політики, прогресивне оподаткування, безкоштовне медичне обслуговування тощо.

Як правило, до основних переваг ринкової економіки відносять насамперед її надзвичайну динамічність і здатність до саморегулювання. Завдяки цьому вона сприйнятлива до нововведень і здатна забезпечувати швидке та ефективне економічне зростання, у тому числі, шляхом підприємницької активності населення. Ринкове господарство відрізняє також, висока здатність до ефективного розподілу ресурсів, до швидкої розробки та широкого впровадження конкурентоспроможних виробничих технологій. Нарешті слід зазначити його живучість і пристосовність. Воно здатне координувати свою економічну діяльність без примусів з боку держави.

Ринкова економіка передбачає певну частку саморегулювання, і суб'єкти економічної діяльності при цьому використовують усі можливі подібної регуляції. Нерідко вони об'єднуються за виробничими чи управлінськими цілями, утворюючи фінансово-промислові групи та холдинги або у некомерційній організації, що мають права юридичної особи і можуть координувати діяльність своїх учасників, виконуючи тим самим регулюючі функції. У рамках удосконалення регулювання банківського сектора, представляє інтерес обґрунтування “допуску” банківських установ до регулювання банківського сектора, у результаті чого, деякі функції держави поступово передаються так званим саморегульованим організаціям (СРО). Вони утворюються самими банками з метою вирішення певного кола питань. Їхні професійні норми та правила, безумовно, доповнюють державне регулювання [429].

Під терміном саморегулювання (self-regulation) розуміється накладення господарюючим суб'єктом на себе певних обмежень без якого-небудь зовнішнього примусу до цього. Тобто саморегулювання можна розуміти як регулювання певних ринків і сфер бізнесу самими економічними агентами, без втручання держави.

Якщо розглядати саморегулювання в координатах “вільний ринок” – “державне регулювання”, то на відміну від вільного ринку саморегулювання припускає встановлення певних формалізованих “правил гри” для учасників того чи іншого сектора ринку. Під формалізованими правилами маються на увазі ті, що зафіксовані у вигляді конкретних документів і включають санкції за порушення цих правил, механізми розв'язання конфліктів між учасниками ринку, які певною мірою обмежують волю економічних агентів. З іншого боку, і встановлення “правил гри”, і розв'язання конфліктів здійснюється самими учасниками ринку без прямого втручання держави. Із цією метою створюються спеціальні організаційні структури – організації саморегулювання, яким і делегуються певні повноваження й частина прав економічних агентів.

Іншими словами, формується трьохстороння структура управління господарською діяльністю. Третьою стороною виступають спеціальні організації, створені й контрольовані самими учасниками ринку. Правила саморегулювання не суперечать формальним нормам, створених державою і є легітимними [10].

Перша СРО виникла ще 1889 р. у США (Конгресом було створено Міжштатну Торгову Комісію). Пізніше, вони почали з'являтися і в Європі. Частковому підвищенню ролі саморегульованих організацій посприяла політика “приватизації” функцій державного управління, що означає адаптацію до дер-

жавного управління організаційних форм, запозичених із приватного бізнесу, і передачу державних функцій приватному сектору. В результаті такої політики виникають суб'єкти, які в деяких країнах одержали найменування недержавних органів регулювання. Необхідно підкреслити, що сфера діяльності цих органів не обмежується економікою, а спосіб виникнення – політикою.

Заслугове на увагу організація регулювання фінансового ринку у Великобританії. У цій країні створений по суті мегарегулятор – Управління з фінансового регулювання та нагляду (Financial Services Authority – FSA (ФСА)). Це неурядова організація, інкорпорована за Законом “Про компанії” у 1985 р. Вона здійснює регулятивні та наглядові повноваження відносно будь-яких компаній та осіб, котрі працюють на фінансових ринках. У 1998 році від Банку Англії до ФСА передані повноваження нагляду за банківським сектором.

31 грудня 2001 р. набув своєї дії Закон “Про фінансові послуги і фінансові ринки” за яким до ФСА були передані повноваження Комісії будівельних товариств, Комісії інвестиційних партнерств, Організації з регулювання інвестиційного менеджменту, Органа з регулювання індивідуальних інвестицій, Органа з регулювання ринку цінних паперів. До цього ж ФСА одержала повноваження з розгляду питань використання Кодексу ринкової поведінки (Code of Market Conduct).

ФСА складається з Виконавчого органа, члени якого призначаються Міністром фінансів, у складі Виконавчого голови, трьох керуючих директорів і 11 дорадчих директорів. За кожним керуючим директором закріплено окремий напрямок роботи: Директорат регулятивного процесу й керування ризиками; Директорат з питань споживачів фінансових послуг, інвестицій і страхування; Директорат з питань залучення депозитів і ринків депозитних послуг.

Дорадчими директорами ФСА на сьогодні є, зокрема, представники Банку Англії, Національної ради споживачів, приватного траст-фонду, двох великих приватних банків, двох наукових установ. Дорадчі директори виконують функцію внутрішнього контролю за рішеннями ФСА та її Виконавчого голови.

Основними цілями ФСА є боротьба з інсайдом і посилення захисту інформації фінансового ринку, посилення інтересу суспільства до фінансового ринку, захист споживачів фінансових послуг, боротьба з фінансовими злочинами та шахрайством.

До основних функцій ФСА відноситься видача дозволів на здійснення діяльності (допуск на ринок у тій чи іншій формі) будь-якими особами, що намагаються здійснювати бізнес на фінансовому ринку; надання дозволу на діяльність внутрішніх контролерів фінансових інститутів; збір інформації про всіх учасників ринку; нагляд за усіма інститутами, що залучають кошти до депозитів, у страхові поліси, у колективні інвестиційні схеми та проекти; спеціальний нагляд за фінансовими групами на ринку; нагляд за діяльністю бірж і торговельних площадок, у тому числі не тільки цінних паперів.

Фінансування ФСА відноситься за рахунок учасників ринку. Звітність ФСА надається щорічно Міністерству фінансів, котре зобов'язано доповідати про діяльність ФСА Парламенту. Також існує додаткова усна звітність ФСА на засіданнях Колегії Мінфіну.

ФСА зобов'язаний взаємодіяти з наступними державними органами та організаціями: Міністерством фінансів, Банком Англії, Міністерством промисловості й торгівлі, Міністерством праці й пенсійного забезпечення, Регулятором пенсійного інвестування, Офісом чесної торгівлі, Офісом розслідувань серйозних шахрайств на ринку, Національною службою карних розслідувань [149].

Організаційна побудова системи регулювання банківського сектора в переважній більшості країн базується на концепції дворівневої системи органів регулювання. Перший рівень становлять органи державного регулювання, другий рівень утворюють СРО, які створюються професійними учасниками ринку, – це перш за все союзи, асоціації, форуми тощо.

Розподіл завдань і повноважень між державними органами і СРО обумовлений культурними та історичними традиціями кожної країни, а також рівнем розвитку ринку банківських послуг.

У багатьох міжнародно-правових актах можна знайти положення, котрі регулюють відносини між державою і СРО. Наприклад, МВФ прийняв Кодекс належної практики із забезпечення прозорості у грошово-кредитній і фінансовій політиці (Декларація принципів). Документом встановлено, що переваги прозорості грошово-кредитної і фінансової політики можуть посилюватися відповідними заходами по відношенню до банків та СРО [232, с. 158–159].

У західній практиці прийнято, що у разі порушень професійними учасниками ринку правил СРО, вони отримують покарання у вигляді осудження, штрафу, призупинення членства. Вищою мірою покарання є виключення із СРО, що для учасника ринку фактично означає кінець кар'єри. Крім зазначених правил, СРО розробляє детальний кодекс для стандартизації заходів урегулювання взаємин із клієнтами і державними органами.

У більшості країн, на відміну від Великобританії, функції регулювання та нагляду за фінансовим сектором розподілені між декількома організаціями. Відповідальність за регулювання діяльності банків, банківський нагляд покладено на центральний банк, агентство (комісію) банківського нагляду відповідно. Аналогічним чином відповідальність за проведення політики, пов'язаної з регулюванням діяльності інших фінансових установ, може бути покладено на відповідні спеціалізовані агентства (комісії).

На даний час, у вітчизняній науці та практиці, поняття СРО, у широкому його розумінні, остаточно не склалося. Не існує його чіткої законодавчої регламентації. Майже стихійно СРО виконують своє призначення, здійснюючи певною мірою регулювання, іноді досить серйозне. Багато із них існують самі по собі, без яких би то згадок у законодавчих актах. Якщо це і відповідає їхній назві – тобто саморегульовані, то це не може відповідати державній економічній політиці, тим більше в умовах, коли саме цим суб'єктам держава планує поступово передавати (а десь вже і передала) частину регулюючих функцій, у тому числі визнаних зайвими для державних органів.

Як показує закордонний досвід, не може бути однозначності та простоти як у розумінні недержавних органів регулювання, так і в чіткому визначенні форм і сфери їхньої діяльності. Статус таких органів у будь-якій сфері викликає жваві дискусії, а у банківській тим більше. Необхідно мати добре організований контроль над їхньою діяльністю, оскільки всі негатив-

ні моменти, іманентно властиві державному управлінню, яких воно намагається позбутися шляхом створення додаткової ланки між собою та громадянським суспільством, досить швидко можуть проявитися і у діяльності недержавних органів (тяганина, бюрократизм, корупція) [327, с. 392–393]. Знову відбудеться концентрація влади, але на іншому полюсі.

У цьому зв'язку в Європі пропонується ширше впроваджувати різноманітний демократичний контроль за використанням бюджету незалежними СРО, а також здійснювати парламентський контроль. Але головним, звичайно, залишається судовий контроль (наприклад, у Франції адміністративні суди контролюють діяльність СРО) [196].

У багатьох країнах сучасного світу організоване саморегулювання є невід'ємною частиною загального процесу регулювання підприємництва. При цьому, наявність кількох СРО в кожній галузі забезпечує свободу волевиявлення учасників ринку, які матимуть можливість підтвердити ефективність діяльності СРО власним вибором [331].

В Україні на даний час діє п'ять банківських СРО, котрі зайняли для себе певні ніші та є дуже важливими інфраструктурними інститутами для забезпечення функціонування та розвитку банківського ринку. Додаток А демонструє основні завдання діяльності кожної з них.

Перелік вищевказаних завдань щодо координації роботи у сфері спільних інтересів, на наш погляд, було б доцільно розширити за рахунок наступного:

- розробка єдиних обов'язкових правил поведінки банків на ринку банківських послуг;
- розроблення та впровадження у практику стандартів корпоративного управління та внутрішнього контролю в банках;
- введення спеціального стандарту для регулювання концепції корпоративної соціальної відповідальності в банківській сфері, звітування за соціальними напрямками діяльності банку, побудова рейтингу соціально відповідальних банків.

Саме завдання, що стоять перед СРО, можуть стати критерієм визначення межі ринкового саморегулювання для банківського сектора. Передача певних завдань державних регуляторів банківським СРО, якими є банківські асоціації, союзи тощо, буде свідчити про переміщення межі в бік посилення чи послаблення ринкового саморегулювання.

Площа зон регулювання залежить від низки факторів, основними з яких є:

- рівень розвитку національної економіки й банківського сектора;
- наявність або відсутність кризових явищ в економіці;
- концепція регулювання, що визначає його мету й форми;
- рівень функціональної незалежності та ступінь координації діяльності державних регуляторів та СРО між собою;
- обсяг часу необхідного для досягнення поставлених цілей або рішень конкретних завдань;
- наявність і ступінь розвиненості СРО.

Аналізуючи межі державного регулювання банківського сектора в умовах ринкової економіки, не можна однозначно говорити про її ефективність.

Це залежить від низки внутрішніх і зовнішніх факторів, конкретного часового періоду. Якщо в країні складається надзвичайна ситуація, що вимагає мобілізації усіх фінансових ресурсів – відновлення економіки країни в результаті економічної кризи, стихійного лиха або війни, тоді для мобілізації всіх внутрішніх ресурсів держава повинна максимально підсилити своє регулювання банківського сектора. Так, держава підсилює пруденційний та інспекційний нагляд, збільшує питому вагу державних банків, тобто намагається максимізувати особисту участь у діяльності банківського сектора, економічно стимулює виконання банками певних економічних завдань, а також фінансування визначених секторів економіки. Держава поживляє політичний і адміністративний вплив на діяльність окремих банків, банківських груп і банківського сектора в цілому, а у виняткових випадках застосовує пряме директивне управління.

Звичайно прагнення державних органів щодо узгодження інтересів банківського сектора з вирішенням загальноекономічних завдань за певних умов може нести певні ризики для прибуткової діяльності банківського сектора. Частково це відбувається через те, що мета досягнення найбільшої економічної ефективності у діяльності банку перестає бути головною і підмінюється виконанням завдань, спрямованих на рішення загальноекономічних проблем держави. При цьому держава найчастіше доручає банкам виконання не притаманних їм функцій. Наприклад, при здійсненні валютного контролю: мало того, що банки зобов'язані наймати додатковий штат співробітників, виплачувати їм заробітну плату, обладнувати відповідні приміщення й забезпечувати за банківський рахунок усіма необхідними супровідними програмами, але й частково виконувати завдання, властиві спеціальним державним органам [321].

Сучасна система державного регулювання економіки передбачає управління соціально-економічними та еколого-господарськими процесами у державі з метою їх збалансованого розвитку. У вузькому розумінні державне регулювання можна трактувати, як процеси впливу державних органів на діяльність економічних агентів, що здійснюють господарську діяльність на території держави. Поняття “державне регулювання економіки” визначається як “втручання державних органів влади за допомогою різних методів і інструментів у розвиток основних економічних процесів з метою забезпечення позитивних соціально-економічних результатів [89, с. 15]”.

Схоже визначення надає цьому поняттю С. Мочерний, котрий трактує його як “комплекс форм та засобів централізованого впливу на розвиток економічних об'єктів та процесів з метою стабілізації економічної системи та її пристосування до умов, що змінюються, передусім до потреб та законів розвитку основної продуктивної сили” [304].

В “Енциклопедичному словнику з державного управління” (2010) за редакцією Ю. Ковбасюка поряд із такою категорією, як “державне регулювання економіки”, розглядається ще й “державне регулювання в умовах ринкової економіки”. Причому дані поняття розводяться і кожному із них надається своє специфічне визначення. Так, якщо під державним регулюванням економіки розуміється “комплекс заходів, інструментів і механізмів координації економічних відносин у суспільстві, суб'єктом якої виступає держава та її інститути з притаманними їм важелями цілеспрямованого впливу на перебіг

господарських процесів” [118, с. 149], то державне регулювання економіки в умовах ринкової економіки автори визначають як “вплив держави на економічну систему, спрямований на досягнення цілей її економічної політики...”. В умовах ринкової економіки, такі цілі, за висловом авторів обґрунтовуються необхідністю протистояння економічним кризам та високому рівню безробіття, а також потребами досягнення певних результатів діяльності згідно з цілями, визначеними суспільством, які, наприклад, стосуються сфери національної безпеки, забезпечення соціальної справедливості, інноваційного розвитку економіки, екологічної безпеки, підтримки високого освітнього та наукового рівня тощо. Ці цілі можуть охоплювати окремі проблеми або стосуватися певних секторів чи галузей економіки [Там само, с. 148–149].

У вітчизняній практиці, що стосується державного регулювання, пов’язаного з банківським сектором, часто можна зустріти таке поняття як державне регулювання банківської діяльності. Відповідно до “Банківської енциклопедії” (2011), визначення “державне регулювання банківської діяльності” трактується, як одна із функцій НБУ, котра полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [18, с. 146].

Підставою для здійснення банківської діяльності в Україні є наявність відповідної ліцензії НБУ та відповідність вимогам законодавства. Основоположними документами з регулювання діяльності банківських установ на території України є закони України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами та доповненнями) [135], “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV (зі змінами та доповненнями) [142] та постанова НБУ “Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. № 368 (зі змінами та доповненнями) [365]. Окремі аспекти діяльності банків регулюються також іншими нормативно-правовими документами. Банком першої інстанції є Національний банк України.

Для реалізації державного регулювання банківської діяльності застосовуються перш за все наступні методи:

I. Адміністративний метод: включає в себе розмежування і закріплення завдань, дисциплінарних вимог, функцій, прав, обов’язків і відповідальності, встановлення взаємозв’язків, що досягається за допомогою статутів, положень, посадових інструкцій та інших регламентів банківських установ.

II. Економічний метод: за його допомогою НБУ змінює умови функціонування банківських установ (грошова емісія, рефінансування, норми обов’язкових резервів, облікова ставка, встановлення валютних курсів).

III. Правовий метод: розроблення чи погодження НБУ законів та нормативно-правових актів.

У теорії, як правило, прийнято Правовий метод відокремлювати від інших двох та розуміти під ним використання у діяльності банків законів і нормативно-правових актів НБУ, але здійснення таких двох методів як адміністративний та економічний реалізується, як раз, лише на основі законів та нормативно-правових актів і апіорі можна вважати складовою кожного із них.

Відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” [135] визначено дві форми державного регулювання діяльності банків, що здійснюється Національним банком України – адміністративне та індикативне регулювання (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Державне регулювання діяльності банків, що здійснює НБУ [136]

Діюча форма державного регулювання банківського сектора, яка практично зводиться до регулювання лише діяльності банків, потребує корінного перегляду. На сучасний стан незадовільного рівня державного регулювання діяльності банків впливають певні фактори, а саме:

- пріоритетність вирішення поточних короткотермінових завдань над довгостроковим розвитком;
- недосконалість обраної економічної системи, що діє в країні;
- суперечливий характер глобалізаційних процесів (світового ринку) на національне господарство;
- невизначеність функціональної узгодженості та ступеня координації діяльності регуляторів між собою;
- великий ступінь залежності рішень державних органів влади від політичної кон'юнктури та замовлень олігархічних кланів, наднаціональних корпорацій;

- наявність системної корупції в країні;
- відсутність адміністративної та карної відповідальності посадових осіб державних органів влади, Національного банку, державних та приватних банків за умов здійснення злочину перед людьми та країною;
- наявність кризових явищ в економіці, як системного так і штучного характеру;
- катастрофічний стан національної економіки і занепад банківської справи.

Деякі автори вважають, що більш доречним було б застосування визначення не “державне”, а “адміністративне” регулювання економіки. Як функціональна категорія “адміністративне регулювання – це управління об’єктом у процесі його руху до певної цілі, організація роботи уряду та інших органів державного управління з проведення реформ, забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, які мають сприяти ефективній життєдіяльності” [409]. Метою створення системи адміністративного регулювання повинно стати втілення в життя саме соціальних принципів суспільного життя, прогресивних економічних перетворень в державі.

Визначення поняття “адміністративне регулювання” в значній мірі перекликається з поняттям “державне регулювання”. Порівнюючи ці поняття, котрі на перший погляд могли б здаватися тотожними, можна виділити таку суттєву відмінність – за своїм змістом адміністративне регулювання впливає з об’єктивності та необхідності визначати стратегію і напрями реформ, своєчасно їх коригувати та проводити оцінювання доцільності і користності адміністративних рішень з точки зору економічності, ефективності, результативності управління. Крім цього, дуже важливо не підмінювати визначення “державне” на будь-яке інше, що не стосується свого змістовного походження.

Поняття “державне регулювання” на відміну від “адміністративного регулювання” більш відоме та має давню передісторію, і тому вважаємо вірним для економічної галузі, та банківського сектора використовувати саме поняття “державне регулювання”, але розширити його визначення.

На наш погляд, з точки зору науки державного управління більш доречним є використання поняття “державне регулювання банківського сектора”, котре є ширшим з точки зору використання його як певної частини державного регулювання економіки та включає у себе державне регулювання діяльності банків. Крім цього, враховуючи те, що НБУ є елементом банківської системи із особливим статусом, установою, що здійснює певну банківську діяльність, і у той же час виступає органом державного управління, говорити про регулювання банківської системи чи регулювання банківської діяльності, тобто регулювання самого себе, буде у нашому випадку не зовсім коректно. Зважаючи також на традиції міжнародної практики використання термінології, що стосується регулювання фінансової та банківської сфер, більш часто уживаним є саме таке визначення як “сектор”. Більш того, у випадках, за яких ведеться мова про такий шлях розвитку фінансів чи банків тієї чи іншої країни, за якого він розглядається в контексті розвитку національної економіки, коли на чільне місце ставиться питання організації плідних взаємовідносин з реальним сектором економіки, часті-

ше використовується термін “сектор” – фінансовий сектор або банківський сектор. Отже, ми виходимо з того, що під час нашого дослідження необхідно зосередитися саме на державному регулюванні банківського сектора.

Таким чином, державне регулювання банківського сектора (ДРБС) – комплекс заходів, які здійснюються державою щодо координації правових, організаційних, економічних відносин серед усіх банківських установ, спрямований на досягнення цілей її соціально-економічного розвитку.

Головною метою соціально-економічного розвитку України на найближчі п'ять-десять років має стати зростання добробуту і поліпшення умов життя населення на основі вдосконалення соціально-економічних відносин, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для її досягнення необхідно передбачити підвищення реальних грошових доходів населення. Основою для цього має стати зростання:

- інвестицій в основний капітал, основна частина яких повинна бути спрямована на створення та модернізацію робочих місць;
- обсягів виробництва продукції промисловості та сільського господарства;
- продуктивності праці;
- питомої ваги відвантаженої інноваційної продукції організаціями, основним видом економічної діяльності яких є виробництво промислової та сільськогосподарської продукції, в загальному обсязі відвантаженої продукції.

Для досягнення головної мети соціально-економічного розвитку України необхідним є рішення наступних завдань:

- формування умов для розвитку людського потенціалу на основі зростання реальних доходів і поліпшення комфортності життя населення, посилення ролі сім'ї, підвищення рівня охорони здоров'я, культури та якості освіти громадян;
- модернізація організаційно-економічних механізмів та інститутів, створення сприятливих умов для реалізації підприємницької ініціативи суб'єктів господарювання;
- посилення мотивації до ефективної роботи і підвищення відповідальності працівників за результати і якість своєї праці;
- формування ефективної інноваційної системи;
- вдосконалення структури економіки на основі пріоритетного розвитку ресурсозберігаючих, наукомістких та високотехнологічних виробництв з високою часткою доданої вартості і прогресивних видів послуг;
- активізація інвестиційних процесів та стимулювання припливу в країну прямих іноземних інвестицій;
- підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення збалансованості економіки, вихід на позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами в найближчий час;
- забезпечення енергетичної безпеки країни.

Реалізація поставлених цілей і завдань може бути досягнута на основі всебічного використання потенціалу сильної держави, концепція якої має набути пріоритетного значення. Саме держава повинна виступити гарантом захисту приватної власності, ініціатором і ефективним провідником прогресивних перетворень. Зрозуміло, що в умовах стабільного або прискореного розвитку національної економіки, при стабільному розвитку вітчизняного

фінансового ринку, межа саморегуляції може дещо і утиснути частку державного регулювання, але не більше того, щоб держава могла втратити контроль над забезпеченням оптимального грошово-кредитного обігу в економіці.

На етапі формування в Україні інституційного середовища ринкової економіки, необхідно дотримуватися саме жорсткого державного регулювання банківського сектора, звертаючи особливу увагу на обмеження ризиків банківської діяльності [268, с. 188]. І тільки після закладання основ розвитку інституційного середовища можна розглядати можливість послаблення норм державного регулювання банківського сектора.

В умовах вкрай незадовільного сучасного стану вітчизняного банківського сектора банківські СРО повинні залучатися до формування та апробації ефективних ініціатив і пропозицій з подолання кризової ситуації на ринку банківських послуг. Сприяння розширенню обсягів інвестування та зміцненню ресурсної бази вітчизняної банківської системи, розвитку ефективної конкуренції на ринку банківських послуг і підвищенню конкурентоспроможності банківського сектора повинно стати пріоритетними напрямками роботи українських банківських СРО. Заслугує на увагу координація співробітництва з міжнародними банківськими організаціями у напрямку залучення вітчизняного банківського сектора до міжнародних програм із підтримки інвестиційної діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу, підвищенню енергоефективності національної економіки, захисту навколишнього довкілля України.

Практична діяльність банківських СРО повинна бути значно розширена, в тому числі у частині надання банкам методологічної допомоги, формування професійних стандартів здійснення банківської діяльності та підвищення її культури, створення системи позасудового вирішення спорів, що виникають між банками та їх клієнтами, участі у реалізації підвищення фінансової грамотності населення.

Важливо розуміти, що не завжди передача функцій державних регуляторів недержавним органам регулювання, якими можуть бути СРО – найбільш вірне рішення. За існуючих умов катастрофічного стану національної економіки, варто віддавати перевагу централізованій державній формі регулювання з одночасним залученням організованого саморегулювання. Поступки у передачі певних завдань наглядно, ну наприклад ліцензування, акредитації керівників тощо, могли б виконуватися поступово із загальним відродженням національної економіки, набуттям її самодостатності. Саморегулювання банківського сектора повинно стати активним інструментом, який би функціонував у рамках державного регулювання банківського сектора. Для цього вкрай важливо провести удосконалення законодавчої бази щодо встановлення загальних правових норм, які регламентують діяльність банківських СРО.

Недооцінка місця та ролі держави у процесі трансформаційних перетворень зумовила те, що політика певних державних органів влади та державного управління України щодо регулювання економіки виявилася безсистемною та недосконалою, не врахувала внутрішніх та зовнішніх особливостей розвитку країни. Протягом останніх двох десятиріч державні структури всі свої зусилля зосередили на вирішенні поточних питань, тоді як розроблення та

реалізація довгострокової програми щодо структурної перебудови економіки з чітко визначеними пріоритетами економічного розвитку та необхідними для цього обсягами фінансування продовжували залишатися на другому плані.

Наскільки спроможність самодостатності української економіки буде забезпечуватися інноваційно-інвестиційним розвитком, настільки стан України за рівнем життя населення, демографічного розвитку, освіти та охорони здоров'я, національної безпеки, збереження навколишнього середовища буде покращуватися. Інноваційно-інвестиційний розвиток залежить від якості кооперації між різними секторами економіки та соціальними інститутами, які беруть участь у відповідному процесі. І в цьому аспекті має велике значення роль банківського сектора в інвестуванні інноваційної діяльності та створенні з боку держави належних умов для цього.

Водночас не можна упускати з точки зору і таке важливе питання, як дотримання банківськими установами стандартів соціальної відповідальності. Обов'язок кожного вітчизняного корпоративного підприємства – залучатися до виробництва та використовувати наукові та технологічні інновації, збільшувати інвестиції в соціальну та екологічну сфери, сприяти духовному відродженню громади. Банки мусять визнавати соціальну відповідальність як концепцію, що заохочує їх враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на державу, клієнтів, персонал, акціонерів, інвесторів, громаду та навколишнє середовище в усіх аспектах своєї діяльності.

У порівнянні з іншими секторами економіки, від банківського – потрібне особливе ставлення до питання соціальної відповідальності. Банківські установи, у силу специфіки своєї діяльності, можуть стимулювати розвиток соціально орієнтованих виробництв. Наприклад, принципи надання кредитів, критерії оцінки кредитних, а також інвестиційних проектів, види й умови надання фінансового посередництва стають надзвичайно важливими в контексті вдосконалювання системи соціальної відповідальності банківського сектора.

Подальше підвищення стабільності банківського сектора, перехід на якісно новий рівень його функціонування безумовно можливі за умови поступового розвитку системи саморегулювання банківської діяльності. У той же час банки виникли внаслідок певного суспільного інтересу – зацікавленості господарства у функціонуванні *особливого суспільного інституту*, який задовольняє потреби в платежах і ресурсах, збереження капіталів, що не може повністю регулювати свою діяльність, замінюючи собою державу, як це може відбуватися у певних сферах виробництва товарів чи послуг. Існують функції, які держава повинна виконувати самостійно. В іншому випадку банківський сектор може навіть стати небезпечним для суспільства, забезпечуючи при цьому інтереси вітчизняного та міжнародного фінансового олігїрхату.

На початку ХХ ст. німецьким економістом Рудольфом Гільфердінгом було написано працю “Фінансовий капітал”, де автор звеличував організуючу роль банкірів і писав, що прийде час, коли у світі завдяки банкам встановиться “організований капіталізм”, банки стануть центрами управління усього суспільного виробництва, вони ліквідують усяку стихію капіталістичного способу

виробництва, наведуть “залізну” дисципліну серед найманих працівників як в масштабах окремих підприємств, так і в суспільстві в цілому [82, с. 442–443]. Парламентаризм і всілякі прояви демократії при диктатурі банкірів, на думку Р. Гільфердінга, будуть абсолютною зайвими і шкідливими. Між цим “організованим капіталізмом” і соціалізмом, як вважає Р. Гільфердінг, грань буде умовною. Судячи з деяких ознак, соціалізм Гільфердінга нагадує той лад, про який мріяв Лев Троцький-Бронштейн. Тобто “табірний соціалізм”, при якому праця і споживання будуть жорстко контролюватися, все доросле населення буде організовано в “трудої армії”. Є вагомі підстави вважати, що сьогоденні великі світові банки займаються кардинальною перебудовою світової банківської системи саме під запити нового світового порядку, який можна буде назвати “організованим капіталізмом”. Або “табірним соціалізмом”.

Людство вже відчуло вражаючі можливості банків у побудові сучасного світового устрою, заснованого на ідеалах безмірного споживання, боргової залежності, нерівності та пов’язаної з нею бідністю більшості, соціального відчуження, маргіналізації. І, очевидно, це далеко ще не кінець переліку досягнень сучасної цивілізації, у якій банківські установи відіграють визначальну роль.

Історичний досвід доводить – банки можуть стати рушійною силою всебічного розвитку тих або інших країн. Причому, досягти цього вдавалося лише при активній державній підтримці відповідних дій. Для цього, такі поняття як “влада”, “бізнес”, “суспільство”, котрі, на жаль, в Україні стали на сьогоднішній день практично автономними один від одного або об’єднуються лише під прапором приватної наживи, мають трансформуватися в єдине ціле “влада-бізнес-суспільство” на ґрунті зовсім іншого якісного наповнення – патріотичної ідеї жертвовного служіння Батьківщині.

В нинішніх умовах вкрай низького рівня розвитку економіки України, більш доречно посилити регулюючу роль держави у банківському секторі відповідно до принципів реалістичної економічної концепції. Банківський сектор має стати міцним потужним засобом реалізації державної політики щодо соціально-економічного розвитку країни на засадах функціонування інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення та соціальної відповідальності бізнесу.

1.5. Особливості діяльності НБУ в умовах його незалежності та розповсюдження корупції у банківському секторі

Функціонування банківського сектора формалізується на законодавчому рівні, який відображає певні потреби організації державного регулювання. Перш за, все мова іде про такі закони України як “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність”, і у певній мірі “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”.

У відповідності із діючим законодавством, єдиним прямим органом, що виконує на сьогоднішній день регулювання банківської діяльності є НБУ, котрий виступає особливим центральним органом державного управління. Вплив НБУ

на діяльність комерційних банків здійснюється за такими основними напрямками: нормативно-правове забезпечення, яке дозволяє банкам реалізувати свої економічні інтереси; встановлення економічних нормативів та нагляд за їхнім дотриманням з метою забезпечення ліквідності банківської діяльності [135; 75].

За Законом “Про Національний банк України” НБУ є підзвітним Президенту України та Верховній Раді України у межах їх конституційних повноважень.

Підзвітність означає, що:

- призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку здійснюється Верховною Радою України за поданням Президента України;

- Президент України призначає та звільняє половину складу Ради Національного банку (7 осіб);

- другу половину складу Ради Національного банку призначає та звільняє Верховна Рада України (7 осіб);

- Голова НБУ повинен доповідати перед Верховною радою України про діяльність Національного банку;

- двічі на рік Національний банк надає інформацію Президенту України та Верховній Раді України про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Крім цього, НБУ щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме: проведення операцій з рефінансування банків; проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку; проведення операцій на фондовому ринку.

Національний банк зобов'язаний подавати Кабінету Міністрів України та Верховній Раді України Звіт про виконання кошторису доходів та витрат Національного банку за формою, погодженою з Кабінетом Міністрів України. Контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата, яка має право перевіряти лише кошторис доходів і витрат Національного банку. Матеріали перевірок спрямовуються лише у Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності. Далі комітету інформація не йде і може взагалі залишатися закритою [241; 333]. Повноваження Рахункової палати завдяки щільному лобіюванню Верховною Радою, уже двічі розглядалися в Конституційному суді України. Наміри зводилися до розширення функцій Рахункової палати за рахунок здійснення контролю над емісією національної валюти та нагромадження і використання міжнародних резервів. Але Конституційний суд відхилив такі намагання [334]. У той же час де-факто існує повна інформаційна відкритість діяльності НБУ для міжнародних фінансових організацій (передусім МВФ та Світового банку) [91].

Таким чином, за діяльністю НБУ де-юре здійснюється така Президентський та Парламентський контроль, елементи якого, за виключенням перевірок Рахункової палати, можна віднести до непрямого (опосередкованого) контролю.

Прямий контроль за усією діяльністю НБУ начебто належить Раді НБУ, яка функціонує від імені Президента та Верховної ради. Це виражається у закри-

пленні за Радою НБУ чітких повноважень [142]. За ст. 13 Закону України “Про Національний банк України”, рішення Ради НБУ щодо Основних засад грошово-кредитної політики, визначених певними повноваженнями, є обов’язковими для виконання Правлінням Національного банку. Тобто деяку частину рішень Ради НБУ Закон дозволяє Правлінню НБУ не виконувати. А тому всі повноваження Ради НБУ можна поділити на обов’язкові та необов’язкові.

До обов’язкових повноважень відносяться:

- контроль за проведенням грошово-кредитної політики, планування якої здійснюється самою Радою;

- здійснення аналізу впливу грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України та розробка пропозицій щодо внесення відповідних змін до неї;

- затвердження кошторису доходів та витрат НБУ на наступний рік і подача до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України відомостей про частину прогнозованого на наступний рік прибутку, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України;

- затвердження річного плану проведення аудиторських перевірок структурних підрозділів НБУ;

- подання до Верховної ради України та Кабінету міністрів України відомостей про частину прогнозованого прибутку до розподілу, яка підлягає перерахуванню до Державного бюджету України, для включення до проекту до закону про державний бюджет України на наступний рік;

- прийняття рішення про збільшення розміру статутного капіталу НБУ;

- визначення аудиторської фірми, яка має досвід у проведенні аудиту за міжнародними стандартами аудиту, для проведення аудиту фінансової звітності НБУ;

- розгляд аудиторського висновку та затвердження річної фінансової звітності НБУ, звіту про виконання кошторису доходів та витрат Національного банку та розподіл прибутку;

- затвердження рішення Правління Національного банку про участь Національного банку у міжнародних фінансових організаціях;

- затвердження за поданням Правління НБУ методики визначення заробітної плати Голови Національного банку та його заступників.

До необов’язкових до виконання належать такі повноваження:

- внесення рекомендацій Правлінню НБУ в межах розроблених Основних засад грошово-кредитної політики стосовно: методів та форм прогнозування макропоказників економічного і соціального розвитку України, а також грошово-кредитної політики; окремих заходів монетарного і регулятивного характеру та їх впливу на економічний і соціальний розвиток України; політики курсоутворення та валютного регулювання; розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності; вдосконалення платіжної системи;

- внесення рекомендації Кабінету Міністрів України стосовно впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України.

Перелік наведених повноважень, що містяться у Законі України “Про Національний банк України”, дає підстави стверджувати, що Рада НБУ нібито і повинна виступати тим органом, який здатен проводити прямий державний контроль за діяльністю НБУ, але це не зовсім так. І ось чому.

По-перше. У результаті того, що частина рішень Ради НБУ є обов’язковою для виконання Правлінням Національного банку, а певна частина має лише рекомендаційний характер, які Правління НБУ може не використовувати у своїй діяльності, стає неможливою реалізація контрольної функції Ради НБУ відносно проведення грошово-кредитної політики Національним банком. Тому, планові показники грошово-кредитної політики можуть безкарно не виконуватися, як це відбувається протягом багатьох років. Або їх часткове виконання може здійснюватися не за рахунок використання тих інструментів, які б були більш сприятливими для загального соціально-економічного розвитку країни, котрі можливо і передбачалися Радою НБУ під час планування показників грошово-кредитної політики.

По-друге. Раді НБУ не дозволяється втручатися в оперативну діяльність Правління НБУ. Водночас сумнівність у правильності багатьох рішень, які передували останній кризі та прийнятих під час розгортання кризи дають підстави стверджувати, що з метою здійснення саме поточного контролю, який би міг попереджати виникнення проблем або зменшувати їх негативні наслідки, Раді доцільно було б втручатися і в оперативну діяльність НБУ.

По-третє. Рада НБУ не є матеріально-незалежним органом від самого НБУ. Хоча за Законом члени Ради НБУ і здійснюють свої функції на громадських засадах, у той же час, членам відшкодовуються витрати, понесені у зв’язку із виконанням ними повноважень відповідно до Регламенту Ради НБУ за рахунок кошторисних витрат НБУ.

По-четверте. У разі неодноразового невиконання або неналежного виконання Правлінням НБУ рішень Ради НБУ, які є обов’язковими, Рада НБУ має право лише звернутися до Голови НБУ або до Верховної Ради України та Президента України з викладенням своїх позицій. Але вже протягом багатьох років невиконання Національним банком вимог Основних засад грошово-кредитної політики громадськості не відомі випадки, щоб Рада НБУ скористувалася своїм правом звернень з цього приводу передусім до Верховної Ради та Президента. І в той же час, відповідно до ст. 18 щодо звільнення з посади Голови НБУ, гіпотетичне звернення Ради НБУ на предмет невиконання її обов’язкових рішень зовсім не є підставою для звільнення Голови НБУ.

Безвідповідальність з боку посадових осіб НБУ посилюється ще й тим, що у відповідності до ст. 18 Закону “Про Національний банк України” Голова НБУ не може бути звільнений з посади у разі незадовільного виконання своїх обов’язків. Це може статися лише за умови “набрання законної сили обвинувального вироку суду” або наявності “рішення суду про визнання особи недієздатною”, лише після чого Голова НБУ може бути звільнений з посади Верховною Радою України за поданням Президента України.

Члени Ради НБУ здійснюють свої повноваження на громадських засадах, не одержуючи при цьому прямої офіційної плати. Тому вони не можуть

розглядатися як службовці НБУ та можуть обіймати інші державні посади, займатися іншими видами діяльності. За своїм персональним складом, представленим на сьогоднішній день, члени Ради НБУ складаються з народних депутатів України, провідних науковців, діючих державних чиновників найвищих рангів. Строк повноважень членів Ради Національного банку – 7 років, крім Голови Національного банку, який входить до складу Ради Національного банку на строк здійснення ним повноважень за посадою.

У той же час, розміщення та організаційно-матеріальне забезпечення Ради Національного банку здійснюються самим Національним банком за рахунок його кошторисних витрат.

Таким чином, ми стверджуємо, що на даний час створено певне законодавче поле, у якому НБУ надано занадто широкі повноваження. У підсумку, НБУ є державним органом управління, який не має державного контролю за своєю діяльністю, а отже ніяк не відповідає за нею перед державою. Замість незалежності НБУ у законі фактично закріплена його безконтрольність. У результаті відсутності контролю з боку держави НБУ набув практично автократичних повноважень у сфері економіки. За своїми можливостями впливати на життя суспільства він не поступається мабуть усім силовим структурам країни разом узятим. При цьому цей орган розпоряджається величезними фінансовими ресурсами [6].

Відсутність реального державного контролю за діяльністю НБУ, дає підстави стверджувати, що суспільство так і не отримає відповіді на питання пов'язані із тим, чому цей орган прогледів вже декілька банківських криз, а в окремих випадках навіть цілеспрямовано діяв з метою загострення ситуації. Наприклад, В. Федосов та інші акцентують увагу на більш конкретних питаннях [279, с. 11–12]. Чому НБУ не помітив очевидних прорахунків у діяльності окремих комерційних банків? Чому даний орган спонукає проведення спекулятивних операцій та отримання банками фіктивних доходів, замість того щоб спрямувати кошти клієнтів на потреби розвитку економіки на основі забезпечення прав клієнтів банків? Навіщо в період розгортання кризи в розвинутих країнах та за наявності негативного сальдо платіжного балансу в Україні в середині 2008 р. було проведено ревальвацію гривні до рівня 4,60 – 4,65 грн за 1 дол. США? Чому НБУ в період обвалів на валютному ринку фактично усувається від контролю ситуації на ньому, допускаючи одні з найбільших у світі падінь національної валюти?

Однак питання організації державного контролю центрального банку суперечить одному із головних принципів його функціонування – принципу незалежності [392, с. 504–505]. Як зауважує О. Барановський, незалежність – найважливіша умова ефективності центробанку. Багато рішень (наприклад, про підвищення процентних ставок для боротьби з інфляцією або обмеження обсягів іпотечного кредитування банками для попередження утворення “мільйонів бульбашок”) є політично непопулярними, але є необхідними для ефективного управління економікою [35, с. 9]. Уразливість центробанків до політичного втручання значною мірою пояснюється їх можливим залученням до фінансування бюджетного дефіциту, задоволенням приватних інтер-

есів наближених до влади олігархів або використанням державних коштів на порятунок постраждалих від кризи неефективних банків тощо.

Загальна характеристика незалежності центрального банку зводиться до того, що він виступає органом, управлінська структура якого відокремлюється від інших державних органів, і, отже, він має можливість використовувати власну владу незалежно від інших державних органів. Прийнято вважати, що незалежність центрального банку є гарантією ефективності грошової політики, спрямованої на стабілізацію цін і купівельної спроможності національної грошової одиниці. Щоб боротися з інфляцією, центральний банк повинен завоювати довіру суспільства і мати репутацію органа, котрий виконує свої зобов'язання.

За законодавством НБУ є особливим центральним органом державного управління. Такий статус надано Національному банку з метою виведення його з юрисдикції Кабінету Міністрів України як центрального органу виконавчої влади, а отже, підвищення його незалежності. Нацбанк може підтримувати економічну політику уряду лише в тому разі, коли вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Останнім часом активізуються дискусії економістів, що стосуються ступеня незалежності центральних банків від держави. Багато в чому рівень самостійності окремих емісійних банків складався під впливом національних особливостей державної кредитної системи і проблем державного контролю за фінансовими потоками, які виникли в період гіперінфляції після першої світової війни. На Брюссельській конференції (1920 р.) було відзначено, що "емісійні (центральні) банки не повинні піддаватися політичному тиску. Центральний банк не є державним відомством у повному значенні даного поняття, він засновується у формі адміністративно-публічного утворення або акціонерного товариства". Ця концепція набула подальшого розвитку у діяльності Ліги Націй [100]. Продовженням упровадження ідеї незалежності центрального банку стало створення в 1944 р. у Бреттон-Вудсі такої установи як МВФ – яка була утворена з метою забезпечення домінування США на ринках Європи, що мала відновлюватися після Другої світової війни, а також захисту влади долара США у міжнародних розрахунках. У подальшому, реальна влада над центральними банками стала переходити до МВФ. Можливо у цьому і криються сучасні проблеми багатьох економік світу, коли відбувається перелив ресурсів націй на користь великих банківських корпорацій з одночасною втратою добробуту населення цих країн, коли державна влада стає у повну залежність від вимог банкірів.

Як зазначає О. П. Орлюк, незалежність центрального банку формується з двох складових, по-перше, банк може вільно реалізувати свої функції для забезпечення власних цілей, а по-друге, його рішення не можуть переглядатися будь-якими іншими державними структурами влади або управління [334, с. 62].

Як вказує В. В. Мартиненко [293], незалежність центрального банку необхідна під час розробки та реалізації грошово-кредитної політики, котра повинна бути спрямована на те, щоб гроші ефективно виконували свої

функції. При цьому якість грошово-кредитної політики може бути оцінена показниками, що характеризують досягнення конкретних тактичних і стратегічних цілей. Як тактична ціль може визначатися стабілізація цін, з указівкою конкретних значень такої стабілізації, а як стратегічна – темпи соціально-економічного розвитку, рівень зайнятості населення.

О. І. Петрик зазначає, що "... незалежність центрального банку визнається як інституціональна спроможність, яка закріплена законодавчо з метою провадити монетарну політику для досягнення визначених цілей незалежно від директив або будь-яких інших форм втручання з боку політиків, уряду або інших груп інтересів" [346, с. 54].

На нашу думку, під незалежністю центрального банку, перш за все, треба розуміти досягнення відповідальності центрального банку перед суспільством, що забезпечується специфічною формою державного контролю за діяльністю даного органу, спрямованої на підвищення ефективності діяльності банківського сектора та сприяння соціально-економічному розвитку країни.

До критеріїв незалежності центрального банку прийнято відносити [31, с. 35; 335, с. 65]:

- міру залежності центрального банку від інших органів державної влади;
- фінансові відносини між урядом і центральним банком;
- процедуру призначення на посаду голови та членів керівних органів;
- строк повноважень голови та членів керівних органів;
- стабільність посад голови та членів керівних органів;
- "інтерналізацію" керівних органів банку – тобто неможливість суміщення посад за виключенням наукової та викладацької діяльності.

У глобальній площині, процес підвищення незалежності центробанків обумовлений певною ієрархією мотивуючих факторів [235, с. 77–79]:

- пошук засобів боротьби з інфляцією та усвідомлення вигод від низької інфляції – передбачається досягнення базових елементів монетарної автономії;
- поширення стереотипу про ефективність високої монетарної автономії при активній участі у цьому МВФ;
- фінансова глобалізація та зростання фінансової відкритості – відхід від фіксовано-орієнтованих та проміжних курсових режимів шляхом створення номінального якоря у вигляді низької інфляції;
- участь у валютному союзі – функціонування монетарних інституцій валютного союзу спонукає до створення рамкових умов незалежності центробанків, внаслідок чого стають актуальними не стільки "хороші практики", скільки специфічні методологічні бачення елементів монетарної автономії, прикладом чого виступає досвід Європейської валютної (монетарної) системи.

Глобалізаційні процеси у світовій економіці посприяли розповсюдженню ідеї про необхідність утворення незалежного центрального банку. За часів міжнародного золотого стандарту, коли основним завданням центральних банків було забезпечення розмінності банкнот на золото, незалежність забезпечувалася автоматично і питання утримання інфляції практично не стояло. Починаючи із 1944 р. (з часу зародження Бреттон-Вудської світової валютної системи закріплення пануючого положення долара США у світовій валютній

системі та створення у 1945 р. Міжнародного валютного фонду (МВФ), який надає кредити в іноземній валюті для покриття дефіциту платіжних балансів з метою підтримки нестабільних валют і здійснює контроль за дотриманням країнами-членами принципів світової валютної системи) відбувся поступовий перехід до відносної незалежності центральних банків від державних органів виконавчої влади та набуття практично абсолютної залежності від МВФ.

Незалежність центральних банків розподіляється на політичну та економічну [495]. Під політичною незалежністю розуміється незалежна від уряду процедура призначення керівництва центрального банку, а також автономія функціонування його менеджерів. Економічна незалежність визначається наявністю можливості кредитування центральним банком уряду та залучення грошової влади до нагляду за комерційними банками.

Основним засобом опису рівня незалежності центрального банку прийнято вважати індекси незалежності, які дозволяють порівнювати органи грошово-кредитного регулювання різних країн за ступенем незалежності. До їх складу входять змінні, що описують незалежність керівництва центрального банку від уряду. Оцінка їх компонентів проводиться на основі аналізу законодавства про центральний банк. Із середини 1990-х рр. велике поширення одержали наступні індекси: індекс Цукермана, GMT-індекс, індекс Ейффінгера-Шалінга [434, с. 10–11].

За допомогою, наприклад, GMT-індексу групою науковців проведено аналіз кореляції незалежності центральних банків країн СНД і Східної Європи із деякими макроекономічними показниками за період 2002–2007 рр. та було підтверджено [Там само, с. 66–68]:

- існування від'ємного зв'язку між незалежністю центрального банку та інфляцією, тобто більша незалежність центрального банку призводить до більш меншого рівня інфляції,

- існування від'ємного зв'язку між незалежністю центрального банку та бюджетним дефіцитом;

- існування позитивного зв'язку між незалежністю центрального банку та ВВП на душу населення;

- існування від'ємного зв'язку між незалежністю центрального банку та темпом зростання ВВП, що, можливо, пояснюється, більшою незалежністю центральних банків у більш розвинених країнах, для котрих характерні повільніші темпи зростання економіки.

На наш погляд, таке узагальнення результатів діяльності центрального банку, виходячи з його незалежності за формальними ознаками, є помилковим та не може бути прийнятним для кожної із країн окремо. Так, для країн з нижчою інфляцією, крім існуючої незалежності центрального банку від уряду, на рівні органів державної влади існує достатньо ефективна система протидії, що є необхідною умовою реалізації демократичних принципів державного регулювання економіки. У межах цієї системи, з одного боку, кожен із органів державної влади відповідає за виконання конкретних завдань з урахуванням стратегічних цілей держави, пов'язаних із забезпеченням соціально-економічного розвитку, зростанням економіки та зайнятості у відповідності

із принципами вільної ринкової економіки. З іншого, жодний державний орган не має абсолютної монополії на істину і не вбачає можливості, виконуючи власні проміжні чи тактичні завдання, необмежено поширювати свої повноваження без програву у реалізації стратегічних цілей.

Прийнято вважати, що центральний банк не повинен турбуватися щодо:

- а) стану національної економіки, тому що це функція уряду;
- б) кредитування підприємств стратегічних галузей та інноваційних проєктів, це функція комерційних банків;
- в) наявності обігових коштів у підприємств – це справа самих підприємств або ж уряду.

Так званий “бойкот” Національного банку України щодо вказаних питань виправдовується його функціонерами тим, що уряд і без них має цілу низку інструментів для здійснення реформування економіки – фіскальну або регіональну політику, може використовувати кошти державного бюджету; а НБУ необхідно виконувати основну свою функцію щодо забезпечення “стабільності грошової одиниці України”. Причому необхідною умовою цього є його незалежність.

Але термін “стабільність грошової одиниці України” може бути витлумачено різними способами, наприклад: рівень цін, низький темп інфляції, постійне значення номінального обмінного курсу, контроль над динамікою обмінного курсу і т. д. А тому НБУ має певну свободу під час тлумачення та визначення мети грошово-кредитної політики. І з цього приводу для НБУ вкрай важливо було б мати більш точні орієнтири.

Наприклад, Резервний банк Нової Зеландії зобов'язаний втримувати інфляцію в законодавчо певному діапазоні (1,5–3 % на рік). Невиконання даних вимог автоматично призводить до відставки Голови Резервного Банку. Точне значення цільового орієнтира для інфляції визначається в ході переговорів між Міністерством фінансів і банком [106, с. 193]. Якщо взяти до уваги той факт, що спроби збільшити ВВП за допомогою того чи іншого інструменту грошово-кредитного регулювання в остаточному підсумку приведуть до інфляції, то слід визнати, що Резервний банк Нової Зеландії не є незалежним у виборі цілей грошово-кредитної політики.

Як вже вказувалося, ЕЦБ запропоновано не допускати інфляції вище 2 % на рік. Очевидно, що в цьому випадку, ЕЦБ також не є незалежним у виборі цілей грошово-кредитної політики [325].

У відповідності із визначенням Господарського кодексу України, “грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення народного господарства економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки” [86].

У Законі України “Про Національний банк України” [142] грошово-кредитна політика тлумачиться як комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України через використання певних засобів та методів.

Таким чином, можна спостерігати певну невідповідність між трактовками, що наведені у Господарському кодексі України та Законі України “Про Національний банк України”. На відміну від вказаного Закону в Господарському кодексі, хоча і не чітко, але окреслюється не одна, а певна система цілей грошово-кредитної політики – забезпечення стабільності грошової одиниці України (досягнення та підтримка цінової стабільності у державі), сприяння дотриманню стійких темпів економічного зростання. Тим самим, у Господарському кодексі, на відміну від Закону “Про Національний банк України”, все ж таки простежується існування зв'язку між здійсненням грошово-кредитної політики і соціально-економічним розвитком.

Тому, якщо цілі політики центробанку визначені законодавством недостатньо чітко, як це має місце в Україні, то залишається деякий простір для їх “конкретизації” самим центральним банком, навіть до вибору кількісних параметрів, що послаблює його відповідальність перед суспільством.

Крім цього, важливо визначити перелік зовнішніх сил впливу, які можуть впливати на рішення НБУ з потенційними загрозами для досягнення тактичних чи стратегічних цілей. У кожній окремій країні він може відрізнятися з різних причин. Для України нині такий перелік буде мати наступний вигляд (див. рис. 1.3).

Рис. 1.3. Зовнішні сили впливу на НБУ та їх потенційні загрози

Одним із головних мотивів впливу уряду на НБУ є зацікавленість у фінансуванні ним бюджетного дефіциту, зумовленого незбалансованою фінансовою політикою. В зв'язку з цим уряд може тиснути на НБУ, щоб одержати від нього гроші. В Україні, де пряме кредитування бюджету з боку НБУ заборонене Законом “Про Національний банк України”, такі угоди можуть проводитися за допомогою комерційних банків: Міністерство фінансів продає боргові зобов'язання комерційним банкам, а ті, у свою чергу, НБУ. Наприклад, за період 2008–2010 рр. за офіційними даними Національного банку, борг держави перед НБУ за облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП) з нульової позначки зріс до 63 млрд грн, за період 2010–2013 рр. – до 147 млрд грн (на 84 млрд грн), а за 2014 р. та шість місяців 2015 р. – до 356 млрд грн (на 209 млрд грн) [419]. Причому, в Україні прижилася практика, коли комерційні банки купують ОВДП за рахунок “цільових” коштів, отриманих від Національного банку за каналом рефінансування, а НБУ викуповує ці ОВДП вже у комерційних банків у відповідності з попередньою домовленістю.

Іншою зовнішньою силою тиску на НБУ можуть бути спроби залучити його до участі, наприклад, у проведенні фіктивної “структурної політики”, яка в умовах корумпованості влади та суттєвого впливу на неї владно-олігархічних кланів найчастіше передбачає надання “пільгових” кредитів близьким до олігархів банків шляхом їх рефінансування. Далі гроші надходять окремим великим підприємствам або галузям, що може мати непродуктивний характер для національної економіки в цілому та створювати нерівні умови діяльності ринкових суб'єктів. Або ці гроші через банки напряму можуть переливатися на валютний чи фондовий ринок заради здійснення звичайних спекуляцій. Часто-густо можна спостерігати факти здійснення невинного за своєю доцільністю рефінансування банків, “наближених” до діючої влади, на підтримку їх ліквідності.

Подібний тиск може здійснюватися на НБУ через владно-олігархічні клани, галузевих і корпоративних лобістів у Верховній Раді. Прикладами цього стали вже неодноразові факти “торгівлі” з низки кадрових та організаційних для НБУ питань – таких, наприклад, як призначення Голови НБУ, визначення статусу та складу Ради НБУ. У результаті чого НБУ ризикує стати потенційно вразливим відносно провладних олігархічних кланів, фінансово-промислових груп та інших зацікавлених кіл.

Наступна сила, що впливає на НБУ – це МВФ. Як висловився С. Яременко: “Якщо гроші – це кров економіки, а центральний банк – серце, то в Україні воно замінене – на апарат штучного кровообігу. При цьому кнопка дистанційного керування цим апаратом знаходиться у МВФ” [488]. Пояснюється це міжнародною функцією грошей, і тому Національний банк нібито має більше контролюватися МВФ, ніж національними органами. Реалізується це через роками відпрацьовані інструменти – програми і меморандуми від МВФ.

Країну можна захопити, окупувати, поневолити за допомогою війни. Але це дуже клопітно, дорого, ненадійно. Економічний спосіб більш дешевий та надійний. Потрібно лише позичати та слідувати, щоб гроші не вкладалися в реальний розвиток економіки, пов'язаний із національним виробництвом, а “проїдалися”, що дуже результативно і здійснюється МВФ. Це нескладно, якщо національна

влада корумпована, а гроші безконтрольно емітує сам кредитор у необмеженій кількості. Надалі боржника тримають на короткому повідці, дозволяючи або захищаючи провести пролонгацію виплат процентів і самого боргу.

Одним із головних критеріїв під час прийняття рішень МВФ щодо надання позик стає геополітична важливість країни. Важливо визнати, що коли значна увага приділяється не усуненню можливих фінансових криз в країнах-позичальниках, а геополітичним аспектам та ідеологічним мотивам, то це означає відхід МВФ від принципів, які за нормальних обставин регламентують надання ним фінансової підтримки. Таке стає можливим, оскільки рішення щодо надання кредитів приймаються Радою директорів. Вона складається з 24 директорів, які призначаються або обираються країнами-учасниками або їх групами, та керуючого директора. Як правило, Рада директорів зустрічається декілька разів на тиждень, а її діяльність базується в основному, на паперах, підготовлених працівниками МВФ. Процедура прийняття рішень передбачає голосування, проте на практиці директори цього не роблять. Керуючий директор оцінює позиції директорів та приймає рішення.

Тенденції щодо прийняття рішень дозволили виявити такі залежності: наближення країни-позичальника до позиції США покращує вірогідність отримання позики; чим більша кількість банків США у країні-позичальнику, тим більшою є сума позики; чим більше представники влади держави економічно та політично залежні від волі керівників розвинених країн, тим вищою є вірогідність отримання фінансування МВФ [244, с. 204–205].

Відносно політики МВФ, свої застереження наводили такі визнані у західному світі американські вчені-економісти, що стали лауреатами премії з економіки ім. А. Нобеля як Дж. Стігліц (2001), П. Кругман (2008), і навіть відомий палач-реформатор, ідеолог шокової терапії 90-рр. Дж. Сакс. На сьогодні вони відстоюють позицію, що на відміну від центральних банків розвинених країн, політика яких передбачає підтримку довгострокового економічного розвитку, стабільності цін на внутрішньому ринку, зростання зайнятості працездатного населення, саме за допомогою активного емісійного кредитування економіки, для слабких, економічно знесилених країн, МВФ рекомендує та здійснює політику зовсім протилежну. Як відмічає професор Т. Ковальчук, “істинною метою, котру переслідує МВФ, усіляко змушуючи Україну демонструвати ліберальну валютну політику, – щоб наша держава забезпечувала монопольні інтереси доларового емітента навіть всупереч національним економічним інтересам” [230, с. 10].

Провідною метою державного регулювання банківського сектора є забезпечення соціально-економічного зростання України на основі досягнення макроекономічної стабільності. Призначення банківського сектора для України полягає не просто у перерозподілі тимчасово вільних грошових ресурсів, заснованій у більшості своїй, на забезпеченні лихварських інтересів банкірів та проведені ними різних спекулятивних операцій. Банки повинні стати активними учасниками модернізації національної економіки на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності усіх господарюючих суб'єктів. Тільки за таких умов можуть створюватися необхідні передумови для реалізації усього наявного в країні потенціалу соціально-

економічного зростання. А для цього Національний банк дійсно повинен бути незалежним від усього, що заважає досягненню такої мети.

Для будь-якої держави сучасного глобального світу банківський сектор починає набувати найважливіше стратегічне значення. Для країн, що отримали право бути емітентами світових грошей, саме банківський сектор у зв'язі з наднаціональними регуляторами (насамперед з Міжнародним валютним фондом) є однією з головних сил придушення потенційних або реальних конкурентних економік, перетворюючи їх на сировинні придатки обраних “розвинених” країн, а практично в напівколонії. З іншого боку, для країн, що розвиваються або мають перехідну економіку, саме банківський сектор може стати головним оплотом захисту інтересів національної економіки. Залучення банківського сектора до безінфляційного насичення економіки достатньою кількістю дешевих і довгострокових грошових ресурсів на основі реалізації довгострокових урядових програм розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації інноваційних проєктів стає найважливішою запорукою соціально-економічного розвитку країни.

Але для цього потрібно домогтися ефективності всієї економічної системи за рахунок виконання цілої низки умов. Однією з таких, є взаємне узгодження, зведення в єдину систему грошово-кредитної і бюджетної політики. Однак основною перешкодою вирішення даної проблеми є існуюча абсолютна незалежність центрального банку від виконавчої та законодавчої влади. Головним же виправданням прихильників незалежності центрального банку виступає теза про можливі зловживання з боку державних органів у вигляді казнокрадства, сполученого з системною корупцією в державному управлінні.

Так, на цей час, корупційні відношення з особливою силою стали проявлятися у державному управлінні багатьох держав з перехідною економікою. Це, у свою чергу, виступає своєрідною “легендою”, що виправдовує повну автономію центрального банку від уряду і його перепідпорядкування наднаціональним регуляторам. У такому випадку, верховенство міжнародних угод та актів над національним законодавством для центрального банку стає пріоритетом його діяльності. І як стверджує сучасна економічна наука, таке становище є нібито більш значущим благом для суспільства, ніж ситуація, за якої центральний банк може стати складовою ланкою всіляких корупційних схем, учасниками котрих стають органи виконавчої та законодавчої влади.

А коли оскаржують доцільність для країни мати державні банки – універсальні, спеціальні, банки розвитку і тому подібне, то знову ж таки, вдаються до аргументу, що дані установи стають розсадником корупції як в банківському секторі, так і в економіці в цілому.

Відповідно до Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції” [138] під корупцією слід розуміти “використання особою, зазначеною в частині першій ст. 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій ст. 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей”. Згідно ч. 1 ст. 4

даного Закону до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення відносяться наступні особи: уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, відповідно до закону; посадові особи юридичних осіб, фізичні особи – у разі одержання від них уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особами чи за участю цих осіб неправомірної вигоди.

Звичайно, таке однозначне визначення поняття корупції є достатньо вузьким і не може відповідати вимогам сьогодення щодо її подолання. Ми розглядаємо корупцію не лише як зловживання службовими обов'язками певними особами, як це зроблено у Законі “Про засади запобігання і протидії корупції”. Корупцію слід розглядати як окреме антидержавне та антинародне явище, котре охоплює усю соціальну сферу, економіку, політику, мораль, ідеологію, право, психологію, владу, систему управління, історичні традиції тощо.

Так, С. В. Невмирицький розглядає корупцію як багатоаспектне діяння і надає їй таке визначення: “це соціально небезпечне явище, змістом якого є система негативних поглядів, настанов і діянь службових осіб інститутів влади та управління, державних і недержавних підприємств, організацій і підприємств, організацій і установ, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів шляхом використання свого службового становища всупереч суспільства та держави” [318, с. 44]. Ґрунтовного осмислення набуває термін корупції у визначенні О. Дмитрової та К. Гончарової, які стверджують, що “корупція – це складно структуроване асоціальне явище, що проявляється на мікро- та макrorівні держави, має протиправний, імморальний і корисливий характер. Корупція – це діяльність або навмисна бездіяльність, що призводить до порушення закону, використання посадового становища з метою незаконного збагачення або отримання вигод особою або низкою осіб з одночасним пригніченням прав інших суб'єктів суспільних відносин: держави, місцевих громад, підприємств, організацій та установ, колективів, окремих осіб тощо” [113, с. 35].

Таким чином, корупцію можна охарактеризувати як сукупність цивільно-правових порушень, дисциплінарних та адміністративних проступків, аморальних вчинків, а також кримінально-наказових діянь. В основі корупції лежить прагнення носіїв влади до володіння матеріальними благами і засобами їх досягнення, що пояснює вражаючу живучість корупції та робить практично неможливим її знищення. За нашим власним визначенням корупція – це завжди суспільно небезпечне та соціально-правове явище, яке охоплює як аморальні, так і протиправні вчинки, засновані на вчиненні злочинних дій під час виконання службових (посадових) обов'язків чи використанні свого службового становища з метою одержання винагороди.

Видами корупційних відносин у банківському секторі на макrorівні, є: крадіжка бюджетних грошей, різних державних активів; зловживання з метою

особистої наживи чиновників при формуванні та використанні золотовалютного резерву країни; прийняття замовних популістських рішень, як правило, простих, безсистемних, орієнтованих на найближчу перспективу без оцінок ризиків і довгострокових наслідків; “продаж” центральним банком позитивного рішення на здійснення активних операцій для того чи іншого комерційного банку; одержання винагороди чиновниками банківського нагляду за ухвалення або не прийняття рішення по відношенню до комерційного банку.

До усього цього, негативні наслідки від корупційних відносин, проявляються ще й у виникненні таких, на наш погляд, хибних думок, що стосуються підходів держави до регулювання економіки. Наприклад, в якості засобів боротьби з корупцією пропонується “відмовитися від програм, які самі по собі є носіями корупції” [318, с. 15], або необхідно провести “послаблення регулювання, лібералізацію торгівлі та звільнення обмінних курсів” [24, с. 154].

Як би там не було, керуючись даною логікою, відбувається зміщення акцентів. Подібно до того, як закликають боротися за чистоту повітря не шляхом впровадження системи природоохоронних заходів, а за допомогою обмеження або навіть заборони можливості вільно дихати повітрям. Так, практично, пропонують боротися з корупцією за допомогою виключення можливості держави реалізовувати свої права з переорієнтації фінансових потоків; безперешкодного випуску грошей у вигляді кредитів, що забезпечують, у кінцевому рахунку, фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів у реальному секторі економіки; створення кредитних стель; всебічного стимулювання інноваційних процесів; посилювання валютного контролю. Усі перераховані вище заходи, які стосуються оздоровлення національної економіки, підвищення її ефективності і так необхідні для будь-якої держави, а тим більше, з перехідною економікою, в остаточному підсумку, підносять суспільству тільки як потенційні стимули поширення корупції, не проводячи реальної боротьби з нею. А це врешті-решт несе невинувдані загрози та ризики для соціально-економічного розвитку країни.

При цьому не береться до уваги, що усі нині сильні економіки тільки і змогли досягти високого рівня свого розвитку, успішно проводити, так звані, індустріалізації економіки, технологічні модернізації своїх виробничих підприємств лише за умови використання програмно-цільового механізму державного управління, при цьому, дотриманні системної профілактики корупції та боротьби з нею.

Неможливо протистояти корупції, якщо в країні реалізується ліберально-олігархічна модель протидії корупції, коли нова влада або не встигає набути навички управління, або свідомо ініціює руйнівні процеси. Така модель характеризується повною або вибірковою безвідповідальністю, безкарністю і вседозволеністю. У той же час, створюється видимість боротьби з корупцією, яка ґрунтується на клановому підході до відповідальності за принципом “свій-чужий”. Оскільки влада здійснюється кланами (командами, сім'ями), то “своїх” захищають від відповідальності усіма можливими способами, а щодо “чужих” збирають компромат і намагаються дати йому законний хід. Така форма “солідарності” як клан, заснована на кровноспоріднених і патронажно-клієнтальних зв'язках, найбільш небезпечна і згубна для суспільства. Особисті якості та професійні переваги людей в даному випадку мають другорядне

значення, а часом і зовсім не мають ніякого значення. На перший план виступають біологічні й природні відносини спорідненості, кумівства, земляцтва і т. д. У результаті, нація слабшає, ділиться на безліч конкуруючих родів, племен, виникає їх сегрегація, в суспільстві розповсюджується нерівність і несправедливість, що призводить етнос до самознищення [395, с. 34]. В умовах існування ліберально-олігархічної моделі надзвичайно великого значення набувають гроші, за допомогою яких вирішуються майже усі питання, що виникають до корупціонерів, у тому числі і з боку правоохоронних органів, судів.

Для багатьох країн з перехідною економікою, стає закономірним спільність впливу на поширення глобалізаційних процесів та корупційних відносин сучасних національних еліт (правлячого класу). Це виражається в тому, що в країні навмисно підтримується стан корупційності державних органів, в особливості вищого рівня, що виступає засобом, що забезпечує захист інтересів як розвинених країн в сфері насадження в країнах з перехідною економікою моделі економіки сировинного приросту, так і еліти суспільства з точки зору гарантування їм матеріального достатку західного зразка.

Таким чином, корупція стає не просто розкладаючим злом для країни і суспільства. За умови її активної, тривалої культивування, корупція виступає особливим видом зброї, яка направляється на дискредитацію державного управління, а практично на боротьбу з самою державою. Тому боротьба з корупцією має ґрунтуватися на реалізації таких ідей як узгодження права і моралі, зміна ієрархії цінностей в суспільстві, рівності усіх перед законом, відповідності ступеня відповідальності рівню повноважень державного чиновника.

Суспільство має бути впевненим, що Національний банк проводить саме ту політику, котра максимально відповідає його інтересам. Одним із засобів досягнення цього виступає на сьогодні так звана інформаційна прозорість (транспарентність) НБУ перед суспільством.

Під прозорістю діяльності центрального банку, у тому числі й грошово-кредитної політики, слід розуміти розкриття інформації про внутрішні процеси прийняття рішень, тобто пояснення того, як проголошена економічна інформація використовується під час прийняття рішень щодо діяльності банківських установ та здійснення грошово-кредитної політики. Ефективність роботи із забезпечення прозорості діяльності центрального банку потребує наявності системи комунікацій та чітко налагоджених інформаційних каналів, які б одночасно охоплювали максимально широкі кола суспільства. Це дозволяє центральному банку забезпечувати більшу відкритість своєї діяльності, сприяє зниженню невизначеності у грошово-кредитній політиці шляхом роз'яснення громадськості не тільки цілей центрального банку та методів їх досягнення, а й можливих відхилень від цільових показників та причин такого відхилення, аналіз дій центрального банку [294]. На жаль, даний засіб контролю суспільства за діяльністю НБУ не є дійовим. Національний банк не може похвалитися високим рівнем прозорості своєї діяльності та систематичним аргументованим коментуванням причин різного роду рішень, що стосуються підвищення ефективності діяльності банківських установ та проведення грошово-кредитної політики.

Перегляд засад незалежності НБУ є однією із важливих складових утворення нового механізму державного регулювання банківського секто-

ра України, який би відповідав як сучасним потребам вітчизняної економіки. Звичайно, існує суттєва різниця між незалежним центральним банком і центральним банком який не може здійснити свою політику з причини впливу на нього певних зовнішніх сил. Але, як свідчить досвід деяких країн, наприклад Китаю, де рівень незалежності його центрбанку один із самих нижчих у світі, першочерговою умовою є впевненість у тому, що та грошово-кредитна політика, яку проводить центральний банк, веде національну економіку до найбільш якісних результатів.

Функціонування банківського сектора України за весь період незалежності нашої країни тісно поєднане з процесом наростаючої фінансової лібералізації, сутність якої полягає в усуненні обмежень з боку держави на діяльність банків. Це шлях занепаду як банківського сектора, так і усієї економіки країни [201]. В Україні склалася вкрай нераціональна економічна система, функціонування якої якісно відрізняється від нормальної самодостатньої економіки.

З метою удосконалення державного регулювання банківського сектора України необхідно посилити підконтрольність НБУ державі. У будь-якому випадку керівники даного органу, які не можуть забезпечити дієвої роботи даного державного органу, а тим більше винні в порушенні законодавства України, мають нести дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Діючий статус незалежності НБУ заснований на застосуванні подвійних стандартів і не вирішує проблему усунення впливу зовнішніх сил. Для цього вкрай важливо прийняти певні поправки до вітчизняного законодавства, з урахуванням наступного:

- конкретизувати тактичні та стратегічні цілі НБУ, причому, до тактичних ми відносимо забезпечення цінової стабільності, а до стратегічних – сприяння соціально-економічному розвитку держави, забезпечення високого рівня зайнятості;

- ліквідувати Раду НБУ, переклавши частину її повноважень безпосередньо на Правління Національного банку, а повноваження, пов'язані з контролем за проведенням грошово-кредитної політики та аналізом впливу грошово-кредитної політики на стан соціально-економічного розвитку України, трансформувати до системи певних державних органів;

- законодавчо закріпити обов'язковий формат прозорості функціонування НБУ для суспільства.

Поняття незалежності Національного банку потребує переосмислення. Сучасне вітчизняне законодавство забезпечує НБУ незадовільний рівень контролю з боку суспільства. Зарубіжний досвід свідчить про доцільність підконтрольності центрального банку за умов, якщо за дійсною метою діяльності урядовців та парламентаріїв стоїть не досягнення приватних економічних чи політичних інтересів, а реальна довгострокова стратегія соціально-економічного зростання держави. Але коли у суспільства немає впевненості у відданості державної влади інтересам країни, йому дуже легко нав'язується необхідність повної безконтрольності центрального банку, котрий з часом отримує можливість стати державою у державі. І у цьому випадку країна ризикує взагалі втратити свій фінансовий, економічний суверенітет.

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

2.1. Сутність та функціональна побудова механізму державного регулювання банківського сектора

Банківський сектор виступає особливим об'єктом державного регулювання, який потребує пильної уваги щодо своєї діяльності з боку державних органів та має важливе значення для соціально-економічного розвитку країни. У новітній історії саме банки відіграють значну роль у формуванні господарських відносин на засадах побудови не здорової економіки, спрямованої на забезпечення повноцінної життєдіяльності та розвитку суспільства, а хрематистики, яка зосереджується винятково на накопиченні нереальних, ефемерних багатств, джерелом котрих є спекуляції та лихварство. Новий уклад економічних відносин, глобалізація економіки, перманентність кризових процесів в економіках більшості країн світу, досить низький рівень добробуту більшості населення та темпів занепаду трудового потенціалу України, незадовільний стан превентивних дій державних органів вимагає утворення нової організаційної системи державного регулювання банківського сектора економіки України, що має здійснювати завдання держави і реалізовувати функції у сфері державного управління.

Наука державного управління, економічна наука містять погляди на сутність державного регулювання банківського сектора та координації його впливу на господарство, форми та способи реалізації. Але постає питання побудови механізму державного регулювання банківського сектора в Україні в світлі концепції реалізму та руслі тих перетворень, які пов'язані з комплексом буденних проблемних питань, що накопичилися як у банківському секторі, так і в економіці України загалом, що виникли внаслідок відсутності продуктивної взаємодії між банківським сектором, державою та господарством.

Слід відійти від практики підміни стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни на вузькі тактичні завдання, що спричиняє дистрофію державного управління. На сучасному етапі відбудови економіки України та підходів державного управління у різних сферах господарської діяльності уявляється доцільним запропонувати методологію формування механізму державного регулювання банківського сектора. Дана проблема є досить актуальною для сучасного українського державотворення, що зумовлено необхідністю підвищення ролі державного регулювання банківського сектора у відбудові національної економіки. У той же час вимагає вирішення питання покращення взаємодії Національного банку та Уряду України на основі посилення державного контролю з метою спрямування єдиної дер-

жавної фінансової політики на інноваційно-інвестиційний розвиток, зниження рівня безробіття, підвищення якості життя населення країни.

Будь-яка наука ґрунтується на тих або інших методах або методологічних принципах, які зв'язують воедино усі її складові та представляють науку як єдине ціле. Роль методів у науковому пізнанні винятково велика. Насамперед це виражається у тому, що використовуючи наукові методи, вчений швидше, з мінімальною витратою сил та часу і з максимальною ймовірністю прийде до поставленої мети. Дане твердження є справедливим не тільки по відношенню до теоретичної діяльності, але і до діяльності практичної. У нашому випадку воно поширюється на державне регулювання банківського сектора не тільки як частину наукової дисципліни “Державне регулювання економіки”, але й на її практичне застосування.

На різних етапах теоретичного дослідження та його практичного застосування можуть бути використані різні методи, що знову ж справедливо і по відношенню до проблеми вдосконалення державного регулювання банківського сектора. Але у той же час існують такі методи, які поширюються і на науку в цілому, і на практичне застосування самих результатів наукових досліджень. У якості таких, зокрема, найбільш широко використовуються методологічні принципи системного підходу:

- принцип цілісності, який припускає, що досліджуваний об'єкт розглядається або виділяється із сукупності об'єктів як щось ціле по відношенню до навколишнього середовища, має свої специфічні властивості та розвивається в залежності від свого місця в системі за своїми законами. Крім цього, результативна сукупність властивостей системи не може бути зведена до суми властивостей складових її елементів;

- принцип структурності, згідно котрому мережа зв'язків і відносин усередині системи визначальним образом впливає на її поведінку;

- принцип взаємозалежності системи і середовища, відповідно до якої властивості системи формуються і проявляються в її взаємодії із середовищем, причому система виступає компонентом взаємодії;

- принцип ієрархічності, який свідчить, що кожний з елементів системи може розглядатися як система, а система у цілому виступає як елемент більш широкої системи.

Дані принципи є своєрідним каркасом будь-якої системи, необхідним для її повноцінного існування. Принципи системного підходу, які покладені в основу методології, забезпечують розгляд процесів регулювання банківського сектора як цілісної системи, спрямованої на соціально-економічний розвиток України. Як наголошує Н. Д. Чала [466, с. 102–103], з точки зору системного підходу державне управління розвитком країни є процесом управління складною системою, через те, що вона складається із множин елементів та залежить від різноманітних інваріативних впливів та взаємодій інших складових глобального економічного простору. Дані взаємодії за своєю суттю є наслідками реалізації різних функціональних завдань і утворюють складні за організацією підсистеми.

У нашому дослідженні, мотивом використання системного підходу стала гіпотеза про те, що банківський сектор у ході історичного процесу все

більше відокремлюється від свого економічного оточення, стає більш “самостійним”, одночасно із тим, як економічна сфера в цілому, все далі відходить від необхідної орієнтації на корисну службу суспільству, від свого соціального оточення. Банки все менше намагаються виконувати свої основні функції, точно так як економіка в цілому все менше виконує свої соціальні функції – вираження інтересів усіх прошарків населення, забезпечення добробуту народу, адекватного віддзеркалення плюралізму форм власності та сприяння належному їх сполученню, відновлення і водночас забезпечення множинності форм і механізмів господарювання.

В умовах ринкової економіки банки відіграють ключову роль у підтримці економіки країни і в той же час виступають як інститути, діяльність котрих спрямована на одержання прибутку, самостійно приймаючи рішення щодо власних ризиків. Банки перерозподіляють грошові потоки, що надходять від вкладників, і беруть на себе ризики у зв'язку зі здійсненням посередницьких функцій. Саме банківський сектор потребує найбільш глибокого та виваженого регулювання з боку держави у порівнянні з іншими секторами економіки. Не випадково державне регулювання банківського сектора у країнах із розвинутою економікою є одним із самих гнучких.

Відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” передбачалося реформування фінансової сфери, важливою складовою якого є саме банківський сектор [366]. Під час першого етапу реформи (до кінця 2010 р.) намагалися підвищити підзвітність й прозорість НБУ, закріпити пріоритети діяльності НБУ, але це виявилось не такою простою справою. На нашу думку, без уявлення цілісного механізму державного регулювання банківського сектора економіки, його мети, сутності, складових, методів та інструментів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку банківських установ, їх широкого залучення до соціально-економічного зростання України такі реформи не матимуть успіху.

Під механізмом держави треба розуміти систему “усіх державних органів, які здійснюють завдання держави і реалізують функції у сфері управління суспільством. За характером і змістом діяльності ці органи поділяються на: органи законодавчої влади; органи виконавчої влади; органи судової влади та контрольно-наглядові органи” [120, с. 418].

Цілями державного регулювання економіки є соціальна ефективність, економічне зростання, справедливий розподіл доходів, повна зайнятість, стабільність цін, стимулювання розвитку пріоритетних галузей економіки та інноваційної діяльності, збалансованість платіжного і торговельного балансу. Державне регулювання економіки повинно дотримуватися наступних принципів:

- системного впливу на розвиток соціально-економічних процесів з урахуванням тісних взаємозв'язків ринку капіталів, фінансів, товарів, праці на базі формування необхідних економічних регуляторів і нормативів, методичної бази;

- ефективного управління підприємствами державного сектора економіки;
- суворої відповідальності органів державної влади та центральних органів державного управління за отримані від регулювання економіки результати.

Останнім часом для науковців і практиків все більш стає очевидним, що відмінності суб'єктів регулювання і сфер охоплення не змінюють сутності економічних відносин, які мають коригувальний характер і для яких властиві усі основні ознаки, характерні для державного управління [376, с. 47]. Розвиток будь-якої галузі економіки повинен підпорядковуватися певній програмі, яка є складовою програмно-цільової організації державного управління [105, с. 55]. Держава має регулярно розробляти загальнонаціональну інвестиційну програму та планувати механізм мобілізації інвестиційних ресурсів, визначити комплексну інноваційно-інвестиційну стратегію розвитку національної економіки [353, с. 58].

На ринок капіталу покладено виконання таких основних функцій: координаційної – координація попиту і пропозиції; алокаційної – сприяє найкращому використанню капіталу; селекційної – забезпечення дозволу торгувати лише тим продавцям та покупцям, котрі виконують певні вимоги; трансфертної – балансування умислів продавців та покупців в кількісному, ризиковому та строковому вимірах.

Функціонування в умовах досконалої конкуренції є ідеальним для ринку станом, на досягнення якого і повинні спрямовуватися певні зусилля державного регулювання. В економічній теорії досконалий ринок характеризується тим, що ринок є абсолютно прозорим, а ціни відомі всім учасникам; ринок є конкурентним тоді, коли усі його учасники є незалежними та мають рівний за можливостями доступ до нього; учасники ринку діють раціонально. Досконалий ринок у змозі виконувати всі функції капіталу ідеально та є найбільш оптимальною моделлю в економічній теорії. Проте на практиці кожна із відомих економік світу не є досконалою в результаті дії шести класичних причин ринкової недосконалості: трансакційні витрати, зовнішні ефекти, ефект неподільності, інформаційні недоліки, адаптаційні недоліки, ірраціональна поведінка учасників ринку [301; 431, с. 223–226; 462, с. 40–42, 454, с. 72–94].

Державне регулювання банківського сектора треба розглядати як комплекс заходів нейтралізації перелічених ринкових недосконалостей та як процес фінансового забезпечення функціонування та розвитку цілісної економічної системи через планування індикативних та директивних показників, контроль їхнього дотримання, фінансування стратегічно важливих для держави суб'єктів, управління об'єктами державної власності.

Під час еволюції банківського сектора будь-якої країни з ринковою економікою можна виокремити вплив двох різновекторних тенденцій: прагнення держави забезпечити стабільність банківського сектора та закріплення з цією метою за центральним банком (чи подібним органом) функцій відповідних до державної політики; схильність учасників сектора, в особі власників фінансових посередників, до найбільшої економічної ефективності.

ДРБС є важливою складовою регулювання фінансової сфери і, на відміну від інших напрямків регулювання економіки, збільшує значною мірою відповідальність за регрес чи розвиток кожного із секторів економіки окремо та національної економіки у цілому. Насамперед, це обумовлено багатофункціональним призначенням банківського сектора, перш за все, Національного

банку, який є відповідальним за формування та координацію монетарної або грошово-кредитної політики, котра уявляє собою процес забезпечення стабільності національних грошей та регулювання обсягу грошової пропозиції для стабілізації економіки та стійкого функціонування банківських установ, забезпечення ефективного функціонування та розвитку грошово-кредитного ринку. Крім цього, банківський сектор може сприяти реалізації державної політики з питань захисту та розвитку стратегічних секторів вітчизняної економіки, впровадженню інноваційних проєктів.

Сама по собі категорія державного регулювання є однією з базових дефініцій в науці та практиці державного управління. Під регулюванням прийнято розуміти діяльність, спрямовану на коригування роботи системи (елементів системи) з метою забезпечення досягнення системою (елементами системи) такого стану, який забезпечує її (їх) роботу відповідно до визначених характеристик. Тобто цей вид діяльності розглядається як регуляційний процес, метою якого є досягнення відповідного рівня взаємодії та злагодженості окремих частин [118, с. 148]. Таким чином суб'єктом ДРБС має виступати людина (громадянин), яка конкретизується в органах і посадах державної влади України – Президентові, Верховній Раді, Кабінеті Міністрів, Національному банку тощо. Об'єктом ДРБС виступають не фізичні чи юридичні особи, а процеси і явища, економічні відносини, які пов'язані із банківським сектором.

Кожна держава для повноцінного здійснення своїх завдань і реалізації функцій повинна створювати різноманітні організації, сукупність яких називається механізмом держави. Таким чином, механізм держави — це система всіх державних організацій (органи держави, державні підприємства, державні установи), які здійснюють її завдання і реалізують функції.

Система всіх організацій ДРБС, які мають здійснювати завдання держави і реалізовувати функції у сфері управління банківським сектором, представляє собою механізм державного регулювання банківського сектора (механізм ДРБС). Механізм ДРБС виступає елементом загального механізму державного регулювання економіки України, головною метою функціонування котрого є впорядкування системи соціально-економічних відносин з метою стабілізації і пристосування існуючої суспільно-політичної системи до умов, що змінюються. Тобто механізм державного регулювання банківського сектора являє собою підсистему загального механізму державного регулювання економіки, призначену для перетворення певного організуючого впливу органів державного регулювання банківського сектора (суб'єктів регулювання) у бажану (цільову) поведінку, результативність та ефективність діяльності об'єктів державного регулювання банківського сектора (банківські установи, ринок банківських продуктів і фінансових послуг, грошово-кредитні відносини, банківські ресурси тощо).

Самі по собі механізми державного регулювання можуть доповнюватися різноманітними недержавними, незалежними, добровільними, некомерційними організаціями, які створюються як за сприянням держави та мають допомагати державним регулятивним органам не допускати помилок, вносити свої пропозиції щодо сприяння розвитку галузі, так і за власною

ініціативою самих суб'єктів господарювання. Недержавні саморегульовані організації складають важливе доповнення і до механізму ДРБС.

У банківському секторі, як вже визначалося, такими органами є декілька саморегульованих організацій. Найвідоміша та найактивніша з них – Асоціація українських банків, яка об'єднує багато діючих в Україні комерційних банків та представляє їх системні інтереси у відносинах з Національним банком, Верховною Радою, Адміністрацією Президента, Кабінетом Міністрів, Державною податковою службою України, Верховним судом України, іншими державними й недержавними установами та організаціями.

У доповнення до системного підходу, під час організації механізму ДРБС доцільним буде використання певних положень тектології О. О. Богданова [47, 48], до яких перш за все належать: закон відносних опорів (закон найменших) [47, с. 216–222], правило концентрованої дії [Там само, с. 227–229], закон функціональних додаткових співвідношень [48, с. 12–24].

Закон відносних опорів полягає у тому, що стійкість цілого залежить від найменших відносних опорів усіх його частин у будь-який момент. Цей закон є узагальненням широко відомого в сучасній організаційній практиці правила найслабшої ланки, коли міцність системи визначають ступенем міцності її найслабшої ланки або забезпеченням відносно рівного опору елементів, коли в системі немає ні “вузьких” місць, що загрожують її загальній стійкості, ні “широких”, тобто зайвих міцних місць, які тягнуть на себе невинувато завищені витрати ресурсів.

Найважливішою відмінністю кращих прикладів світового досвіду організації механізму державного регулювання банківського сектора є відносно однакова міцність усіх елементів в умовах протидії руйнівним впливам як ендогенного, так і екзогенного характеру. Наприклад, рівномірний розподіл функціональності, а отже, і відповідальності між різними державними органами, що займаються банківським регулюванням, наглядом та державним контролем у таких країнах, як Китай чи Японія, організовано саме у відповідності з принципом рівності відносних опорів.

Більш того, ми виходимо з позиції, що у системі державного регулювання економіки, діюче на цей час державне регулювання банківської діяльності є “критичним”, “вузьким” місцем, має найвищу вразливість, що значною мірою обумовлює неефективність державного регулювання як в інших секторах економіки, так і можливості взагалі мати та проводити досконалу економічну політику в цілому в країні.

Давнє правило “non multa, sed multum” – не про багато, але ґрунтовно – є виразним формулюванням правила концентрованої дії, котре А. Богданов формулює як “концентрація активності на обмеженому полі застосування”. У свою чергу, допрацьоване Е. Винограєм [71, с. 47–51] дане теоретичне положення набуло форми сукупності взаємодоповнюючих організаційних принципів, котрі у межах цього положення набули самостійного значення:

– принцип локалізації концентрації дії, сил і ресурсів, що забезпечує підвищення організаційного ефекту дій механізму регулювання за рахунок їх концентрації у вузькому напрямі (звуження зони докладання зусиль). Цей

метод забезпечує подвійний ефект: по-перше, при тих самих зусиллях звуження області їх застосування підвищує інтенсивність впливу на об'єкт; по-друге, за умов такого звуження зменшується і величина сил опору у зоні їх застосування. Метод локалізації концентрації дії лежить і в основі принципу спеціалізації ("обмеження створює майстра"). Не менше значення даний метод відіграє в організації економіки, де роздробленість, слабка концентрація призводять до невиправданих витрат і втрат, уповільнюють рішення задач, пов'язаних із побудовою самодостатньої економіки на засадах створення нових знань і технологій та їх використання на користь соціально-економічного розвитку. Тому, "концентрація сил і ресурсів на виконання у першу чергу найважливіших загальнодержавних програм та проектів" є однією із головних вимог до механізму державного регулювання банківського сектора;

– принцип динамічної концентрації дії вказує додатковий до попереднього методу шлях збільшення організаційного ефекту механізму регулювання під час подолання опору: підвищення потужності впливу на об'єкт при незначних (недостатніх) ресурсах може бути досягнуте за рахунок вивільнення їх енергетичного потенціалу у вузькому часовому інтервалі. На цьому методі заснована вибухова та ударна технологія, лазерна техніка. Переваги цього методу широко використовуються також у збройній боротьбі, де стрімкість завданого удару є одним з важливих чинників перемоги над противником, що має переваги (субороські принципи швидкості й натиску), та в інших сферах. Тому рішення, котрі мають прийматися у рамках механізму ДРБС, повинні стати більш оперативними, здатними правильно і швидко забезпечувати вирішення проблемних питань. Унеможливлення виникнення бюрократичних зволікань та підвищення персональної відповідальності керівників усіх рівнів організаційної структури механізму ДРБС є головними вимогами до його функціонування;

– принцип фокусування концентрації дії займає особливе місце серед інших методів правила концентрованої дії. У той час, як розглянуті вище аспекти даного правила характеризують шляхи підвищення організаційного ефекту механізму за рахунок різних форм кількісної концентрації його дії (у просторі, за ресурсами, у часі), останній метод розкриває необхідну якісну основу усіх цих форм, без якої їх застосування не може бути достатньо ефективним. Такою основою є сфокусованість усіх потенційних можливостей системи на вирішенні актуальних протиріч або, іншими словами, максимально можливе підпорядкування меті усіх дій механізму. Оптимальний перерозподіл усього наявного потенціалу (кадри, технології, матеріальні ресурси тощо) механізму ДРБС на вирішення усієї низки завдань, на засадах визначення їх пріоритетності, розуміння можливого часового лагу, має бути закладено в основу цього механізму. Його найважливішою сутністю стане його відмінність від існуючої практики: замість концентрації зусиль лише на регулюванні діяльності банків, як це відбувається зараз, він матиме насамперед більш високий ступінь сфокусованості дій для досягнення певних цілей та розв'язання актуальних протиріч, котрі стоять зараз перед банківським сектором економіки України. Чим вищою буде ця сфокусованість, тим значнішим буде організаційний ефект за однакових ресурсних та часових витрат. Дана обставина, є, мабуть, головним узагальненням методології організації механізму ДРБС. Відповідно

під функціонуванням механізму ДРБС треба розуміти сфокусоване зосередження дій державних органів на досягненні максимальної віддачі від банківського сектора заради соціально-економічного розвитку країни та вирішення актуальних протиріч, що пов'язані із діяльністю банків.

Закон функціональних додаткових співвідношень тісно пов'язаний із законом найменших. Там, де в механізмі не дотримується закон функціональних додаткових співвідношень, – там і знаходяться пункти зниженого опору. Високий ступінь функціональної додатковості елементів механізму – умова досконалості його організації. Кожний механізм стає тим досконалішим, чим суворіше і точніше здійснюється це співвідношення.

Існує безпосередній зв'язок правила концентрованої дії із законом функціональної додатковості, сутність якого полягає у тому, що сфокусоване зосередження дій механізму забезпечується завдяки функціональній додатковості її елементів. Логічно природу цієї залежності неважко зрозуміти, адже вимога функціональної додатковості полягає у досягненні таких відносин між важелями (елементами) механізму, які забезпечують максимальну узгодженість і взаємодію цих елементів у досягненні кінцевої мети механізму, тобто фокусує зосередження її дій в актуальному напрямі. Таким чином, функціональна додатковість елементів – це причинна необхідність, що лежить в основі сфокусованого зосередження дій механізму.

Суттю державного управління є досягнення мети (цілі), а цільові функції є не тільки необхідним, а й визначальним елементом управлінської діяльності. *Базовими цілями функціонування механізму ДРБС повинно стати наступне:*

- сприяння переходу економіки України до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, економічна підтримка стратегічно важливих виробництв;

- залучення банківських установ до ведення банківської діяльності на засадах соціальної відповідальності.

Обов'язковими принципами досягнення даних цілей є:

- пріоритетність до підтримки, захисту та зміцнення національного виробника;

- забезпечення додержання законів і правил, що передбачає високий рівень ведення банківської справи та посилення відповідальності посадових осіб;

- забезпечення довгострокової ефективності та суспільної корисності діяльності банківських установ, підтримки необхідного рівня стандартизації та професіоналізму у банківській сфері тощо;

- обмеження прояву монополізації і підтримання конкуренції під час здійснення банківської діяльності, підтримання політики достатньої концентрації банків з метою посилення конкурентоспроможності між ними;

- задоволення потреб суспільства у різноманітних банківських послугах;

- контроль за якісною та доцільною кількісною складовою іноземного банківського капіталу;

- передбачення та усунення можливих банківських криз;

- досягнення прозорості діяльності банків та самих органів державно-регулювання банківського сектора.

Механізм ДРБС залучає у своїй роботі певні методи впливу та інструменти реалізації регуляторної дії.

За формами впливу на суб'єкти ринку методи механізму ДРБС поділяються на дві групи:

– методи прямого впливу (адміністративного характеру): різного роду ліміти, централізоване встановлені ціни, обмеження, штрафи, дозволи, ліцензії, квоти тощо, а також методи, засновані на застосуванні бюджету як джерела дотування, лімітне кредитування для окремих банків; пряме регулювання процентної ставки, ліміти на обсяг чи вартість кредитів, що надаються окремим галузям;

– методи непрямого (опосередкованого або ринкового) впливу містять ті, що регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а через створення певного середовища для його діяльності, мотивують ту або іншу його поведінку: вплив на грошову пропозицію шляхом формування певних умов на грошовому ринку та ринку капіталів, податкове регулювання, регулювання через політику прискореної амортизації, методи стимулювання конкуренції тощо.

Інструменти реалізації регулюючого впливу механізму ДРБС можна поділити відповідно до видів важелів регулювання, котрі, безумовно, тісно взаємопов'язані між собою:

- грошово-кредитні відносини;
- банківські економічні нормативи;
- вхід-вихід банків на ринку банківських послуг.

До інструментів регулювання грошово-кредитних відносин зараховуємо: резервні вимоги, процентні ставки за операціями центрального банку, операції на відкритому ринку, рефінансування банків, валютне регулювання, встановлення орієнтирів зростання грошової маси, прямі кількісні обмеження.

Банківські економічні нормативи регулювання діяльності банків в Україні поділяють на такі групи:

1. Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1), достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3), співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (Н3-1);

2. Нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5), короткострокової ліквідності (Н6);

3. Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), великих кредитних ризиків (Н8), максимального розміру кредитів, гарантій та порук, наданих одному інсайдеру (Н9), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та порук, наданих інсайдерам (Н10);

4. Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), загальної суми інвестування (Н12).

При цьому, базою для розрахунку нормативів Н2, Н3, Н3-1, Н7 та Н8 є регулятивний капітал, а Н9, Н10, Н11, Н12 – статутний капітал.

Використання економічних нормативів забезпечує розумне регулювання діяльністю банків, тобто таке, яке, з одного боку, не обмежує їхньої самостійності у підтримуванні фінансової стабільності, а з іншого – передбачає певні вимоги до банків, що регламентують банківські ризики.

До інструментів регулювання входу-виходу банків на ринку банківських послуг відносимо:

- регулювання доступу до банківської системи. Це означає, по-перше, можливість визначати певні вимоги й умови, що є обов'язковими для отримання ліцензії на право здійснювати банківську діяльність, і, по-друге, здійснювати нагляд за дотриманням цих вимог та умов;

- регулярне отримання від банків звітності та проведення інспекційних перевірок у банках;

- застосування заходів примусового впливу щодо проблемних банків, зокрема заборона оголошення і виплати дивідендів, накладання штрафів тощо;

- узяття неплатоспроможних банків під особливий контроль, призначення тимчасової адміністрації в такі банки, призупинення їхньої діяльності, організації реорганізації та ліквідації банків.

ДРБС забезпечується виконанням низки функцій, під якими розуміють конкретні напрямки діяльності. Призначення цільових функцій полягає в направленості до встановлених для механізму ДРБС цілей, які мають охопити як банківський сектор так економічну систему країни в цілому.

Механізм ДРБС має бути спрямованим на здійснення наступних функцій:

- банківське регулювання,

- банківський нагляд,

- державний банківський контроль.

За нашим дослідженням, з функціонального складу ДРБС логічно впливають і відповідні три важелі впливу механізму ДРБС: важіль банківського регулювання, важіль банківського нагляду та важіль державного банківського контролю.

Дискусії щодо розмежування цих дефініцій, їхнього ототожнення чи зміщення акцентів на користь того чи іншого поняття відбуваються серед вітчизняних та іноземних науковців протягом багатьох років [355, с. 139; 172, с. 37–38; 388, с. 45; 68, с. 22–26; 236, с. 107; 2, с. 174; 133, с. 277, 376; 424; 335, с. 158, 162; 246, с. 52–61; 314, с. 11–13; 343; 79, с. 4]. Ми вважаємо, що висловлені категорії є різними видами діяльності механізму ДРБС, хоча водночас, вони тісно взаємопов'язані між собою та мають доповнювати один одного з метою реалізації державного регулювання банківського сектора.

“Банківське регулювання” поряд із “банківським наглядом” і “державним банківським контролем” виступає однією з першочергових важелів впливу механізму державного регулювання банківського сектора економіки. Причому, ми виходимо з позиції, що це зовсім різні види діяльності щодо виконання завдання організації ефективного функціонування банків, забезпечення розвитку банківського сектора України та його якнайбільшого залучення до соціально-економічного розвитку держави.

Ю. Ващенко зазначає, що термін “регулювання” по відношенню до банківської діяльності можна розглядати у широкому та у вузькому розумінні – це державне та банківське регулювання. Державне регулювання в сфері банківської діяльності містить всю систему заходів, які вживаються уповноваженими органами держави для забезпечення сталого та надійного функ-

ціонування банківського сектора. Банківське регулювання – це діяльність уповноважених органів, яка полягає у виданні правових актів у сфері банківської діяльності [67, с. 95]. О. Костюк під банківським регулюванням розуміє “діяльність НБУ в частині формування адміністративно-правових норм, які сприяють стабільному розвитку банківської системи України” [245, с. 39].

Практично з таких позицій виходить Г. Табачук, яка розкриває мету і завдання банківського регулювання та вказує, що “метою банківського регулювання є розроблення та ухвалення нормативно-правових документів, які регламентують діяльність банків і спрямовуються на забезпечення стабільності грошової одиниці та національної банківської системи і захисту інтересів вкладників та кредиторів”. Відповідно до завдань, що виконує банківське регулювання, науковець відносить забезпечення розробки законів та нормативно-правових актів центрального банку, які регулюють діяльність банків та захищають інтереси вкладників і кредиторів банків, а також встановлення фінансових нормативів регулювання діяльності банків та нормативів відрахувань – до резервних фондів банків [428, с. 156].

М. Суржинський під банківським регулюванням визначає складну, багатоаспектну категорію, котра з одного боку є функцією державного управління, по відношенню до якого вона виступає засобом реалізації політики держави, а з іншого боку, саме банківське регулювання можна розглядати як управлінську діяльність, що має свої методи, способи, форми реалізації [424]. Дослідником наголошується, що банківське регулювання як функція державного управління покликане сприяти забезпеченню:

- стійкості роботи і зміцненню фінансового стану банківської установи;
- орієнтації та стимулюванню діяльності банку в галузі кредитування на виконання пріоритетних завдань розвитку економіки та підвищення добробуту суспільства;
- наукової організації грошового обігу в народному господарстві;
- створення системи гарантій захисту інтересів вкладників, у першу чергу фізичних осіб.

На думку Б. Адамика, “банківське регулювання можна визначити як формування державою або уповноваженим нею органом системи норм і застосування заходів впливу на банківську сферу з метою забезпечення стабільного і безпечного функціонування банків, попередження дестабілізаційних процесів у банківському секторі та досягнення загальнодержавних економічних цілей” [1, с. 31].

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про Національний банк України”, банківське регулювання – це “одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства” [142].

Достатньо змістовним є визначення, котре надається “банківському регулюванню” О. Барановським [379, с. 262]. Зокрема, під банківським регулюванням, ним розуміється єдина сукупність наступних тлумачень:

- проведення обґрунтованої грошово-кредитної і валютної політики, що виступає дієвим інструментом досягнення макроекономічних цілей держави;

– формування єдиних підходів до функціонування банківських інститутів, їх міжнародних і регіональних економічних угруповань та забезпечення конкурентоспроможності як окремих банків, так і банківського сектора в цілому;

– систему специфічних правил поведінки нормативного характеру, сформульованих державними органами, та заходів, за допомогою яких держава через центральний банк безпосередньо або створюваний при ньому орган банківського нагляду чи інший легітимний спеціалізований орган на основі чинної нормативно-правової бази займається забезпеченням стабільного, безпечного функціонування банків як в середині країни, та і за кордоном;

– діяльність недержавних СРО (асоціацій банків, банківських союзів тощо) з розробки й реалізації документів, що мають на меті обмеження банківської активності і, головним чином, банківських операцій;

– роботу органів управління банками і внутрішньобанківських структур з регламентації банківської діяльності.

Таким чином, О. Барановський виходить з позиції, що банківське регулювання здійснюється трьома суб'єктами: державними органами, недержавними СРО та безпосередньо банківськими установами. І у цьому дійсно є своя логіка. І недержавні СРО, і самі банківські установи, у межах свого навіть обмеженого впливу можуть задавати певні орієнтири розвитку банківського сектора. Але, коли ми говоримо про сам механізм ДРБС, треба мати на увазі, що до суб'єктів банківського регулювання, перш за все, відноситься державний орган (на даний час це НБУ) чи низка саме державних органів. А недержавні СРО та банки є структурами, котрі за певних умов можуть як сприяти досягненню цілей роботи механізму, так і виступати на захист виключно корпоративних чи приватних інтересів, які часто-густо можуть іти у розріз із суспільними інтересами, на захисті яких і стоїть механізм ДРБС.

Узагальнюючи вищезазначені визначення дефініції “банківське регулювання”, нами запропоновано власне формулювання даного поняття. Так, під *банківським регулюванням* треба розуміти одну із функцій державного управління, що відноситься до сфери діяльності Національного банку, метою якої є забезпечення стабільності грошового обігу, і, таким чином, сприяння економічному зростанню, гарантування стійкого розвитку банківського сектора на засадах широкого залучення банків до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення національної економіки та соціальної відповідальності.

Згідно з чинним законодавством, банківський нагляд в Україні проводиться єдиними державним органом – Національним банком, котрий паралельно із своїм наглядом, ставить перед банківськими установами вимоги щодо проведення обов'язкового постійного внутрішнього контролю з боку наглядової ради, внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Банківський нагляд представляє одну із форм управлінської діяльності держави. Під час його здійснення центральний банк реалізує функцію державного управління банківським сектором. Банківський нагляд є сферою, котра повинна розглядатися як об'єкт державного управління, а діяльність банків – як ділянка суспільного життя, де управлінська діяльність держави

може бути необхідною, бажаною або доцільною [424]. Л. Кльоба конкретизує, що “банківський нагляд – це функція уповноважених органів, які коригують роботу банківських установ відповідно до законодавчо-нормативних норм і правил, а також певною мірою займаються нормотворчістю” [176, с. 221].

Не можна погодитися з позицією деяких дослідників, які стверджують, що “зміст поняття “банківське регулювання” включає в себе більш вузьке за змістом поняття “банківський нагляд” [456, с. 282–283]. “Банківський нагляд”, точно так як і “банківське регулювання” та “державний банківський контроль”, несе притаманне лише йому змістовне навантаження, виступає окремою складовою одного цілого – механізму ДРБС [210, с. 185–191]. При цьому, дані важелі тісно взаємопов’язані між собою, що забезпечує функціональність механізму ДРБС в цілому.

Т. Гудзь підкреслює, що банківський нагляд виступає інспектором за дотриманням банками “правил гри”, встановлених банківським регулюванням [97, с.8]. І з цим можна погодитися, але на принципі того, що і “банківське регулювання” і “банківський нагляд” виступають зовсім різними функціями державного управління, котрі мають взаємодоповнювати одна одну.

За умови повної відсутності банківського нагляду держава отримує [334, с. 152]:

- потенційні умови для фінансових правопорушень та зловживань;
- збільшення ризиків банкрутства банку;
- понесення вкладниками (а не засновниками) збитків;
- втрати довіри до банківської сфери, а отже і різке зменшення надходження вільних коштів у банківський обіг;
- послаблення вітчизняного ринку позикових капіталів;
- зменшення вкладання коштів у виробництво;
- втрату зацікавленості інвесторів;
- послаблення національної валюти тощо.

Вважається, що надійний ефективний банківський нагляд – це суспільний товар, який неможливо придбати на ринку, але який, разом зі зваженою макроекономічною політикою, відіграє життєво важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності будь-якої країни. Витрати на проведення банківського нагляду справді великі, але, як засвідчила практика, збитки, завдані внаслідок неефективності нагляду, виявляються незрівнянно більшими [465, с. 320].

І. Дяконова під банківським наглядом розуміє моніторинг процесів, які відбуваються в діяльності банківських установ і зазначає, що він не може існувати окремо від контролю за виконанням тих чи інших нормативних документів, які регламентують банківську діяльність [115, с. 58]. Елементи контролю звичайно присутні у банківському нагляді, є його складовими, з чим не можна не погодитися, але поняття “державний банківський контроль” ми відокремлюємо і мусимо розглядати його через призму державно-управлінської діяльності та відносин, що реалізується у функціонуванні механізму ДРБС.

В. Міщенко та його співавтори зазначають, що банківський нагляд – це “моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме створення нових банків та їх установ, діяльність банків, реорганізації та ліквідації банків” [302, с. 48].

Не можна не погодитися з позицією Г. Табачук та О. Буса, котрі підкреслюють, що банківський нагляд повинен забезпечувати постійний нагляд за дотриманням вимог та умов, які є обов'язковими для отримання ліцензій, дозволів та економічних нормативів з метою мінімізації банківських ризиків, забезпечення стабільності грошової одиниці та національної банківської системи і захисту інтересів вкладників та кредиторів [428, с.156].

У Законі України “Про Національний банк України” під банківським наглядом розуміється “система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку” [142].

Дане визначення не відповідає сучасним реаліям часу і є достатньо вузьким для розв'язання проблем, накопичених у банківському секторі. Наприклад, В. Романишин та Ю. Уманців розглядають банківський нагляд у вузькому та широкому розумінні. Причому, у вузькому розумінні – це цілісний і неперервний моніторинг за діяльністю банків з метою забезпечення надійності й стійкості окремих банків та банківської системи в цілому, а у широкому – банківський нагляд є системою, яку використовує держава, щоб гарантувати стабільність фінансової системи країни, її безпеку і здоров'я [383, с. 255].

Же на первинному, на законодавчому рівні закладена незлагодженість щодо сутності категорій “банківське регулювання” та “банківський нагляд”. У ст. 1 Закону України “Про Національний банк України” “банківське регулювання” визначається як функція НБУ, а “банківський нагляд” – як окрема система певних дій НБУ. Нижче, в тексті цього ж Закону, ст. 55 тлумачить як функції одночасно і “банківське регулювання”, і “банківський нагляд”. Наш погляд, це дві окремі функції державного управління, а тому, як свідчить зарубіжний досвід, більш доцільним є здійснення їх двома різними державними органами. Банківське регулювання могло б залишитися за НБУ, а банківський нагляд – перейти до іншого державного органу [208].

Ми виходимо з того, що реформування банківського нагляду, крім обов'язкового вдосконалення системи вимог нагляду до банків, повинно включати також поліпшення його організаційної структури як одного із важелів механізму державного регулювання банківського сектора. Як зазначає О. Костюк із співавторами, “поєднання банківського регулювання та нагляду в рамках одного органу порушує дієвість принципу самоорганізації, обмежує можливість системи якісно оцінити комплексні проблеми її функціонування” [122, с. 50].

Головною передумовою для здійснення ефективного банківського нагляду є чітке визначення кола відповідальності, повноважень і цілей наглядового органу, котрий, у свою чергу, повинен бути незалежним і юридично захищеним. Банківський нагляд може бути ефективним тільки в тому випадку, коли він здійснюється у відповідному макроекономічному середовищі, у режимі розумної та стійкої макроекономічної політики, в умовах добре розвинутої інфраструктури, ефективної ринкової дисципліни, а також функціонування механізму, здатного забезпечити належний рівень надійності банківських установ [217].

Достатньо широке коло суб'єктів, що можуть здійснювати банківський нагляд, містить визначення надане дефініції “банківський нагляд” О. Барановським, який докладно констатує, що банківський нагляд – це сфера діяльності центрального банку чи іншого уповноваженого державного органу, а також наглядових рад та структурних підрозділів окремих банківських установ, що базується на глибокому аналізі внутрішніх і зовнішніх чинників уразливості банківської системи і спрямована на запобігання дестабілізуючим тенденціям у банківській системі в цілому та в окремих банках, що передбачає забезпечення постійного нагляду за дотриманням банками чинного законодавства і підзаконних актів, обов'язкових нормативів, стандартів, правил й керівних принципів; недопущення відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом; вжиття до порушників встановлених санкцій [379, с. 272]. Тобто, поряд із спеціалізованим державним органом, банківський нагляд здійснюють наглядові ради та структурні підрозділи окремих банківських установ. Це, з точки зору нашого дослідження, є не зовсім вірним, якщо виходити з того, що нерідко інтереси держави та банку можуть не перетинатися, а іноді бути зовсім протилежними. А тому, з точки зору науки державного управління, спостерігати за дотриманням законності діяльності банків як суб'єктів господарювання, мають спеціалізована державна установа. А якщо щось подібне і виконує сам банк, навіть і за рекомендацією чи вимогами держави, то така діяльність більш відноситься до внутрішньогосподарського аудиту, самі цілі якого не повністю перетинаються з цілями банківського нагляду, як окремої функції державного управління, і за результатами такого аудиту управлінські рішення приймаються на розсуд самої банківської установи. Що ж стосується зовнішнього аудиту, котрий проводиться професійними аудиторськими компаніями, то і у даному випадку, об'єктивність висновків щодо результатів таких перевірок може викликати серйозні сумніви, враховуючи, що дану роботу оплачують самі банки.

Практично, головною метою здійснення банківського нагляду є досягнення стабільності банківської системи. Поняття “стабільність банківської системи” можна вважати самостійною дефініцією, котра розглядалася у своїх дослідженнях багатьма науковцями, але більш вдало, на нашу думку, сформульовано В. Шпачуком, котрий визначає, що “стабільність банківської системи – це якісна комплексна багатофункціональна характеристика банківської системи, що відображає стійкість, надійність та ефективність її елементів, їх спроможність дотримуватись встановлених обов'язкових вимог банківської діяльності, протистояти ризикам та кризовим явищам, виконувати покладені на неї функції, взяті зобов'язання” [482, с. 14].

Підводячи підсумок проведеному аналізу тлумачень такої дефініції як “банківський нагляд” ми вважаємо, що *банківський нагляд* – це функція державного управління, що відноситься до сфери діяльності певного уповноваженого державного органу, метою якої є забезпечення дотримання банками законодавства України та встановлених нормативів заради підтримки стабільності банківської системи на засадах мінімізації банківських ризиків, а також забезпечення захисту інтересів вкладників та кредиторів.

Наступною функцією механізму ДРБС виступає державний банківський контроль. Причому, зразу слід обмовитися, що коли використовуються такі поняття як “банківське регулювання” чи “банківський нагляд”, то у вітчизняній практиці традиційно прийнято розуміти, що це функції, котрі виконуються державою і додаткових уточнень не потребується. У той же час для того, щоб не виникало плутанини з таким популярним у банківській практиці поняттям як “банківський контроль”, під яким, як правило, прийнято розуміти “контроль банку за цільовим використанням наданих кредитів або за сплатою коштів неплатоспроможного боржника до визнання його банкрутом” [117], нами запропоновано поняття “державний банківський контроль”.

Державний контроль завжди викликав інтерес у дослідників різних наук – економічної, юридичної, соціологічної, державного управління та інших. Підходи до визначення поняття “державний контроль” завжди були різноманітними. На наш погляд більш повне трактування державному контролю надає Т. Мамагова, яка пропонує трьохкомпонентну побудову цього поняття (див. табл. 2.1) [289; 289].

Можна стверджувати, що сьогодні на законодавчому рівні змішується поняття контрольних та наглядових функцій. Наглядовий орган при цьому уповноважений здійснювати не тільки нагляд, але й проведення контрольних заходів. Зокрема, банківське законодавство не проводить чіткого розмежування понять “контроль” і “нагляд”.

Таблиця 2.1

Побудова поняття “державний контроль” з трьох компонент

<i>Вимоги до побудови компоненти</i>	<i>Визначення поняття “державний контроль”</i>
<i>Правова компонента</i>	
Як дефініція (за законами логіки, “без емоцій”)	Це реалізація функції втручання держави в функціонування організації будь-яких сфер діяльності у разі виникнення загрози безпеці (людини, держави, навколишнього середовища)
<i>Функціональна (процесна) компонента</i>	
Як операціональне визначення (з позицій статистичного мислення операціональне визначення – це визначення, що є корисним з практичного погляду, що спонукає до дій, передає визначення поняття шляхом конкретизації як способу вимірювання тої або іншої величини, а також умов застосування відповідних результатів)	Це процес вироблення коригувальних дій, що базується на порівнянні фактичного та заявленого стану об’єкта відповідно до визначених критеріїв
<i>Інформаційна (комунікаційна) компонента</i>	
Як системна триада дефініцій	Це виявлення фактів або намірів, що можуть призвести до виникнення загрози безпеці (людини, держави, навколишнього середовища)

Так один із основних нормативно-правових актів у цій сфері – Закон “Про Національний банк України” [142] розмежувань між вказаними поняттями не має, вказуючи, що нагляд є системою контролю. Тоді як у розділі X цього ж закону, ст. 55. “Мета та сфера банківського нагляду” по суті ми не знайдемо жодного натяку на здійснення НБУ саме заходів контролю.

“Державний банківський контроль” розглядається нами, як окреме поняття, поряд із двома іншими складовими механізму державного регулювання банківського сектора – як “банківське регулювання” та “банківських нагляд”, які є самостійними функціями державного управління. Державний банківський контроль, також є функцією державного управління, який перевіряє результативність та ефективність здійснення банківського регулювання та нагляду, контролює діяльність державних банків, а також виводить з ринку неплатоспроможні банки. Проведення державного банківського контролю здійснюється на кінцевих етапах управлінської діяльності державних органів, що засвідчує його інтегруючу значущість із дотримання та виконання поставленої мети і завдань усіх інших важелів механізму державного регулювання банківського сектора [185].

Чинне законодавство не дає визначення такого поняття, як “державний банківський контроль”, а у спеціальній літературі немає єдності думок з цього питання. Частина науковців виходять з позиції, що “державний банківський контроль” є тотожним (синонімом) поняттю “банківський нагляд”. Так, І. Дяконова зазначає, що “в Україні існує механізм державного контролю, тобто банківського нагляду” [115, с. 74], а серед основних функцій банківського нагляду виділяє початковий контроль, попередній контроль та поточний контроль [Там само, с. 75–76]. О. Петрук, роз’яснюючи сутність контролю за банківською діяльністю, практично висвітлює зміст банківського нагляду [348, с. 408–422].

Деякі автори виходять з позиції, що державний банківський контроль включає в себе банківський нагляд. Наприклад, досліджуючи економічну природу банківського контролю, В. Вдовін підкреслює, що “банківський контроль реалізується на макrorівні (банківський нагляд), мезорівні (внутрішньобанківський контроль) та мікрорівні (контроль за клієнтами, що організовує банк у процесі кредитно-розрахункових відносин і грошового обігу)” [68].

Існують і зовсім протилежні міркування. О.Бус намагається довести, що “поняття “банківський контроль” тісно пов’язане з поняттям “банківський нагляд” та є його складовою”. Автор зазначає, що банківський контроль являє собою “дії щодо перевірки уповноваженим органом з питань банківського нагляду та контролю відповідності діяльності банку законодавчо встановленим правилам з метою виявлення відхилень від них у діяльності банку на більш ранній стадії з тим, щоб мати можливість ужити коригувальних заходів, а в окремих випадках – притягнути винних до відповідальності, а також здійснювати заходи для запобігання таким порушенням у майбутньому” [54, с. 131]. В. Коваленко вказує, що складовими банківського нагляду є власне контроль, що полягає у дослідженні або спостереженні за станом дотримання законності в діяльності банків та інших кредитно-фінансових установ, а також активні дії наглядового органу щодо застосування за результатами контролю відповідних заходів впливу [163, с. 17–18].

Дійсно, між державним банківським контролем та банківським наглядом існують загальні риси, які полягають у тому, що:

- є державними функціями;
- проводяться державним органом чи органами;
- здійснюються шляхом перевірок;
- під час перевірок перевіряються групи параметрів об'єкту та його діяльності;
- за підсумками здійснюються управлінські дії по відношенню до об'єкту, що перевіряється.

І все ж таки, державний банківський контроль доцільно відрізнити від банківського нагляду, як не тотожні функції галузі державного управління.

Головним аргументом того, що державний банківський контроль відрізняється від банківського нагляду, є обмеження правової доктрини, а саме адміністративного права щодо здійснення контролю та нагляду. Це виражається у тому, що контроль передбачає, як правило, наявність відношень підлеглості між органом, що контролює, та особою, над якою здійснюється контроль. А під час проведення нагляду, навпаки, обов'язковим є незалежність і самостійність тієї особи, котру перевіряють, по відношенню до особи, яка перевіряє [233, с. 216–217].

За результатами контролю можливе застосування до посадових осіб підконтрольних виконавчих органів, підприємств і установ, винних у здійсненні неправомірних дій, заходів дисциплінарної відповідальності. Саме “відповідальність” повністю відповідає відносинам організаційної співвідповідкованості. Очевидно, що контрольні дії не поширюються на суб'єкти господарювання, громадян, суспільні об'єднання, інші організації недержавного характеру. Водночас контроль може привести до скасування правових актів підвідомчих органів (посадових осіб).

Юридичні наслідки нагляду інші. Вони можуть знайти своє вираження в застосуванні до піднаглядних об'єктів винятково заходів адміністративного примусу (попереджувальних, припинювальних і каральних). І це стосується предмету адміністративного нагляду, до якого належать дії, спрямовані на виконання загальнообов'язкових правил, встановлених державою. Ці правила мають спеціальний характер і відповідне йому цільове призначення. Наприклад, протипожежні правила. Здійснюючи нагляд за їхнім дотриманням, повноважні органи не контролюють усі сторони діяльності піднаглядного об'єкта, що властиві відомчому контролю, а лише стан його протипожежної безпеки.

Загальнообов'язкових правил досить багато, що пояснюється необхідністю забезпечення суспільної безпеки і правопорядку в таких сферах діяльності, які зачіпають життєві інтереси всіх або багатьох фізичних і юридичних осіб. Саме тому межі адміністративного нагляду значно ширші, ніж контролю. Зокрема, його об'єктом є поведінка громадян, суб'єктів господарювання, що не властиво відомчому контролю. З іншого боку, будучи спеціалізованим, нагляд нерідко своїм об'єктом обирає дії обмеженого кола піднаглядних підприємств, банків установ, осіб тощо. Так, НБУ здійснює нагляд за діяльністю таких об'єктів, як банки.

Суб'єкт адміністративного нагляду, наприклад НБУ, вповноважений самостійно здійснювати адміністративну юрисдикцію у її процесуально-му розумінні. Інакше кажучи, він уповноважений розглядати і розв'язувати справи про адміністративні правопорушення, що мають місце у піднаглядній банківській сфері.

У цьому є схожість із прокурорським та іншими видами державного нагляду. Але, на відміну від них, у банківському нагляді існують винятки. Під час певних умов, передбачених вітчизняним законодавством, НБУ має право висувати такі вимоги, що звужують самостійність банківської установи. Наприклад, згідно Закону України “Про банки і банківську діяльність”, якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, НБУ зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку, у тому числі шляхом призначення ліквідатора. Таким чином, банки виступають об'єктами як державного банківського контролю, так і банківського нагляду, а установа банківського нагляду зараз є суб'єктом державного банківського контролю та банківського нагляду одночасно.

Отже, ґрунтуючись на вищевказаному, державний банківський контроль суттєво відрізняється від банківського нагляду, і перш за все – своїми об'єктами та суб'єктами. Так для банківського нагляду об'єктом виступає лише діяльність банківських установ, а суб'єктом – наглядові дії центрального банку або державного органу, до функцій якого відноситься банківський нагляд. Для державного банківського контролю об'єктом, перш за все, є діяльність, державного органу чи органів, що безпосередньо здійснюють банківське регулювання та банківський нагляд, діяльність державних банків, а також діяльність тих банків, котрі виявилися неплатоспроможними і знаходяться в стані ліквідації. Суб'єктами ж державного банківського контролю є система державних органів, контрольні процедури яких спрямовані на коригування поведінки підконтрольних об'єктів.

Звичайно, досить аргументовано звучить думка, що все ж такі родовим поняттям виступає “контроль”, який має більш широке поняття, а нагляд є похідним від нього, котрий можна розглядати як окремий вид контролю, його специфічний елемент, певну його форму, застосування якої у разі виявлення порушень супроводжується заходами впливу державно-владного характеру [11, с. 91–92]. І в цьому дійсно є певний сенс. Однак, розмежування між поняттями “державний банківський контроль” та “банківський нагляд” можна чітко провести, якщо виходити із ідентифікації специфічних завдань, притаманних лише державному банківському контролю, як складовому елементу механізму ДРБС. Так для банківського контролю характерні наступні завдання:

– контроль за ходом реалізації основних запланованих засад грошово-кредитної політики та перевірка діяльності органів, відповідальних за банківське регулювання та банківський нагляд щодо законності, результативності, ефективності, економічної ощадливості, доцільності цієї діяльності;

– контроль за діяльністю державних банків, залучення державних та приватних банків до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення національної економіки, контроль за дотриманням графіків виконання окремих етапів робіт державними банками, порівняння досягнутих результатів з очікуваними, вчасне виявлення “вузьких місць” і відповідне реагування на них;

– виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Відповідно до позиції В. Симов'яна, контроль з боку державних установ у банківській системі, відноситься “до виду державного фінансового контролю, тобто банківського контролю, який здійснюється відповідними методами й відрізняється від нагляду та банківського регулювання” [407]. З цим можна погодитися, але лише частково – державний банківський контроль не можна ототожнювати із банківським наглядом, а тим більше банківським регулюванням.

Дійсно, у науковій літературі [288; 125, с. 16; 72, с. 227, 458] автори дуже часто виходять з позиції, що державний фінансовий контроль будучи елементом державного контролю, включає в себе і державний банківський контроль, підмінюючи ним банківське регулювання та банківський нагляд.

Проаналізувавши трактування державного фінансового контролю багатьма науковцями, М. Мельник та його співавтори надають таке визначення цій категорії. Державний фінансовий контроль – це форма державного регулювання фінансово-виробничих стосунків усіх господарюючих суб'єктів, яка сприяє проведенню в державі єдиної фінансової, грошово-кредитної політики, захисту фінансових інтересів держави. Будучи обов'язковим елементом управління суспільною власністю, державний фінансовий контроль покликаний виявляти порушення встановлених принципів законності, забезпечувати цільове та ефективне витрачання фінансових ресурсів, використання майна [295, с. 21]. Характеризуючи структуру державного фінансового контролю, К. Шевчук виходить з позиції, що крім бюджетного, він містить валютний, податковий, митний, контроль грошового обігу і державного боргу, банківський і страховий нагляд, нагляд за професійними учасниками фондового ринку [481, с. 44].

Державний фінансовий контроль розповсюджується на банківський сектор паралельно із державним банківським контролем лише за наступними напрямками:

- виконання правил здійснення валютних операцій;
- додержання законодавства про сплату податків, інших платежів;
- додержання законодавства із захисту економічної конкуренції;
- витрачання коштів і матеріальних цінностей, їх збереження, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності в банках і організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів і державних валютних фондів.

У відповідності із Декретом Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” [89] НБУ є головним органом валютного контролю, що:

- здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених цим Декретом до компетенції інших державних органів;

– забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з цим Декретом та іншими актами валютного законодавства України.

Уповноважені банки, які отримали від НБУ генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи.

Крім Національного банку та уповноважених банків, валютний контроль здійснюють фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, Державна податкова інспекція України, Міністерство зв'язку України, Державний митний комітет України.

Державний фінансовий контроль за виконанням законодавства про сплату податків та інших платежів здійснює Державна податкова служба України. Додержання законодавства із захисту економічної конкуренції контролює Антимонопольний комітет України. Контроль за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності здійснює Державна фінансова інспекція України.

Державний банківський контроль – це не просто функція державного управління, що стає складовою механізму ДРБС та його важелем впливу, а це певний вид управлінської діяльності, яка стає запорукою ефективного функціонування усього механізму державного регулювання економіки країни, спрямованого на досягнення встановленої цілі. Саме контроль надає можливість не лише корегувати управлінську діяльність, а й допомагає передбачати та прогнозувати досягнення конкретних результатів [125, с. 15].

Отже, до загальної термінології науки державного управління поряд із такими термінами як “банківське регулювання” та “банківський нагляд” ми пропонуємо додати таке поняття як “*державний банківський контроль*”. Під цим поняттям розуміється функція державного управління, різновид державного контролю, що відноситься до сфери діяльності певних уповноважених державних установ з метою перевірки дотримання органом (органами) банківського регулювання і банківського нагляду, державними банками чинного законодавства і підзаконних актів, обов'язкових нормативів, стандартів, програм, планів, проектів, угод, правил і керівних принципів, а також здійснення оцінки та аналізу їх функціонування з точки зору результативності, ефективності та доцільності; проведення процедури ліквідації банківських установ у разі їх неплатоспроможності.

З точки зору державного регулювання, *сучасний вітчизняний банківський сектор* необхідно розглядати як динамічну цілеспрямовану систему, котра характеризується наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; нерегулярністю впливу зовнішнього середовища та стохастичністю в поведінці системи; негативним впливом політичних процесів; наявністю не повністю визначеної процедури прийняття рішень та недостатньо широкого контролю за їх реалізацією; незначним ступенем відповідальності суб'єктів законодавчої та виконавчої влади держави, посадовців.

Для ефективного досягнення своїх цілей, механізм ДРБС реалізує певні форми прямого та непрямого впливу, а також цілу низку інструментів реалізації регуляторної дії. Механізм ДРБС має характеризуватися наступними рисами: по-перше, основою функціональності механізму стають такі його важелі – банківське регулювання, банківський нагляд та державний банківський контроль; по-друге, наявність консолідації діяльності державних органів влади та державного управління в системі загального механізму з розподілом чітких зон відповідальності. Для ефективного досягнення своїх цілей, механізм ДРБС реалізує певні форми прямого та непрямого впливу, а також цілу низку інструментів реалізації регуляторного впливу. Розглянемо кожну із функціональних складових механізму ДРБС.

2.2. Цільова переорієнтація завдань банківського регулювання на основі вдосконалення суб'єктно-об'єктних управлінських відносин

За своєю суттю банківське регулювання являє собою аналог “запальної системи в автомобілі”, котра є однією з головних систем в автомобілі, яка призначена для запалення робочої суміші в циліндрах двигунів внутрішнього згоряння. Так і банківське регулювання виступає одним із ключових важелів механізму ДРБС і призначений для запалення світла на шляху, у якому мають рухатися банки та забезпечення для них задовільних грошово-кредитних умов. А все це має досягатися вже за рахунок проведення обґрунтованої грошово-кредитної політики, формування єдиних підходів до функціонування банківських інститутів, а також створення системи специфічних правил поведінки нормативного характеру.

Відповідно до сформульованого поняття щодо банківського регулювання, розмежуємо три основні напрямки завдань, на які спрямовуються зусилля банківського регулювання і котрі, безперечно, взаємопов'язані між собою та навіть випливають один з одного.

Першим напрямком є забезпечення стабільності грошової одиниці, під якою розуміється відносно незмінна вартість, котру має грошова одиниця в обігу і що виражається у купівельній спроможності грошей.

За гроші можна купити товари і послуги, самі гроші як кредит та іноземну валюту. Відповідно стабільність грошової одиниці включає: стабільність цін на товари і послуги; стабільність цін на кредитні ресурси; стабільність обмінного курсу національної валюти.

Звичайно кожне з цих питань включає в себе складні співвідношення макроекономічних параметрів. Так, стабільність цін на товари і послуги можна визначити як такий рівень інфляції, що забезпечує прогнозовані темпи економічного зростання. За таких умов підвищення реальних доходів населення є скоординованими з динамікою валового внутрішнього продукту і валютного курсу. Стабільність цін на кредитні ресурси – це незмінність ставки за кредитами або така її динаміка, яка корелюється з рівнем інфляції, що підпа-

дає під визначення стабільності цін, валютним курсом та обліковою ставкою центрального банку. Стабільність обмінного курсу національної валюти – це така динаміка, яка скоригована з рівнем внутрішньої інфляції і забезпечує рівновагу платіжного балансу [161, с. 160]. Маючи монополієне право випуску грошових коштів, формуючи та зберігаючи міжнародні резерви країни, Національний банк повинен емітувати таку масу платіжних коштів, які були б не тільки достатніми для виробництва та обігу продукту, суспільного відтворення, але і забезпечували б стабільність національної грошової одиниці як у внутрішньому, так і в зовнішньому економічному обороті.

Для забезпечення стабільності грошової одиниці банківське регулювання здійснює грошово-кредитну політику, як синтез спеціальних засобів у сфері регулювання ліквідності (грошова маса, монетизація, грошова політика), кредитів (рефінансування комерційних банків, внутрішній і зовнішній кредит, кредит державі, кредитування економіки, домашніх господарств), депозитів (політика обов'язкових резервів), проценту (процентна політика, облікова політика, операції з цінними паперами на відкритому ринку), валютного курсу (валютна політика), руху капіталу (політика в області імпорту та експорту капіталу).

Засоби регулювання грошової маси, кредиту, депозиту, процента, валютного курсу, руху капіталу мають бути погоджені між собою. Взаємодія різних складових грошово-кредитної політики, що здійснює банківське регулювання, здатне або підсилювати позитивний вплив держави на реальну економіку, або, навпаки, нести деформації, що ведуть до системних ризиків, обмежують здатність економіки до структурної трансформації, модернізації та стабільного зростання.

Грошово-кредитна політика є оперативним і гнучким доповненням політики бюджетної. Світова практика показує, що за її допомогою держава впливає на грошову масу та процентні ставки, а вони, відповідно, – на інвестиційний та споживчий попит. Крім цього, до найважливіших функцій Національного банку належать: реалізація валютної політики, організація платіжної системи, ведення нагляду і контролю за банками другого рівня, формування і прогноз платіжного балансу.

В. Д. Лагутін стверджує [261, с. 5–14], що такі, взаємопов'язані між собою сфери бюджетної та грошово-кредитної політики, як оптимальний рівень інфляції, достатня монетизація економіки, інноваційно-інвестиційна складова бюджетного дефіциту і джерела його фінансування, валютно-курсове регулювання, мають відігравати вагомішу роль у сприянні розвитку внутрішнього ринку – стимулювати інноваційно-інвестиційну діяльність національних товаровиробників та підтримувати внутрішній попит на їх продукцію.

Треба відмітити, що підвищена нестабільність грошової одиниці в Україні крім причини неефективного банківського регулювання пояснюється також і такими причинами, як олігополістичний характер ціноутворення, недосконала митно-тарифна політика держави; високий рівень ризиків, який знайшов своє відображення у дохідності, яку бажають отримати ринкові агенти; високе податкове навантаження та корумпована складова

ведення бізнесу, що відображується в цінах виробника; практично неконтрольований з боку держави вивіз капіталу з України як приватними особами, так і суб'єктами господарювання.

Грошово-кредитна політика не може формуватися ізольовано. Її напрямок, засоби здійснення, ступінь їх втручання у грошово-кредитну сферу повинні координуватися з іншими видами економічної політики держави, погоджуватися з ними, не суперечити їм. Перш за все, грошово-кредитна політика це частина:

- політики в сфері управління державним майном,
- бюджетної (у т. ч. податкової) політики,
- політики управління державним боргом,
- цінової політики,
- митної політики,
- політики розвитку фінансового ринку, у т. ч. в частині діяльності інституціональних інвесторів (страхового сектора, пенсійної галузі, колективних інвестицій, альтернативних інвестицій).

Так, наприклад, тимчасовим адміністратором і ліквідатором проблемних банків повинен виступати не НБУ, а зовсім інший державний орган. Наприклад у США, це здійснює Фонд гарантування вкладів, котрий отримує у своє розпорядження проблемні банки, і веде боротьбу за повернення грошей вкладникам.

Організуючи механізм ДРБС, треба виходити, перш за все, з чіткого уявлення, в чому НБУ повинен мати самостійність рішень, а в чому рішення приймаються колегіально, за участю інших державних органів, і, в першу чергу, – Уряду. Характер взаємовідносин центральних банків з органами державної влади та управління за своїм змістом і формою у різних країнах неоднаковий. У цих взаємовідносинах слід виділити два важливі аспекти.

Перший аспект стосується рівня незалежності центрального банку у визначенні та реалізації грошово-кредитної політики. Безумовно, незалежність центрального банку не може бути абсолютною, адже грошово-кредитна політика, яку визначає центральний банк, є складовою загальної економічної політики держави. У своєму впливі на реальну економіку вона взаємодіє з фіскальною, ціновою, інвестиційною, структурною політикою. Як провідник грошово-кредитної політики центральний банк повинен враховувати загальноекономічні цілі та узгоджувати свої дії з урядом та іншими державними установами, що формують бюджетно-податкову та загальноекономічну політику держави.

Другий аспект стосується взаємовідносин центрального банку з урядом з приводу фінансування дефіциту державного бюджету. Для того, щоб уряд не мав можливості чинити тиск на центральний банк, у багатьох країнах, і в Україні, зокрема, центральному банку на законодавчому рівні забороняється надавати уряду прями кредити на фінансування бюджетного дефіциту, а також купувати державні цінні папери на первинному ринку. Операції з цінними паперами центральний банк може здійснювати тільки на вторинному ринку з метою регулювання грошового обігу. Однак на сьогодні актуальність такої

заборони набуває свого переосмислення. По-перше, центральні банки можуть використовувати різні обхідні шляхи. Наприклад, коли Національним банком “друкуються” гроші для уряду шляхом кредитування банків, які потім спрямовують дані кредити виключно на купівлю державних цінних паперів. Тобто замість того, щоб кредитувати через банки реальної економіку, Національний банк, практично не порушуючи законодавчу норму, опосередковано кредитує уряд на покриття дефіциту державного бюджету [93; 299]. І, по-друге, нема нічого поганого коли центральний банк напряму фінансує свій уряд, у тому числі шляхом купівлі його цінних паперів, але справа лише в тому, щоб ці гроші вкладалися виключно у розвиток вітчизняного виробництва, пропозиція котрего буде забезпечена необхідним попитом. Прикладом може стати здійснення системи заходів за імпортозаміщення національної економіки з боку уряду.

Наступним напрямком завдань, що стоять перед банківським регулюванням стає гарантування стійкого розвитку банківської системи на засадах її соціальної відповідальності, спрямованої на першочерговість забезпечення суспільної корисності від її діяльності. Банківське регулювання повинно виходити, перш за все, не з такої обмеженої діючої позиції, як гарантування одержання банками максимального прибутку при мінімумі ризику, а з позиції створення умов для забезпечення саме стійкого розвитку життєздатного та економічно доцільного банківського сектора економіки, котрий покладає в основу свого бізнесу, крім отримання прибутку, свою соціальну відповідальність.

Тобто одним із головних критеріїв оцінки діяльності банківського регулювання повинно стати досягнення *стійкості банківського сектора*, але вже з урахуванням комплексної віддачі від його діяльності з точки зору довгострокових інтересів розвитку суспільства.

Стойкість банківського сектора представляє собою багатогранне явище [423, с. 40–41], що вимірюється за допомогою кількісних і якісних показників, та має розглядатися:

- у нерозривності зі стійкістю національної економіки у цілому і фінансових ринків зокрема;
- у взаємозв'язку стійкості банківського сектора і окремих банків, що його утворюють;
- з точки зору ступеня задоволення банківським сектором широкого кола потреб користувачів банківських і супутніх їм послуг;
- порівняно зі стійкістю окремих зарубіжних банківських секторів і світового ринку банківських послуг у цілому.

У загальному розумінні банківський сектор є стійким щодо зовнішніх і внутрішніх викликів, якщо він здатний їм опиратися та протидіяти породжуваним ними тенденціям, які прагнуть змінити систему даних економічних та організаційних відносин. Під стійкістю також можна розуміти необхідну умову, за якої банківський сектор має повертатися до стану рівноваги після будь-якого потрясіння.

Причому слід розрізняти поняття “стійкого зростання” та “стійкого розвитку”. Так, стійке зростання банківського сектора – це чітко виражений напрям його зростання у певних межах і темпах. Тоді як стійкий розвиток має

досліджуватися виключно в динаміці, а зниження темпів зростання банківського сектора за різними параметрами не можна однозначно ідентифікувати як ознаку нестійкості – у короткостроковому інтервалі можуть допускатися погіршення якихось кількісних параметрів функціонування банківського сектора економіки для накопичення необхідних у перспективі фінансових ресурсів. Стійке зростання є первинним для забезпечення стійкого розвитку.

О. Сніжко зазначає, що в економічній теорії стійкість традиційно розглядається як одне з понять економічної рівноваги. Під стійкістю розуміється необхідна умова, за якої економічна система має повертатися до стану рівноваги після кожного малого потрясіння. Відповідно до цього, розвиток будь-якої економічної системи трактується як зміщення точки рівноваги, що викликане змінами тих або інших параметрів, і веде до зміни одного стійкого стану іншим з коротким перехідним періодом між ними [413, с. 535].

Існує велика кількість різновидів стійкості банківського сектора, які можна класифікувати за наступними ознаками: досяжність, рівень, ступінь поширення, профіль, часовий горизонт, приналежність, динамічність, стан розвитку сектора і збалансованість його елементів, механізм забезпечення, реалістичність, обліковування, прогнозованість [423, с. 50].

З точки зору державного управління, особливий науковий інтерес представляють такі *види стійкості банківського сектора*, що групуються за профілем:

- фінансова стійкість,
- ділова стійкість,
- виробничо-технологічна стійкість,
- логістична стійкість,
- причинна стійкість.

Виняткове місце в забезпеченні загальної стійкості банківського сектора належить його фінансовій стійкості. Від дотримання фінансової стійкості банківського сектора перед усім залежить поступ соціально-економічного розвитку держави, розв'язання актуальних проблем забезпечення її життєздатності. Фінансова стійкість банківського сектора має важливе значення для вкладників, партнерів, контрагентів, інвесторів банків, а також держави. Саме фінансова стійкість є узагальнюючим результатом усього процесу функціонування банківського сектора та неодмінною умовою існування усіх інших компонентів стійкості банківського сектора. Тим більше, що на фінансову стійкість впливають такі чинники загального характеру, як макроризики для всієї національної економіки, негативні впливи зовнішніх шоків, розмаїття взаємозв'язків банківських установ з підприємствами інших галузей господарського комплексу.

Фінансова стійкість банківського сектора залежить від рівня фінансової стійкості кожної банківської установи, котра у свою чергу, ґрунтується на достатній наявності капіталу для покриття банківських ризиків та на оцінці структури капіталу, яка визначає якісний склад балансового капіталу. Усі показники фінансової стійкості можна розділити на кілька груп: показники, що базуються на структурі та достатності капіталу банку; показники, що базуються на структурі залучених та запозичених коштів; по-

казники, що базуються на якості активів банку; показники, що характеризують динаміку (поведінку) окремих складових активу та пасиву.

В період забезпечення фінансової стійкості банківське регулювання формується під впливом низки позитивних та негативних факторів (див. рис. 2.1). Вони повинні обов'язково враховуватися органом банківського регулювання під час залучення тих чи інших форм та методів регулювання.

Заради досягнення фінансової стійкості, банківське регулювання має за мету сформувати середовище, що дозволяє в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі акумулювати і генерувати обсяг ресурсів, достатній для повноцінного забезпечення потреб на задоволення попиту на банківські і супутні їм послуги, виконання грошових та інших зобов'язань перед клієнтами, контрагентами і державою, забезпечувати безперервне зростання масштабів діяльності та зміцнювати конкурентні переваги.

Як свідчить рисунок фінансова стійкість напряму пов'язана з причиною стійкістю, що характеризується здатністю банківського сектора протистояти кризово-генеративній дії окремих чинників, які можна класифікувати за такими ознаками: місцем виникнення (зовнішні і внутрішні), змістом (політичні, економічні, воєнні, соціальні, правові, ресурсні, організаційні, інформаційно-мережеві), часом дії (постійні, тимчасові, одноразові, форс-мажорні), напрямом впливу (позитивні і негативні).

Рис. 2.1. Взаємозв'язок банківського регулювання та факторів, що впливають на рівень фінансової стійкості банківського сектора

Банківське регулювання не може досягти загальної стійкості банківської системи без дотримання довгострокової ділової стійкості – забезпечення оптимізації змін у банках у просторово-часовому розрізі, прогнозування основних тенденцій їх господарсько-економічного стану, реалізації стратегії подальшого підвищення їх конкурентоспроможності.

Велике значення для банківського регулювання має досягнення виробничо-технологічної стійкості, яка включає в себе: збереження і зростання фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, трудових ресурсів банків; упровадження банками фінансових інновацій, нової техніки, сучасних технологій, дотримання принципу екологічності бізнесу; зростання рівня автоматизації банківських процесів, активізації інтернет-банкінгу, нових видів послуг; удосконалення організації праці.

Останнім часом у рамках здійснення модернізації національної економіки особливої актуальності набуває розвиток банківського сектора на основі здобуття банківським регулюванням логістичної стійкості – це здатність банківської системи на основі упровадження методів логістики забезпечити необхідне регулювання фінансових, інформаційних, товарних (дорогоцінних металів та інше), фондових потоків таким чином, щоб вони найбільшою мірою відповідали стратегічним і тактичним цілям як самого банківського сектора, так і національної економіки в цілому.

Ще одним напрямком завдань банківського регулювання має стати створення необхідних умов для широкого залучення банків до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення національної економіки.

В епоху глобальної трансформації світу саме інтегрованою у єдине ціле інноваційно-інвестиційний процес, що став перманентно-інтенсивним і отримує усе більше поширення в усіх галузях світової економіки, об'єктивно виступає головною, визначальною умовою соціально-економічного розвитку чи занепаду країни. Соціальний аспект цього розвитку варто розуміти як забезпечення більш точного і послідовного підпорядкування цілей економічного росту вирішенню злободенних завдань суспільного розвитку та підвищенню загального добробуту населення. Під час аналізу економічного аспекту слід орієнтуватися на максимальну продуктивність праці з одночасною підтримкою високого рівня зайнятості на засадах збільшення обсягів внутрішнього виробництва та сприяння прийнятному рівню внутрішнього споживання. Все це є важливими чинниками посилення національної безпеки країни.

Довгострокове економічне зростання неможливе без впровадження інноваційних технологій, високотехнологічних виробництв. Близько 90 % приросту ВВП розвинутих країн забезпечує виробництво та експорт наукомісткої продукції, упровадження нових технологій, тоді як в Україні частка високотехнологічної продукції становить менше 1 % [20].

З часу надання Йозефом Шумпетером у своїй праці “Теорія економічного розвитку” (1911) терміна “інновація”, який дослівно визначається як “нова комбінація”, що означає іншу якість засобів виробництва, досягнуту не методом дрібних поліпшень старого устаткування чи наявної організаційної схеми, а дискретно, одночасно, через введення нових засобів виробництва

чи систем його організації, – проблеми інноваційного розвитку викликають жвавий інтерес серед науковців різних напрямків досліджень [484].

Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних, екологічно-чистих, безпечних, енерго- та ресурсощадних технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції [140]. Інноваційна діяльність підлягає державному регулюванню шляхом реалізації наступних заходів:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що фінансують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Інноваційна діяльність може бути реалізована лише за наявності достатнього рівня інвестиційної діяльності, котра представляє собою сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиціями вважаються усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Інвестиційна діяльність забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів і проведення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності [139].

Зосередження не менш ніж половини від усіх інвестицій на здійснення інноваційної діяльності дає підстави стверджувати про наявність в країні інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення. Така модель відіграє ключову роль у забезпеченні соціально-економічного зростання, здійсненні структурної модернізації економіки та підвищенні її конкурентоспроможності.

Модель (франц. *modele*, від лат. *modulus* — міра, зразок, норма) у нашому випадку розглядається як така, що виконує пізнавальну роль, виступаючи засобом пояснення, передбачення та евристики. Суспільне відтворення як економічний процес на макрорівні є виробництвом благ для задоволення людських потреб, що знаходиться у постійному русі, проходячи стадії їх виробництва, розподілу, обміну та споживання. Виокремлюють чотири стадії суспільного виробництва. Усі вони взаємопов'язані в єдиному процесі, вза-

ємодіють між собою та перебувають у постійному економічному кругообігу. Обов'язковою умовою цього процесу є необхідність постійного відновлення усіх факторів виробництва: робочої сили, засобів виробництва та природних ресурсів, середовища існування. При цьому відновлення останнього – нагальна потреба суспільного відтворення в умовах інтенсифікації виробництва.

Метою цієї моделі є створення такого суспільства, у якому будь-яка людина могла б реалізуватися і розкрити усі свої таланти. Кожна людина при бажанні має мати можливість трудитися. Для цього повинні бути утворені усі необхідні чинники – грошові кошти, сировина, обладнання, енергія, можливість отримання освіти тощо. Можливості кожної людини мають бути використані суспільством.

Уся людська цивілізація створена з природних ресурсів трудом людини. Наше суспільство несе найбільші втрати саме від того, що для людей не існує можливості реалізовувати свої таланти на своїй землі. Якщо людина хоч би один день хотіла і могла трудитися, а економіка не надала йому такої можливості, то суспільство, земля цивілізація втрачає один людино-день, втрачає безповоротно. Замінити, відшкодувати його вже не можна. Ось де криється один з найшкідливіших наслідків сучасних ліберальних економічних “реформ” – ми вже втратили плоди праці не одного покоління.

Створення в Україні інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення припускає, у першу чергу, технічне переозброєння підприємств, основна діяльність яких відноситься до пріоритетних напрямків інноваційної діяльності – інноваційно-комплексної заміни не менше 75 % активної частини основного капіталу за 8–10 років, а також введення в експлуатацію 35–40 нових підприємств на рік за напрямками, регламентованими Законом України “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні” [143]:

- освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

- освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

- освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

- технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

- впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

- широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

- розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Лише такий форсований термін заміни активної частини основного капіталу діючих підприємств та введення нових, виключає утворення накопичень фізично і морально зношеного обладнання. Функціонування саме технологічно-інноваційних виробничих підприємств надасть можливість

говорити про можливість досягнення реального соціально-економічного розвитку країни.

Крім, звичайно, наявності необхідних фінансових умов проведення інноваційно-інвестиційної діяльності, необхідним є забезпечення сприятливого ділового клімату. Нині Україна об'єктивно займає останні позиції серед країн світу в рейтингах умов функціонування бізнес-середовища [342]. До таких умов відносимо:

- високий рівень корупції в усіх сферах господарської діяльності та неспроможність судової системи належним чином виконувати свої функції, критична ситуація у сфері незалежності судової системи. Через корупцію суспільство втрачає значну частину державних видатків, інвестицій підприємств і заощаджень сімей, які б могли підвищувати потенціал його розвитку;

- слабкість механізмів реалізації регуляторної політики держави;

- несприятливий фіскальний простір, що характеризується високим податковим навантаженням та обтяжливою системою адміністрування податкових платежів;

- недосконалість механізмів захисту прав власності;

- слабка інституційна структура та низька ефективність ринків товарів і послуг, які придушують конкуренцію та перешкоджають розвитку підприємництва в країні.

Структурні зрушення у вітчизняній економіці протягом останніх років відбувалися стихійно, без необхідного наукового обґрунтування, під впливом сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на сировину. Це призвело до суттєвого зростання питомої ваги галузей, що виробляють проміжний продукт, та різкого зменшення питомої ваги тих галузей, які виробляють кінцевий продукт. Структура економіки стала ресурсо-затратною та екологічно небезпечною, зовсім не сприяє відтворенню високотехнологічного виробництва, що забезпечувало б внутрішній ринок продукцією з високою доданою вартістю.

Результатом функціонування недосконало структурованої економіки є перевитрачання матеріальних, грошових, природних та людських ресурсів, посилення енергетичної залежності країни та використання обмежених ресурсів на підтримку енергомістких виробництв, відсутність внутрішніх передумов для подальшого розвитку. Ресурсомісткість вітчизняного виробництва в 2-3 рази перевищує світові показники. Енергетична складова у вітчизняних товарах перевищує 25 % їх вартості, тоді як у США вона не перевищує 6 %, а у Франції – 3 %. Питоме споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів на одиницю ВВП в Україні в 2,4 рази вище за світовий показник і в 3,1 рази вище, ніж у країнах Європи [290].

У сучасній економіці хід інноваційного розвитку країни визначається безліччю факторів і залежить від рішень численних зацікавлених сторін. Державна політика має великий вплив на протікання інноваційних процесів у країні. Втручання держави необхідно не лише для утворення сприятливих стартових умов і стимулювання упровадження інноваційних проєктів суб'єктами господарювання, але й для забезпечення спільних дій зацікавлених сторін, а також для виправлення дефектів ринкового регулювання шляхом утворення відповідних інститутів і механізмів.

У процесі розширеного суспільного відтворення рух грошей утворює грошовий обіг, який безпосередньо включає рух грошей на стадіях розподілу та обміну й опосередковано обслуговує процес виробництва та споживання, отже, впливає на всі стадії суспільного відтворення. За характером руху грошових коштів обіг грошей поділяється на фінанси, кредит та грошовий обіг [336].

Реалізація грошових відносин відбувається через відповідні важелі, серед яких важливе місце посідає грошово-кредитна політика. До основних функцій якої відносяться: розробка комплексних регулятивних заходів та їх спрямованість на досягнення заздалегідь визначених суспільних цілей; реалізація центральним банком заходів через механізм грошового ринку. За такого підходу грошово-кредитна політика набуває чітких, економічно обумовлених меж, внутрішньо єдиної інституційної основи, тобто охоплює грошовий ринок і банківські установи. У такому трактуванні вона представляє собою організаційно оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями, інструментами та роллю в державному економічному регулюванні.

Державна грошово-кредитна політика, котра орієнтується на реальну економічну стабілізацію, полягає не в дотриманні неефективної схеми “стиснення грошової маси – зменшення відносного бюджетного дефіциту – скорочення попиту – зниження інфляції”, а у здійсненні “нагромадження капіталу – розширення попиту – зростання виробництва та зайнятості – зростання бюджетних заходів – скорочення бюджетного дефіциту – зниження інфляції”. За думкою В. Г. Кабанова в основі економічної стабілізації “повинна бути проблема оздоровлення фінансів і галузей, формування та цільового використання інвестиційного потенціалу виробництва, відшкодування та нагромадження капіталу на новій основі” [164, с. 146].

Однією із головних причин негативних процесів, явищ та тенденцій у сфері інноваційного розвитку національної економіки є відсутність належної координації та регуляторного впливу в системі державного управління з боку банківського регулювання [184].

Т. Васильєва та С. Леонов [66, с. 273] вважають, що необгрунтовано зводити роль банків у фінансуванні інновацій лише до посередництва, водночас слід розглядати їх як самостійних гравців інноваційно-інвестиційної сфери. Виходячи з цього, до основних функцій банків на ринку інноваційного інвестування дослідники відносять функції фінансового забезпечення та інформаційного посередництва, а також мобілізаційну, стимулюючу, експертну, контрольну, платіжну і допоміжно-інфраструктурну функції.

Широке залучення банків до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення [5] національної економіки обумовлюється тим, що у період виходу з депресії забезпечити розвиток такого високоризикованого та довготермінового напрямку фінансування (у тому числі й кредитування), як фінансування інноваційних проектів виробничої сфери економіки без суттєвої державної підтримки практично неможливо.

Високі темпи економічного зростання, які продемонстрували у другій половині минулого сторіччя країни ЄС, Японія, Південна Корея, нові індустріальні країни Східної Азії, сучасний Китай, Індія та Бразилія були досяг-

нуті тому, що державна економічна політика у цих країнах спрямовувалася на підтримку та стимулювання науково-технічних процесів з подальшою комерціалізацією їх результатів системою підприємництва як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Досвід зарубіжних країн засвідчує важливість переорієнтації у посткризовий період механізму державної підтримки з надання допомоги виробничим підприємствам для виживання у складних умовах, на стимулювання їх до інноваційного переоснащення, у тому числі за рахунок суттєвого послаблення обмежень в доступі до фінансових ресурсів [40].

Для реалізації перелічених завдань, що стоять перед банківським регулюванням, особливого значення набуває питання підвищення ефективності банківського регулювання шляхом реформування її організаційної структури.

Ефективність існування будь-якої організаційної структури залежить від якості виконання функціональних завдань, які стоять перед нею, тобто наскільки результативно працює дана структура під час регулювання певних процесів. З точки зору задоволення як приватних інтересів, так і досягнення загальнонаціональних цілей стратегічного розвитку, тобто забезпечення максимальної ефективності, прибутковості, конкурентоспроможності банківського бізнесу, максимізації його вартості, залучення банківського сектора до потреб найшвидшого соціально-економічного розвитку країни, інституція банківського регулювання повинна стати частиною дисипативної структури.

Дисипація (в перекл. з англ. – що розсіює) означає переструктурування “стороннього” в “корисне” і розсіювання “зайвого”. В умовах існування дисипативної структури зростає ентропія, яка компенсується негативним потоком ентропії зовні. Більшість об’єктів природи (наше сонце, інші зірки, галактики тощо) є дисипативними системами (структурами). Ними є також усі живі істоти, які можуть існувати тільки на основі такого роду залучення в навколишнє середовище. Великі соціальні об’єкти (наприклад, держава, державна влада) також можна віднести до дисипативної структури.

Під ентропією (в перекл. з грец. – перетворення) розуміється кількісна міра невизначеності ситуації, упорядкованості системи та її здатності перебувати в даному стані. Вона залежить від здатності енергії до перетворень і спрямованості цих перетворень. У фізиці за допомогою поняття ентропії формується другий закон термодинаміки (закон зростання ентропії), який визначає напрямок енергетичних перетворень у бік максимуму. Досягнення максимуму ентропії характеризує настання рівноважного стану, при якому неможливі подальші енергетичні перетворення, тому що вся енергія вже перетворилася в теплоту й наступив стан теплової рівноваги (звідси поняття “теплової смерті”). Сучасна фізика трактує зростання ентропії як перехід від менш імовірних станів системи до більше ймовірних [465; 248].

Вивченням структур такого роду займається така міждисциплінарна наука, як синергетика. Термін “синергетика” походить від грецького “синергос” – спільно діючий. У даному випадку маються на увазі спільні зусилля вчених багатьох областей знань в пошуку нових парадигм пізнання явищ природи, суспільства й створенню наукової картини світу, що відповідає сучасним вимогам. На стиках наук, на шляхах їхньої інтеграції в рамках нелінійного мис-

лення з'являється можливість дійсно по-новому подивитися на результати досліджень в астрономії й космології, фізиці й хімії, математиці, біології, інших природознавчих науках, а також науках про людину, суспільство, державу, господарювання. При цьому відбувається не тільки інтеграція наукових досягнень, пов'язаних з використанням різних теоретико-методологічних напрямків сучасності, але й звернення до найбільш продуктивних ідей усіх часів і народів [177].

Напрямок міждисциплінарних досліджень, заснованих на синтезі методів синергетики та інших наукових підходів під час вивчення функціонування й розвитку певних структур називається синергетичним підходом.

Банківське регулювання являє собою систему суб'єктно-об'єктних управлінських відносин. На наш погляд, усвідомлення перспективи розвитку банківського регулювання повинне спиратися на більш широкі та масштабні дослідження системи державотворення, де поряд із "горизонтальними" сценаріями (у площині одного, основного, органу банківського регулювання) розглядаються також "вертикальні" сценарії, що враховуватимуть усю глибину ієрархії структури банківського регулювання. Це надасть можливість по-іншому подивитися на довгострокові перспективи та загальний зміст розвитку країни. Використання при цьому синергетичного підходу дозволить залучити до пізнання нелінійне мислення. Даний підхід заснований на дослідженні взаємодій між порядком – "новим інноваційним суспільством" [42, с. 351–353] та хаосом, у тому числі й "керованим хаосом" [264, с. 61–72; 486, с. 218].

Важливого значення під час застосування синергетичного підходу набуває механізм самоорганізації, прямо пов'язаний з такими умовами існування структури, як відкритість, нелінійність, множинність, зовнішні фактори впливу, а також нерівновага, котра обумовлюється нагромадженням флуктуації значень цих величин від їхніх середніх значень. Причому нерівноважні структури характеризуються особливим станом, так званими точками біфуркації, у яких неможливо визначити шляхи подальшої еволюції системи. Головною характеристикою точки біфуркації є принципова непередбачуваність подальшого поведіння системи.

Однією з істотних характеристик еволюції будь-якої організаційної структури є необоротність, що представляє собою неможливість зміни спрямованості процесів у кожний даний момент часу. При значній участі оборотних процесів вони становлять лише частину складного й у цілому – необоротного процесу системного розвитку, що носить циклічний характер. Комплексна схема Н. Д. Кондратьєва відображає хвилеподібні коливання системної динаміки трьох видів: короткі, середні і довгі. Періодичні коливання (підйом – спад – криза – поживлення – підйом тощо) характеризуються тим, що початок підйому кожного циклу пов'язаний із внутрішньо системними змінами, а кожний спад супроводжується затяжними депресіями найбільш значимих системних компонентів.

Хвилеподібні процеси сполучаються з безперервними еволюційними змінами. Виникнення довгих, середніх і коротких циклів є внутрішньою закономірністю системної динаміки, іманентно властивою багатьом організаційним структурам.

Кожний елемент і компонент організаційної структури (підрозділ, установа, організація, регіон, галузь) – це самостійний, саморегулюючий організм, що містить внутрішні фактори підтримки власної рівноваги, що охороняє його від саморуйнування як складної системи. Суворі повторюваність і обумовленість сприяють підтримці рівноважного стану.

Організаційна структура постійно зазнає зовнішніх та внутрішніх впливів, що обурюють її, але завдяки своїм системоутворюючим, системостабілізуючим інтерактивним факторам, незалежно від того, об'єктивні вони або суб'єктивні, зберігає свою цілісність. Джерелом порядку та розвитку організаційних систем є їхня самоорганізація.

Облік синергетичних закономірностей істотно змінює традиційні уявлення про наступні положення в сфері регулювання (згідно яким ефект від регулюючого впливу однозначно й лінійно залежить від величини прикладених зусиль, тобто чим більше зусиль, тим вище ефект):

- необхідно зрозуміти, як можна сприяти власним тенденціям розвитку організаційної структури;

- завжди існують альтернативні шляхи розвитку, є можливості вибору, немає твердої зумовленості.

У момент нестійкості малі збурювання можуть істотно впливати на розвиток всієї системи, що регулюється певною організаційною структурою в цілому. Надзвичайно ефективними бувають малі, але правильно організовані резонансні регулюючі впливи на складну систему.

Закономірності й умови протікання швидких лавиноподібних процесів зумовлені дією механізму позитивного зворотного зв'язку. Таким чином, регулювання складних систем, до яких відноситься банківський сектор, починає ґрунтуватися на побудові регулюючого впливу, погодженого зі змістом як внутрішніх так і зовнішніх тенденцій впливу на систему, яка має розвиватися відповідно до заданих вимог.

Графічне зображення авторської позиції розуміння синергетического підходу сутнісної природи стратегії органа банківського регулювання представлено на рис. 2.2 за допомогою суб'єктно-об'єктних зв'язків реалізації процесу банківського регулювання. Суб'єктом банківського регулювання виступає НБУ як системоутворюючий елемент.

Так, наприклад, суб'єкт банківського регулювання має впливати на вказану систему об'єктів регулювання, виходячи із синергетичного підходу до регулювання розвитку банківського сектора, забезпечуючи консолідацію всіх банківських установ або вагомої її частини, стимулюючи підвищення якості та доступності банківських продуктів і фінансових послуг, удосконалюючи грошово-кредитні відносини, змінюючи напрямки руху банківських ресурсів з урахуванням вимог інноваційного розвитку національної економіки. Тим самим банківський сектор орієнтується на власний стійкий розвиток з одночасною активною участю в соціально-економічному зростанні України. Такий підхід ґрунтується, перш за все, на здійсненні банківського регулювання з дотриманням наступних технологій:

- технологія досягнення мети, важливої й привабливої для всього суспільства, коли консолідація наявних можливостей усіх органів влади

Рис. 2.2. Формування суб'єктно-об'єктних зв'язків реалізації банківського регулювання на основі синергетичного підходу

орієнтується на досягнення відкрито оголошеної стратегії (зміна напрямку внутрішньонаціональних інвестиційних потоків та істотне збільшення швидкості протікання економічних процесів в Україні – інвестування інноваційних проєктів пріоритетних галузей національної економіки з урахуванням її структурної перебудови, формування ефективного внутрішнього попиту, дотримання стандартів соціальної відповідальності бізнесу);

– технологія протидії або боротьби з певними образами супротивника, винуватця або ворога, коли орган банківського регулювання консолідує банківський сектор на протидію або боротьбу з образом “супротивника-ворога” (втра-та державою свого економічного суверенітету, корупція, зрада, лихварство, дучовна дееволюція суспільства, наростання соціальних проблем у країні);

– змішана технологія, коли в різній пропорції використовуються перша і друга технології.

Провідними чинниками переходу нашої держави до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення мають стати поліпшення ділового клімату в Україні, всебічне стимулювання національного капіталотворення та реалізації інноваційних проєктів. І вирішальне значення у впровадженні цих, необхідних для країни заходів, повинно відводитися банківському сектору, котрий здатен суттєво впливати на основні процеси, що відбуваються в інших секторах національного господарства, як історично сформованої в певних територіальних (національних) межах системи суспільного відтворення. І саме банківському регулюванню належить першочергова роль щодо виконання різнопланового системного впливу на економіку країни шляхом повного залучення можливостей банків.

2.3. Характеристика банківського нагляду

Будь-який елемент керованої системи еволюційно розвивається, має вдосконалюватися, а коли йдеться про банківський нагляд, що діє в Україні, то це набуває особливого значення. Свідченням цьому стає неефективна діяльність вітчизняного банківського нагляду, про що свідчать невтішні наслідки функціонування банківського сектора:

- неефективність системи раннього попередження проблем, які виникають у банківських установах;
- непрозорість та непередбачуваність дій наглядового органу, залежність від різних сил впливу;
- існування абсолютно протилежного від прийнятих у світі норм впливу на кредитну активність банків на фазах піднесення та рецесії;
- майже повне банкрутство великої кількості банків та їхня невиправдана рекапіталізація або рефінансування, що вимірюється лише за період 2005–2015 рр. вже сотнями мільярдів гривень;
- недооцінка наслідків низького рівня ризик-менеджменту банків, котрий полягає у якнайшвидшому виявленні потенційної можливості погіршення позицій капіталу банку для обмеження загроз;
- масштабні невиплати заборгованості клієнтам проблемних банків;
- формування резервів на покриття втрат за кредитами, виходячи з погіршення стану кредитного портфеля банків, яке вже відбулося, а не очікуваного в майбутньому, тобто на ретроспективній основі;
- системні зловживання під час кредитування пов'язаних осіб та розповсюдження системи винагороди для співробітників банків лише залежно від отриманого прибутку;
- безконтрольність обсягів зовнішнього запозичення банків з боку нагляду та відсутність обмежувальних вимог щодо експансії іноземних банків.

Банківській нагляд у будь-якій країні має свої специфічні лише для неї властивості і формується під впливом різних факторів. У процесі історичного розвитку національної економіки, а відповідно і банківського сектора, розвитком банківських технологій і операцій, високою ризикованістю банківського бізнесу, активізацією глобалізаційних процесів, перед банківським наглядом, як одним з трьох визначених нами важелів механізму ДРБС, постають питання розроблення завдань і пошуку інструментів банківського нагляду з позиції підвищення його впливу на забезпечення стабільного розвитку банківського сектора, підвищення його конкурентоспроможності, вдосконалення або визначення найоптимальнішої організаційної структури банківського нагляду та його складових.

Банківський нагляд класифікується за наступними характерними ознаками: етапи здійснення, форми реалізації, встановлені вимоги (див. рис. 2.3)

Банківський нагляд складається з наступних етапів: 1) реєстрація банку; 2) ліцензування банку; 3) здійснення моніторингу банку – безвізної інспекції, а також виїзної цільової або комплексної інспекції банку в законодавчо встановлені терміни або у разі виникнення необхідності; 4) визна-

Рис. 2.3. Класифікація банківського нагляду

чення рейтингової оцінки банку; 5) вживання заходів щодо усунення недоліків роботи банку: а) непримусових заходів (лист-попередження або лист із зобов'язаннями); б) примусових заходів (підвищення норми резервів, штрафи,); 6) введення режиму фінансового оздоровлення, що є комплексом примусових і непримусових заходів; 7) проведення повторної цільової інспекції для з'ясування того, чи справився банк з проблемами; [423, с. 219]. Раніше до банківського нагляду відносилось і введення тимчасової адміністрації, реорганізація або ліквідація банку у разі банкрутства, але з правової точки зору такі дії правильніше відносити зовсім до іншої функції державного управління – державного банківського контролю. А тому, достатньо обгрунтованим є рішення щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі, шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків окремим державним органом – Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Закон України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” від 23 лютого 2012 р. [145] надає ФГВФО повноваження встановлювати механізми відчуження усіх або частини активів зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку, здійснювати створення та продаж інвестору перехідного банку (bridge bank), проводити продаж неплатоспроможного банку інвестору. Дані заходи підвищать ефективність роботи ФГВФО щодо зменшення витрат в процесі роботи із неплатоспроможними банками та сприятиме підвищенню загального рівня довіри вкладників до банківської системи України.

За формами реалізації банківський нагляд поділяється на вступний, безвізний та виїзний.

Вимоги вступного нагляду стосуються: вступних умов щодо обсягу капіталу, джерел внесків до статутних капіталів банків та складу їх учасників; кваліфікаційних та професійних якостей працівників вищої і середньої ланок управління банками; питань щодо іноземних акціонерів (учасників); відповідних технічних питань; умов, за яких НБУ відмовляє у наданні ліцензії на проведення банківських операцій; умов щодо виконання окремих банківських операцій.

Безвізний (документарний, попередній, дистанційний) нагляд, застосовується для забезпечення дотримання банками встановлених вимог, пов'язаних із мінімізацією ризиків ведення ними власного бізнесу. Водночас при його проведенні реалізується заборона або обмеження НБУ щодо деяких видів банківської діяльності, здійснюється встановлення обсягів резервів для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків, які порушують економічні нормативи тощо. Безвізний нагляд використовується як система раннього попередження, що дає змогу наглядовим органам ухвалювати рішення про застосування до банків превентивних заходів до загострення ситуації або проведення інспекційної перевірки на місці.

Виїзний (інспекційний) нагляд здійснюється в результаті інспектування банків та їх установ, а також шляхом розробки і вжиття заходів щодо організаційного зміцнення та фінансового оздоровлення цих установ. Він дає змогу органам банківського нагляду перевіряти такі аспекти діяльності банків, як: достовірність звітності, дотримання законів і нормативних актів, надійність управління банком, стійкість фінансового стану банку [423, с. 220–221].

Основними принципами Базельського Комітету передбачені регулярні контакти між державним органом нагляду та працівниками банку як один з найефективніших способів незалежного підтвердження одержаної звітної інформації. У цьому контексті виїзний нагляд доповнює та певною мірою спирається на роботу, проведену внутрішніми та зовнішніми аудиторами банку. Зовнішні аудитори залучаються керівництвом банку для перевірки правильності відображення у фінансовій звітності реального стану та умов діяльності оцінюваної банківської установи. При цьому внутрішні аудитори несуть відповідальність за адекватну оцінку системи внутрішнього контролю та системи управлінської інформації. Відмінність між виїзним наглядом і аудитом полягає в тому, що інспектування зосереджується на оцінці, тоді як аудит – на перевірці [479, с. 110].

Безвізний і виїзний нагляд є взаємодоповнюючими формами банківського нагляду і не можуть існувати у відриві один від одного.

Банківський нагляд зобов'язаний спостерігати за виконанням установлених різних вимог, нормативів, правил, а тому його можна поділити на нагляди за виконанням кількісних, якісних та ризик-орієнтованих вимог.

Нагляд, що базується на кількісних вимогах, спрямований на виконання банками вимог, значення яких можна виміряти кількісно. По суті, такий підхід у здійсненні нагляду є єдиною формою нагляду, яка не ґрунтується

на суб'єктивних оцінках: банк або виконує, наприклад, мінімальні вимоги до розміру капіталу, або не виконує. Невиконання банком установлених вимог веде до застосування наглядовим органом коригувальних заходів. Більшість правил і положень, що приймаються і доводяться до відома банківських установ, стосуються встановлення банкам у їх діяльності кількісних обмежень, переважна більшість яких представлена достатністю капіталу, нормативами ліквідності, граничними значеннями великих кредитних ризиків, нормативами інвестування, граничним розміром відкритої валютної позиції, а також резервними вимогами. Нагляд за виконанням кількісних вимог, дозволяє наглядовим органам порівнювати та ранжувати за певними пропорціями показники роботи банків і оцінювати їх здатність протистояти кризовим непередбачуваним ситуаціям.

У відповідності із вимогами Базелю-III, для наглядових органів країн Європи, більшого значення набувають саме відносні, а не абсолютні показники банківської діяльності, головним чином показники адекватності та ліквідності. Доцільність застосування відносних показників підтверджує і українська банківська практика часів кризи 2008-2009 рр. Саме банки 4 групи, хоча й поступалися іншим групам банків у абсолютному розмірі капіталу, але за показниками адекватності капіталу їх значно випереджали, що дозволило їм найбільш ефективно здолати кризові явища, до того ж – без додаткового рефінансування чи іншої державної підтримки. Більш того, можна простежити таку закономірність, що саме великі банки із значним показником власного капіталу, але із неадекватним розміром активів, стали найбільшими жертвами кризи [174, с. 25–29].

Банківський нагляд, що базується на якісних вимогах, спирається на оцінці факторів якісного характеру, до яких, наприклад, належать вимоги з затвердження політики банку; організації корпоративного управління банком та механізмів внутрішнього контролю, включаючи поділ обов'язків між різними підрозділами банку; встановлення вимог до системи внутрішнього контролю за діяльністю банку з боку ради директорів; забезпечення адекватності внутрішнього та зовнішнього аудиту, достовірності бухгалтерського обліку та звітності банківської установи; дотримання прозорості діяльності банку для громадськості; закріплення професійних навичок керівної ланки, персоналу банку; використання заходів постійного удосконалення фахового рівня працівників. Оцінка відповідності банківської діяльності якісним вимогам спирається на професійне судження нагляду, у зв'язку з чим надзвичайно важливо, щоб нагляд був незалежним від підконтрольного банку або третіх осіб, які зацікавлені у викривленні справжнього стану справ у даному банку.

Базельським комітетом сформульовані чотири базових принципи на яких повинен ґрунтуватися перехід від нагляду за формальними ознаками (дотримання нормативів) до нагляду за якісними критеріями щодо стійкості банку [227, с. 169]:

І. Банки повинні здійснювати оцінку сукупної достатності капіталу відносно свого профілю ризику і мати стратегію підтримки капіталу на необхідному рівні.

II. Орган нагляду повинен перевіряти і якісно оцінювати внутрішньо-банківські розрахунки достатності капіталу і стратегію управління ними, а також спроможність банків задовольняти встановлення нормативів достатності капіталу. У випадку виявлення недоліків застосовувати до банків відповідні заходи впливу.

III. Банки мають бути забезпечені капіталом понад мінімальний норматив, а орган нагляду повинен мати засоби впливу на банки з метою стимулювання їх до формування понаднормативного резерву капіталу та застосовувати до банків відповідні заходи впливу у випадку виявлення недоліків.

IV. Орган нагляду повинен намагатися вживати заходи раннього втручання з метою попередження зниження рівня капіталу нижче мінімально припустимого, який вимагається для покриття ризиків конкретного банку.

Звичайно, певним недоліком нагляду за якісними вимогами є його суб'єктивний характер, коли наглядовий орган допускає їх різноманітну інтерпретацію. Нагляд при цьому зазнає деяких труднощів щодо забезпечення виконання норм регулювання якісного характеру, і тому в розпорядженні наглядового органу повинен перебувати певний набір інструментів, які дозволяють йому переконати банківську установу в правильності наглядової оцінки або вимагати від банку поліпшення показників своєї діяльності щодо якісних вимог.

За думкою Н. Швець, останнім часом стає очевидним, що для банківського нагляду недостатньо виконання банками кількісних і якісних вимог. Нагляд має упевнитися, що в майбутньому банки зможуть уникнути надмірних ризиків або ж покрити потенційні збитки, якщо такі ризики все ж таки будуть прийняті. В умовах сучасного динамічного розвитку ринку банківських послуг перевірка власне операцій вже не розглядається як умова, достатня для забезпечення безперервної, стабільної й безпечної роботи банку. Тому банківський нагляд звертає особливу увагу, насамперед, на розуміння окремою банківською установою прийнятих нею ризиків і на те, чи має банк у своєму розпорядженні інструменти, необхідні для виявлення, вимірювання, управління та контролю за такими ризиками. У цьому і полягає головна мета ризик-орієнтованого банківського нагляду [479, с. 32–37].

Ризик-орієнтований нагляд за своєю суттю відноситься до нагляду за дотриманням вимог якісного характеру, з однією тільки відмінністю, що особливої уваги наглядовим органом надається саме механізмам і способам управління ризиками в банку. Такий підхід у поєднанні з інформацією, яку одержує наглядовий орган щодо прийнятих банком великих ризиків, дозволяє оцінити, чи зможе банк і надалі відповідати висуєним перед ним вимогам, а також визначити, наскільки ефективну політику в управлінні діяльністю банку проводить його керівництво і чи забезпечить така політика стабільність банку в майбутньому. Крім цього, ризик-орієнтований нагляд дозволяє уникнути багаторівневих і всебічних перевірок, здійснюваних банком операцій на предмет відповідності нормам і вимогам, концентруючись лише на перевірці операцій, що несуть у собі підвищений ризик.

Даючи оцінку якості управління ризиками в банку, банківський нагляд повинен переконатися, що банком виконуються процедури управління ризиками;

порядок подання звітної інформації дозволяє охопити істотні ризики, прийняті банком; ключові підходи, джерела інформації та процедури, що були використані для виявлення, вимірювання, моніторингу і контролю ризиків, адекватні, задокументовані та регулярно тестуються на придатність і надійність; а також, що звіти банку послідовно відображають його діяльність і дозволяють здійснити моніторинг ризиків відповідно до встановлених лімітів, цілей та завдань банку.

Подальше використання банківського нагляду має виходити з позиції переходу від формального контролю за виконанням кількісних значень пруденційних нормативів до переважно якісної оцінки фінансового стану банків та впровадження ризик-орієнтованих вимог. Наглядовому органу важливо змінити напрям своєї діяльності з прямого нагляду за ризиками (виявлення відповідності встановленим нормативам) на оцінку якості методів і процедур, що застосовуються банками для управління ризиками, основі якої складають системи внутрішнього контролю та банківського менеджменту.

Останнім часом у світі спостерігаються тенденції до реформування системи банківського нагляду, що пов'язано як і з глобалізацією економіки, так і з необхідністю активній протидії поширенню кризи банківських систем, згладжування наслідків банкрутства окремих банківських установ для вкладників і контрагентів. У підвищені якості банківського нагляду зацікавлені не тільки банки, але і позичальники та кредиторів банків, інвестори. Однак, при цьому виникає питання визначення якості банківського нагляду. На наш погляд, і це підтверджує закордонна практика, здійснення банківського нагляду повинно характеризуватися не кількістю відкликаних ліцензій у банків, а, рівнем довіри до банківського сектора з боку вкладників і кредиторів. Нажаль, саме довіри до банківського сектора з боку споживачів його послугами і не вистачає в Україні.

Діяльність органа банківського нагляду полягає у тому, щоб сприяти відповідальному використанню банками наявних у них можливостей і проведенню заходів щодо вдосконалення банківської справи. До завдань банківського нагляду не може відноситися запобігання банкрутства окремих банків, оскільки в деяких випадках невдачі виводять із ринку банки, що мають проблеми з менеджментом, а також стимулюють інші банки поліпшувати якість управління, проводити менш ризиковану політику відносно здійснення банківських операцій.

Як вважає Т. Нікітіна, в основу нової концепції банківського нагляду в умовах фінансової глобалізації має бути закладено оцінку спроможності управління ризиками в банках. Існуючий банківський нагляд орієнтовано більшою мірою на кількісні показники. Метою поліпшення нагляду повинно стати його доповнення зовсім іншими, ринковими видами нагляду. Мова в цьому випадку йде про нагляд за якісними показниками та використання органами банківського нагляду сигналів з ринку. До вимог якісного нагляду варто віднести, в першу чергу, зобов'язання банків із використанням методів саморегулювання, тобто орієнтація нагляду на якісні вимоги може полягати в тому, щоб поряд із фінансовими показниками контролювати систему управління ризиками кожного банку [323, с. 24–25]. Причому якісні показники нагляду використовуються як доповнення до кількісних і не виключають їх.

Органи банківського нагляду повинні вимагати від банків обов'язкового оцінювання ризиків, які можуть загрожувати стабільності банку. Тобто значно менше приділяється увага мінливій оцінці фінансового стану банківських установ і в значно більшому ступені піклування зосереджується на оцінці якості внутрішніх процесів і структур контролю, що захищають банк від майбутніх втрат. Таким чином, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку підходів міжнародного банківського нагляду, можна стверджувати, що пріоритетом банківського нагляду є оцінка якості систем управління ризиками і внутрішнього контролю у банках, аж потім – оцінка поточного фінансового стану. Зазначений пріоритет забезпечує кращі можливості оцінки ступеня захисту банку від ризиків.

Вивчення різновидів банківського нагляду дає можливість визначити спільні характерні завдання що виконує банківський нагляд (див. рис. 2.4).

Виконання завдань банківського нагляду ґрунтується на адекватній правовій інфраструктурі, що охоплює наступні три рівні [465, с. 322–323]:

– чинне законодавство – Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. надає Національному банку України широкі офіційні права щодо здійснення нагляду за діяльністю банківських установ. Ці права викладені у Законі України “Про Національний банк України”, що дає змогу зробити висновок про наявність повномасштабного законодавчого процесу у зазначеній сфері;

Рис. 2.4. Завдання банківського нагляду

– регулятивні правила – визначення органом банківського нагляду інтерпретуючих вимог або обмежень для банків відповідно до його повноважень, які затверджуються постановами Правління Національного банку України;

– тимчасові роз'яснення, які використовуються службою банківського нагляду стосовно деталізації своїх дій відповідно до чинного законодавства або регулятивних правил і мають вигляд листів, телеграм тощо.

Підеумовуючи, важливо відмітити, що банківський нагляд зобов'язаний виходити з позиції більш активного використання усього діапазону своїх повноважень щодо виконання наступних завдань:

– забезпечення належного рівня допуску до банківського сектора нових банків;

– спостереження за професіоналізмом і репутацією посадових осіб банківських установ;

– встановлення пруденційних обмежень ризиків банківської діяльності, вимог до структури активів та зобов'язань, достатності капіталу та резервів, виявлення банками ризиків власної діяльності та управління ними з метою недопущення банкрутств та банківських криз;

– підвищення рівня корпоративного управління у банках;

– здійснення оперативного нагляду на основі оцінки ризиків, використання системи раннього реагування шляхом аналізу звітності, інспекційних перевірок банківських установ;

– організації системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, аналіз системи гарантій надійності депозитів і підтримання стабільності на грошово-кредитних ринках;

– недопущення відмивання коштів, одержаних злочинних шляхом;

– непряме втручання у діяльність банків, котрі не забезпечують власної платоспроможності, ліквідності й надійності, недотримання усіх видів вимог нагляду, шляхом застосування адміністративних санкцій, штрафів тощо.

Як свідчить сучасний досвід, в умовах економічної кризи, з вирішенням проблем банківських систем краще справлялися ті країни, де не центральні банки, а уряди брали на себе усю ініціативу та відповідальність за їх розв'язання. Не поліпшує роботу центральних банків у кризових умовах і високий ступень їх автономії від виконавчої влади. Народний банк Китаю повністю залежить від уряду, є його підрозділом, але працює набагато ефективніше незалежного НБУ.

НБУ сформувався як типова закрита від впливу інших державних органів система, котру неможливо реформувати зсередини. Така самостійно працююча підсистема іншої, більш широкої системи державного управління, не здатна ефективно і об'єктивно наглядати за банківським сектором та приймати об'єктивні й ефективні рішення, особливо в перманентно кризових умовах. На наш погляд, це обумовлено проблемою недосконалої організаційної структури банківського нагляду, котра посилюється ще й тим, що люди банківського середовища зв'язані між собою тисячами ниточок неформальних відносин. А це в більшості своїй може заважати формуванню об'єктивної наглядової підсистеми.

Інформація, що представлена на офіційному сайті НБУ, демонструє як утворено склад центрального апарату НБУ, що складається з відповідних департаментів та самостійних управлінь (див. Додаток Б).

Система банківського нагляду визначена у Положенні про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків, затверджене постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 1997 р. № 380 [359]. Згідно з цим Положенням, система банківського нагляду скоординована за вертикаллю і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та територіальних управлінь НБУ.

Основними елементами територіальної структури Національного банку України у розрізі регіонів виступають територіальні управління НБУ в кожній області країни. Територіальні управління Національного банку України не мають статусу юридичної особи і не можуть видавати нормативні акти. Вони діють від імені Національного банку в межах отриманих від нього повноважень.

Організаційна структура банківського нагляду має такі рівні (з правом прийняття відповідних рішень і дій у межах своєї компетенції при здійсненні контрольних функцій): відділ банківського нагляду територіального управління; Комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків при територіальному управлінні (Комісія при територіальному управлінні); начальник територіального управління; відповідні департаменти банківського нагляду Національного банку України; заступник Голови Правління Національного банку України, який є куратором Служби банківського нагляду; Комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків Національного банку України (Комісія Національного банку).

На рівні відповідних департаментів банківського нагляду НБУ виконуються наступні функції: реєстрація банків, ліцензування банківської діяльності, реорганізація банків; аналіз банківських операцій; розроблення нормативно-методологічного забезпечення банківського нагляду; інспектування банків; здійснення нагляду за проблемними банками, які у встановленому порядку отримали сукупний рейтинг “граничний” (4) та “незадовільний” (5); координація інформації щодо банківського нагляду.

На рівні територіального управління НБУ банківський нагляд складається з таких напрямів діяльності: погодження на відкриття банківських установ та дозволів банківським установам на здійснення банківських операцій; інспектування банків і банківських установ; обробка економічної інформації; здійснення нагляду за банками, які у встановленому порядку отримали сукупний рейтинг “сильний” (1), “задовільний” (2) та “посередній” (3).

Спеціально створеним органом, якому Правління НБУ делегувало окремі повноваження щодо здійснення банківського нагляду є Комісія НБУ, що її очолює заступник Голови Національного банку, котрий є куратором Служби банківського нагляду в системі НБУ. До складу Комісії НБУ крім голови та заступника голови Комісії входять директори відповідних департаментів. Комісію при територіальному управлінні очолює голова – начальник територіального управління або його заступник (куратор служби

банківського нагляду). До її складу входять керівник підрозділу (підрозділів) банківського нагляду територіального управління та його заступники, керівники підрозділів з організації бухгалтерського обліку, юридичного, валютного контролю [362].

Основними завданнями Комісії НБУ та Комісії територіального управління є:

- забезпечення стабільності й надійності банківської системи в державі та її регіонах, а також захист інтересів вкладників та інших кредиторів банків;

- вирішення пріоритетних питань нагляду за банками та їх відокремленими структурними підрозділами і діяльності банківського сектора економіки держави та її регіонів. Визначення тенденцій розвитку банківської системи, розроблення системних питань і в разі потреби надання відповідних пропозицій Правлінню Національного банку;

- забезпечення координації роботи Служби банківського нагляду і, у тому числі щодо вдосконалення потоків інформації, роботи підрозділів Служби банківського нагляду, подальшого розвитку процедур щодо своєчасного й ефективного прийняття рішень та реагування щодо діяльності банків;

- застосування заходів впливу при порушенні банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку або здійсненні ризикових операцій, що загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, відповідно до делегованих Правлінням Національного банку і визначених нормативно-правовими актами Національного банку повноважень та накладання штрафів за невиконання (неналежне виконання) законодавчих вимог з питань запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;

- вжиття заходів щодо запобігання злочинності і правопорушенням у банківській системі;

- сприяння удосконаленню законодавчого забезпечення діяльності банківського нагляду, ініціювання нових і вдосконалення чинних законів України та нормативно-правових актів Національного банку. Надання рекомендацій щодо внесення змін до нормативно-правових актів Національного банку з питань банківського нагляду.

На рубежі XX та XXI ст. відбувалося послаблення позицій центрального банку в сфері банківського нагляду у багатьох країнах. Наприклад, такі країни, як Великобританія, Німеччина, Австрія стали одними із першопрохідців відносно зміни організаційної структури державного регулювання діяльності фінансових установ та поєднання нагляду за фінансовим ринком у цілому в межах єдиного органу – мегарегулятора. Практично усі країни, що створили мегарегулятор мають свій оригінальний варіант організації його діяльності, визначення котрого залежало від балансу політичних та економічних сил, традицій розподілу повноважень, регулятивної культури [306, с. 14–17]. Але після кризи 2007–2009 рр. у деяких країнах відбулося сильне розчарування від діяльності національних мегарегуляторів фінансових ринків, що підштовхує ці країни переходити до моделі, де функції банківського нагляду виконує спеціалізований орган при участі центрального банку та уряду.

Криза в Україні 2008-2009 рр. [9], перипетії, пов'язані із раптовими банкрутствами банків 2014-2015 рр. наочно вказують на помилковий вектор розвитку системи банківського нагляду. Сьогодні перед державною владою й НБУ, перед учасниками фінансових ринків стоїть завдання – виробити нові стандарти банківського нагляду, визначити нові принципи формування банківської системи, стратегічні цілі її розвитку. Якість нових стандартів банківського нагляду, їх відповідність сучасним вимогам до стану банківського сектора має стати тим запобіжником, який, якщо не повністю знівелює вплив ймовірних наступних криз, то хоча б утримає цей вплив на безпечному рівні для національного ринку капіталу, для усієї економіки. Позиція органу банківського нагляду повинна відповідати вимогам виконавчої влади щодо активного залучення банківського сектора до кредитування пріоритетних галузей економіки, реалізації інноваційних проєктів, поширення соціальної відповідальності серед банків.

Першочерговим заходом посилення банківського нагляду могла б стати реорганізація структури банківського нагляду на основі утворення окремого від НБУ державного органу з банківського нагляду [215].

Обґрунтуємо це. У зв'язку з тим, що банківський нагляд виступає самостійною функцією державного управління, так само, як і банківське регулювання, виникає питання про передачу цієї функції незалежній від центрального банку установі. Як свідчить світова практика, налічується три основні види організаційної структури банківського нагляду залежно від міри залучення центрального банку до його виконання (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Світова практика організації банківського нагляду

<i>Назва виду організаційної структури</i>	<i>Характерні відмінності</i>	<i>У яких країнах використовується</i>
Одноосібна	Центральний банк має виключні повноваження у сфері банківського регулювання та банківського нагляду	Греція, Іспанія, Кіпр, Португалія, Російська Федерація, Румунія, Україна
Змішана	Функції банківського нагляду виконує спеціалізований орган чи органи з безпосередньою участю центрального банку та Міністерства фінансів, або навіть саме Міністерство фінансів	Канада, Китай, Норвегія, Фінляндія, Франція
Опосередкована	Банківський нагляд здійснюється незалежними спеціалізованими органами або органом за участю Міністерства фінансів та досить обмеженого впливу центрального банку. До цієї групи належать також країни, що мають єдиний орган нагляду за ринком фінансових послуг – мегарегулятор	Австрія, Великобританія, Данія, Німеччина, Швейцарія, Швеція

Сучасний європейський досвід функціонування ринку банківських послуг свідчить, що особливо ефективний нагляд притаманний країнам, які мають опосередковану форму організаційної структури банківського нагляду. Так, банківський нагляд у Швейцарії здійснюється Швейцарською службою з нагляду за фінансовими ринками (FINMA), тоді як Швейцарський національний банк (SNB), центральний банк країни, зосереджений лише на проведенні кредитно-грошової політики. У своїй діяльності Швейцарський національний банк і FINMA незалежні від іноземних центральних банків і банківських регуляторів, зокрема від ЄЦБ.

Намір виділення функції банківського нагляду зі структури НБУ виник ще у 2000 р. Тоді нереалізованими залишилися зусилля створення наглядового органа держави за діяльністю банків, відокремленого від НБУ як однієї із складових Комплексної програми розвитку банківської системи України на 2001–2003 роки, на чому наголошувалося в Указі Президента України “Про заходи щодо зміцнення банківської системи та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень” від 14 липня 2000 р. № 891/2000 [438]. Час засвідчує актуальність цього заходу.

Незалежно від організаційного виду побудови нагляду за комерційними банками банківський нагляд здійснюється на загальних принципах Базельської конвенції.

Вважається, що в тих країнах, де наглядові органи діють як відокремлені від центрального банку, – це насамперед історична особливість, а не правомірна доцільність [50, с. 138]. Але з цим не можемо погодитися. Вивчаючи саме перелік країн, які належать до того чи іншого виду організаційної структури, результати їх діяльності, доходимо висновку, що більш успішні за економічним розвитком країни мають саме відокремлений від центрального банку банківський нагляд. І це не звичайний збіг історичних обставин, а необхідна умова зміцнення банківського сектора, посилення його ролі в економічному зростанні країни.

Питання відокремлення банківського нагляду від органу, який здійснює банківське регулювання, тобто НБУ, обговорюється серед науковців і фахівців банківської справи з часу утворення цього органу.

Як правило, керівники НБУ, науковці навчальних закладів, що підпорядковані НБУ, одноставно намагаються довести, що в Україні банківський нагляд має здійснюватися НБУ. Вони вважають, що наявні проблеми в фінансовому секторі України доцільно вирішувати не шляхом створення нових структур, а за рахунок удосконалення існуючих інституційних і технічних процедур у рамках НБУ [251; 252, с. 131; 347, с. 6; 410, с. 298].

Є й протилежні думки, сутність яких полягає у тому, що відокремлення банківського нагляду від НБУ сприятиме суттєвому покращенню якості нагляду за діяльністю комерційних банків [356; 426].

Аргументи проти відділення банківського нагляду від НБУ достатньо змістовні та обґрунтовані, але ж вага аргументів на користь створення окремого від НБУ державного органу, на нашу думку, перевищує їх (див. рис. 2.5).

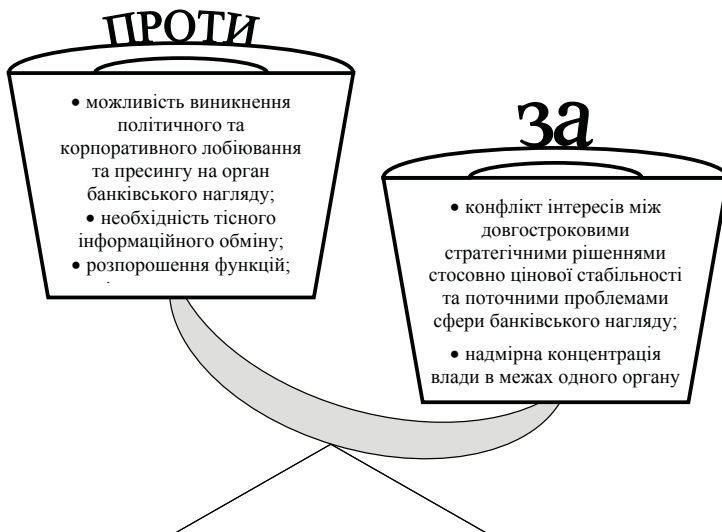

Рис. 2.5. Аргументи щодо відокремлення банківського нагляду від НБУ

Поряд із головними аргументами “проти” відокремлення банківського нагляду від НБУ наведемо наступні контраргументи:

– існування інституційної, регулятивної та бюджетної незалежності центральних банків, що дає можливість захистити банківський нагляд від політичного лобіювання та пресингу. Будь-який орган державного управління має бути незалежним від політичних уподобань, вільним від усякого зовнішнього матеріального стимулювання під час виконання посадовими особами своїх обов’язків у межах діючого законодавства. Будь то Національний банк чи будь-який інший державний орган – під час нагляду за діяльністю банків за своєю підпорядкованістю вищому органу державної влади не повинні відрізнятися від Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сфері ринків фінансових послуг або Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Автономність НБУ певною мірою можна обґрунтувати, але лише під час формування та реалізації ним грошово-кредитної політики. Дії органу, що здійснює банківський нагляд повинні стати більш прозорими та зрозумілими. А це якраз можливо за умови його відокремлення від НБУ;

– ризик неспроможності оперативного, якісного та відповідального інформаційного обміну між НБУ і органом банківського нагляду. Вже зараз у межах НБУ функціонує окрема Служба банківського нагляду, котра оперує певними індикаторами, показниками, нормативами, яких до цього часу було достатньо для виконання функції банківського регулювання. Їх постійне вдосконалення проходить за взаємними домовленостями структурних підрозділів НБУ і буде здійснюватися також за умов відокремленості банківського нагляду. Ми не бачимо перешкод в тому, що діюче інформаційне поле не зможе ефективно пра-

цювати у разі розмежування банківського регулювання і банківського нагляду. Необхідно лише розвинути положення про орган банківського нагляду із вказівкою ступеня відповідальності посадових осіб за оперативність та точність інформації. Обмін інформацією повинен відбуватися в режимі on-line, гарантуючи щоденність моніторингу та прийняття необхідних рішень в обох інституціях;

– розпорощення функцій. Прийнято вважати, що діяльність центрального банку неможлива без виконання банківського нагляду, а порушення єдності функцій НБУ може призвести до небезпечних наслідків для банківського сектора. Можливо, все це і було б так, але Законом України “Про банки і банківську діяльність” [135], який було прийнято ще 2000 р., передбачається, що державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком у формах адміністративного та індикативного регулювання. Як вже вказувалося, відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” адміністративне регулювання включає в себе наступне: реєстрацію банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків. Індикативне регулювання включає: встановлення обов’язкових економічних нормативів; визначення норм обов’язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентські відносини; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операції з цінними паперами на відкритому ринку; імпорт та експорт капіталу. Розгляд складових адміністративного регулювання дає підстави стверджувати, що вони представляють собою перш за все елементи банківського нагляду, а вивчення наповненості індикативного регулювання підштовхує нас до його ототожнення з банківським регулюванням. Таким чином, в основу відокремлення банківського нагляду від НБУ повинно бути покладено саме те, що за НБУ має залишитися здійснення ним індикативного регулювання (банківське регулювання), а орган банківського нагляду – має виконувати адміністративне регулювання (банківський нагляд). Відповідно до цих форм повинні перерозподілитися діючі функції НБУ;

– НБУ фінансує здійснення банківського нагляду за рахунок власних доходів, а тому створення та організація роботи нового органу банківського нагляду буде дорого коштувати для платників податків. Національний банк є державним органом, і доходи, які він заробляє належать державі. Немає різниці, з якої кишені піджака будуть сплачуватися гроші, це все одно – той самий піджак і той самий власник. Новий орган банківського нагляду буде створено на вже існуючій базі НБУ, діючій мережі територіальних управлінь НБУ, а тому організаційні витрати будуть мізерні. Навпаки, таке звуження функцій НБУ виявить дійсно необхідний рівень витрат саме на організацію та утримання банківського регулювання, котрий на цей час є не виправдано завищеним, що надасть можливість значно оптимізувати ці витрати, а отже зекономити державні кошти.

Головними аргументами на користь виведення банківського нагляду із компетенції НБУ є такі: виключення потенційного конфлікту між цілями

грошово-кредитної політики та нагляду; послаблення надмірної концентрації повноважень, наділених центральному банку.

Сутність конфлікту інтересів пояснюється тим, що часто-густо виникають ситуації, коли інтереси підтримки стабільної банківської системи, особливо під час кризи, вступають у протиріччя з цілями грошово-кредитної політики. Аналіз проблем та прийняття відповідних рішень у сфері як банківського нагляду, так і банківського регулювання, потребує багато зусиль і часу. Керівництво центрального банку більше концентрується на поточній щоденній роботі, пов'язаній із банківським надглядом і не приділяє достатньої уваги довгостроковим стратегічним рішенням стосовно цінової стабільності.

Так, під час рятування банку, що знаходиться в скрутному стані, центральний банк, як кредитор в останній інстанції, змушений видавати значні кредити. А це може бути неприпустимим з точки зору грошово-кредитної політики, тому що порушується цінова стабільність. Замість того, щоб здійснювати рефінансування сильних банків, котрі активно кредитують реальний сектор економіки, інститут банківського регулювання розпоршує свої ресурси на підтримку неконкурентоспроможних банків, котрим краще б було залишити ринок чи пройти процедуру реорганізації.

Щодо зменшення процентної ставки рефінансування. Воно може бути бажаним для зменшення вартості ресурсів банківського сектора у важкий для нього момент, але це може суперечити політиці підтримки національної грошової одиниці, яка потребує в цей час підвищення ставки. Ці конфлікти проявляються тим сильніше, чим більше накопичено невідповідностей у термінах між активами та зобов'язаннями у банківських балансах.

Появі конфлікту сприяє також циклічний характер стану банківського сектора в той час, як виконання грошово-кредитної політики не може орієнтуватися на ту чи іншу фазу економічного циклу. Дотримання банками нормативів нагляду є більш важкою справою в період спаду, коли доходи банків невеликі, а борги зростають [43].

У випадку, коли виконання грошово-кредитної політики, яке відноситься нами до однієї із складових банківського регулювання, та виконання банківського нагляду, знаходяться у повноваженнях однієї державної установи, банківський надгляд зазнає великого тиску з боку підрозділів, відповідальних за реалізацію грошово-кредитної політики. Закріплення банківського нагляду за окремим незалежним державним органом може бути єдиним засобом уникнення такого тиску.

Наступною вагомою причиною обмеження функцій Національного банку виступає сумнів щодо надмірної концентрації влади в його руках. Одночасно із переконанням у необхідності обов'язкової незалежності центрального банку під час проведення макроекономічних завдань, постає питання можливої безконтрольності під час діяльності даного державного органу, концентрації ризику помилкових рішень, неадекватного реагування під час локальних та системних банківських криз. Деконцентрація влади НБУ повинна сприяти підвищенню спеціалізації інституцій банківського нагляду і банківського регулювання, їх тіснішому співробітництву з іншими органами державної влади, більш прозорому спілкуванню з громадськістю.

Найчастіше відокремлення банківського нагляду від НБУ вітчизняними науковцями асоціюється із одночасним утворенням єдиного фінансового регулятора. Ми виходимо з позиції, що в сучасних умовах не існує доцільності створення в Україні мегарегулятора фінансового ринку, що обумовлено певною низкою причин [211]. Перш за все, передача банківського нагляду мегарегулятору може привести до втрати і без того низького ступеня суспільної довіри до банківських установ, нездатності забезпечити однакову ступінь стабільної діяльності різних типів фінансових інститутів, підвищення “ризиків зловживань” (moral hazard) в усій фінансовій сфері.

Отже, вивчення банківського нагляду з точки зору організації дієвого за сучасних умов механізму ДРБС дало спроможність підтвердити гіпотезу, що банківський нагляд, як і банківське регулювання, є автономним елементом дії цього механізму, котрий характеризується певними властивостями та ознаками, специфічними функціями, виключними завданнями. Корінного перегляду потребує організаційна структура банківського нагляду, що має бути заснована на закріпленні банківського нагляду та банківського регулювання за різними державними органами. Вдосконалення банківського нагляду повинно виходити з позиції більш активного впровадження якісних вимог відносно фінансового, ділового стану банків з обов'язковим удосконаленням системи механізмів і способів управління ризиками в банку.

2.4. Загальні положення державного банківського контролю в умовах підвищення фінансової безпеки держави

Необхідною умовою успішного функціонування банківського сектора України виступає організація здійснення державного банківського контролю.

Контроль, як об'єктивна складова діяльності держави, існував і існує в усіх країнах. Держава, керуючись першочерговими завданнями, спрямованими на виконання довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, встановлює перед собою певний горизонт та систему показників – індикаторів виконання завдань, які потребують обов'язкового контролю. Без державного контролю держава не могла б домогтися підвищення ефективності виконання поставлених завдань та діяльності владних органів і посадових осіб у межах закону. Державний контроль у банківському секторі є одним із “найвужчих місць” і самого механізму ДРБС, і одночасно усієї системи державного контролю.

На сьогодні існує плутанина із використанням понять “державний банківський контроль” та “банківський нагляд”, відсутня єдина позиція щодо сутності та завдань державного банківського контролю, його взаємозв'язку із фінансовим контролем.

Враховуючи потенційні, нереалізовані можливості Національного банку щодо залучення банківського сектора до соціально-економічного розвитку держави, високий рівень ризику діяльності банків, світові тенденції розповсюдження та посилення влади фінансової олігархії та специфічну природу

виникнення останніх банківських криз, вважаємо, за необхідне впровадження у наукову лексику та у практику державного управління такої категорії як державний банківський контроль, що виступає окремим видом державного контролю та реалізується паралельно із державним фінансовим контролем.

Державний банківський контроль, концентруючи свою увагу на перевірці діяльності державних органів, котрі відповідальні за проведення банківського регулювання та нагляду, а також банків з державною формою власності, підвищуючи якість та ефективність їх роботи, зосереджує свої зусилля на забезпеченні безпеки та фінансової стабільності банківського сектора в інтересах побудови в Україні самодостатнього господарства, суверенної, сильної економіки.

Суверенітет країни – напряду пов'язаний із суверенітетом своєї економіки, це питання захисту її інтересів і безпеки. Для нашої країни, враховуючи її природно-кліматичні та географічні умови, вкрай низький рівень економічного розвитку, лише створення замкнутого самодостатнього господарства, заснованого на інноваційно-інвестиційній моделі суспільного відтворення, може дозволити країні набути державного суверенітету. Виключно таким чином організоване господарство дозволить за наших умов повернути країну своєму народові, домогтися в суспільстві справжнього народовладдя, виб'є ґрунт з під ніг як зовнішніх “партнерів”, так і внутрішніх зрадників. Але для забезпечення цього від банківського сектора вимагається набагато більше зусиль та ресурсів, якісно нових умов ведення банківського бізнесу, що і повинно стати у фокусі реалізації державного банківського контролю.

Як окремий вид державного контролю, державний банківський контроль повинен мати можливість прямого оперативного втручання в діяльність підконтрольного об'єкта. Він виступає не в якості самоцілі, а як невід'ємна частина механізму ДРБС. Метою державного банківського контролю є виявлення відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності та ефективності на ранній стадії для того, щоб мати можливість прийняти коригуючі заходи, притягнути до відповідальності, запобігти чи скоротити такі порушення у майбутньому. Державний банківський контроль спрямовано на забезпечення точності і конкретності виконання завдань банківським регулюванням та банківським наглядом.

Місце державного банківського контролю в загальній системі державного контролю за банківським сектором як самостійної категорії зображено на рис. 2.6.

Завдяки державному банківському контролю органи влади отримують інформацію про результати діяльності органів регулювання та нагляду в банківському секторі, державних банків, а також про управлінські помилки та зміни ситуації, які можуть призвести до невиконання поставлених завдань або отримання результатів, відмінних від очікуваних. На підставі цієї інформації можна оперативного втручатися у діяльність органу чи певної посадової особи, обрати інструменти управління відповідно до умов, що склалися, та запобігти небажаним наслідкам.

На сьогоднішній день єдиним прямим суб'єктом, котрий здійснює банківське регулювання та банківський нагляд в Україні виступає НБУ. Од-

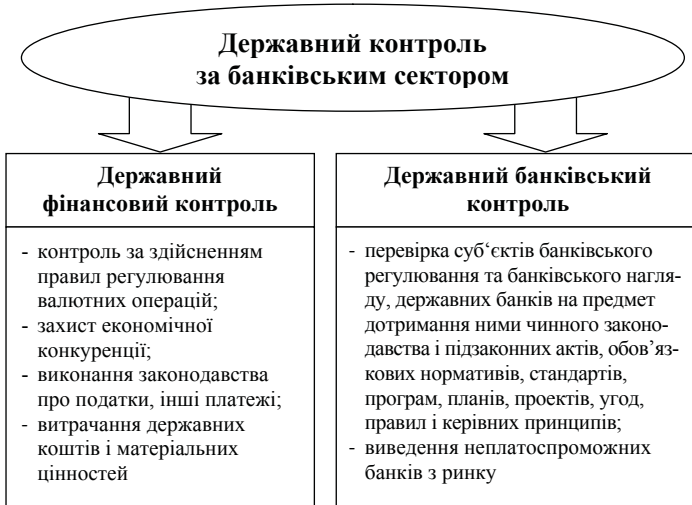

Рис. 2.6. Місце державного банківського контролю в системі державного контролю за банківським сектором

ним із головних завдань банківського регулювання є проведення грошово-кредитної політики, що виступає дієвим інструментом досягнення макроекономічних цілей держави. Первинним документом, що встановлює цільові показники для грошово-кредитної політики, є “Основні засади грошово-кредитної політики”, розроблення якого регламентується “Тимчасовим положенням про зміст, порядок розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням” [377]. Дані показники розробляються відповідно до загальнодержавної програми економічного розвитку та основних параметрів економічного і соціального розвитку.

Відповідно до проведеного аналізу рівня виконання змінних індикаторів фінансової сфери, визначених Основними засадами грошово-кредитної політики у 2003–2010 рр., НБУ, протягом дослідного періоду практично не дотримувався жодних планових показників. За період 2003–2006 рр. такими індикаторами були: індекс споживчих цін, монетарна база, грошова маса та обмінний курс гривні до долара США. Починаючи з 2007 р. кількість показників, доведених НБУ до виконання, скоротився. І навіть вже за обмеженою кількістю показників, що залишилися у документі, НБУ продовжував ігнорувати їх планові значення [103, с. 144–145].

У 2012 р. пріоритетною метою грошово-кредитної політики було сприяння утриманню темпів приросту індексу споживчих цін у межах до 7,9 %. Крім індексу споживчих цін, в Основних засадах грошово-кредитної політики на 2012 р. планувався також і рівень зростання монетарної бази за двома варіантами – песимістичним (зростання до 12 %) та оптимістичним (зростання до 16 %) [338]. Індекс споживчих цін у 2012 р. становив “мінус” 0,2 %.

Монетарна база за 2012 р. збільшилася майже удвічі менше від максимально запланованого навіть за песимістичним варіантом – на 6,4 % (до 255,3 млрд грн). Причому на протязі I–III кварталів 2012 р. монетарна збільшилася на 3,4 %, а тільки за IV квартал – на 3,0 %. Таким чином, точність планування чи виконання, навіть і цих небагатьох показників, які ще мають місце у Основних засадах грошово-кредитної політики зовсім низька.

Основні завдання грошово-кредитної політики на 2013 р. передбачали необхідність утримання приросту індексу споживчих цін у межах 4,8–6,1 %. За підсумками 2013 р. рівень споживчої інфляції перебував майже на нульовому рівні. Показник приросту індексу споживчих цін у річному вимірі коливався в межах від “мінус” 0,8 % (у березні та квітні) до 0,5 % (у грудні). У 2014 р. НБУ зобов'язувався докласти зусиль аби утримати показник приросту індексу споживчих цін у межах, що не перевищують 19 % (у розрахунку грудень порівняно із груднем попереднього року). Рівень фактичної споживчої інфляції у 2014 р. склав 24,9 %, суттєво перевищивши орієнтир [338].

Недотримання встановлених Рішеннями Ради НБУ значень головного макроекономічного показника – приросту індексу споживчих цін, а також інших супутніх показників, що відображаються в Основних завданнях грошово-кредитної політики, вже на протязі майже двох десятиріч, є систематичним явищем і не несе за собою ніяких організаційних чи кадрових висновків.

Органом розробки і контролю за здійсненням грошово-кредитної політики в системі Національного банку України є Рада, а органом її реалізації – Правління. Їх статус закріплено у розділі II Закону України “Про Національний банк України” [142]. На сьогоднішній день Рада є структурою НБУ, в складі якого, таким чином, існують два керівні органи – Рада і Правління, що не додає чіткості в діяльності центрального банку, робить її безконтрольною, а отже безвідповідальною. З точки зору здорового глузду, виконавчий орган не може виконувати певні функції завдання та одночасно контролювати якість їх виконання.

За Законом “Про Національний банк України” Раду Національного банку очолює Голова, якого обирають члени Ради терміном на три роки. Членом ради може бути громадянин України, який має вищу економічну чи фінансову освіту або науковий ступінь у галузі економіки та фінансів, і досвід постійної роботи в органах законодавчої влади чи на керівних посадах в органах центральної виконавчої влади, або ж наукової роботи за фінансовою чи економічною тематикою.

Рада Національного банку аналізує вплив грошово-кредитної політики України на стан соціально-економічного розвитку України, вносить рекомендації Правлінню НБУ стосовно методів та форм прогнозування макроекономічних і соціального розвитку України, грошово-кредитної політики, політики курсоутворення, валютного регулювання, розвитку банківської системи, окремих нормативних актів з питань банківської діяльності, встановлює форми оплати праці працівників НБУ, визначає порядок покриття збитків та порядок відрахування доходів Державного бюджету тощо.

Рада НБУ може вносити рекомендації Правлінню НБУ. Рекомендації Ради НБУ розглядаються Правлінням НБУ протягом п'яти робочих днів. За

результатами такого розгляду Правління НБУ зобов'язане надіслати Раді НБУ вмотивовану відповідь. Рада НБУ не має права втручатися в оперативну діяльність Правління НБУ.

Крім цього, Рада НБУ застосовує відкладальне вето. У випадку прийняття відкладального вето щодо рішення Правління, таке рішення набуває чинності лише при його підтвердженні двома третинами від загальної кількості членів Правління НБУ не пізніше п'ятиденного строку від дня застосування вето. Якщо рішення своєчасно не підтверджується двома третинами від загальної кількості членів Правління НБУ, воно вважається таким, що не набрало чинності. У разі коли рішення Правління НБУ набрало чинності до моменту застосування відкладального вето щодо нього, його дія зупиняється на період розгляду Правлінням НБУ відкладального вето.

Згідно із Законом “Про Національний банк України”, основні засади грошово-кредитної політики розробляє Рада НБУ і подає для інформування до Верховної Ради України до 15 вересня разом із проектом закону “Про Державний бюджет України” на наступний рік; згідно з Бюджетним кодексом України, їх подання передбачено до 15 червня. Крім невідповідності із термінами, що містять вказані законодавчі акти, основну увагу треба звернути саме на те, що відповідальність за наслідки проведення грошово-кредитної політики має нести той орган який розробляє та контролює її виконання, тобто Рада НБУ. Крім цього, парламент не має ніяких можливостей їх змінити, навіть якщо така потреба є очевидною. Запропоновані НБУ параметри обсягів грошової маси, обмінного курсу гривні та індексу споживчих цін кожного року закладаються в бюджет, проте в процесі його виконання корегуються Національним банком на власний розсуд, ламаючи всі урядові розрахунки.

Проте, відповідно до ст. 19 Закону “Про Національний банк України”, одноосібна відповідальність за діяльність Національного банку (а відповідно – і за діяльність Ради як вищого органу управління Національним банком України) перед Верховною Радою України належить Голові Правління НБУ. Таким чином порушується адресність відповідальності та неспівпадіння її за суб'єктивним складом, що суперечить загальноприйнятій концепції юридичної відповідальності. Адже Голова Нацбанку несе відповідальність за рішення, прийняті Радою Нацбанку, вплив на прийняття яких у Голови практично відсутній [334, с. 76–79; 31, с. 33–38].

Під час банківських криз 2008-2009 рр., 2014-2015 рр. дуже за сумнівними мотивами НБУ надавав комерційним банкам десятки мільярдів гривень рефінансування. Більшість цих коштів банки спрямували на валютні спекуляції та різні корупційні схеми, однак спроби Верховної Ради домогтися відкритості, здійснення незалежної аналітичної та господарської оцінки не мали найменшого успіху. Приймає більшістю народних депутатів рішення про недовіру Голові НБУ ігнорується вже не одним президентом України.

Чинне законодавство не передбачає ніяких механізмів контролю за поточною діяльністю НБУ, будь-якої його відповідальності за свої дії, навіть якщо вони завдають прямої шкоди національним інтересам. Щорічний звіт НБУ про свою діяльність перед Верховною Радою полягає в інформуванні про макрое-

кономічні параметри, досягнуті протягом відповідного року. До звіту додається висновок, здійснений Рахунковою палатою України, яка насправді аналізує не діяльність НБУ як таку, а складену самим Національним банком інформацію про виконання його кошторису, процес розробки та дані котрого взагалі не підлягають зовнішньому контролю, окрім затвердження Радою НБУ. В той же час сама Рада утримується за рахунок кошторисних витрат установи, котру сама і “контролює”, тобто Національного банку. Не підлягає досконалomu аналізу доцільність і напрямки витрат НБУ, у тому числі й капітальних вкладень.

Один раз на рік на замовлення і за рахунок Національного банку здійснюється аудит його діяльності, для чого запрошуються спеціалізовані на цій справі іноземні компанії. Можливо, приватний аудит задовільно виконує свої функції в середовищі приватного бізнесу, однак держава для з'ясування стану справ у власному центральному банку не має права покладатися на саму лише чесність і добросовісність зарубіжних приватних контролерів. Але, прийнятий у 1999 році закон про НБУ не передбачає державного контролю над його внутрішньою діяльністю [276].

Організаційну структуру державного банківського контролю було б доцільним побудувати за наступними напрямками:

- узгодження та аналіз здійснення грошово-кредитної політики;
- контроль за емісією національної валюти та використанням сеньйоражу (прибутку, що одержує національний банк від випуску грошей), перевірка формування та повноти перерахованої позитивної різниці між сумою перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами;
- формування та контроль використання золотовалютного резерву;
- затвердження кошторису доходів та витрат Національного банку і контроль за його виконанням;
- контроль за діяльністю державних банків, і в першу чергу, – за ефективною реалізацією даними установами державних програм, інноваційних проєктів;
- виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Запереченням існуванню державного банківського контролю може слугувати те, що у відповідності зі ст. 2 Закону України “Про Національний банк України” єдиним виконавцем банківського регулювання і банківського нагляду й особливим центральним органом державного управління є НБУ. Використання законодавцем терміну “особливий центральний орган державного управління” під час характеристики НБУ є універсальним підходом за двома підставами.

По-перше, вказане законодавче визначення відзначає державно-управлінську природу діяльності НБУ в процесі реалізації покладених на нього функцій. Національний банк активно бере участь у державному управлінні економікою в Україні шляхом проведення грошово-кредитної політики, а також здійснює спеціальні управлінські заходи у формі адміністративного та індикативного регулювання банківської діяльності.

По-друге, в такий спосіб відзначено принципову особливість правового статусу вітчизняного центрального банку. З урахуванням положення ст. 6 Конституції України щодо здійснення державної влади в Україні на

засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, НБУ не входить до жодної з гілок влади, що виступає важливою гарантією його незалежності від органів державної влади. Незалежність Національного банку від органів державної влади слід вважати основним принципом його діяльності.

Але такої особливий статус означає лише створення особливих умов роботи Національного банку з метою виконання встановлених законодавством певних функцій, а не відсутність контролю за результатами цієї діяльності з боку державних органів, коли влада та суспільство не знають про дійсні відхилення від законодавчих норм та планових показників, які виникли під час банківського регулювання і банківського нагляду за певний час, коли посадові особи Національного банку не несуть як політичну так і юридичну відповідальність за свою неспроможність розробляти та втілювати в життя політику, що містить дійові інструменти щодо розвитку економіки країни в цілому та банківського сектора зокрема.

Саме перекручення змісту незалежності центрального банку, зловживання цією категорією з метою уникнення контролю з боку держави, зводить нанівець ефект виникнення креативності (творчої здатності) та ефект самоорганізації банківського регулювання і банківського нагляду як організаційної системи, робить державне управління нездатним спрямувати ці ефекти у конструктивне русло.

Н. Нижник із співавторами наголошує на важливості переорієнтації функцій державного контролю в сфері реалізації управлінських рішень з каральної на допоміжну [321]. Саме на цьому принципі має бути побудований державний банківський контроль. Враховуючи, що серед таких загальновідомих видів контролю, як попередній, поточний та заключний, найбільш питома вага державного банківського контролю буде припадати саме на заключний контроль, то набуває особливого значення не стільки виявлення фактів порушення виконавської дисципліни об'єктів контролю, скільки з'ясування причин виникнення цих порушень.

Така парадигма функціонування державного банківського контролю орієнтує його на впровадження у практику функціонального підходу, котрий з'ясує зв'язки між елементами і цілим, а також способи їх функціонування. При цьому суб'єкт контролю розглядає можливі стани системи, припустимі сполучення елементів у ній, визначає набір функцій як способів поведінки, що притаманні даному системному об'єкту за умови збереження його структурної цілісності.

Внаслідок стрімкого розвитку фінансових технологій, відірваності фінансів від економічного базису, передчасної і занадто великої фінансово-економічної відкритості національної економіки, концентрованої дії екзогенних факторів впливу на стимулювання формування вітчизняної економічної системи за зразком неокolonіальної моделі, актуальною стає необхідність щодо налагодження в країні достатнього рівня фінансової безпеки.

Під фінансовою безпекою держави ми розуміємо складову національної безпеки, що характеризує стан, у якому держава здатна забезпечити своє існування і захист власних законних фінансових інтересів шляхом протидії зо-

внішнім і внутрішнім загрозам у поточному і майбутньому періодах з метою свого стійкого розвитку. В залежності від суб'єктів, фінансова безпека держави складається з наступних рівнів: фінансова безпека фінансової системи, фінансова безпека регіонів, фінансова безпека сфери економіки (комплексу, кластера), фінансова безпека галузі, фінансова безпека суб'єктів господарювання, фінансова безпека домогосподарства, фінансова безпека громадянина.

Наскільки фінансова безпека є різноплановою свідчить її структура за елементами, які взаємопов'язані між собою та взаємообумовлені один з одним. Їх ми класифікуємо в залежності від систем фінансового сектора: бюджетна безпека, фіскальна безпека, боргова безпека, грошово-кредитна безпека, валютна безпека, банківська безпека, фондова безпека, страхова безпека, інвестиційно-інноваційна безпека, цінова безпека. Кожний елемент фінансової безпеки держави можна оцінювати за допомогою певних показників-індикаторів, що мають визначатися законодавством за конкретною методикою.

Вивчення вітчизняного законодавства та нормативно-правових актів органів державної влади не дає підстав стверджувати, що в Україні на державному рівні існує та здійснюється централізований системний аналіз усіх складових фінансової безпеки, оприлюднення його результатів та надання пропозицій відносно підвищення рівня фінансової безпеки держави. Більш того, в країні зовсім відсутній системний підхід організації фінансової безпеки держави.

Так, єдиним правовим документом, що безпосередньо стосується фінансової безпеки держави є “Концепція забезпечення національної безпеки держави у фінансовій сфері”. Метою цієї Концепції є визначення основних засад та напрямів державної політики щодо забезпечення національної безпеки держави у фінансовій сфері у розрізі питань безпеки в бюджетній сфері, у сфері управління державним боргом, гарантованим державою боргом та боргом корпоративного сектору, податковій сфері, сфері фінансів реального сектору економіки, банківській сфері, сфері валютного ринку й у сферах функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору. На жаль, цей документ, крім того, що не торкається усього переліку елементів фінансової безпеки, носить загальний, рекомендаційний характер та не відрізняється адресністю, обов'язковістю дотримання та контрольованістю і відповідальністю виконання. За певними заходами підвищення рівня фінансової безпеки мають місце звернення до Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” як визначеного плану дій та строків.

Заслуговує на увагу, також більш “свіжа” державна програма на майбутнє, що визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України, а саме Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020”. Одним із векторів руху держави на найближчі декілька років за вказаною Стратегією має стати “вектор безпеки”, дотримання якого передбачає першочергове проведення Реформи системи національної безпеки та оборони, що має відповідні цілі та головні заходи її реалізації. Але без перебільшення можна сказати, що як у рамках вектору руху безпеки, який безпосередньо мав би торкатися й фінансової безпеки,

так і за іншими векторами, спрямованими на розвиток та відповідальність, не існує навіть натяку та видимості бажання вирішувати накопичені за всю історію державності проблемні питання фінансової безпеки.

Принциповим є те, що національна безпека не може обмежуватися здатністю “захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні”, як про це сказано в Стратегії. Національна безпека за визначенням, а тим більше враховуючі сучасні умови світоустрою, перш за все, включає в себе фінансову безпеку, що напряму корелює із національними інтересами, які мають ґрунтуватися на формуванні внутрішньої ціннісно-орієнтованої культури суспільно значимих фінансово-економічних відносин і людського буття, заснованого на зовсім нових суспільно-економічних засадах і справедливій перерозподільній політиці, що передбачає також можливість протистояння сучасним фінансово-економічним міжнаціональним відносинам неоколоніального характеру.

Наявність фінансової безпеки в державі стала б одним із суттєвих чинників спроможності органів державного управління здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до своїх національних інтересів, а практично, забезпечити можливість подальшого існування нашого суспільства. Визначальними напрямками впливу фінансової безпеки держави має стати отримання та відстоювання суверенного права здійснення грошово-кредитної політики; забезпечення стійкості економічного розвитку держави та платіжно-розрахункової системи; нейтралізація впливу світових фінансових криз і навмисних дій зарубіжних держав, світових транснаціональних компаній, олігархічних угруповань, тіньових структур на національну економічну та соціально-політичну систему; запобігання системній “втечі” капіталу за кордон та “перетіканню” капіталу з реального сектора економіки; виключення конфліктів між владою різних рівнів та регіонами з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи; залучення і виключно інноваційне цільове використання іноземних запозичень для економіки країни; попередження злочинів та адміністративних правопорушень у фінансових правовідносинах.

На сьогодні питання організації фінансової безпеки обумовлюється складністю світової економіки, що досягла некерованого рівня, характеризується системними ризиками, нерівномірністю та подвійністю стандартів перерозподілу переваг гео економічного розвитку, монополізацією права емісії грошей та його жорсткий захист, соціальною напруженістю, що загрожує втраченою керованості всієї світової фінансово-економічної системи. Спроби згладити вказані суперечності для країн, що розвиваються, за допомогою діючої політики відкритості фінансових та економічних ринків, інтернаціоналізації виробництва, демонструють лише виключні результати в інтересах найбільш впливових західних держав. Останні продовжують політику стимулювання власного добробуту за допомогою проведення дискримінаційної перерозподільної політики у світовому масштабі, посилюючи тим самим критичні дивергенції світової економічної системи і ускладнюючи поведінку ринків.

Досягти наведеного можна лише за умови утворення державного банківського контролю в рамках механізму державного регулювання банківського

сектора та відродження суворого державного фінансового контролю на засадах системності та комплексності. Ми повинні творчо осмислити свою минулу спадщину та сучасний світовий досвід і почати практичний рух у цьому напрямку. Щодо залучення кращого міжнародного досвіду, треба відмітити, що практично західна модель фінансового олігархату отримала крах в конкуренції з китайською моделлю. На наших очах народилося китайське економічне диво – соціалістична ринкова економіка. В ній реалізується системний підхід і позначено контури, як сучасна економіка може розвиватися в умовах протистояння неоколоніальним відносинам. У цій моделі є поєднання стратегічного планування та ринкової самоорганізації, постійно зростаючий приватний центр з опорою на державу. Найголовніше в цій моделі – гармонізація інтересів. Механізм такої гармонізації – річ непроста і спирається на сформовані в суспільстві моральні принципи, історичні традиції, що і має передбачати реалістична організація взаємодії між банками, державою та господарством.

Підвищення загального рівня фінансової безпеки в нашій державі неможливе без перегляду чинної державної політики щодо побудови зовсім нового виду організації економіки, за яким загальнонаціональні інтереси пріоритетніші американських, європейських та приватних. Формування державної політики має формуватися прозоро, зрозуміло для суспільства, спільно з бізнесом і вченою спільнотою. Кожен повинен нести свою міру відповідальності.

На сьогоднішній день вкрай важливим постає питання розмежування банківського законодавства в частині відокремлення державного банківського контролю та банківського нагляду на основі правил адміністративного права, регламентації контрольних та наглядових процедур. Результатом цього стане підвищення відповідальності посадових осіб, задіяних на виконанні завдань банківського регулювання і банківського нагляду, зменшення рівня корумпованості та надлишкового адміністративного тиску в сфері банківської діяльності.

Важливо провести уніфікацію підходів та термінології, що розглядаються наукою та законодавством для опису таких категорій як державний контроль, державний фінансовий контроль, державний банківський контроль та банківський нагляд. Ми виходимо з того, що державний банківський контроль є складовою механізму ДРБС, основним завданням котрого є проведення контрольних процедур за діяльністю органів банківського регулювання та органу банківського нагляду, чи єдиного органу, котрий виконує ці функції одночасно; суттєвого посилення державного контролю за діяльністю державних банків та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

2.5. Типологія корупції у банківському секторі та ключові аспекти протистояння їй

Розтління корупційними настроями охоплює сьогодні найширші верстви владних структур та економічно активного населення України. Потенційно корупціонером може стати кожен, хто володіє правом (владою) розпоряджатися або користуватися найрізноманітнішими не належними йому

ресурсами. Це може бути не тільки державний чиновник або співробітник правоохоронних органів, але й менеджер з продажу, лікар або практично будь-який співробітник банківського сектора. Головною ознакою корупції є використання займаного службового положення для отримання особистої вигоди. Причому вигоди будь-якого роду, навіть не обов'язково пов'язані з отриманням прямого економічного прибутку (корупційної ренти).

Як свідчить зарубіжний досвід, фінансовий сектор, у тому числі й банківський, більш чутливий до корупції, ніж реальний бізнес. На відміну від виробничого капіталу, фінансові активи занадто легко переміщати. Приклади інвесткомпанії Salomon Brothers у 1993 р. (коли фірма дивом врятувалася від краху) та банку Barings в 1990 р. (дива не трапилося, банк збанкрутував) показують, що корупційна діяльність лише одного нечистоплотного співробітника навіть не найвищого рівня може поставити велику фінансову установу на межу виживання. Останні гучні скандали, пов'язані з корупційними взаємозв'язками банків і державної влади, спрямованими на реалізацію трансформації приватної боргової заборгованості банківських установ у заборгованість держави, все частіше можна спостерігати у таких країнах, де за досить сумнівними оцінками різних міжнародних установ корупція майже відсутня – США, певні країни Європейського союзу.

З самого початку становлення банківського сектора в Україні у 90-х рр. корупція в цій сфері стала масовим явищем. Корупція розвітла і при ненормативній приватизації значної частини державного банківського сектору, і при створенні системи уповноважених банків, яким передавались в управління бюджетні кошти, і при роботі з внутрішніми позиками та векселями тощо. В умовах інфляції 1991–1995 рр. банки отримували колосальні прибутки. Їх співробітництво з чиновництвом було в формі хабарів, але поступово набуло більш “цивілізованих” форм – система “кредит-депозит” без участі коштів чиновника, пільгові кредити, пільгові рахунки тощо. Особливо небезпечною формою виявилось штучне збанкрутування – банків “Градобанк”, “Слов'янський”, “Україна” тощо або розкрадання активів банків “Київ”, “Надра”, “Родовідбанк”, “Укргазбанк”, “Дельта Банк” та багатьох інших.

Підґрунтям корупційних операцій ставала декретотворчість Уряду та Національного банку в 1992-1993 рр., що виявилось одним із факторів поширення корупції в банківському секторі (наприклад, утворення тимчасових фінансових груп тощо). Механізм пограбування держави, комерційних фірм і вкладників дуже простий: банк бере на зберігання гроші або на якісь соціальні програми, потім гроші розкрадаються і банк оголошує себе неплатоспроможним. Зрозуміло, без корупції, без співробітництва урядових і банківських чиновників такі масштабні пограбування неможливі. Недосконалість же українського законодавства і корумпованість урядових чиновників і правоохоронних органів допомагають злочинцям уникати відповідальності за свої кримінальні дії [131, с. 132–133; 113, с. 38].

Проблема вивчення корупційних відносин в банківському секторі, особливо назріла. Як банківську систему порівнюють з кривоносою системою людини, так корупцію в банківському секторі можна порівняти з її онкологічним захворюванням, котре загрожує усьому соціально-економічному

“організму” держави. Особливо враховуючі її масштабність, проблему корупції в банківському секторі не можна недооцінювати. Вона переходить у розряд досить актуальної наукової проблеми, яка не обмежується лише національним рівнем, а приймає свої типові види, що стають характерними для певних груп країн світу, тобто набуває глобального явища. Протистояти корупції набагато легше лише тоді, коли є ґрунтовна уява про цілісну картину найбільш вживаних в банківському секторі її можливих видів.

Синергетичний ефект корупційної системи має негативну спрямованість і проявляється, з одного боку, в готовності до корупційних платежів у більшості економічних суб’єктів, і з іншого боку – спонукає “жертви” відмовитися від опору корупційному тиску. Високою є привабливість “полегшеного” корупцією процесу досягнення мети і в корупційні відносини поступово втягується усе суспільство. Але корупція нічого не додає до суспільного продукту. Як підкреслює В. Лопухін, навпаки, нав’язуючи неконкурентоспроможні рішення і висмоктуючи ресурси на саму себе, вона створює перешкоди економічним процесам, гальмує суспільний розвиток [270]. Корупція в Україні не просто з’їдає, а давно поглинула все, що могло б створити опір загрозам майбутньому країни та її народу. А причини негативного впливу корупції на соціально-економічний розвиток очевидні і беззаперечні. По-перше, корупція – це не просто нелегальний податок на бізнес, корупція – це найгірший податок, що підштовхує економіку до непрозорості та неефективності. По-друге, корупція не дозволяє державі реалізовувати які б то не було соціально-економічні стратегії [318, с. 44].

Спробуємо провести аналіз корупції в банківському секторі України за допомогою типологічного методу. Як певний методологічний рівень пізнання типологія дає змогу здійснити перехід від найзагальнішого, абстрактного аналізу об’єкта до конкретного дослідження. Тобто головне завдання типології корупції в банківському секторі зводиться до пошуку суттєвих ознак, що визначають внутрішні закони розвитку даного об’єкта вивчення і його закономірні зв’язки з іншими об’єктами зовнішнього середовища. В межах типологічного методу розмежовують такі поняття, як “групування”, “класифікація”, “типологізація”. На відміну від “механічної” процедури групування та “формальної” класифікації типологізація поєднує виділення системо-утворювальних ознак складного явища та встановлення суттєвого зв’язку між ними.

Для розробки типології корупції в банківському секторі більш прийнятною є використання такого засобу як класифікація, що уявляє собою умовне розбиття об’єктів на підмножини на основі їх характерних ознак з метою упорядкування і систематизації. Ознака класифікації – це властивість або характеристика корупції в банківському секторі. Кількість значень ознаки класифікації визначається кількістю класифікаційних угруповань, які можуть бути створені при розподілі множини об’єктів за цією ознакою.

Просторову множини корупції в банківському секторі було поділено на незалежні класифікаційні угруповання з використанням ознак та відповідних видів корупції:

- рівень розповсюдження – макрорівень, мікрорівень;
- форма прояву – хабарництво, відкат, фаворитизм (у тому числі nepotизм та кронізм), лобізм.

За наданою класифікацією надамо характеристику кожному із видів корупції в банківському секторі.

Так, корупцію за рівнями розповсюдження можна поділити на певні підвиди:

- макрорівень – ідейна, резервна, бюджетна, регуляторна, наглядова;
- мікрорівень – кредитно-операційна, легалізаційна, адміністративна.

Для операцій корупції макрорівня специфічним є те, що здійснюючі їх, центральний банк, а також інші державні органи (установи) причетні до функціонування банківського сектора, виступають у якості особи яка надає корупційну “послугу”, тоді як для мікрорівня, характерним є те, що корупційну “послугу” надають комерційні банки.

Ідейна корупція є найбільш небезпечною для розвитку банківського сектора в інтересах соціально-економічного розвитку країни. У своїй найбільш небезпечній формі вона з'являється тоді, коли спотворюються саме цілі управління. Так, замість підтримки росту економіки, зайнятості населення та зростання його доходів при одночасному забезпеченні стабільності національної грошової одиниці центральний банк може бути зайнятим лише одним – це боротьбою з інфляцією. У той час, як першочергові причини інфляції, полягають більше у скороченні національного виробництва, дорожнечі кредитних ресурсів, перерозподілі інфляції розвинутих країн у бік країн, що опинилися на периферії світової глобалізації, функціонуванні системної корупції в державі, зростанні цін на енергоносії тощо. Даний підвид корупції, як правило, може закріплюватися на законодавчому рівні, коли за законом основною функцією центрального банку стає лише підтримка цінової стабільності в державі, а уряд практично лишається можливостей використовувати можливості банківського сектора для побудови суверенної економіки. У той момент, коли стратегічні цілі банківського регулювання та нагляду замість служіння суспільству, державним інтересам, підмінюються на вузькі тактичні завдання, які ставляться на рівень вищих цінностей та потім починають безкомпромісно досягатися, часто всупереч здоровому глузду, тоді має місце ідейна корупція. Механізм державного регулювання банківського сектора, діяльність якого ґрунтується на даному підвиді корупції, відрізняється відсутністю співвіднесення адміністративних, економічних, комбінованих заходів з загальнодержавними цілями переходу національної економіки до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення.

За таких умов певні нібито радикальні дії центрального банку починають проводитися не заради досягнення стратегічних цілей державного управління, а заради популізму, утворення ілюзій у суспільства, що даний орган намагається проводити якісь конструктивні реформи. Популістські рішення, як правило, прості, безсистемні, і орієнтовані на найближчу перспективу без оцінок ризиків і віддалених наслідків. Свідченням існування ідейної корупції можуть виступати такі риси дій центрального банку як: емісія національних грошей та формування золотовалютних резервів, засновані на використанні режиму валютного правління; грошово-кредитна політика відірвана від бюджетної політики; в країні довгий період діють височезні про-

центні ставки, економіка відчуває жорсткий кредитний голод, рівень довгострокового банківського фінансування наближений до нуля; вітчизняний банківський сектор віддається на відкуп іноземному капіталу; відбувається потакання розповсюдженню доларизації економіки тощо. Ідейна корупція знаходиться на стику таких явищ, як некомпетентність і державна зрада.

У будь-якої корупції є той, хто виступає замовником здійснення корупційної “послуги”. Це стосується також й ідейної корупції. У її підтримці можуть бути зацікавлені перш за все: країни, що стоять унизу перевернутої піраміди глобальної ієрархії країн світу; світові фінансово-олігархічні клани; наднаціональні регулятори, котрі фактично виступають для багатьох країн органами зовнішнього правління та відстоюють інтереси двох вищевказаних категорій; певні національні сировинні експортери та злочинно-корупційні кола, не зацікавлені у довгостроковій соціально-економічній стабілізації у власній країні.

Розглянемо можливість так званої резервної корупції. До неї відносяться корупційні дії, пов'язані із розпорядженнями за формуванням, розміщенням, витрачанням золотовалютних (міжнародних) резервів країни. Традиційно маніпулювання золотовалютними резервами належить до украй закритої і одночасно корупційної сфери державних фінансів. У певній частині країн дані функції виконує центральний банк під прямим контролем уряду та опосередкованим контролем парламенту, і тоді даний підвид корупції не може набути широких масштабів, а в інших, розпорядження золотовалютними резервами здійснюється виключно центральним банком, що автоматично утворює сприятливе середовище для виникнення резервної корупції. Розміщення золотовалютних резервів здійснюється у вигляді відкриття і поповнення депозитних рахунків у зарубіжних банках, а також придбання “фінансових інструментів”, що уявляє собою покупку різних цінних паперів відповідно до списку, прийнятого Правлінням центрального банку. Ці операції, як правило, здійснюються в умовах строгої секретності, правила розміщення визначаються на переговорах із зарубіжними контрагентами дуже вузьким колом осіб з центрального банку. У країнах із так званою перехідною економікою резервна корупція має пряме відношення до зловживань, пов'язаних з нарощуванням зовнішньої заборгованості сектору державного управління та центрального банку – коли зовнішні державні позики навіть не заходять у країну, а осідають у зарубіжних банках як валютні резерви країни-позикоотримувача, а також, коли помилкові дії центрального банку під час розміщення валютних резервів, що призвели до збитків, покриваються за рахунок нарощування боргів.

Бюджетна корупція походить від державних органів, котрі розпоряджаються бюджетними коштами (уряд, місцеві органи влади, різні державні установи тощо). Без підтримки, а то навіть і на в'язування підвідомчим установам з боку вищих рівнів державного управління її правил, бюджетна корупція не може вільно функціонувати, а тим більше набути системності та стати провідним чинником побудови ділових взаємозв'язків між державою і банками. Це і є першочерговим чинником віднесення нами бюджетної корупції до макрорівня. “Купівля” банками рішень у розпорядника бюджетних коштів, може сприяти банкам збільшити власні прибутки за рахунок розширення як

депозитних, так і кредитних операцій, а також операцій, що супроводжують їх, наприклад, видача гарантій тощо. Вже становиться майже систематичним, коли банки використовують корупційні дії для того, щоб домогтися розміщення на відкритих в банку депозитних, розрахункових, карткових, зарплатних та інших рахунках коштів бюджетних установ. Або домогтися надання державній установі кредиту під надійне забезпечення та/або з високими процентами. Крім цього, банки дуже часто практикують виступати у якості гарантів за різними угодами з участю державних установ, отримуючи за це немалі комісійні доходи. Особливо бюджетна корупція проявляється в період банківських криз, коли банки впритул наближаються до свого краху і уряд та банкіри починають домовлятися про отримання державної допомоги за рахунок коштів платників податків. Банки, котрі найбільш схильні до певних “компромисів” або “напрацювали” міцний механізм впливу, отримують її.

До бюджетної корупції ми відносимо корупційну діяльність банків, яка може бути пов'язана не тільки з бізнесом і примноженням капіталу, але також із політикою. Багато банкірів дають хабарі для того, щоб самим потрапити в парламент та лобіювати прийняття необхідних для їх бізнесу рішень, отримати депутатську недоторканність. Часто-густо банківські установи фінансують окремих політиків і політичні партії, щоб просунути в парламент та інші державні органи підконтрольних їм людей.

Регуляторна корупція походить від центрального банку і передбачає “продаж” свого позитивного рішення на здійснення активних операцій (кредитних вкладень) комерційному банку. Іноді рішення такого роду для комерційного банку є життєво важливими, оскільки без цих кредитів банк стає банкрутом. У разі позитивного рішення відносно видачі кредиту, після його отримання, комерційний банк може зробити “відкат” на користь того керівника центрального банку, який надав “послугу”. Одержувачами “винагорода” виступають, як правило, керівники центрального банку та його структурних підрозділів. До регуляторної корупції відносяться також корупційні афери за участю центрального банку, які базуються на продажу “інсайдерської” інформації. Наприклад, інформації про те, що готується інтервенція центрального банку на валютному ринку та певну зміну валютного курсу грошової одиниці. Банки, що діють на такому ринку, маючи таку інформацію, можуть отримувати немалі прибутки на подібного роду інформації.

Наглядова корупція походить від центрального банку чи окремого органу, відповідального за здійснення банківського нагляду. Винагорода отримується за прийняття чи не прийняття рішення наглядовим органом по відношенню до комерційного банку – це рішення, котрі впливають із результатів здійснення вступного, виїзного та безвиїзного нагляду за тим чи іншим банком. Наприклад, найбільш негативним для комерційного банку є рішення про призупинення діяльності банку та відкликання ліцензії (ліцензій).

Така корупція є достатньо розповсюдженою у банківському світі. Орган банківського нагляду в змозі досить оперативним відслідковувати ситуацію у комерційних банках, ризики, пов'язані з їх діяльністю. Дрібні зловживання комерційні банки можуть здійснювати без “узгодження” з нагля-

довим органом, все залежить від рівня компетентності фахівців нагляду. А ось великі, систематичні протиправні операції, що заборонені нормативно-правовими актами банківського нагляду, комерційні банки приховати від органу банківського нагляду просто не в змозі. На цьому підґрунті і виникає змова між наглядовим органом і комерційним банком. Тому багато видів корупції мікрорівня співіснують з наглядовою корупцією.

Наприклад, часто-густо розкрадання банківських активів не може обійтися без супроводу цього процесу з боку банківського нагляду. Це коли власниками та/або топ-менеджментом банку за допомогою різних схем виводяться банківські активи з їх подальшим привласненням. Розкрадання банківських активів може бути одномоментним або розтягнутим у часі (регулярним). Якщо, подібного роду махінації проводяться регулярно, то не помітити цього для органу банківського нагляду просто не можливо [166].

Наступним видом корупції в банківському секторі за рівнем розповсюдження є корупція мікрорівня, при якій корупційні “послуги” надаються комерційними банками. Даний вид корупції ми поділяємо на три підвиди – кредитно-операційна, легалізаційна та адміністративна.

Кредитно-операційна корупція ґрунтується на відношеннях між співробітником банку будь-якого рівня і клієнтом під час ухвалення рішень відносно видачі кредиту та поточних питань обслуговування (наприклад, попередження клієнта про отримання вимоги накласти арешт на його рахунок з боку правоохоронних органів та його термінове обнуління, тощо). Подібні дії, що ідуть всупереч інтересів банку, які можуть призвести до фінансових втрат, виникнення претензій з боку регулюючих, правоохоронних та судових органів, передбачають винагороду співробітника (співробітників) банку з боку клієнта.

Легалізаційна корупція передбачає участь комерційного банку в операціях, пов'язаних з легалізацією (“відмивання”) “брудних” грошей та “конвертування” безготівкових коштів у готівкову форму.

Клієнтами, які отримують корупційну “послугу” з легалізації “брудних” грошей можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Легалізовуватися можуть гроші, отримані незаконним шляхом, державних чиновників, керівників та членів організованих злочинних угруповань, самих банкірів. Під легалізацією розуміється, перш за все, “закачування” у комерційні банки готівкових грошей, отриманих у вигляді хабарів, виторгу від торгівлі наркотиками, інших видів злочинної діяльності. Під час проведення легалізації “брудних” грошей банки часто взаємодіють з небанківськими структурами. Зокрема, гроші від організованих злочинних угруповань “закачуються” у банки, попередньо проходячи через фірми в сфері роздрібно-ї торгівлі, казино, ресторани та інші комерційні організації, які більшу частину свого бізнесу здійснюють з допомогою готівки. До цього ж, через банки за кордон (перш за все до офшорів) за допомогою різних схем можуть виводитися безготівкові кошти комерційних структур, які ухиляються від сплати податків. Це теж вважається легалізацією грошей. Легалізація може поєднуватися також з розкраданням банківських активів, що представляє собою виведення коштів банку за межі країни на рахунки офшорних фірм.

“Конвертування” безготівкових коштів у готівкову форму само по собі не є протизаконною операцією для комерційного банку. Однак у відповідності до нормативних документів центрального банку, особливо для юридичних осіб, встановлюється певний порядок і ліміти видачі готівкових коштів. Банки можуть йти на порушення цих нормативних документів, особливо якщо мова йде про масштабні операції переведення безготівкових коштів в готівку.

Як правило дані операції проводяться за участю “конвертаційного центру”, до складу якого входять реально існуючі підприємства, на рахунки котрих перераховуються безготівкові кошти за фіктивно виконані роботи чи послуги. В банківських установах з рахунків даних підприємств знімаються вже готівкові кошти, які передаються замовникам за винятком процента за “конвертування”, частина котрого може йти банківським співробітникам. Злочинці, а також всі, хто займається бізнесом у тіньовому секторі економіки, повинні мати готівку для оплати контрабандного товару, для роздачі хабарів, зарплати співробітників “в конвертах”, оплати праці нелегальних іммігрантів, особисті потреби тощо.

Адміністративна корупція. До цього підвиду корупції можна віднести усі корупційні зловживання у сфері: будівництва та ремонту банківських приміщень, оренди, купівлі техніки (комп’ютерної, охоронної, касової, офісної, побутової, транспортних засобів), купівлі меблі; продажу заставного майна; працевлаштування (торгівля банківськими посадами); купівлі послуг (реklamних, зв’язку, охоронних) тощо. Особливо великого розповсюдження адміністративна корупція може набувати серед державних банків, хоча і приватні банки (перш за все великі, системні банки) стовідсоткового імунітету від цієї хвороби не мають. Звичайно, крім комерційних банків, адміністративна корупція притаманна і для центрального банку, але в силу того, що більша питома вага від загального розміру адміністративної корупції банківського сектора належить саме комерційним банкам, цей підвид корупції ми віднесли до мікрорівня.

Головним видом корупції за формою прояву є хабарництво. Хабар може бути даний за певні конкретні дії чи бездіяльність у вигляді: хабара-підкупу (дається до вчинення дії); хабара-подяки (дається після вчинення дії); систематичних винагород. Предмет хабара – це будь-які матеріальні чи віртуальні цінності, послуги, комерційні вигоди, які банківський службовець отримав за виконання своїх службових обов’язків шляхом вчинення дій (бездіяльності) в інтересах хабародавця. Хабар завжди передається під час відсутності очевидців, більш того його учасники – хабароодержувач / хабародавець – зацікавлені в його приховуванні. Всі учасники хабара несуть кримінальну відповідальність, а тому вони не дають правильних показань, як правило вступають у зговір.

Відкат є одним із самих розповсюджених способів використання службового становища в корисливих особистих цілях. В банківському секторі питання відкату виникає достатньо часто. Сутність його полягає у тому, що клієнт банку отримуючи від нього чи надаючи банку певну послугу має заплатити визначену суму (відсоток від загальної суми) співробітнику банку за можливість її проведення. Наприклад, під час складання угоди щодо видачі кредиту за вигідними для позичальника умовами, співробітник банку може домовити-

ся з клієнтом про отримання ним певного відсотку від обсягу кредиту. Або, навпаки, коли співробітник банку звертається до сторонньої фірми з пропозицією купити її роботи чи послуги, але з умовою, що вона має зробити відкат у встановленому розмірі та формі. Звичайно втрати від даного виду корупції відносяться на недоотриманні доходи чи додаткові невинуваті витрати банку.

У той же час хабар і відкат можуть переплітатися між собою. Так, винагорода банківського співробітника може здійснюватися в два етапи: у вигляді хабара (авансовий платіж – до ухвалення рішення видати кредит) та “відкату” (остаточний платіж – після видачі кредиту).

Фаворитизм представляє собою надання послуг або ресурсів родичам, знайомим, або тим, хто належить до певної партії, національності банківських співробітників, що негативно впливає на банківську діяльність і призводить до неефективного розподілу ресурсів серед тих, хто має особливі домагання щодо посади співробітника центрального чи комерційного банку. Окремими підвидами фаворитизму є непотизм та кронізм.

Сутність непотизму полягає в тому, що організується така система владних відносин, в основі якої лежить спорідненість. Непотизм має дуже негативні наслідки для розвитку банківського сектору. Особливо неприпустимими є випадки, коли найвищі посади центрального банку займають особи, найближчі родичі яких є власниками або членами правління комерційного(их) банків. Кронізм характеризується тим, що система владних відносин спирається на близьких друзів, що отримало цілком український синонім – кумівство.

Фаворитизм приводить до утворення одностороннього перевага, порушення однакових умов конкуренції або доступу до державних ресурсів і послуг. Під дахом фаворитизму у банківському секторі формуються монопольні або домінуючі групи (клани), що забезпечують для себе вигідні для себе умови на шкоду інтересів держави та конкурентів.

Як зазначає О. П. Савчук із співавторами, можливість ухвалювати передбачені посадою рішення (здійснювати їх) у інтересах родини, чи певного сімейно-товариського клану – це механізм необґрунтованого збагачення, набагато вигідніший і безпечніший, ніж отримання хабара за загальне заступництво або потурання. В умовах існуючої терпимості до цього з боку суспільства, ефективність державного управління державними ресурсами безальтернативно низька. Будь-які обсяги усіх видів ресурсів в цьому випадку розкрадатимуться або витратимуться за нецільовим призначенням на користь розпорядників цих ресурсів [395, с. 33–34]. Таким чином, фаворитизм є особливо загрозливим видом корупції для ефективної діяльності центрального банку та будь-яких видів державних комерційних банків.

Зрощення банківського бізнесу з владою з метою добитися від неї вигідних для нього рішень представляє собою такий вид корупції як лобізм. Лобізм проявляється у тому, що чиновники різних державних установ можуть входити, як правило за винагороду, до складу членів Спостережних рад, Ради директорів недержавних комерційних банків, у зв'язку з чим відбувається фактичне зрощення держави і бізнесу. Даний вид корупції є фактично легалізованою практикою у багатьох країнах з перехідною економікою, що

фактично легалізує постійний конфлікт особистих і державних інтересів. Нерідко банки стикаються з формою нав'язуваного лобізму, утворення так званої “даху”, коли чиновник змушує банк скористатися псевдо послугами із захисту їхніх інтересів від законного і незаконного втручання з боку наглядових органів, добросовісних і недобросовісних дій з боку конкурентів, а також від різних форм здирства з боку різних структур. Лобізм, як процес зрощення державної влади з бізнесом, сприяє створенню нових, глибоко законспірованих корупційних технологій.

Однією з умов функціонування механізму ДРБС є налагодження всебічної боротьби з корупцією в усіх її проявах, що у певних випадках отожднюється нами зі зрадництвом своєї держави та свого народу. Але, треба розуміти, що історія людства знає лише три ефективні засоби боротьби з цим “кропивним насінням”: національна (колективна) ідея, особиста віра, неминучість жорсткого покарання. Що це означає? Що всі державні особи, представники підприємництва, суспільство в цілому прагнуть досягнення єдиної високої мети для свого народу, країни, і, відповідно, намагаються спрямувати на її досягнення усі свої творчі, фізичні, ресурсні можливості. Це означає, що людина розуміє: хабарництво суперечить вимогам честі, порядності, є негідною справою та порушенням релігійно-моральних настанов. Що всі ланки державного управління, механізми державного регулювання, рівні влади орієнтуються в своїй роботі на прозорий і зрозумілий для суспільства результат роботи та несуть реально високий ступінь відповідальності, яка забезпечується ефективним контролем, розповсюдженням його нових форм і методів.

Не треба дивуватися існуючим сьогодні в Україні безмежним масштабам, системності здирництва, якщо найвищою ідеєю суспільства стали гроші, якщо для багатьох українців вищою метою їх існування стають цінності Суспільства споживання, якщо в країні процвітає безкарність та відсутність політичної волі державної влади навести в країні порядок.

В сучасному світі на передові позиції вийшла релігія, котра не включена до жодного довідника світових релігій і сект – це так звана “релігія грошей”. Вона ховається за вивісками деяких офіційних релігій. Її догматом виступає перелік певних норм і правил ринкової економіки.

Якщо в традиційних релігіях людина шукає порятунку в Богові, то в “релігії грошей” – у грошових знаках, числах, електронних записах. Це різновид релігії “золотої тільця”. Але рівень “духовності” тут навіть набагато вищий: відбувається перехід від поклоніння матеріальним ідолам до поклоніння віртуальній “дірці від бублика”. Сьогодні в Україні після довгих років впровадження “релігії грошей” прямий заклик до поклоніння ідолові грошей у багатьох людей викликає вже реакцію відторгнення. Але всі основні догмати релігії грошей залишаються непорушними. Це: орієнтація на накопичення багатства і грошей як головна мета життя людини і єдиний засіб його порятунку; дозвіл на використання будь-яких засобів для досягнення зазначеної мети – обман і насильство, індивідуалізм і войовничий егоїзм, лицемірство та зрадництво.

Ми проти застосування категорії “економічного росту” за вівіскою якої ховається “мамонізм” [167; 405]. Сутність мамонізм складається з двох явищ: по-перше, це всемогутня влада грошей у світовому масштабі, над-

державна влада фінансів, що самопроголошується над будь-якими правами народів на грошове самовизначення, міжнародний великий капітал, так званий фінансовий інтернаціонал; і, по-друге, це розбудова специфічного “духовного” світу, що охопила найширші верстви населення, ненасить збагачення, спрямоване туди ж сприйняття життя, що вже призвело до деградації моральних понять і заведе їх ще далі – омертвіння людини та суспільства. “Економічне зростання” – “марна нескінченність” збільшення ВВП за допомогою перемелювання природних ресурсів, руйнування навколишнього середовища, повільного омертвіння людини як найманого раба, перетворення його у твариноподібну істоту як споживача небезпечних для тіла і душі товарів і послуг, зародження нездорової конкуренції між найманими робітниками на ринку праці, відчуження людей між собою. Врешті-решт за “марною нескінченністю” зростання ВВП мистецьки камуфлюється інша, вихідна “марна нескінченність” – нагромадження грошового багатства.

Головною метою для України повинен стати соціально-економічний розвиток, заснований передусім на душі християнства, на православній культурі. Так, говорячи про науку, мистецтво, державу і господарство, І. Ільїн, порівнює їх з духовними руками, якими людство бере світ. І завдання християнства не в тому, щоб бузувірськи відітнути ці руки, а у тому, щоб пронизати їхню працю зсередини живим духом, сприйнятим від Христа. Коли шкідливе явище безбожної науки, коли страшна сила релігійно-безглуздої держави, коли внутрішня приреченість безідейного господарювання, розтліваюча вульгарність бездуховного мистецтва наповнюють Божу землю, християни не можуть відвернутися від цього видовища, проголошуючи нейтралітет, не захватитися за словесне світовідторгнення і непротивлення. Навпроти, вони повинні знайти в собі віру і волю для щирого творчого християнського світобачення та для боротьби за своє поле і за свій посів. Тоді, як підсумовує відомий філософ, почнеться зцілення [155].

Типологія корупції в банківському секторі дозволяє звернути увагу на корупційні відносини, пов'язані з банками, як цілісну систему взаємозв'язків, виявити повний перелік потенційних замовників та надавачів корупційних “послуг”, більш досконало зрозуміти мотиви виникнення корупційних відносин у банківському середовищі. Запропонована методика може стати певним каркасом подальшого більш досконалого вивчення корупції в банківському секторі та черговому нанизуванню на нього нових ознак, видів та підвидів корупції. А головне, ця типологія надає можливість по-новому звернутися до проблеми вдосконалення механізму державного регулювання банківського сектора на засадах протистояння виникненню корупційних відносин, виробітку комплексу заходів ефективного попередження корупції в банківському секторі як соціально небезпечного багатоаспектного явища.

Звичайно, механізм ДРБС є складовою загального механізму державного регулювання економіки України та підпорядковується існуючим реаліям державного управління. А тому наша методологія організації механізму ДРБС ґрунтується на тому, що механізм ДРБС має стати невід'ємним елементом загальнодержавного процесу боротьби з корупцією, заснованого на застосуванні історично перевірених засобів подолання корупційних відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ СУЧАСНОГО СТАНУ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

3.1. Банківський сектор в умовах перманентних поширень кризових процесів в економіці країни

Світовий досвід засвідчує, що розвиток банківського сектора набуває стратегічного значення. Так, від забезпеченості ресурсами банківського сектора економіки залежить розвиток національної промисловості та сільського господарства (передусім, їхніх високотехнологічних виробництв), забезпечення населення якісним житлом тощо. Нині позиції України у світі та рівень її соціально-економічного розвитку значною мірою обмежені недостатнім рівнем розвитку банківського сектора країни.

Відповідно до даних НБУ, представлених на офіційному сайті, на 1 липня 2015 р. ліцензію на здійснення банківських операцій мали 139 банків, 10 з яких є неплатоспроможними. При цьому 40 банків є з іноземним капіталом, у тому числі 18 – зі 100 % іноземного капіталу. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків складає 31,1 %.

Представлені основні показники діяльності банків України за період з 2007 по червень 2015 рр. (Додаток В) свідчать, що перерахувавши обсяги активів та пасивів банків, що представлені у гривні, за офіційним курсом НБУ до долара США практично відбулося двократне їх скорочення [61]. У доларовому еквіваленті більш ніж у два рази зменшився розмір кредитного портфеля без врахування сформованих резервів – з 96 до 46 млрд дол. США.

Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів станом на 01.07.2015 р. становила 18,7 %, що на нашу думку не відображає дійсності і є значно вищою, враховуючи активні намагання банків реструктуризувати наявну проблемну заборгованість.

Сукупний розмір капіталу українських банків за вказаний період у доларовому еквіваленті зменшився в три рази і становив 99,4 млрд грн або 4,6 млрд дол. США. Розмір капіталу і надалі продовжує бути меншим за сплачений зареєстрований статутний капітал банків, що пояснюється значними збитками банківського сектора України.

Так, за розглянуті вісім з половиною років, прибутковими були 2007, 2008, 2012, 2013 рр. (загальна сума прибутку становила 20,26 млрд грн), а збитковими 2009, 2010, 2011, 2014 рр. та перше півріччя 2015 року (загальна сума збитків становила 194,13 млрд грн). Таким чином *фінансовий результат банківського сектора України за вказаний період є від'ємним та становить 173,87 млрд грн.*

Це при тому, що прибутковість у 2012 р. є досить умовною. У цілому банки нібито продемонстрували позитивний фінансовий результат, який дорівнював 4899 млн грн, тобто на кожну одиницю власного капіталу банківської системи України припадало 0,03 одиниці чистого прибутку. Але, отриманий прибуток пов'язаний, у більшому ступені, із певним завершен-

ням формування банками резервів під проблемну заборгованість. Поліпшення результатів діяльності банків в 2012 р. мало місце в першу чергу за рахунок набагато менших відрахувань в резерви (-43.0 %), у тому числі через нові вимоги до резервування згідно з введенням Національним банком нових, більш дояльних правил резервування [361], тоді як показники основної діяльності не продемонстрували істотних покращень.

Кризи банківської системи України 2008-2009 рр., 2014-2015 рр. для багатьох учених-економістів і банкірів-практиків не були несподіванкою. Причини кризи як “скалки”, що засіли у відношення між банківським сектором, державою та господарством. Вони гниють, потім як чиряки прориваються, гній витікає, але “скалки” залишаються перебувати у тілі. Не виймаючи їх, суспільство буде хворіти, слабнути і неминуче йти до свого вмирання. Криза в економіці набула перманентного характеру, але суспільство зовсім не розуміє її первинні причини, намагається протистояти слідству, не в повній мірі звертаючи увагу на справжні причини свого занепаду.

Наявність у банків специфічних властивостей традиційно забезпечувала їхнє місце в економічній системі країни. Озираючись на історію функціонування банків, особливо в період з кінця ХІХ – до закінчення ХХ ст., можна зробити висновок, що специфіка банківського бізнесу впливала з особливої ролі, що її виконували банки в економіці. Забезпечуючи здійснення міжгосподарських розрахунків та будучи фінансовими посередниками, банки акумулювали грошові кошти суспільства, а отже несли відповідальність перед суспільством за їх збереження, реалізували широкий спектр функцій кредиту (і, у першу чергу, емісійну), виявляючи порушення процесу суспільного відтворення. При цьому ефективність використання банками тимчасово вільних коштів суспільства та емісії кредитних грошей може бути важливим фактором соціально-економічного розвитку. Так, ще у ХІХ ст. було доведено, що кризи в роботі банківського сектора призводять до потрясінь, які відбиваються на економіці сильніше, ніж нестабільність в інших сферах підприємницької діяльності [159].

В Україні саме держава стала творцем ринкової економіки, використовуючи в основному директивні методи її реформування, залучаючи до цього спочатку рекомендації, а потім вже і вказівки західних “партнерів”, які прекрасно розуміли до яких руйнівних наслідків вони приведуть. Дискусія стосовно принципів оптимальних масштабів участі держави в економіці завжди має зводитися до питання про цілі, до яких вона повинна прагнути. І поза сумнівом є те, що роль держави в регулюванні економічних процесів повинна визначатися з точки зору захисту національних інтересів та розуміння об’єктивних закономірностей розвитку суспільства та економіки, як однієї з його підсистем.

Первинними причинами кризи стають саме внутрішні причини, тоді як світова фінансова криза, яка також носить вже перманентний характер лише посилює їх наслідки.

Основними економічними причинами криз у банківському середовищі України можна вважати:

– пріоритетність здійснення банками лихварських та спекулятивних операцій;

– невідповідність термінів наповнення ресурсного кошика українських комерційних банків і строків, на які вони надавали кредити юридичним та фізичним особам;

– розрив між валютами наданих кредитів та доходами, які отримують наші громадяни;

– суттєве скорочення припливу валютної виручки вітчизняних експортерів.

Головними причинами, що негативно впливають на діяльність та розвиток банківського сектора, з боку державного регулювання економіки є:

– залежність державної влади від олігархічних кланів та іноземного впливу;

– відсутність цілей, конкретних завдань соціально-економічного розвитку країни;

– відсутність системного планування та дієвого контролю за досягненням вищевказаних цілей;

– відсутність ефективного державного валютного контролю;

– надмірна та непаритетна відкритість ринків капіталів, товарів, послуг.

Крім цього держава не може бути представником одних матеріальних інтересів суспільства. Держава тим сильніше і тим більше має значення, чим виразніше в ній позначається представництво духовне. Економіка – явище похідне і не може сприйматися як превалюючі складова людського буття. Економіка – не єдина і не вища ціль. Вище її стоять Бог, гідність та свобода людини, брак і родина, релігія та моральність, культурні цінності тощо.

У нашого народу вбили совість, щоб він без жодного страху здійснював вбивства, грабежі та заколот і не розрізняв би добра від зла. Духовно та морально деградуючи, наш народ, вже як слідство отримав економічні кризи, поневолення та перебуває на межі свого знищення.

Ці важливі чинники і спряли накопиченню тих негараздів, які спостерігаються у банківському секторі і нині. Вважається, що діяльність банків саморегулюється ринковими механізмами. Але, якщо держава зацікавлена в підтримці стабільної роботи банків, котра виступає важливою складовою підвищення загальної ефективності виробництва в країні та добробуту її населення, то перед нею постає завдання передбачати, не допускати і в крайньому випадку згладжувати об'єктивні неспроможності ринку.

Типова в періоди криз тенденція, котра сьогодні спостерігається у світі – посилення втручання держави в діяльність банків не повинна вводити в оману. Це явище не тимчасове, а має вже системно-постійне значення. Звичайно, антикризові заходи, що носять характер протипожежних заходів, необхідні. Але і криза задає стратегічні цілі. Економічну політику в такий період переважно орієнтувати не стільки на боротьбу з причинами або наслідками самої кризи, скільки на створення умов для становлення банківського сектора зовсім нової якості.

З подібним підходом не має нічого спільного ні селективна підтримка компаній (точніше, їх керівництва), ні розширення державної власності за рахунок неплатоспроможних банків. Все це може призвести до того, що кошти платників податків можуть бути витрачені для підтримки на пла-

ву нежиттєздатних підприємств. У результаті держава позбавляється своїх накопичень, а на балансі у неї виявляється набір активів, експлуатація яких приводить до подальших збитків, а продаж неможливий, зважаючи на їх повну безперспективність.

Внески державних коштів у капітал “врятованих” банків під час кризи 2008-2009 рр. становили 25,8 млрд грн, у результаті чого до переліку державних банків додалося ще три банки. Так, на рекапіталізацію банку “Київ” витрачено 3,6 млрд грн, банку “Родовід Банк” – 12,35 та банка “Укргазбанк” – 9,85 млрд грн.

Поряд із цим, за період з 2009 р. по першу половину 2015 р. збитки від діяльності цих банків становили майже 23,3 млрд грн (див. табл. 3.1). Навіть, не дивлячись на те, що у 2012, 2013 рр. “Укргазбанк” закінчив із прибутком в обсязі 1,1 та 1,0 млрд грн відповідно, переkritтя суми, витраченої на його рекапіталізацію з боку держави, за рахунок отриманих ним прибутків, відбудеться ще не скоро. “Родовід банк” з червня 2012 р. згідно відповідної ліцензії отримав від НБУ статус санаційного банку, тобто банку, котрий буде займатися реалізацією та списанням проблемних банківських активів (і в першу чергу, проблемних кредитів). А це, за умов низького рівня державного контролю, несе з собою ризики того, що списання проблемної заборгованості може здійснюватися з нанесенням значного матеріального збитку державі. Отримані збитки цим банків за останні роки говорять самі за себе. Інший банк – “Київ”, після багаторічної метушні відносно виправдання свого існування, вже переживає процедуру ліквідації.

Таблиця 3.1

Фінансовий результат рекапіталізованих під час кризи 2008-2009 рр. банків за період з 2009 по перше півріччя 2015 р., тис. грн

Назва банку	2009	2010	2011	2012	2013	2014	1-е півріччя 2015 р.	Усього за банком (банками)
“КИЇВ”	-2987940	-220702	16870	4422	4133	-747241	Ліквідація	-3930458
“РОДОВІД БАНК”	-4215998	-4264124	-1399093	-10593	-70298	-266802	-93429	-10320337
“УКР-ГАЗ-БАНК”	-4415600	10058	-3613984	1100254	1001973	-2801124	-314307	-9032730
Разом	-11619538	-4474768	-4996207	1094083	935808	-3815167	-407736	-23283525

Джерелами коштів, що пішли на рекапіталізацію проблемних банків, стали зовнішні кредитні запозичення України у МВФ. Вибір варіанту проведення рекапіталізації, тим більше за рахунок зовнішнього державного запозичення, без використання альтернативних варіантів вирішення проблем банків – це не просто помилка, а злочин з боку “державних мужів”.

Насторожують рекомендації самого МВФ, котрий спочатку рекомендує зробити якомога скорішими державні вливання у проблемні банки, і, в першу чергу, у банки, які мають повертати борги зовнішнім позичальникам, та з радістю надає під це кредити. Але, коли запозичення банків перед зовнішніми кредиторами погашаються за рахунок внутрішніх банківських джерел, як це сталося з банком “Надра”, то МВФ вже рекомендує цей банк просто ліквідувати не переймаючись задоволенням вимог величезної армії вітчизняних вкладників за депозитами.

Уряду та НБУ вже давно слід було б зробити вірні висновки щодо ефективності як консультативної, так і грошової “допомоги” МВФ. В іншому випадку виникає великий сумнів щодо того, на кого все ж таки працюють керівники цих державних установ: на Україну чи на країни-засновники МВФ та транснаціональні корпорації.

Вражає небачене нахабство української влади здійснювати економічну політику зовсім протилежну від доведених емпіричним шляхом тверджень економічної науки відносно того, що “використання значної частки зовнішніх позик на цілі, відмінні від виробничого інвестування, є важливою складовою частиною кризи заборгованості” [453, с. 746], як про це пише Стенлі Фішер із співавторами у своєму “Економік”. Відомий західний підручник з економіки дуже докладно описує, як ціла низка країн-боржників, таких як Бразилія, Мексика, Аргентина, Югославія тощо, набравши протягом 70-х – 80-х рр. величезні суми боргів, почали скаржитися на те, “що тягар зовнішнього боргу виключає для них будь-яку реальну перспективу соціально-економічного прогресу” [Там само, с. 734, 766].

Глобальна фінансова криза 2007–2009 рр. яскраво продемонструвала суперечність ідеї глобалізації і банкрутство ідеології економічного лібералізму. Криза зруйнувала ілюзії організації макроекономіки за глобальним зразком, підірвавши систему світової фінансової архітектури. Таке явище, як глобалізація призводить до різноспрямованості економічного розвитку країн світу. Світ стає схожим на піраміду, на вершині якої опинилися багатство та влада, яку зайняло декілька країн на чолі із США, що представляють інтереси “глобального надсупільства”. Піраміда працює подібно помпі, до її вершини безупинно йдуть потоки фінансів, багатств, дешевої праці, інтелекту. Низ піраміди утворюють інші країни, до яких, на жаль, належить і Україна, на які перекидаються всі негативні наслідки такого процесу, у тому числі інфляція, девальвація, дорожнеча фінансових ресурсів, зовнішня та внутрішня боргова залежність. “Керівну” роль у цьому процесі грає ФРС США, що здобула пріоритетні позиції в американському економічному та політичному житті. Допоміжним органом виступає МВФ, уся міць регулюючого впливу на країни, що розвиваються і ті, що мають перехідну економіку, спрямована не стільки на створення умов для підвищення темпів соціально-економічного зростання та зайнятості населення, скільки на перетворення країн-позичальників у хронічних боржників при одночасному забезпеченні жорсткого контролю за їх грошово-кредитною політикою, погашенням цими країнами своїх зобов’язань з виплати зовнішніх державних та комерційних боргів. Ціною такого втручан-

ня з боку МВФ є зниження темпів економічного зростання, підвищення рівня безробіття та посилення соціальної напруги. Таким чином, глобальне регулювання сприяє тому, що світовий ринок відривається від реального життя, а диктувати умови починає віртуальність. За умов існування такої системи, реальні світові активи перетікають у власність “глобального надусупільства”.

Проблемним питанням для України стало цільове використання державних коштів рекапіталізованими банками. Так, відповідно до Звіту Контрольно-ревізійного управління щодо аудиту діяльності уряду [152], вже за часів, коли банки “Родовід Банк”, “Укргазбанк”, “Київ” були державними, в результаті порушень і недоліків фінансової та управлінської діяльності держава втратила 26,2157 млрд грн, у тому числі “Родовід Банк” – 22,6 млрд грн, “Укргазбанк” – 2,8 млрд грн, “Київ” – 815,7 млн грн. Тобто, держава була не в змозі організувати та проконтролювати законну, ефективну підприємницьку діяльність вже власних (державних) банківських установ. Крім цього, з погляду нормативів їхньої діяльності і ліквідності, ніякого прогресу в реальному оздоровленні банки не отримали. А правоохоронні органи виявилися нездатними притягнути до адміністративної та кримінальної відповідальності усіх винних у доведенні цих банків до катастрофічного стану та подальшому розкраданні державних коштів.

Дійсно, під час банківської кризи, серед багатьох методів підтримки банківських установ, які використовують центральні банки, органи нагляду має місце участь держави у процесі рекапіталізації банків та їх подальша націоналізація [33; 180; 239; 487]. Але наслідки таких дій є неоднозначними. Наприклад, у цьому випадку виникає моральний ризик пов'язаний з діяльністю наглядових органів. Такий моральний ризик може виникнути, якщо менеджмент банку буде впевнений, що наглядові органи нададуть їм підтримку у разі появи у них фінансових ускладнень тільки щоб не допустити зниження довіри до банківської системи. У цілому офіційна підтримка банків у разі появи у них фінансових проблем, здатна істотно послабити ринкову дисципліну.

Засоби органів банківського нагляду не повинні створювати подібних стимулів для банків. Також власники акцій не повинні отримувати компенсацію збитків у випадку якщо банк переживає важкі часи; інакше це може заохочувати інші банки поводитися менш обачно і обережно в очікуванні того, що вони отримають таку ж допомогу, якщо в них виникнуть проблеми. Так само дії органів банківського нагляду не повинні захищати інтереси корпоративних службовців проблемного банку [455].

Альтернативою банкрутству та ліквідації банку є, у першу чергу, злиття та поглинання банків. Федеральною корпорацією зі страхування депозитів (Federal Deposit Insurance Corporation) США ще у 80-ті рр. минулого століття розроблено заходи щодо боротьби з банківськими кризами на основі матриці, в рамках якої вирішуються проблеми, пов'язані з банкрутством банку (табл. 3.2) [178].

Проаналізувавши матрицю (табл. 3.2), можна зробити висновок про те, що банк має підлягати націоналізації тільки на останньому етапі. До цього, наприклад, у випадку низького рівня капіталу, він повинен вирішувати проблему в рамках приватного сектора. Банк може залучати інвесторів для проведення додаткової емісії цінних паперів тощо. Якщо ці дії неможливі або

Таблиця 3.2

Матриця катастроф [179]

<i>Шляхи вирішення проблеми</i>	<i>Банківський статус без змін</i>	<i>Банківський статус змінюється</i>	<i>Банк підлягає ліквідації</i>
Вирішення проблеми в рамках приватного сектора	Банк вирішує проблеми за рахунок коштів акціонерів	Банк поглинається більш вдалим конкурентом	Ні
Вирішення проблеми за допомогою уряду	Банк отримує додаткове фінансування під гарантії уряду	Регулятор допомагає знайти банк, зацікавлений у придбанні невдалого колеги	Ні
Вирішення проблеми урядом	Банк отримує додаткове фінансування від уряду	Банк підлягає націоналізації	Банк ліквідується

не дають позитивного результату, слід звернути увагу на пропозиції інших фінансово-кредитних установ щодо злиття з ними чи поглинання. Слід зазначити, що коли таких пропозицій у банка-невдахи немає, то відбувається пряме втручання держави з тим, щоб знайти банк, зацікавлений у його придбанні.

Звичайно, ліквідація банку є найгіршим виходом не тільки для банку, а й для усієї фінансової системи в цілому. Як правило, припинення діяльності фінансової установи певною мірою підриває довіру до банківської системи або навіть може призвести до її кризи. І тому в Україні могла б бути використана своя матриця катастроф, яка б передбачала втручання держави у вирішення проблем банку вже на початковому етапі їх розв'язання. Так, у разі недостатності капіталу необхідно створювати жорсткі умови щодо негайного підвищення рівня власного капіталу за рахунок коштів акціонерів або подальшої реорганізації таких банків.

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність”, основними формами реорганізації банків є злиття, приєднання, виділення, поділ банку, зміна його організаційно-правової форми [135]. Порядок здійснення реорганізації банку за рішенням Національного банку України або тимчасового адміністратора встановлюється цим Законом та нормативно-правовими актами НБУ.

Одним із результатів реорганізації банків може стати створення банківських холдингів. У сучасних, доволі складних економічних та політичних умовах, у яких опинилася Україна, це б сприяло зміцненню банківського сектора: підвищенню капіталізації банків, покращенню їх конкурентоспроможності. Але це має відбуватися не еволюційним шляхом, а за безпосередньою участю ДРБС.

На державному рівні було б доцільним створити систему заходів, які б сприяли об'єднанню банків. До них можна віднести послаблення нормативних вимог НБУ та податкового тягара у період їх об'єднання та на час становлення холдингу [469].

Безумовно банківська холдингова група має і недоліки, пов'язані зі складністю управління новоствореною структурою, виникненням додаткових ризиків. Але вдосконалення менеджменту організації, застосування

різних способів зниження ризиків повинно сприяти швидшій акліматизації даної установи на ринку.

У зв'язку з цим, своєї актуальності набуває підвищення ефективності роботи банківського нагляду, і, в першу чергу, в напрямку підняття рівня відповідальності керівників кредитних організацій. Важливо передбачити їхню матеріальну відповідальність за заподіяні банку збитки в результаті розтрати і розкрадання коштів. Орган банківського нагляду в обов'язковому порядку повинен ініціювати залучення таких осіб до цивільно-правової, кримінальної відповідальності у разі завдання банкам збитків. У багатьох західних країнах така відповідальність поширюється на все майно керівника (менеджера), і навіть на майно усіх членів його родини, що також було б доречним впровадити у вітчизняну практику.

Отже вливання державних коштів у проблемні банки не сприяли їх оздоровленню та вітчизняного банківського сектора у цілому, до того ж держава отримала додатковий борговий тягар перед зовнішніми позичальниками. Створено прецедент, коли у разі появи фінансових проблем у банків, їхні керівники знатимуть, що держава може взяти їх проблеми на свої плечі, навіть за рахунок виникнення зовнішнього державного боргу. Це послаблює ринкову дисципліну серед банків, призводить до здійснення ними не припустимих за можливими наслідками ризикованих операцій. І масштабні зловживання багатьох банкірів за період банківської кризи 2014-2015 рр. є підтвердженням цього.

Кризи у банківському секторі засвідчили потребу розробки алгоритму запобігання банкрутствам банківських установ. Такий алгоритм міг би ґрунтуватися на реорганізації банків, котрі не мають достатнього розміру власного капіталу та не виконують нормативів. Удосконаленню регулювання процедур реорганізації повинно сприяти затвердження на законодавчому рівні механізму злиття та поглинання.

У своєму мемуарному виданні "Мистецтво управління державою. Стратегія для мінливого світу" (2002) Маргарет Тетчер (Margaret Hilda Thatcher) зазначала, причина криз у багатьох країнах пострадянського простору, пов'язана з безліччю вад у державній політиці, які отягчаються відсутністю прозорості, панібратством і корупцією, продажністю еліти [435]. У 2008-2009 рр., 2014-2015 рр. фінансова криза в Україні призвела до великих прямих втрат фінансових активів, які вимірюються в сотні мільярдів гривень. Відголоском кризи є достатньо актуальне на сьогоднішній день питання накопичення вітчизняними банками великого обсягу проблемних активів, більшу частину яких становлять проблемні кредити. У сучасних умовах українське суспільство чекає від держави впровадження нових нестандартних рішень, адекватних потребам національної економіки і стратегії розвитку банківського сектора не тільки для посткризового періоду, але й на перспективу – фазу економічного зростання, що дозволить розв'язати завдання, поставлені перед країною останнім часом.

"Золоте банківське правило" свідчить, що обсяги і терміни фінансових вимог банку повинні відповідати обсягам і термінам виконання його зобов'язань. У банківській діяльності повний збіг параметрів акумульованих коштів та вимог зустрічається вкрай рідко. Баланс банку відображає наявність коштів в

його розпорядженні та його вимог на поточну дату, і в цей конкретний момент вони повинні кількісно співпадати один з одним. Проте для того, щоб така відповідність підтримувалася і в майбутньому, необхідно постійно поповнювати кошти, що вибувають, підтримуючи їх кількість на необхідному рівні.

Дотримання “золотого банківського правила” забезпечується шляхом підтримки динамічної рівноваги пасивів і активів з постійним заміщенням коштів, що вибувають із складу ресурсів, новими [75].

Для успішної діяльності на фінансовому ринку банки використовують три види капіталу: власний, залучений та позичений. Саме останні два види капіталу становлять лівову частку у структурі капіталу кожного банку. Розмір власного, залученого та позикового капіталу регламентується НБУ. Світова та вітчизняна практика свідчить, що недостатність забезпечення банківськими ресурсами впливає на рівень стабільності та надійності банківської системи в цілому та на конкурентні позиції кожного з банків. Погіршення рівня достатності капіталу впливає на зниження ліквідності та рентабельності банківської установи і, звичайно, за умов збереження даної тенденції може призвести до банкрутства банку. Лише вливання у банківський сектор між кінцем третього кварталу 2008 р. та кінцем першого кварталу 2012 р. 135 млрд грн нового капіталу (дорівнює 20 % активів, зважених з урахуванням ризику, до кризи), у т. ч. новий власний капітал розміром 123 млрд грн, сприяло загальній здатності банківського сектора абсорбувати втрати за проблемними кредитами [467].

Вітчизняна банківська система накопичила значний обсяг проблемної заборгованості, який станом на 01.07.2015 р. склав майже 19 % від кредитного портфелю або приблизно 189 млрд грн. Реальна ж сума проблемних кредитів у банківському секторі набагато більша і може сягати майже половини загального розміру кредитного портфелю банків, який станом на 01 липня 2015 р. склав 1010 млрд грн. Підтвердженням цьому виступає активно діюча серед банків України система систематичної пролонгації та перекредитування реально проблемних кредитів, тобто перенесення визнання проблем за кредитом на майбутнє [316; 413, с. 719–720].

Комплексна робота з проблемними кредитами вимагає наявності суттєвої інфраструктури усередині банку – персонал, бізнес-моделі, система адміністрування процесів і тому подібне. Окрім цього, така робота істотно зачіпає бізнес-процеси банку і сам бізнес, відволікаючи увагу від реалізації основних функцій банку. Більшість банків намагаються самостійно справлятися з проблемною заборгованістю, при цьому далеко не в усіх існує спеціальна внутрішня інфраструктура, унаслідок чого страждає ефективність.

Вирішення питання проблемних кредитів ускладнюється відсутністю в Україні сформованої інфраструктури ринку проблемних активів. Робота банків із спеціалізованими організаціями-учасниками ринку проблемних активів – типова західна модель. Вона дозволяє банку зосередитися на суто банківській роботі. І завдання держави у найближчий час забезпечити усі можливі умови для утворення та функціонування такого ринку.

Фахівці відмічають, що відсутність у нашій державі інфраструктури ринку проблемних активів не дозволяє проводити оцінку боргів, активно

та прозоро здійснювати торгівлю проблемними кредитами, а це негативно впливає на регулятивний капітал, стримує відновлення кредитування економіки і перешкоджає стимулюванню економічного зростання і підвищенню інвестиційної привабливості країни [162]. Виходячи з вищевказаного, постає важливе завдання надання рекомендацій щодо участі держави у розв'язанні питань проблемних кредитів, а також доцільності здійснення витрат державних коштів на підтримання тих банків, які опинилися у скрутному стані.

Вважається, що одним із дієвих механізмів підтримки ліквідності банківської системи виступає функціонування установ, які беруть на себе функцію викупу у банків простроченої заборгованості з відповідним дисконтом. Проводячи “утилізацію” проблемних кредитів, такі установи потенційно запобігають банківській паніці через рефінансування комерційних банків, тим самим зменшуючи ймовірність виникнення масштабних криз банківської системи. За характером їх діяльності, такі установи можна розглядати як “нетрадиційний” децентралізований механізм кредитора останньої інстанції, який підтримує ліквідність банківської системи [413, с. 691–692].

Основними способами розчищення кредитних портфелів банків від проблемних банків традиційно залишається продаж застав, а також таке новаторство для вітчизняної кредитної практики як передача чи продаж боргів колекторським компаніям [30]. Понад 80 % українського ринку колекторських послуг на 2014 р. обіймають 10 великих компаній, об'єднаних в Асоціацію Учасників Колекторського Бізнесу України (АКБУ). Іншу частку ринку займають колекторські компанії низки банків; а також кілька сотень невеликих гравців, частина яких не спеціалізується лише на даній послuzі, але зазвичай є фахівцями в юриспруденції (найчастіше, це адвокатські компанії, що пропонують також і колекторські послуги). Динаміка зростання обсягу ринку колекторських послуг в останній час дорівнювала близько 30–45 % на рік: у 2010 р. обсяг ринку (учасники АКБУ) становив близько 8 млрд грн, у 2011 р. – понад 10 млрд грн, у 2012 р. – близько 16 млрд грн, у 2013 р. розмір ринку колекторських послуг збільшився до 19 млрд грн [237; 249].

Стандартний алгоритм роботи колекторського агентства полягає у наступному: попередня робота колекторського центру – SMS інформування та дзвінок боржникам; розсилання листів-повідомлень тим боржникам, які не відгукнулися на телефонні дзвінки; виїзд за адресою та особисте інформування боржника; розшук боржників, збір додаткової інформації про боржника; подача заяви до суду. При цьому колектори діють із дотриманням вимог чинного законодавства. Не допускається стягнення боргів за допомогою неправомірних дій.

Розквіт колекторського бізнесу доводиться на 70-ті рр. XX ст. Це пояснюється зростаючою потребою в таких структурах у зв'язку із активізацією кредитної діяльності – іпотеки, видачі кредитних пластикових карт тощо. Внутрішні служби стягування простроченої заборгованості (in house debt agencies) американських і західноєвропейських банків працювали з боржниками протягом 60–120 днів, а потім, всі недоотримані борги передавалися колекторським агентствам.

Наприклад, у США сьогодні найбільший і насичений ринок колекторських послуг, де працюють понад 6300 колекторських агентств. У Великобританії таких служб значно менше – 450–500 компаній. У цих країнах колекторські агентства і компанії займаються поверненням простроченої заборгованості як фізичних, так і юридичних осіб. На ринку колекторських послуг у США й Великобританії працюють також юридичні фірми, для яких стягнення боргів є додатковим видом діяльності. 30–50 % повернутих поганих боргів вважається гарним показником роботи колекторського агентства. Вважається, що розумний підхід до ведення колекторського бізнесу дозволяє окупити видатки агентства протягом 3–9 місяців [340].

Український Collection відрізняється від подібних закордонних організацій тим, що його діяльність не регулюється спеціальними законодавчими актами. У США в 1978 р. був прийнятий нормативний акт Fair Debt Collection Practices Act (FDCPA) (“Про сумлінну практику стягнення боргів”). В Україні колекторські організації та служби керуються положеннями Цивільного і Адміністративного кодексів. З боку держави доцільно було б більш активно підтримувати діяльність колекторських агентств як один із найдешевших засобів розв’язання питання проблемних активів. Важливо лише налагодити контроль за дотриманням незалежності колекторських агентств від банків, які б не ставили за головну мету лише факт списання проблемних кредитів з балансу.

Крім передачі проблемних кредитів банків колекторським компаніям, у світі набув популярності такий засіб, як їх викуп проблемної заборгованості державою через “поганий” чи санаційний банк, утворений за кошти держави. За своєю сутністю “поганий банк” є компанією з управління проблемними активами, що дуже нагадує колекторську агенцію, але який має банківську ліцензію з дозволом на здійснення обмеженого переліку банківських операцій.

Під час кризи 2007–2009 рр. США та окремі країни Європи узяли на озброєння засіб викупу державою проблемних активів, і у тому числі банківських кредитів. Спеціальну Програму позбавлення від проблемних активів (TARR) запроваджено у США за якою здійснюється державне фінансування агентств Fannie Mae та Freddie Mac. Передбачаючи нагромадження ще більшого обсягу токсичних активів у своїх банківських секторах і піддаючись тиску з боку банків, уряди США і Великобританії, планували створити державний “поганий банк”, але так на це і не зважилися.

Німеччина заявила про розробку нового закону щодо стабілізації фінансового ринку, основний акцент у якому робиться на процедурах поводження з “токсичними” боргами, але в жодному разі не використовуючи ідею створення “поганого банку” за рахунок держави [53, с. 46–47].

За останній час в Україні вже неодноразово намагаються утворити законодавче поле щодо утворення та функціонування санаційного банку [439; 367; 368]. Пропонувалося регламентувати особливості передачі та роботи санаційного банку з активами, що відчужуються державними банками та банками, у капіталізації яких взяла участь держава, в тому числі шляхом внесення відповідних змін до низки законодавчих актів України, спрямованих на створення умов для належного функціонування санаційного банку. У зако-

нопроекті, датованому вже 2015 р., як обґрунтування необхідності прийняття Закону України “Про особливості діяльності санаційного банку”, поряд із раніше заявленими причинами, вже пропонується сприяння вирішенню питань, пов’язаних із проблемними активами банків за умови якщо ці активи (боржник та/або заставне майно) знаходяться на території Луганської та/або Донецької областей та Автономної Республіки Крим.

Створення державного банку, в який би зливали проблемні активи, є ключово політичним питанням та не має економічної доцільності. Витрати пов’язані із створенням та утриманням подібної установи можуть бути значно більшими від очікуваних доходів. З боку держави більш доречним було б надання лише організаційної допомоги із створення “поганого банку” для приватних банків безпосередньо за кошти банків, які будуть користуватися його послугами. Такий “поганий банк”, у свою чергу, проводить би процедуру поступового розв’язання та ліквідації заборгованостей на протязі 5, 15 років і більше. За таких умов відповідальність за дії приватного бізнесу ніс би сам приватний бізнес, для якого це залишиться довготерміновим нагадуванням про наслідки надто ризикованого управління, спекулятивного характеру вкладання фінансових ресурсів, відсутності довгострокової стратегії бізнесу, нерозвиненої системи внутрішньобанківського контролю. Неприпустимим також є те, що запропоновані законопроекти не містять порядку, як витребувані з бюджету гроші будуть розподілятися, хто буде контролювати ці потоки та їх цільове використання [263].

Що ж стосується проблемних активів державних банків, то в цьому випадку державі доречно дотримуватися таких заходів, які б припинили подальші приватно-корисні махінації з активами проблемних банків, що в багатьох випадках стають годівницею для провладних угруповань та посадових осіб цих банків. Перелік таких заходів повинен передбачати:

- проведення перевірки усіх державних банків за кожним фактом надання кредитів, які перейшли до категорії проблемних, із відкритим звітуванням перед суспільством за виконану роботу та максимально можливим стягуванням невинуватих витрачених державних коштів з відповідальних осіб (Державна фінансова інспекція України, правоохоронні органи);

- розчищення проблемних активів шляхом продажу їх колекторським агентствам та списання нереалізованого залишку з балансів банків за рахунок сформованих резервів із подальшим продовженням стягнення боргів, що обліковуються на позабалансових рахунках, власними силами банків;

- державні банки, які мають загрозу нежиттєздатності та проблеми з ліквідністю доцільно реорганізувати у державну банківську холдингову групу або ліквідувати – будь-яка державна допомога існуючому поганому банку є найімовірнішим засобом запобігання в майбутньому появи хорошого банку.

Державна фінансова допомога повинна спрямовуватися на підтримку сильних державних банків, які спеціалізуються на кредитуванні пріоритетних галузей вітчизняної економіки та інноваційних проектів. Після невдалих акцій держави з рекапіталізації та рефінансування проблемних банків необхідно зупинити безглузде розбазарювання державних коштів та зорієнтувати діяльність банківського сектора на розвиток реального сектора національної економіки.

Національний банк мусить нести відповідальність за нездатність виявлення проблем комерційних банків на ранніх стадіях їх виникнення. До того ж, необхідно утворити дієві бар'єри, які б чинили спротив усіляким спробам просування задалегідь програшних рішень як, наприклад, експерименти щодо створення "поганого банку" за рахунок державних коштів.

Ініціатиwa щодо створення "поганого банку" для приватних банків повинна виходити від самих банкірів, а державі слід на законодавчому та адміністративному рівнях допомагати цьому, але в жодному разі не брати на себе ніяких фінансових зобов'язань.

Одним із актуальних завдань державного втручання у вирішені питання проблемних кредитів є взяття під пильний контроль держави функціонування колекторського ринку і негайне створення нормативно-правової бази щодо діяльності колекторських агенцій.

Щодо проблемних кредитів саме державних банків хочеться відмітити, що створення для них "поганого банку" не сприятиме вирішенню цього питання, а лише забезпечить втрату часу та висмоктування немалих сум грошових коштів із бюджету. Більш доречно позбутися слабих банків та підтримувати не банки як такі, а безпосередньо бізнес-процеси – і, насамперед, фінансування інноваційних проєктів підприємств, що відносяться до стратегічних галузей національної економіки.

3.2. Система індикаторів фінансової стійкості банківського сектора

Наукова категорія "стійкість" використовується в різних областях знань: у механіці (здатність тіла під час руху протистояти впливам ззовні), генетиці (спадковість як механізм стійкості видів живої природи), термодинаміки (якості, що ослаблюють вплив зовнішніх збурень), архітектурі (здатність споруди протистояти зусиллям, які прагнуть вивести його з вихідного стану статичної або динамічної рівноваги). В усіх наведених прикладах застосування категорії "стійкість" присутні певні фактори, що впливають на об'єкт, а також здатність цього об'єкта зберігати свої базові властивості, незважаючи на дані впливи. У теорії організації діяльності стійкість визначається як здатність системи функціонувати в станах, близьких до рівноваги, в умовах постійних зовнішніх (соціально-політичних, загальноекономічних, інституційних, фінансових, інфраструктурних) і внутрішніх (політика кредитних організацій, капітал, ліквідність, структура активних і пасивних операцій, кваліфікація кадрів, ризики, менеджмент) збурюючих впливів. Виділяють стійкість першого роду (властивість системи знову повертатися в початковий стан після виходу зі стану рівноваги) і стійкість другого роду (перехід систем в новий рівноважний стан після виходу зі стану рівноваги).

Банківський сектор, як динамічна система, характеризується стійкістю другого роду. Це коли об'єкт, відчуваючи постійний вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, у кожен наступний момент часу, не дивлячись на змінену кількісних і якісних характеристик повинен залишатися у стані рівноваги. Під

рівноважним станом банківського сектора у визначенні стійкості необхідно розуміти його здатність ефективно виконувати свої функції [27, с. 13–14].

Першочерговою складовою загальної стійкості банківського сектора виступає забезпечення його фінансової стійкості, котра представляє собою підтримку на достатньому рівні певних показників, які визначаються системою індикаторів. Вивчення системи діючих індикаторів, що застосовує на цей час НБУ, а також надання пропозицій щодо її вдосконалення набуває в часи затяжної банківської кризи особливого значення і є достатньо актуальним завданням.

Фінансову стійкість банківського сектора можна регулювати лише за допомогою повноцінного механізму ДРБС. Перш за все, це досягається забезпеченням оптимального фінансового стану і виробленням ефективної стратегії розвитку банківського сектора. Забезпечення фінансової стійкості вимагає від державного регулювання прийняття стратегічних рішень і передбачає оптимізацію організаційної структури складових механізму державного регулювання банківського сектора, збір і обробку інформації, вироблення рішень, упорядковане планування і реалізацію грошово-кредитної та бюджетної політики, забезпечення жорсткого державного контролю, а також підвищення вимог до професійного рівня та відповідальності вищих керівних кадрів банківських установ та органів банківського регулювання, нагляду та державного банківського контролю.

Фінансова стійкість банківського сектора є інтегральною, динамічною характеристикою, що визначається системою індикаторів та обумовлює спроможність банківського сектора виконувати свою функцію в економічному середовищі з мінімальним ризиком і максимальною ефективністю, попри чи завдяки ендогенних і екзогенних факторів. Індикатори включають як агреговані дані по окремих установах, так і ті, що дають уявлення про ринки, на яких здійснюють свою діяльність банки. Індикатори фінансової стійкості розраховуються і поширюються для використання в макропруденційному аналізі.

Основу інформаційної бази банківського сектора для визначення індикаторів фінансової стійкості (ІФС) є дані агрегованих фінансових звітів про прибутки і збитки балансів банків, що відображають їх фінансовий стан та використовуються для визначення напрямів їх розвитку. Для сучасного банківського законодавства залишається нагальною необхідність у поповненні банківського законодавства методичними рекомендаціями щодо оцінки фінансової стійкості банків та використання стандартизованого комплексу показників.

Відповідно до методики, рекомендованої МВФ відносно визначення фінансової стійкості, передбачається використання 40 ІФС: 25 індикаторів для сектору депозитних корпорацій (із яких 12 основних) і 15 індикаторів для клієнтів сектору депозитних корпорацій, у тому числі: інші фінансові корпорації (2 індикатора), нефінансові корпорації (5), домашні господарства (2), ліквідність ринку (2) і ринки нерухомості (4) [354].

Національний банк України щокварталу складає та поширює дані за ІФС банківського сектору з яких 12 основних та 12 рекомендованих. У Додатку Г представлено згруповані індикатори фінансової стійкості банківського сектора України станом на кінець року за період 2005–2013 рр. (складено за даними НБУ та МВФ).

Аналіз фактичних значень ІФС свідчить про те, що в докризовий період (2005–2007 рр.) у банківському секторі України спостерігалось нагромадження проблемних питань, пов'язаних із посиленням ризиків діяльності банківських установ. Так, на 1,03 п.п. знизився показник адекватності капіталу. Майже на третину понизився показник рівня ліквідності – з 18,03 % у 2005 р. до 11,60 % у 2007 р., тоді як ризик ліквідності для функціонування банківського сектора є одним із найважливіших. З 95,05 % у 2005 р. до 64,86 % у 2007 р. знизилась відношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів, що є наслідком зростання зовнішніх запозичень. З 44,58 % у 2005 р. до 51,45 % у 2007 р. підвищилася частка доларових кредитів і з 43,47 % до 49,77 % зросла частка доларових депозитів, що свідчило про підвищення рівня доларизації економіки. Суттєвим явилось підвищення відношення процентної маржі до валового доходу, яке у 2007 р. забезпечувало 55,45 % валового доходу, тоді як у 2005 р. за умови значно вищих ставок за кредитами цей показник був на 7,09 п.п. нижчим, що свідчить про обмеженість у банків прибуткових видів бізнесу та переважання кредитної діяльності.

За три докризових роки значно погіршилася структура кредитів, наданих банками в економіку. На 14,35 п.п. скоротилася частка кредитів нефінансовим корпораціям та на 1,02 п.п. зросла частка кредитів нерезидентам. За цей же період на 3,16 п.п. зросла частка кредитів депозитним та іншим фінансовим корпораціям. Усе це свідчить про стрімкий розвиток фінансового сектора та скорочення відносних показників кредитування практично в усі сфери реального сектору, окрім операцій з житловою нерухомістю.

Як засвідчив аналіз ІФС за період 2005–2007 рр., банківський сектор України рухався до своєї прірви, що виразилося у розгортанні вже явної банківської кризи з вересня 2008 р. і з якої він викарабується і по цей час. Так, величини норм прибутку на активи та норм прибутку на капітал за 2009–2011 рр. мали від'ємну величину, а у 2012 р. банківський сектор в цілому хоча і був прибутковим, але співвідношення прибутку до активів та капіталу ще залишається на занадто низькому рівні.

Не дивлячись на післякризові позитивні тенденції в зміні структури валових кредитів за секторами економіки, в покращенні ліквідності банківського сектора, в зниженні питомої ваги іноземної валюти в сукупних валових кредитах (2010–2012 рр.) та зобов'язаннях, у зменшенні спреду між ставками за кредитами та депозитами викликає занепокоєння певні показники. Наприклад, у 2013 р. відбулося значне погіршення таких показників, як норма прибутку на активи – зменшення у 2,2 раза в порівнянні з 2012 р., а також норма прибутку на капітал – зменшення в 1,7 відповідно. На 1,55 п.п зменшилося співвідношення ліквідних активів до сукупних активів. Це, фактично, призводить до звуження можливостей покрити негативні наслідки різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, а також зниження забезпеченості захисту вкладів.

Про нестабільність міжбанківського ринку свідчить різке зростання спреду між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками за 2010–2013 рр. За даний період спред збільшився на 4700 базисних пункти. Це говорить про сильні коливання міжбанківських кредитних чи депозитних ставок.

Таким чином, криза банківського сектора не закінчувалася у 2009 р. Придушили полихаючи полум'я, але не ліквідували саме “вогнище” та причини його виникнення. У 2008-2009 рр. криза мала особливо гостру форму, яка знову посилилася в 2014-2015 рр., але вже із більш жахливими наслідками. Розгортання банківської кризи стимулюється в умовах політичної нестабільності та нагромадження проблем в економіці України в цілому (скорочення та часто-густо повна ліквідація власного виробництва, зростання безробіття, велика інфляція та девальвація гривні, зубожіння населення, імпортозалежність, дефіцит платіжного балансу, накопичення зовнішніх боргів тощо).

Не дивлячись на позитивні сторони системи ІФС, розробленої МВФ, яка надає регулярний моніторинг показників на кварталній і річній основі, дана система, крім того, що містить дублювання певних показників один одному, неспроможна адекватно виявляти можливі структурні дисбаланси та всебічно оцінювати стійкість банківського сектора. Діюча система ІФС, що використовується НБУ за вимогами МВФ не є достатньо повною і не дає індикативних (порогових) значень, що певною мірою знижує її практичну значущість. Банківський сектор – це елемент (підсистема) економічної системи країни. Не можна судити про фінансову стійкість банківського сектора без врахування конкретних умов економічного розвитку економічних процесів в країні і взаємозв'язків між окремими показниками, без впровадження стратегічного планування та проведення контролю та аналізу за дотриманням встановлених значень. Основною метою розроблення та поширення ІФС повинно стати запобігання можливим структурним дисбалансам з метою попередження небажаних, з точки зору держави, подій на ринку банківських послуг.

С. В. Науменко та С. В. Міщенко вважають, що враховуючи сучасні умови ведення банківського бізнесу в Україні, найбільш прийнятними індикаторами фінансової стійкості можуть бути [312, с. 100–102]: структура кредитування і, зокрема, частка споживчих кредитів в іноземній валюті та іпотечних кредитів; обсяги зовнішніх запозичень фінансового і нефінансового секторів; показники глибини фінансових ринків і ліквідності банківських установ; індекс фондового ринку та індекс цін на нерухомість. Решту індикаторів автори пропонують розглядати як допоміжні показники.

Визначаючи перелік ІФС банківського сектора з точки зору стратегічного управління фінансовою стійкістю, М. І. Зверяков і В. В. Коваленко групують їх за наступними підсистемами [151, с. 11–12]:

- індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій (індикатори кризи в банківському секторі, індикатори макроекономічної стійкості);
- індикатори фінансової безпеки банківського сектора;
- індикатори ризику (інтегральний показник ризику, нормативи кредитного ризику, процентний ризик, валютний ризик, ризик торговельної книги, ризик ліквідності, операційний ризик);
- агреговані індикатори фінансової стійкості банківського сектора (показники капітальної стійкості, відношення капіталу до депозитів, коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань, рівень строкових депозитів у зобов'язаннях, коефіцієнт активності залучення ресурсів, рівень викорис-

тання залучених коштів у кредитні вкладення, коефіцієнт кредитної активності, інтегральний показник фінансової стійкості).

На нашу думку, вибір індикаторів, що характеризують фінансову стійкість банківського сектора, слід проводити, виходячи з економічного змісту категорії стійкість та ролі банківського сектора в економіці країни з притаманними для нього функціями. Причому, треба розуміти, що як пануюча в країні загальна концепція впливу держави на економіку, так і модель організаційної структури механізму державного регулювання банківського сектора може значно прискорювати або сповільнювати соціально-економічний розвиток країни. З урахуванням зазначеного та не акцентуючи увагу на відмінностях між центральним і комерційними банками, можна виокремити дві комплексні функції банківського сектора.

Перша функція – це забезпечення суб'єктів економіки грошовими коштами, необхідними для поточних розрахунків і платежів (гроші як засоби передоплати, засобу обігу, засобу платежу, засобу для виконання податкових та інших зобов'язань), а також для розвитку економіки (грошові кредити і прямі інвестиції у формі придбання паїв або акцій господарюючих суб'єктів, включаючи державні). З цієї точки зору акумулювання банками тимчасово вільних грошей підприємств, організацій і населення постає не як функція (мета, завдання), а як необхідний (для комерційних банків – єдино можливий) спосіб її виконання.

Ця перша функція банків дозволяє розглядати банківський сектор як сукупність установ для фінансового посередництва. У цій якості комерційні банки, зокрема:

- концентрують у себе фінансові (грошові) кошти більшості учасників господарського обороту, поєднуючи розрізнені суми (в тому числі дрібні, що належать підприємствам, організаціям, установам, фізичним особам) у загальні грошові фонди, які вже в силу своїх значних розмірів представляють досить серйозний економічний ресурс;

- опосередковує розрахунки і платежі за більшістю господарських угод, які укладають між собою суб'єкти економіки, без чого був би практично неможливий нормальний товарообіг в суспільстві, тим самим банки дозволяють вказаним суб'єктам економити на так званих трансакційних витратах (витрати на укладання та проведення угод), мінімізувати підприємницькі та інші фінансові ризики;

- приймають активну участь у фінансуванні державних інноваційно-інвестиційних проектів чи проектів державно-приватного партнерства;

- проводять податкові та інші обов'язкові платежі своїх клієнтів за їх рахунок, намагаючись оптимізувати такі платежі;

- забезпечують збереження і навіть збільшення (можливе нарахування процентів) сум, довірених їм клієнтами;

- забезпечують переказ готівкових грошей в безготівковій і навпаки, своєчасно постачають клієнтів необхідною готівкою;

- на підставі спеціальних договорів управляють на довірчих засадах грошима та іншим майном окремих клієнтів в їх інтересах або в інтересах зазначених ними осіб;

- проводять валютнообмінні операції;
- надаючи клієнтам перераховані вище послуги, банки тим самим: реалізують грошово-кредитну політику центрального банку чи є учасниками здійснення бюджетної політики уряду, тобто можуть допомогати проведенню економічної політики держави; сприяють стабілізації грошового обігу в країні; формують грошову пропозицію, у тому числі пропозицію ресурсів для інвестицій; є як би провідниками або навіть “поводирями” в ринковій економіці для інших учасників ринку (для їх грошових потоків) – виробничих підприємств, організацій торгівлі, небанківського фінансового сектора і населення;

- спрямовують зібрані кошти в найбільш перспективні галузі економіки (різноманітні форми фінансування кредитоспроможних і стратегічно важливих для суспільства позичальників);

- частину власних коштів в межах дозволених нормативів безпосередньо або через свої дочірні компанії (шлях обходу зазначених нормативів) вкладають в статутні капітали нефінансових корпорацій (промислових, транспортних, торговельних, будівельних тощо) в цілях спільного з ними господарювання та отримання відповідних дивідендів. У цьому випадку банки не можна розглядати як посередницькі організації.

Відповідно друга функція банківського сектора полягає у забезпеченні суб'єктів економіки специфічно банківськими продуктами (технологіями роботи з грошовими коштами).

В основу оцінки досягнення рівноваги стану банківського сектора, як його здатності ефективно виконувати вказані функції, закладається оцінка фінансової стійкості банківського сектора, для котрої більш доцільним є використання системи наступних індикаторів:

- частка загальних активів, власного капіталу та зобов'язань у ВВП;
- частка кредитів юридичних і фізичних осіб у ВВП;
- достатність капіталу банківського сектора;
- частка ліквідних активів до сукупних активів;
- рентабельність активів та капіталу банківського сектора;
- коефіцієнт покриття, котрий розраховується як відношення депозитів клієнтів до наданих їм позик;
- частка кредитного портфеля в активах банківського сектора;
- докладна структура кредитів банківського сектора;
- частка кредитів та зобов'язань в іноземній валюті;
- тимчасові середні терміни залучення та розміщення кредитів і депозитів;
- тимчасові середні процентні ставки за кредитами та депозитами;
- частка коштів у загальній сумі активів, спрямованих на фінансування державних інноваційно-інвестиційних проектів;
- частка коштів у загальній сумі активів, спрямованих на фінансування проектів державно-приватного партнерства;
- частка недіючих кредитів (у відповідності з МСФЗ) у загальному розмірі кредитів;
- державна частка в активах та капіталу банківського сектора;

– іноземна частка активів та капіталу у їх загальній сукупності по банківському сектору;

– боргова залежність банківського сектора від зовнішніх запозичень.

Сфера дії банків – це частина сфери нематеріального виробництва, але корисна праця втілюється в особливому результаті, що має, як правило, власну вартість, де виробляються свої особливі продукти – послуги. У матеріального виробництва в принципі немає іншої функції, крім виробництва матеріальних благ. Так функцією нематеріального виробництва є виробництво (надання) послуг. У цьому сенсі банки виробляють абсолютно унікальну продукцію – банківські чи грошові (фінансові) технології, без яких не може обійтися жоден суб'єкт господарювання та які нескінченно різноманітні в різних банках, навіть коли проводяться стандартні, здавалося б, операції. У всіх випадках банківського виробництва мова йде про різноманітне поєднання умов, правил, процедур, робіт, регламентів взаємодії, що кожен раз складають єдиний технологічний процес обслуговування клієнта.

Система ІФС банківського сектора повинна попереджати органи державного регулювання банківського сектора про зміну його фінансової стійкості. На прикладі діючого на цей час на озброєнні НБУ переліку індикаторів фінансової стійкості показано їх певну недосконалість. Фінансова стійкість банківського сектора, як один із елементів економічної стійкості національної економіки, не може розглядатися автономно. А тому така система має бути узгоджена з певними макроекономічними показниками та оцінювати рівень виконання його функцій і характеризувати участь банківських установ у прискоренні чи затримуванні економічного розвитку країни.

3.3. Роль грошово-кредитної політики у вирішенні проблемних питань економіки України

Прийнято вважати, що основним завданням будь-якого центрального банку є підтримка стабільності (стійкої купівельної спроможності) грошової одиниці, що ним емітується, для досягнення якої функціонує певний грошово-кредитний механізм – процес інфляційного таргетування (від англ. target – ціль), що дозволяє здійснювати прогнозування, контроль динаміки і регулювання обраного, а у деяких країнах – законодавчо встановленого цільового показника. Нині в світовій практиці існує кілька режимів грошово-кредитного регулювання, які можна класифікувати як внутрішні – таргетування грошей, таргетування валютного курсу, таргетування інфляції, а також зовнішні – доларизація економіки, режим валютного правління (currency board), прив'язка валютного курсу (pegged exchange rate) до однієї валюти (або навіть до кошика валют). Специфікою зовнішніх режимів є надання права встановлювати цільові орієнтири та вживати заходів для їхнього досягнення центральному банку іншої країни або наднаціональному органу (наприклад, МВФ).

Протистояти глибоким економічним потрясінням можливо лише за умови здійснення грошово-кредитної політики, яка ґрунтується на внутрішньому ре-

жимі та довгострокової стратегії. Як показали результати дослідження, проведеного М. Макаренко, лише комплексне застосування усіх інструментів грошово-кредитної політики у складі державного механізму регулювання економіки має дієвість. Так, наприклад, розвинені країни, які, не зважаючи на епізодичне застосування ліберальних механізмів регулювання, в умовах загрози економічній стабільності використовують такі результативні грошово-кредитні засоби протидії кризі, як “широке рефінансування комерційних банків і сприяння їх докапіталізації, емісійну підтримку центральним банком урядових видатків у контексті експансійної фіскальної й підтримуючої боргової політики” [283, с. 79].

В. Кондратенко наголошує, що банківський сектор України відійшов від свого головного призначення в економіці держави – бути кровоносною системою економічного організму [238, с. 42–43]. Підтвердженням цього виступає наступне:

- руйнівний рівень облікової ставки центрального банку і, відповідно, процентних ставок комерційних банків на кредити, що видаються суб’єктам господарювання;

- відсутність диференційованої системи надання кредитів суб’єктам господарювання в залежності від рентабельності виробництва;

- обмеження використання вигідних для суб’єктів господарювання та економіки в цілому таких банківських продуктів, як товарний кредит під банківську гарантію, клірингові розрахунки та кредити, лізинг, факторинг тощо.

У залежності від впливу на господарську активність, грошово-кредитна політика центрального банку поділяється на два основні типи, що мають взаємно протилежний вплив на динаміку грошової маси. Перший тип представляє собою рестрикційну грошово-кредитну політику (політику “дорогих грошей”), спрямовану на обмеження обсягу кредитних операцій. Другим типом є експансивна грошово-кредитна політика (політика “дешевих грошей”), яка супроводжується розширенням обсягів кредитних операцій. Експансивна політика застосовується для подолання виробничого спаду і пожвавлення ділової активності шляхом стимулювання інвестиційних процесів [108, с. 234–235].

Розширення пропозиції кредитних грошей пов’язане не лише з діяльністю НБУ, а й з роботою комерційних банків, котрі виступають провідниками грошово-кредитної політики Національного банку, оскільки банки можуть оперативним впливом на пропозицію грошей в обігу, збільшуючи або зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші.

У процесі здійснення грошово-кредитної політики НБУ використовує певний інструментарій, який охоплює:

- обов’язкове резервування;
- процентні ставки за операціями центрального банку;
- рефінансування банків;
- валютну політику;
- операції на відкритому ринку;
- встановлення орієнтирів зростання грошової маси.

Обов’язкове резервування полягає у встановленні Національним банком норм обов’язкових мінімальних резервів кредитним інститутам у вигляді певних відсотків від суми їх зобов’язань (див. табл. 3.3). При цьому комер-

Таблиця 3.3

Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів за період з жовтня 2004 р. по червень 2013 р., % *

Період дії	За строковими депозитами фінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу фінансових корпорацій та домашніх господарств		За коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів
	у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті	
01.10.2004 – 24.12.2004	7	7	8	8	-
25.12.2004 – 31.08.2005	6	6	7	7	-
01.09.2005 – 09.05.2006	6	6	8	8	-
10.05.2006 – 31.07.2006	4	4	6	6	-
01.08.2006 – 30.09.2006	2	3	3	5	-
01.10.2006 – 04.12.2008	0,5	4	1	5	-
05.12.2008 – 04.01.2009	0	3	0	5	-
05.01.2009 – 31.01.2009	0	4	0	7	-
01.02.2009 – 29.11.2011	0	4	0	7	2
30.11.2011 – 30.03.2012	0	2 (довгострокові); 7,5 (короткострокові)	0	8	2
31.03.2012 – 29.06.2012	0	2 (довгострокові); 8,0 (короткострокові)	0	8,5	2 (у російських рублях 0)
30.06.2012 – 30.06.2013	0	3 (довгострокові); 9,0 (короткострокові)	0	10	3 (у російських рублях 0)

* Дані офіційного сайту НБУ.

ційні банки обов'язкову суму резерву зберігають на безпроцентному рахунку в НБУ. Покриття сум обов'язкових резервів будь-якими видами активів комерційного банку та іншої фінансово-кредитної установи не допускається. Обов'язкові резерви формуються у національній грошовій одиниці.

Дані таблиці свідчать, що за період з жовтня 2004 р. по червень 2011 р. НБУ значно скоротив розмір обов'язкових резервів та залишив резервні ви-

моги за коштами нефінансових корпорацій та домашніх господарств, що залучені в іноземній валюті. З лютого 2009 р. впроваджено новий норматив обов'язкового резервування у розмірі 2 % від суми коштів, залучених банками від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів, яка визначається за формулою середньоарифметичної за відповідний звітний період. Відбувалося поступове підвищення нормативів обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів для коштів, які залучені в іноземній валюті, що на наш погляд було хоч і позитивним, але запізнілим заходом НБУ.

Надто сильна залежність національної економіки від впливу міжнародних товарних і фінансових ринків обумовила потребу в мінімізації пов'язаних з нею ризиків. Необхідність зжиття подальших заходів із дедоларизації економічних відносин обумовила поглиблення диференціації нормативів обов'язкового резервування з одночасним посиленням преференційних умов резервування коштів, залучених у національній валюті. З 1 липня 2013 р. НБУ встановлює іншу, більш детальну, класифікацію зобов'язань та нові нормативи для формування банками обов'язкових резервів (див. табл. 3.4), що діяло аж до 30 грудня 2013 р.

Таблиця 3.4
Нормативи обов'язкового резервування для формування банками
обов'язкових резервів за період з липня 2013 р., %*

Види зобов'язань	Період дії		
	01.07.2013 – 29.09.2013	30.09.2013 – 30.12.2014	31.12.2014 по тепе- рішній час
Кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках	0	0	6,5
Кошти вкладів (депозитів) юридичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках	10	10	6,5
Кошти вкладів (депозитів) фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках	15	15	6,5
Строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті	0	0	3,0
Строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті	-	-	3,0
Довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті	5	7	-
Короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті	10	10	-
Кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у національній валюті	0	0	-
Кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів в іноземній валюті (крім російських рублів)	5	5	-
Кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у російських рублях	0	0	-

* Дані офіційного сайту НБУ.

Коригування норм обов'язкового резервування, що діяли, починаючи з 2-го півріччя 2013 р., мали сприяти зменшенню залежності банківського сектора України від негативних впливів транскордонного руху капіталу, підтримці стабільності національної грошової одиниці України в умовах відкритості внутрішнього та нестабільності світового ринків, підвищеної мінливості обмінних курсів валют. У кінцевому підсумку такі дії мали відобразитися на прискоренні розвитку народного господарства країни, стимулюванні відродження вітчизняної промисловості.

Зовсім протилежного характеру впливу набувають дії НБУ, відносно при-мушення банківських установ утворювати резерви на кошти у національній валюті та порівнявши норми такого резервування із нормами обов'язкових резервів від обсягу коштів, що обліковується на балансі банків в іноземній валюті. Більш того, норми резервування вже не залежать від ступеня терміновості залучених коштів (порівнявши короткострокові із довгостроковими коштами) та форм майнових правовідносин (порівнявши кошти юридичних і фізичних осіб). Саме такі досить суперечливі нововведення почали діяти з 31 грудня 2014 р.

Встановлюючи та переглядаючи нормативи резервних вимог, центральний банк регулює обсяги, структуру і динаміку залучених ресурсів комерційних банків, впливає на їхню вартість, а також на динаміку дохідних активів, на рівень прибутковості банків. Більш досконала диференціація резервних вимог може сприяти зменшенню рівня доларизації в економіці країни, зростанню питомої ваги довгострокових коштів, активізації ділової активності тощо.

Як свідчить міжнародна практика, банківські установи країн з меншими нормами обов'язкових резервів перебувають у кращому становищі, оскільки мають невеликий обсяг непрацюючих активів, а тому, за інших рівних умов, одержують більші прибутки. Основною функцією мінімальних обов'язкових резервів є вплив на кредитний потенціал комерційних банків з метою регулювання грошової маси в країні, а відтак – на стан кредитного забезпечення реального сектора економіки. У країнах з розвинутою економікою цей інструмент монетарної політики використовується рідко, як виняток, оскільки часті зміни норми обов'язкових резервів негативно впливають на діяльність комерційних банків, обмежують їхні можливості щодо розробки ефективної стратегії на порівняно тривалий період. Обов'язкове резервування можна вважати прихованою формою оподаткування, що впливає на обсяги коштів для проведення активних операцій: за наявності норм резервування частка вільних коштів зменшується і навпаки [73, с. 289–290; 108, с. 240–241].

Говорячи про обов'язкове резервування слід відмітити, що банківська практика за свою історію знала дві її форми – часткове та повне (100-процентне резервування).

Саме часткове (і навіть нульове) обов'язкове резервування, за останнє сторіччя набуло практично повсюдного застосування, що і є однією з першопричин перманентного характеру кризових явищ в економіці багатьох країн світу. На сьогодні людство опинилося в “пастці”, коли світова економіка перекредитована, знаходиться під контролем банків і стикається з потужними диспропорціями, які, у свою чергу, породжуються тим, що обсяги боргів на

трильйони доларів перевищують можливості банків, фондів, підприємств. Це системний дефект економіки, побудований на лихварському проценті.

Але в сучасній економічній літературі переважає потворна думка, що крім непродуктивного відволікання залучених ресурсів, часткове обов'язкове резервування, збільшує розмір процентів за кредитами для суб'єктів господарювання шляхом розподілу вартості загальної суми залучених ресурсів на вже менший залишковий обсяг коштів після перерахування обов'язкового резерву на рахунок центрального банку. Таким чином, навіть виправдовуючи повну відсутність обов'язкового резервування.

За умов 100-відсоткового резервування банки втрачають можливість займатися своєю улюбленою справою – створенням грошей “з повітря”. Як висловився колишній заступник міністра фінансів США в адміністрації Р. Рейгана Пол Крейг Робертс у 2008 р.: “Банки повинні бути фінансовими посередниками, а не інститутами, що створюють гроші” [378].

За умов 100-процентного резервування, яке неодноразово використовувалося в історії людства (Муніципальний банк Амстердама (рік виникнення 1609), комерційні банки США у XIX сторіччі тощо) банкіри не намагалися скаржитися на те, що повне резервування робить їх нібито “неконкурентоспроможними” (як постійно заявляють сучасні банкіри). Система повного резервування багатьом банкірам надавала можливість стабільно процвітати. По-перше, вони отримували дохід (“маржу”) за рахунок різниці в рівні відсотків за активними і пасивними операціями. По-друге, за прийняття вкладів деколи платили не банки клієнтам, а клієнти банкам (за послуги з управління коштами на депозитах). Вклади і доходи таких банків швидко росли завдяки бездоганній репутації. Нарешті, було чимало банків, які заробляли на видачі кредитів лише за рахунок власного капіталу [Там само].

Процентні ставки за операціями центрального банку можуть формувати умови, що будуть сприяти збільшенню кредитування реального сектора і у першу чергу, довгострокових кредитів. Знижений рівень процентної ставки центрального банку, у порівнянні з рівнем інфляції, являє собою форму позаекономічного розподілу грошових ресурсів, додаткове джерело дотації підприємств за рахунок ресурсів комерційних банків. У всіх випадках зниження процентної ставки викликає збільшення попиту комерційних банків на кредити; їхнє підвищення – сповільнює темп росту попиту на грошові ресурси. Таким чином, зміна процентних ставок центрального банку безпосередньо впливає на ціни грошового ринку і одночасно обмежує верхню межу їхніх коливань. Як наслідок, зміна процентних ставок впливає на основні параметри економіки: виробництво, споживання, заощадження, інвестиції, ціни.

Базовим індикатором для оцінки вартості грошових коштів НБУ є *облікова ставка*, за допомогою якої Національний банк встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку (комерційних банків) орієнтир вартості залучених і розміщених грошових ресурсів [206]. З посиленням глобалізаційних процесів фінансових ринків результати процентної політики все більше залежать не від абсолютного рівня регулювання ставок, а від співвідношення їх з рівнем ставок на грошовому ринку. У табл. 3.5 представлено порівняння ключових процентних ставок центральних банків світу.

Таблиця 3.5

Ключова процентна ставка (облікова ставка або ставка рефінансування)

Країна	Центральний банк	Розмір ставки станом на 01.04.2012 р., %	Розмір ставки станом на 01.04.2013 р., %	Розмір ставки станом на 01.04.2014 р., %	Розмір ставки станом на 01.04.2015 р., %
Австралія	RBA (Reserve Bank of Australia)	4,25	3,00	2,50	2,25
Велико-британія	BOE (Bank of England)	0,50	0,50	0,50	0,50
Данія	Danmarks Nationalbank	1,25	-0,1	-0,1	-0,75
Євросона	ECB (European Central Bank)	1,00	0,75	0,25	0,05
Ізраїль	(BOI) Bank of Israel	2,50	1,75	0,75	0,10
Канада	(BOK) Bank of Canada	1,00	1,00	1,00	0,75
Китай	Народний банк Китаю	6,31	6,00	5,35	5,35
Нова Зеландія	RBNZ (Reserve Bank of New Zealand)	2,50	2,50	2,75	3,5
Норвегія	Norges Bank (The Norwegian Central Bank)	1,50	1,50	1,5	1,25
Польща	Narodowy Bank Polski	4,50	3,25	2,5	1,5
Росія	Центральний банк Російської Федерації	8,00	8,25	7,00	14,00
США	FED (Federal Reserve)	<0,25	<0,25	<0,25	<0,25
Угорщина	Magyar Nemzeti Bank	7,00	5,00	2,50	1,95
Україна	Національний банк України	7,50	7,50	6,50	30
Чехія	Česká národní banka	0,75	0,05	0,05	0,05
Швейцарія	SNB (Swiss National Bank)	<0,25	<0,25	<0,25	-0,75
Швеція	Riksbank (Sweden Central Bank)	1,50	1,00	0,75	-0,25
Японія	BOJ (Bank of Japan)	<0,10	<0,10	<0,10	<0,10

На поточний момент багато країн, які страждають від низьких темпів зростання економіки, зменшили облікову ставку до гранично низьких показників. Так, вже з грудня 2008 р. облікова ставка Федеральної резервної

системи США знаходиться в діапазоні 0–0,25 %, а центробанку Японії – 0–0,1 %. Базова ставка Банку Англії вже останні шість років знаходиться на рівні 0,50 %. У Чехії з кінця 2012 р. облікова ставка становить 0,05 %. В Ізраїлі з початку 2015 р. облікова ставка знижена до 0,1 %.

Однак центральні банки Данії, Швеції, Швейцарії пішли ще далі, встановивши облікову ставку на рівні нижче 0 %. Станом на 01.04.2015 р. облікова ставка у Швеції становить –0,25 %, у Данії і Швейцарії – –0,75 %. Центральні банки Швейцарії, Швеції та Данії пішли на цей крок з метою стимулювання економіки, а також були змушені розпочати “валютну війну”, щоб захищати національне господарство від напливу охочих знайти “тиху гавань”. Потік іноземних вкладень призводив до різкого зростання курсів франка і крони, знижуючи конкурентоспроможність власного товаровиробника.

Обнуління, а тим більше встановлення від’ємних значень цін на гроші, свідчить про намагання центробанків багатьох країн переорієнтувати грошові потоки на обслуговування реальної економіки і життєво необхідних потреб суспільства. Практично реалізується давня ідея відносно протистояння такому негативному явищу, коли гроші більш стають “скарбом” (функція грошей як засіб накопичення) ніж виконують свою головну функцію – бути засобом обміну.

Рішення зовсім іншого характеру по відношенню до встановлення рівня облікової ставки, реалізовує НБУ, котрий з квітня 2014 р. до березня 2015 р. збільшив її в 4,6 раза – з 6,5 до 30 %. Невиправдано жорстка політика НБУ призводить до підвищення вартості кредитних ресурсів, а це ще більше підштовхує вітчизняну економіку до “болота” стагфляції.

Встановлення низької облікової ставки НБУ може мати позитивні наслідки для розвитку національної економіки, але важливо врахувати певні чинники:

- спрямувати банківське кредитування саме на фінансування довгострокових проєктів пріоритетних, виробничих галузей реального сектора;
- ліквідувати можливість фінансових спекуляцій та втечі капіталу за кордон;

- перейти до використання таргетування інфляції як концептуальної системи грошово-кредитного устрою, що характеризується публічним проголошенням офіційної кількісної цілі щодо інфляції на довгостроковий період та чітким розумінням і впевненістю в тому, що низька і стабільна інфляція є основною ціллю грошово-кредитної політики в довгостроковому періоді [346, с. 111]. Проведення таргетування інфляції посилює контроль за дотриманням бажаного рівня короткострокових процентних ставок, сприяє підвищенню прозорості центрального банку і довіри до нього, дозволяє найбільш ефективно управляти очікуваннями економічних суб’єктів і відповідно знижувати ринкові недосконалості.

В умовах оплати за кредит до 2–4 % річних і рентабельності активів підприємств на рівні 10–12 %, як свідчить досвід країн з високим рівнем розвитку господарства, заснованого на функціонуванні реального сектора економіки (перш за все підприємств промисловості, сільського господарства, будівництва, тощо), позикові кошти роблять стимулюючу дію у зміцненні господарської діяльності та її розвитку. Під час зворотного співвідно-

шення (рентабельність активів нижча процентної ставки), причому за умов збільшення ставки за кредит у кілька разів, банківський сектор впливає на фінанси підприємств, позбавляючи їх можливості розвитку і навіть просто відтворення.

Так, за офіційними даними НБУ, що наведені в табл. 3.6, середньозважені процентні ставки за кредитами наданими резидентам в національній валюті коливаються за останні десять років роки у межах від 13,2 (2010 р.) до 21,5 (2015 р.), а також в іноземній валюті – від 8,2 (2015 р.) та 11,7 (2008 р.) [419].

Середня вартість кредитних ресурсів значно перевищує рентабельність української економіки в цілому і особливо в будівництві та промисловості (див. табл. 3.7). Запропонована банками вартість кредиту дозволяє фінансувати лише оборотний капітал підприємств на невеликий термін. Залучення довгострокового кредиту в інвестиційних цілях втрачає сенс. Поряд зі зниженням обсягу прибутку промислових підприємств і скорочен-

Таблиця 3.6

Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України за період 2006–2015 рр. (без урахування овердрафту) *, %

Показник	Період, рр.									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015**
Гривня	15,0	13,9	17,9	21,3	13,2	15,0	18,3	15,9	17,2	21,5
Іноземна валюта	11,4	11,3	11,7	10,5	10,1	9,5	8,3	9,4	8,9	8,2

* Розраховано середньоарифметичну процентну ставку від середньозваженої за день вартості в процентах річних, %).

** За період з 6 січня по 2 вересня 2015 р.

Таблиця 3.7

Рентабельність операційної діяльності підприємств за 2009–2015 рр., %

Показники	Період, рр.						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Усього**	3,3	4,0	5,9	5,0	3,9	-3,9	-11,0***
у т. ч.							
Промисловість	1,8	3,5	4,7	3,4	3	2,3	-2,1
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	14,7	22,9	23,2	21,7	11,3	20,3	-18,7***
Будівництво	-0,9	-1,5	0,2	-0,1	0	4,8	-18,9

* Січень–березень 2015 р.

** Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

*** Інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

ням бюджетних інвестицій це тягне за собою спад інвестиційної активності, консервує науково-технічну відсталість, збільшує знос основних засобів у зв'язку зі спадом капітальних вкладень.

Вітчизняні виробничі підприємства у подібних умовах лишаються істотної частини власних оборотних коштів. Через звуження амортизаційної бази втрачаються фінансові можливості кардинального відновлення фізично й морально зношеної техніки та технологій, що в підсумку призводить до нарощування питомої ваги процентних платежів у структурі витрат та кредитної заборгованості, яка збільшується з року в рік.

Банківським сектором, як “потужним насосом”, вже на протязі більше ніж двох десятиліть існування української держави відкачуються з реального виробництва практично всі вільні кошти. Надмірність “відкачки” коштів підприємства за непомірно високими процентними ставками обумовлена величиною інфляції, а її високий темп підтримується, крім впливу інших факторів, включенням підприємствами високої плати за кредит у ціну продукції. Цілком об'єктивні інтереси банківського сектора суперечать інтересам реального виробництва. Тому державі необхідно запровадити систему заходів, спрямованих на усунення подібного економічного перекоосу, підвищення ролі банківського сектора в стимулюванні інноваційно-інвестиційної діяльності в країні.

Специфіка банківської діяльності полягає в тому, що під час надання банківських послуг, банківський прибуток формується за рахунок прибутків клієнтів, які користуються послугами банку. Це спонукає комерційні банки спрямовувати кредитні ресурси на фінансування найбільш рентабельних галузей і підприємств, а в противному випадку виникає великий ризик не тільки недоотримати очікуваний прибуток, але й втратити частину власних коштів. У результаті банківський кредит сприяє покращенню чи погіршенню структури економіки країни, що призводить до її посилення чи занепаду.

Як зазначають експерти, серйозною проблемою українських підприємств є неможливість залучення фінансування на прийнятних умовах та необхідність погашення існуючих боргів. Кредитний портфель вітчизняного банківського сектора за останні роки зростає дуже повільно, незважаючи на суттєвий розрив між кредитними та депозитними ставками як в національній, так і в іноземній валютах [52].

На сьогодні, банківський сектор України дуже слабо кредитує виробничі підприємства реального сектора економіки що значною мірою зумовлено відсутністю у банків економічних стимулів робити довгострокові та більш ризиковані інвестиції, у порівняні із іншими сферами бізнесу, а з протилежного боку, відсутністю бажань виробничих підприємств брати кредити за такими високими процентами, які значно перевищують рівень їхньої рентабельності.

Реальний сектор продовжує деградувати, втрачати свої конкурентні позиції, ринки, включаючи і внутрішній український ринок, який він вже практично не контролює. Із року в рік зростає частка імпортованого обладнання і приладів. У структурі вітчизняного експорту частка сировинних товарів (товарів з низькою доданою вартістю) становила у 2014 р. близько 85 % [432].

Україна стала сировинною країною. За домінуванням рецесивних тенденцій у світовій економіці знижується попит і ціни на традиційну українську експортну продукцію. Це відповідним чином відобразалося на показниках економічного розвитку України.

Звичайно, процентні ставки за кредитами залежать і від ставок на ринку депозитів фізичних і юридичних осіб. Так, якою ж може бути вартість кредитів, наданих комерційними банками, коли процентні ставки за депозитами, залученими у фізичних осіб, коливаються в межах 14–21 % в національній та 7–11 % в іноземній валюті (див. табл. 3.8) [419]. Для економіки такий стан речей має свої загрози – гроші “застряють” у банківському секторі і не надходять у реальну економіку. Крім цього, за таких умов, заможне населення країни розбещується, у нього формується свідомість буржуанське, охочого, подібно лихвареві, не трудитися, а жити на проценти.

Таблиця 3.8

Процентні ставки за строковими депозитами, залученими банками у фізичних осіб (середнє значення від середньозважених ставок в річному обчисленні), %

Період	Інтегральна ставка	у т. ч.:	
		у національній валюті	в іноземній валюті
2006*	10,4	13,6	8,2
2007	11,0	13,5	8,5
2008	12,9	15,7	9,7
2009	15,0	20,2	11,4
2010	12,5	17,4	9,1
2011	10,1	14,4	6,8
2012	12,8	18,5	7,5
2013	13,3	18,1	7,3
2014	14,2	19,6	8,4
2015**	14,2	20,9	8,9

* Липень–грудень 2006 р.

** Січень–липень 2015 р.

На сьогодні, крім країн, банківські установи котрих працюють на засадах ісламської банківської справи – без застосування позикового проценту, показовим є досвід і низки країн, банки яких, на депозитні вклади фізичних осіб нараховують від’ємний процент (банком стягується плата за зберігання вкладу). Як вже згадувалося, від’ємні проценти застосовують банки Данії, Швеції, Швейцарії. Навіть в умовах мінімально припустимої додатної величини ставки облікового процента, певні комерційні банки Японії, Ізраїлю, Великобританії та інших країн Європейського Союзу також застосовують у своїй практиці від’ємні процентні ставки за депозитами.

Такий інструмент грошово-кредитної політики, як *рефінансування*, являє собою сукупність каналів забезпечення банків додатковою ліквідністю, за допомогою яких кошти надходять від центрального банку до комерційних

банків, які мають у них потребу. Одночасно політика рефінансування впливає на ефективність платіжної системи, що дає можливість центральному банку застосовувати її як інструмент проведення грошово-кредитної політики, обмеження процентних ставок грошових ринків і з іншою метою [100].

Згідно чинного законодавства, Національний банк здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка Національного банку. Окрім того, процентна ставка не підлягає коригуванню протягом дії кредитного договору. Національний банк протягом дії кредитного договору може здійснювати перевірки банку щодо правильності відображення в бухгалтерському обліку предметів застави, наданих під забезпечення кредитів рефінансування. При здійсненні рефінансування банків шляхом проведення тендерів в якості забезпечення можуть виступати: державні облигації України, депозитні сертифікати, облигації Державної іпотечної установи з додатковим забезпеченням у формі державної гарантії за зобов'язаннями емітента, іпотечні облигації та іпотечні сертифікати Державної іпотечної установи, векселя суб'єктів господарювання та векселя банків, облигації місцевих позик, облигації підприємств, іпотечні облигації, іпотечні сертифікати з фіксованою доходністю, заставні, подвійні складські свідоцтва, майнові права, акції власників істотної участі в банку. Також, постійно здійснюється моніторинг цінних паперів, що прийняті під забезпечення кредитів рефінансування на предмет можливих ризиків і можливої зміни їх справедливої вартості.

В Україні, на відміну від розвинутих країни де центральні банки розширюють можливості комерційних банків кредитувати реальний сектор економіки, даний інструмент застосовується в основному для підтримки поточної ліквідності банківської системи та стимулювання купівлі банками державних цінних паперів. Так, за офіційними даними НБУ, загальний обсяг рефінансування НБУ у 2013 р. становив 71,5 млрд грн. Показники 2014 р. значно перевищили показники 2013 р. Загальний обсяг наданих Національним банком у 2014 р. кредитів рефінансування становив 222,26 млрд грн, у тому числі строком більше 30 календарних днів – 115,6 млрд грн. Загальний обсяг заборгованості за кредитами рефінансування Національного банку станом на 01.01.2014 р. становив 76,12 млрд грн. Обсяг повернення банками раніше наданих Національним банком кредитів рефінансування у 2014 р. становив 189,43 млрд грн. Станом на 01.01.2015 р. загальний обсяг заборгованості за кредитами рефінансування Національного банку становив 108,95 млрд грн, тобто чисте сальдо (різниця) між обсягами наданих Національним банком України банкам України кредитів рефінансування та обсягами повернення раніше наданих кредитів рефінансування у 2014 р. становило “+” 32,83 млрд грн [315].

Крім виконання такого важливого завдання, як підтримання на достатньому рівні ліквідності банківської системи, даний інструмент за певних умов міг би стати достатньо ефективним засобом цільового забезпечення банків коштами для фінансування через комерційні банки суб'єктів господарювання, і, перш за все тих, що відносяться до пріоритетних галузей економіки України, котрі реалізують інноваційні проекти.

У 2009 р. на розгляд Верховної Ради України подавався законопроект “Про підвищення кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки” [369]. В ньо-

му формулювалися організаційні засади забезпечення цільового спрямування отриманих від НБУ коштів рефінансування. Для отримання рефінансування НБУ будь-який банк при зверненні за таким рефінансуванням, одночасно із іншими передбаченими законодавством документами, подавав би документ, який засвідчував зобов'язання підприємства-позичальника використати цей кредит на закупівлю виробничого обладнання, закупівлю сировини для виробничих потреб, паливо-мастильних матеріалів чи інших товарів, робіт або послуг, що безпосередньо використовуються в виробничому процесі або для фінансування затверджених в установленому порядку інвестиційних чи інноваційних проєктів та детальний план-графік, відповідно до якого підприємство-позичальник буде використовувати отримані кредитні кошти. При цьому ставка за таким кредитом не повинна була перевищувати більш ніж на 5 % ставку рефінансування. Але даний законопроект було відкликано суб'єктом права законодавчої ініціативи, який вніс його до порядку денного сесії Верховної Ради.

Наприклад, сума загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за період 2007–2014 рр., становила лише 81,9 млрд грн, або близько 10,2 млрд грн в середньому на рік (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Джерела фінансування інноваційної діяльності за 2007-2012 рр.,
млн грн / % до підсумку [420; 8]

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів				
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	банківські кредити	інші дже- рела
2007	10 850,9	7999,6	144,8	321,8	2000,7	384
	100,0	73,7	1,3	3,0	18,4	3,5
2008	11 994,2	7264	336,9	115,4	4045	232,9
	100,0	60,6	2,8	1,0	33,7	1,9
2009	7949,9	5169,4	127	1512,9	941,6	199
	100,0	65,0	1,6	19,0	11,8	2,5
2010	8045,5	4775,2	87	2411,4	626,1	145,8
	100,0	59,4	1,1	30,0	7,8	1,8
2011	14 333,9	7585,6	149,2	56,9	5489,5	1052,7
	100,00	52,9	1,0	0,4	38,3	7,3
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2410,9	514,7
	100,0	63,9	2,0	8,6	21,0	4,5
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	631,1	680,2
	100,0	72,9	0,3	13,1	6,6	7,1
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	н/д	672,8
	100,0	85,0	4,5	1,8	-	8,7

Загальна участь банків у фінансуванні інноваційної діяльності за 2007–2013 рр. склала 16,1 млрд грн. За увесь період, що розглядається, основним джерелом фінансування інноваційної діяльності були власні кошти підприємств. У 2014 році спостерігається максимальне значення питомої ваги власних коштів, що пішли на фінансування впровадження інновацій –

85 %. Участь банківського сектора значно підвищувалася лише у 2011 р. – на інноваційну діяльність підприємства отримали тоді кредитів на загальну суму 5489,5 млн грн.

Середньорічна участь держави за даний період в інноваційній діяльності складала 0,180 млрд грн, що еквівалентно приблизно 24 млн дол. США та яку не можна порівняти навіть з витратами на інноваційні дослідження невеликої за розмірами американської чи європейської виробничої корпорації.

Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП за дослідний період не перевищувала величини 0,95 %, а за 2011 та 2012 рр. становила – 0,79 % та 0,75 % відповідно – у той час, як граничне значення даного показника, що забезпечує мінімально припустимий рівень національної безпеки, дорівнює 2 % від ВВП [352; 426, с. 283]. Наприклад, за даними 2008 р. в Ізраїлі цей показник дорівнював 4,86 %, у Швеції – 3,75 %, Фінляндії – 3,73 %, Японії – 3,42 %, Республіці Корея – 3,37 %, Швейцарії – 3,01 %, США – 2,77 % [386, с. 136–137].

В цьому аспекті особливої актуальності набуває масштабне впровадження інноваційних проектів у промисловості і сільському господарстві, котрі спрямовані на поступове підвищення і розвиток сформованого технологічного рівня виробництва, його конкурентоспроможності. Дані проекти повинні сприяти отриманню більш високих поточних середніх показників ефективності економіки і забезпеченню побудови самодостатньої економіки, заснованої на інноваційно-інвестиційній моделі суспільного відтворення.

Навіть за характерними рисами, вказаних вище інструментів грошово-кредитної політики, можна стверджувати, що грошово-кредитна політика, що здійснюється НБУ, має рестрикційний тип та спрямована на короткотермінову стабільність української національної валюти. Економічні суб'єкти працюють в умовах грошово-кредитної непередбачуваності. Така політика не сприяє зростанню обсягу фінансування реального сектора економіки і, перш за все, її пріоритетних галузей, активізації інноваційного процесу в країні, а отже, її подальшому соціально-економічному розвитку.

Наступним інструментом центрального банку щодо оптимізації кредитування банківськими установами реального сектора економіки виступає *валютна політика*, яка включає в себе такі структурні елементи як цільові рекомендації, нормативні акти, механізми регулювання зовнішніх валютно-кредитних відносин, ступінь лібералізації валютно-кредитного механізму. Центральним банком встановлюються офіційні курси національної грошової одиниці стосовно інших валют, регулюється обіг валютних цінностей.

Одним з негативних наслідків здійснення НБУ валютної політики стало сприяння загальній доларизації економіки. Особливо ситуація ускладнювалася у результаті дії дозволів НБУ на валютне кредитування вітчизняних підприємств та фізичних осіб, навіть тих, які не мали потреби в оплаті за міжнародними контрактами та не отримували валютних доходів (див. рис. 3.1) [77].

На кінець 2008 р. питома вага кредитів, наданих резидентам в іноземній валюті досягла 59 %. Суттєво зросла частка кредитів, наданих в іноземній валюті за період 2014-2015 рр., котра сягнула лише за півтора роки майже на 20 %.

Рис. 3.1. Частка кредитів у національній та іноземній валюті у загальному обсязі кредитів, наданих резидентам (крім депозитних корпорацій), на кінець 2002–2014 рр. та кінець першого півріччя 2015 р. [61].

Особливо негативні наслідки проявлялися після девальвації гривні, яке мало місце у 2008–2009, 2014–2015 рр. Це призвело до звуження можливостей повернень за кредитами в іноземній валюті вітчизняними підприємствами, що сприяє зростанню долі проблемних кредитів для банків та втраті підприємствами частини своїх коштів.

У разі девальвації гривні в умовах зростання частки іноземних валютних депозитів є загроза посилення розкручування маховика інфляції. Це відбувається тому, що за умов девальвації національної грошової одиниці, комерційні банки стають неспроможними повертати депозитні вклади в іноземній валюті, а отже, банківська система наражається на чергову кризу.

Наведені дані, відносно частки депозитів у національній та іноземній валюті у загальному обсязі депозитів, залучених банками від резидентів (див. табл. 3.2) на протязі 2005–2015 рр., свідчать про існування занадто високого рівня депозитної доларизації, який коливався в межах 32–48 %. Особливо високою депозитна доларизація спостерігалася в 2009, 2015 рр., яка становила 48 %.

Переміщення грошових коштів господарюючих суб'єктів, а також населення у сферу валютних операцій підриває інвестиційний процес і економічне відновлення, завдає шкоди державному бюджету, зменшуючи податкові надходження. Покупка іноземної валюти означає по суті підтримання економіки інших країн. Доларизація також викликає розлад грошово-кредитної і фінансової системи країни. Національна валюта частково віддає свої грошові функції долару, євро тощо. Накопичені населенням і господарюючими

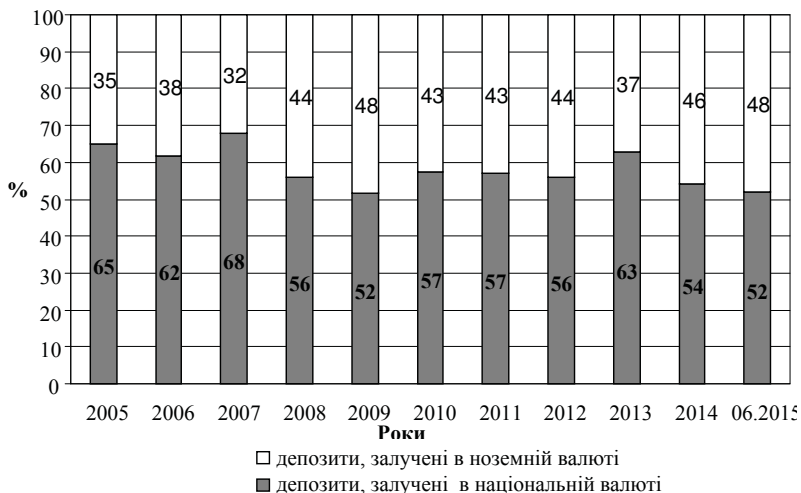

Рис. 3.2. Частка депозитів у національній та іноземній валюті у загальному обсязі депозитів, залучених банками від резидентів (крім депозитних корпорацій), на кінець 2002–2014 рр. та кінець першого півріччя 2015 р. [102].

суб'єктами валютні кошти являють собою потенційно відкладений попит на національну валюту, що провокує інфляційні процеси. І одним із критичних наслідків доларизації економіки є те, що валютні грошові нагромадження не повною мірою ідуть на підтримку функціонування вітчизняного господарства, для кредитування виробничих суб'єктів господарювання.

Операції на відкритому ринку, що проводяться центральним банком, складаються з операцій купівлі-продажу цінних паперів, операцій на ринку кредитних ресурсів і валютному ринку. Найбільш широко застосовані операції на ринку цінних паперів. Це найгнучкіший метод регулювання обсягу грошових ресурсів комерційних банків. Під час купівлі центральним банком цінних паперів у кредитних організацій резерви останніх збільшуються на суму цих покупок, що зміцнює ліквідність як окремих банків, так і банківської системи в цілому. Коли центральний банк змінює ціну продажу (покупки) цінних паперів комерційним банкам, тим самим він впливає на обсяг вільних ресурсів, якими оперують комерційні банки, що стимулює розширення (скорочення) кредитних вкладень у реальний сектор економіки з боку кредитних організацій. Таким чином, операції центрального банку на відкритому ринку впливають на короткострокові процентні ставки грошового ринку та на діапазон коливань ліквідності банківської системи. Даний інструмент грошово-кредитної політики застосовується як на первинному, так і на вторинному ринках цінних паперів. Як правило, ця політика використовується центральним банком для скорочення обсягу грошової пропозиції в державі, рідше – для його збільшення.

Останнім часом використання даного інструменту зовсім не сприяє підтриманню фінансування реального сектора економіки з боку банків. Ліквідність банківського сектора спрямована на “латання бюджетних дір” за рахунок здійснення вкладень у державні цінні папери і не йде на підтримку та розвиток суб’єктів господарювання. Причому дана тенденція набула останніми роками стійкого характеру (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Облігації внутрішньої державної позики, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу з 2006 р. по червень 2015 р.

На кінець періоду	Усього, млн грн / %	Темп зростання, %	Облігації, які знаходяться у власності			
			НБУ	Банків	Інших	Нерезидентів
2006	7285,76	-	0,00	3960	800,79	2524,97
	100,00		0,00	54,35	10,99	34,66
2007	9143,95	25,50	0,00	5601,24	1462,28	2080,43
	100,00		0,00	61,26	15,99	22,75
2008	29157,93	218,88	8547,12	16969,07	3179,77	461,98
	100,00		29,31	58,20	10,91	1,58
2009	85704,75	193,93	50 102,06	20 580,96	14591,37	430,35
	100,00		58,46	24,01	17,03	0,50
2010	136187,40	58,90	63 329,89	54 696,5	6901,04	11 259,98
	100,00		46,50	40,16	5,07	8,27
2011	157635,22	15,75	84 322,00	58 175,24	10 684,57	4453,41
	100,00		53,49	36,90	6,78	2,83
2012	185822,23	17,88	105566,49	66052,40	8760,52	5442,82
	100,00		56,81	35,55	4,71	2,93
2013	252377,66	35,82	147053,60	81047,65	12306,47	11969,95
	100,00		58,27	32,11	4,88	4,74
2014	457651,49	81,34	318124,00	93433,94	24549,95	21543,60
	100,00		69,51	20,42	5,36	4,71
червень 2015	487033,45	6,42	356321,42	82229,20	25523,01	22959,82
	100,00		73,16	16,88	5,24	4,71

Так, з початку 2007 р. по червень 2015 р. заборгованість держави перед юридичними особами за ОВДП зросла з 7285,76 до 487033,45 млн грн. Особливо високими темпи зростання були у 2008, 2009, 2014 рр. – 219, 194, 81 % відповідно. Більша частина даної заборгованості припадає на банківський сектор, що на кінець червня 2015 р. складало 228,10 млрд грн або 90 % від усього боргу за ОВДП: НБУ утримує 69,51 % державних облігацій, комерційні банки 20,42 % [419].

Замість того, щоб дійсно забезпечувати адекватність грошової маси відносно стимулювання вітчизняного виробництва, створюючи умови для стабільності гривні, НБУ фактично фінансує дефіцит державного бюджету, що складається з непродуктивних бюджетних витрат, перетворює випущені урядом облігації у грошові знаки шляхом опосередкованої купівлі ОВДП. Це відбувається через цільове рефінансування банків під купівлю

державних облігацій, а потім прямий викуп їх на вторинному ринку самим НБУ. Таким чином, НБУ обходить Закон України “Про Національний банк України”, який забороняє фінансувати дефіцит державного бюджету, купувати та продавати цінні папери на первинному ринку.

Таке “латання” бюджетних дірок за останні роки істотно підриває купівельну спроможність гривні, провокує новий виток девальвації української валюти та сприяє інфляції. Грошові ресурси спрямовуються не на розвиток економіки, а на поточні споживчі потреби сектора державного управління, на жаль, як правило, вони “проїдаються”, підтримуючи більшою мірою зарубіжні економіки.

Одночасно із використанням таргетування інфляції, виходячи із завдань, що стоять перед здійсненням грошово-кредитної політики, центральні банки можуть визначати цільові орієнтири *зростання грошової маси в обігу*, у зв'язку з чим подібного роду практика одержала назву “таргетування грошей”.

Основним методом регулювання грошового обороту, що використовується центральним банком, є проведення кредитних та валютних операцій. Центральний банк повністю визначає величину грошової маси M_0 , створюючи гроші і вилучаючи їх з обороту безпосередньо в ході своєї діяльності. В умовах відносно стабільного набору кредитних інструментів, технічного оснащення розрахунків, дієздатності встановлених для комерційних банків нормативних показників величин M_0 , M_1 і M_2 , простежується досить високий кореляційний зв'язок між усіма величинами грошової маси. Це дозволяє центральним банкам контролювати будь-який з показників грошової маси за допомогою зміни грошового агрегату M_0 . Тим самим центральні банки повністю контролюють обсяг грошової маси в обігу, оперативно регулюючи її величину в залежності від цільової установки.

Важливого значення для ефективного регулювання динаміки грошової маси за допомогою цільових орієнтирів набуває порядок їх встановлення у вигляді: контрольних цифр (Франція), “виделки” (США), прогнозу (Японія). У різних країнах цільові орієнтири грошової маси встановлюються на неоднакові строки: у Великобританії найбільш дієздатним був визнаний однорічний строк таргетування грошей, розглянутий як оптимальний для можливого взаємного погашення тимчасових коливань процентних ставок; в Японії прогнози зростання грошового агрегату публікуються на початку кожного кварталу; в Італії цільові орієнтири встановлюються строком на 1 місяць з врахуванням сезонних і деяких інших тимчасово діючих факторів [23, с. 50].

Для аналізу зміни руху грошей на певну дату і за певний період у фінансовій статистиці спочатку в економічно розвинутих країнах, а потім і у нашій країні стали використовувати грошові агрегати M_0 , M_1 , M_2 , M_3 , які стали показниками грошової маси, що характеризують певний набір елементів, залежно від їхньої ліквідності. Але фактично ці показники не виступають першочерговими орієнтирами під час визначення державної грошово-кредитної політики. Головним орієнтиром став такий показник як грошова база, котрий складається з коштів у національній валюті поза банками та банківських резервів, включаючи готівку в касах комерційних

банків, а також кошти клієнтів НБУ. Таким чином, грошова база є певною складовою грошової маси [23, с. 50–53; 183, с. 46–47; 445]. Більш докладно дане питання буде розглянуто нами у наступному підрозділі.

Відома праця М. Фрідмена та А. Шварц [459] відносно монетарної історії Сполучених Штатів 1867–1960 рр. засвідчила, що протягом усіх 93 років, в країні мали місце наступні закономірності:

- зміни обсягу грошової маси були тісно пов'язані із змінами економічної активності, грошового доходу і цін;
- взаємозв'язок між монетарною та економічною змінами був стабільним;
- кількість грошей є головною силою під час досягнення довгострокових і значимих циклічних змін та майже рівноправною силою поряд із грошовим доходом і цінами;
- у монетарній сфері зовнішні прояви є оманливими і важко передбачуваними.

За умови недостатнього рівня монетизації України, до господарського обороту не можуть бути повністю включені такі реальні активи як земля та трудові ресурси країни, що визначають її економічний потенціал [328, с. 171–174]. Дослідження Т. В. Черничко показали, що зростання грошової маси більшою мірою призводило до прискорення темпів розвитку економіки України, ніж було чинником зростання середнього рівня цін [471]. А тому застосування антиінфляційних заходів монетарного характеру не спричиняє позитивного ефекту на динаміку середнього зростання цін, однак ці заходи звужують можливість фінансування реальної економіки банківським сектором України.

Таким чином, шляхом отримання доступу до управління органом, який здійснює грошово-кредитну політику можна одержати один з найвпливовіших важелів впливу на господарську реальність. А державу, яка повністю не контролює цей орган, а також не використовує його як агента соціально-економічного розвитку, не можна вважати цілком суверенною.

Світовий досвід протистояння останній світовій фінансовій кризі показав, що в умовах нестабільності міжнародних фінансових ринків істотно зростає роль центрального банку і грошово-кредитної політики, що здійснюється ним. Сучасні глобальні інституційні зрушення спрямовані саме на притиснення монетарного суверенітету країн, що опинилися унизу піраміди глобального світу. Результатом чого стає складність підтримки не лише макроекономічної і фінансової рівноваги, а й структурно-інституційного розвитку національної економіки. Це, у свою чергу, породжує гостру проблему суверенних повноважень і відповідальності держав у життєво важливих сферах, значно знижує рівень фінансової, а отже й національної безпеки.

Традиційні підходи банківського регулювання та нагляду вже не відповідають сучасним потребам розвитку української економіки і потребують модернізації на основі переходу до нового режиму, заснованого на більш тісному їх залученні до загальнодержавного регулювання економіки, – утворенням єдиної організаційної структури державного управління.

Діяльність усіх важелів механізму ДРБС повинна бути спрямована на впровадження заходів та методів впливу щодо стимулювання банківського сектора направляти фінансові ресурси в інноваційно-інвестиційні проєк-

ти: отримання різноманітних пільг тими банками, котрі здійснюють довгострокові вкладення в модернізацію пріоритетних галузей реального сектора економіки (наприклад, зменшення облікової ставки, розмірів обов'язкового резервування, податкового навантаження; надання державних гарантій; компенсація процентних ставок тощо).

В умовах необхідності проведення змін структури національної економіки, запуску інноваційних процесів у виробничій сфері, організація економічного зростання в нашій країні повинна відбуватися не лише за рахунок створення певних умов у приватному секторі, а в першу чергу за безпосереднього посилення ролі держави, коли саме держава стає локомотивом зростання і у тому числі за рахунок мобілізації банківського сектора, залучення системи інструментів грошово-кредитної політики на засадах більш досконалого її погоджування з бюджетною політикою.

3.4. Державна політика забезпечення грошима національної економіки

Гроші для суспільства є тією субстанцією, на якій засновано економічний розвиток чи падіння держав, утримання влади корпораціями, матеріальний успіх окремих особистостей. Гроші та влада завжди були взаємопов'язаними між собою. Мабуть тому, у сучасному світі завжди відбувається гостра боротьба за контроль над грошима, адже контролювати виробництво і розподіл грошей означає контролювати ресурси і населення країни, світу. З часом конкуренти об'єднуються у різні групи, релігійні ордени, великі родини, гільдії, банки, держави, інші інститути. Починаючи з першої відкарбованої монети і до сьогоднішнього дня боротьба за гроші не зупинялася ніколи, роблячи лише короткі перерви. На жаль, на відміну від класичних морально-духовних цінностей, саме гроші стають визначальною змінною величиною, що обумовлює не тільки комерційні відносини, але і суттєвий спектр усіх видів відносин, що стосуються людського буття.

Питання забезпеченості грошима національної економіки з одночасним подоланням інфляції є відправною точкою соціально-економічного відродження України. Забезпеченість грошима характеризується наступними показниками [193, с. 251–261]:

- рівень монетизації економіки,
- структура грошової маси,
- грошовий мультиплікатор.

Загальноприйнятим показником виміру необхідного для економіки в достатній кількості грошей виступає рівень насиченості економіки грошима (коефіцієнт монетизації економіки). Цей показник відображає насиченість економічної системи ліквідними активами, котрі здатні ефективно виконувати такі функції як засоби обігу і платежу.

Першим, хто запропонував використовувати коефіцієнт монетизації – “відношення грошової маси до ВВП”, був А. Маршалл, чому цей показник

часто називають коефіцієнтом Маршалла (Marshallian k). На його базі згодом отримала свій розвиток “кембриджська теорія”. Як правило, він обчислюється шляхом відношення “широких” грошей (в Україні це грошовий агрегат М3) до номінального ВВП. Його значення дає розуміння того, як забезпечено грошима в цілому виробництво і споживання ВВП. Частіше, на практиці, використовується рівень монетизації, котрий вимірюється у відсотках.

Але останнім часом використання даного показника викликає серед науковців багато зауважень [286; 390, с. 167–170], які можна звести до наступного:

- суперечність між визначенням грошової маси (одиниці запасу) та ВВП (одиниці потоку);

- недоліки складу самого показника ВВП, коли до нього включаються непрямі податки (мита, акцизи, податок на додану вартість, податки на майно тощо), що завищує суму ВВП, при цьому без вкладу у виробництво та обмін. До речі, питома вага непрямих податків у ВВП України значно перевищує аналогічний показник розвинутих країн і досягла у 2009–2011 рр. майже 15 %;

- сам по собі розмір ВВП не характеризує потреби економіки у грошах, тому що велике значення може мати саме технологічна структура економіки, масштаби розвиненості фінансового сектора економіки, ринків купівлі-продажу бізнесу та прав власності;

- відмінність методик розрахунку грошових агрегатів М1, М2, М3, а в деяких країнах М3 навіть взагалі не розраховується, у якості якого використовується грошовий агрегат М2.

У той же час, якщо не звертати увагу на дійсно аргументовану критику цього показника, не можна заперечувати той факт, що в економічно розвинутих та країнах, котрі швидко розвиваються, рівень монетизації в рази і навіть у десятки разів перевищує аналогічний показник економічно відсталіх країн, до яких, на жаль, поки що відноситься й Україна.

Прибічники лібералізму вважають, – якщо ціни на щось зростають, то на щось неодмінно знижуються, адже обсяг грошової маси залишається незмінним. В реальності все відбувається зовсім не так. Ціни, починаючи зростати в одній ланці, потім по ланцюжку зростають і далі. З іншого боку, саме зростання виробництва знижує ціни. Адже з'являється більше виробників, які конкурують один з одним, і відповідно більше товарів. Підтвердженням цього виступає досвід КНР, яка емітує нові гроші з темпом 40 – 50 % на рік, пускає їх у нові виробництва. При цьому, Китай має достатньо низький та стійкий рівень інфляції.

Так, за даними Світового банку по 2010 р., в Японії рівень монетизації перебував на рівні 207,2 %, Швейцарії – 140,7 %, Китаї – 139,9 %, Канаді – 118 %, Сінгапурі – 115,3 %. До країн з монетизацією 90–120 % відносяться США, Індія і Південно-Африканська республіка. Світовим же лідером за рівнем монетизації є Гонконг із рівнем 298,9 %. При цьому в аутсайдерах Екваторіальна Гвінея (6,2 %), Чад (11,8 %), Конго (12,6 %) [345]. Світовий досвід свідчить, що соціально-економічне зростання і пропозиція грошей пов'язані між собою. Динаміка зростання грошової маси не повинна сковувати економічну діяльність господарюючих суб'єктів.

На основі використання статистичних даних 147 країн за період 1970–2002 рр. було проведено аналіз взаємозв'язку рівня монетизації та ВВП на душу населення [396]. Аналіз показав, що в цілому зв'язок є позитивним і значущим. Крім цього, встановлено, що зв'язок між рівнем монетизації і ВВП на душу населення стає статистично не значущим на певному проміжку. Коли рівень монетизації країн, дані яких вивчалися, варіювався від 39 до 58 %, то зв'язок між монетизацією та ВВП на душу населення втрачався.

Як видно з таблиці 3.11, за період з 1991 по 1996 рр. рівень монетизації знизився з 80,27 % до 11,49 %. Таке стрімке зниження даного показника – майже у 7 разів, за умов одночасного зростання номінального ВВП свідчить про те, що економіка України просто виснажувалася, “як засихає усе живе за умов довгочасної посухи”. Не дивлячись на грошовий голод в країні розгорнулася страшна інфляція, що свідчить про не монетарний характер причин її виникнення. Після 1996 року рівень монетизації поступово нарощувався і досяг свого максимального значення на рівні 62,48 % у 2013 р.

Порівнюючи темп росту широкої грошової маси з темпом росту ВВП та індексом споживчих цін за період 1997–2007 рр. можна стверджувати, що

Таблиця 3.11
Рівень монетизації економіки України у 1991–2014 рр.*

Рік	Агрегат МЗ, млн грн	Темп росту агрегату МЗ, %	Номінальний ВВП, млн грн	Темп росту номінального ВВП, %	Рівень реального ВВП, %	Рівень монетизації, %	Темп росту рівня монетизації, %	Індекс споживчих цін, %
1991	2,4	-	2,99	-	91,3	80,27	-	-
1992	25	1041,67	50,33	1683,28	90,1	49,67	61,88	1627,00
1993	482	1928,00	1482,73	2946,02	85,8	32,51	65,44	4835,00
1994	3216	667,22	12037,69	811,86	77,1	26,72	82,18	991,20
1995	6930	212,87	54516,42	452,88	87,8	12,71	47,58	477,00
1996	9364	135,12	81519	149,53	90	11,49	90,40	180,30
1997	12541	133,93	93365	114,53	97	13,43	116,94	115,90
1998	15705	125,23	102593	109,88	98,1	15,31	113,97	110,60
1999	22070	140,53	130442	127,15	99,8	16,92	110,53	122,70
2000	32252	146,14	170070	130,38	105,9	18,96	112,08	128,20
2001	45755	141,87	204190	120,06	109,2	22,41	118,16	112,00
2002	64870	141,78	225810	110,59	105,2	28,73	128,20	100,80
2003	95043	146,51	267344	118,39	109,6	35,55	123,75	105,20
2004	125801	132,36	345113	129,09	112,1	36,45	102,54	109,00
2005	194071	154,27	441452	127,92	102,7	43,96	120,60	113,50
2006	261063	134,52	544153	123,26	107,3	47,98	109,13	109,10
2007	396156	151,75	720731	132,45	107,9	54,97	114,57	112,80
2008	515727	130,18	948056	131,88	102,1	54,26	98,71	125,20
2009	487298	94,49	913345	96,34	85,2	53,35	98,33	112,30
2010	597872	122,69	1082569	118,53	104,2	55,23	103,51	109,10
2011	685515	114,66	1316600	121,62	105,2	52,07	94,28	104,60
2012	773199	112,79	1408889	107,01	100,2	54,88	105,40	99,80
2013	908994	117,56	1454931	103,27	100,0	62,48	113,84	100,5
2014	956728	105,25	1566728	107,68	93,2	61,07	97,74	124,9

* Сформовано за офіційними даними НБУ.

випереджаючий характер зростання грошей в економіці мав стимулюючий характер для зростання номінального і реального ВВП та підтримання споживчих цін на стабільному рівні або навіть зниження інфляції. І навпаки, скорочення темпів зростання грошової маси 2008-2009, 2014 рр. посилили кризові тенденції в економіці, створивши грошовий голод для суб'єктів господарювання, викликали зростання процентів за кредитами, що сприяло ще більшому зменшенню ВВП та розгортанню інфляції. У 2010, 2012, 2013 рр. темп приросту грошової маси переважав над темпом зростання номінального ВВП та індексом споживчих цін, що спонукало економіку стабілізації. Але, як свідчать дані, підтримувати зростання ВВП при одночасній стабільності цін в умовах заморожування коефіцієнта монетизації виявляється неможливим.

Порівняння рівня монетизації в Україні за період 1991–2014 рр. із індексом споживчих цін виявило зовсім інші закономірності: твердження, що підвищення рівня монетизації неминуче призводить до інфляційних процесів, не відповідає дійсності. Навпаки, як правило, існує зворотний зв'язок.

Прийнято вважати, що інфляція – це процес, котрий повністю залежить від надлишку грошей в економіці. Наприклад, М. Ротбард [384] навіть пов'язує виникнення інфляції лише з проблемою підконтрольності центрального банку державі. З метою ліквідації інфляції науковець пропонує віддати контроль за грошовим обігом приватним банкірам, забуваючи при цьому, що світовий досвід організації центральних банків вже має дуже багато таких прецедентів, але проблема інфляції від цього не вирішувалася, а тільки ускладнювалася та сягала небувалих за своїми можливими наслідками масштабів.

Причини інфляції можуть бути, як емісійною, так і неемісійною характеру. До причин емісійного характеру відносять емісію готівки (центрального банку) та емісію безготівкових грошей (центрального банку та комерційні банки). Причому здатність комерційних банків до створення нових кредитних грошей регулюється центральним банком шляхом встановлення норм обов'язкового резервування. У той же час, комерційні банки, залежно від стану економіки та існуючих для них ризиків, можуть не використовувати наданий їм кредитний потенціал, кредитуючи при цьому тільки дуже надійних і кредитоспроможних клієнтів.

Саме причини неемісійного характеру стають поштовхом для росту інфляції в Україні. Рушійною силою інфляційних процесів в Україні була і є ціла низка причин, які суттєво дискредитують сам факт зростання обсягу грошової маси. До них ми відносимо:

- недостатність внутрішнього виробництва;
- наявність структурних перекосів у сфері виробництва і обігу;
- незбалансованість попиту та пропозиції на грошовому ринку;
- неефективність державного фінансового і митного контролю;
- порушення існуючих господарських зв'язків;
- спекулятивні коливання цін на зовнішніх товарних та валютних ринках;
- девальвація гривні, а також імпорту інфляції, що обумовлено неприпустимо великим рівнем доларизації вітчизняної економіки;
- економічно та соціально невиправдане зростання державних витрат;

- постійно зростаючі витрати суб'єктів господарювання на корупцію, що призводить до завищення вартості їх товарів та послуг;
- не виправдане збільшення кількості та розмірів тарифів природних монополій;
- спекулятивну складову зростання цін на товари першочергового вжитку.

Таким чином, громадяни обкладаються додатковим, невидимим “податком”. Об'єктивним фактором появи інфляційних процесів є не надмірність грошової, а недостача товарної маси. Стиснення грошової маси призводить не до пропорційного зменшення цін, а до зменшення обсягів виробництва, недостачі товарів. І як наслідок – до інфляції. Вирішення ж проблеми інфляції передбачає, перш за все, запровадження системи заходів на основі дотримання правила переваги зростання виробництва товарів над збільшенням та використанням грошової маси, регулювання доходів. Цього неможливо досягти без дотримання політики раціонального та справедливого перерозподілу суспільного продукту і національного доходу між сферами відтворення та галузями національної економіки, між групами населення, що має повністю здійснюватися державною виконавчою владою за умов наявності можливостей напряду координувати роботу органу банківського регулювання – тобто Національного банку.

Поряд із рівнем монетизації економіки, важливо дати оцінку також якості грошей в економіці, котра впливає на ступінь їх достатності. Залежно від зниження ступеня ліквідності, фінансові активи групують у різні грошові агрегати М0, М1, М2 та М3. Грошовий агрегат М0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями; грошовий агрегат М1 – грошовий агрегат М0 та переказні депозити в національній валюті; грошовий агрегат М2 – грошовий агрегат М1 та переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити; грошовий агрегат М3 – грошовий агрегат М2 та цінні папери, крім акцій.

Готівкові кошти складаються з готівки та грошей на рахунках до запитання фізичних та юридичних осіб. Готівка – це гроші, що утворюють оборотну касу домогосподарств, гроші, призначені головним чином для угод. Гроші на рахунках до запитання фізичних осіб призначені також для переведення в готівку та перетворення в оборотну касу населення. Поточні й розрахункові рахунки підприємств використовуються для поточних платежів фірм, це їхні оборотні кошти в грошовій формі. Оскільки разом ці три складові забезпечують транзакційний попит на гроші, виконуючи функцію коштів обігу, саме ці активи безпосередньо пов'язані з рівнем інфляції в країні. По суті це “неробочі активи”, гроші сфери обігу, чим їх більше при незмінній товарній масі, тим вище інфляційний тиск у короткостроковій перспективі.

Гроші на депозитних рахунках підприємств і на термінових рахунках населення мають іншу природу. Як правило, ці гроші мають інвестиційне призначення. Саме з них банки видають середньострокові та довгострокові кредити, кредити для розвитку. Ці гроші в реальному секторі економіки створюють додану вартість, вірніше, обслуговують її створення, тому їх можна називати “працюючими грошима”. Структура грошової маси в економіці пов'язана зі структурою банківських пасивів, а структура банківських пасивів визначає структуру банківських активів, це і є якість грошей

в економіці. Якщо в банківській системі відсутні “довгі ресурси”, то її діяльність буде орієнтована, в найкращому разі, на обслуговування потреби економіки в оборотних коштах, в гіршому – на спекуляцію на фінансових (фондових, валютних) ринках.

Таким чином, структура грошової маси дозволяє оцінити частку трансакційних грошей і частку інвестиційних грошей в економіці. Перші “роблять” інфляцію, другі “створюють” додану вартість, тобто економічне зростання. У той же час ці дві складові грошової маси взаємопов’язані між собою. Створена “інвестиційними грошима” додана вартість реалізується в секторі торгівлі, що обслуговується “трансакційними грошима”.

Показником, що відображає якість грошей в економіці, є частка готівки в грошовому агрегаті M2. Частка готівкових коштів у загальному обсязі грошової маси України зображена на рис. 3.3 (обчислено за офіційними даними НБУ).

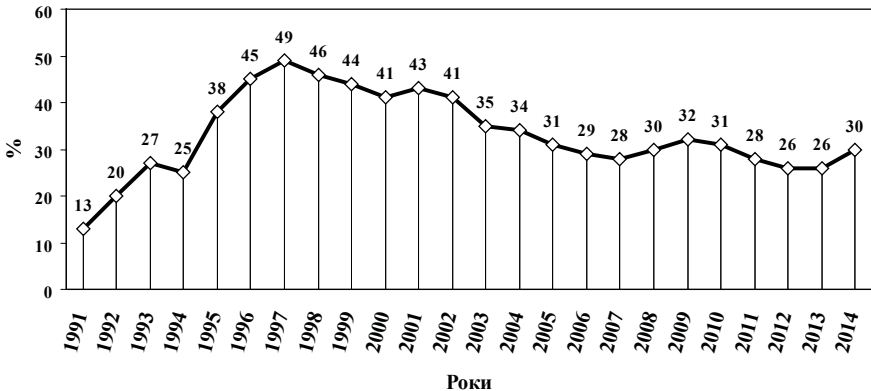

Рис. 3.3. Питома вага готівкових коштів в обороті (M0) у складі грошової маси (M2) за період 1991–2014 рр.

Чим більш розвинута економіка країни, тим менше частка готівки в обороті. В Україні за період з 1991 по 1997 рр. питома вага готівкових коштів зростає з 13 до 49 %, що одночасно супроводжувалося занепадом вітчизняної економіки за цей період. До чинників, які сприяли такому зростанню відноситься низький рівень системи безготівкових розрахунків, незадовільний фінансовий стан вітчизняних підприємств, розгул тіньової економіки та велика інфляція.

Починаючи з 1998 р. частка готівкових коштів повільно зменшується і досягла у 2007 р. рівня 28 %. За період кризи 2008–2009 рр. вона знову зростає і становила на кінець 2009 року 32 %. Протягом періоду 2010–2013 рр. даний показник мав тенденцію до зниження і досяг позначки 26 %. У 2014 р. питома вага готівкових коштів знову збільшилася і досягла рівня кризового 2008 р. – 30 %.

Порівнюючи вітчизняний показник частки готівкових коштів у грошовій масі з цим показником розвинутих країн та країн, що розвиваються, можна засвідчити, що він також, як і значення рівня монетизації, відрізняється від них у разі не на користь України. Так, питома вага готівкових коштів у грошовій масі США не перевищує 10 %, у Європейському союзі він знаходиться на рівні 9 %, Китай – 6 %, Великобританії – 4 % [286].

Наступним після рівня монетизації та структури грошової маси параметром, що характеризує достатність грошей в економіці, є грошовий мультиплікатор. Він розраховується як відношення грошового агрегату М2 до грошової бази. Грошова база представляє собою сукупність зобов'язань НБУ в національній валюті, що забезпечують зростання грошових агрегатів та кредитування економіки; є показником бази фінансування, яка є основою для формування грошових агрегатів, а не самим грошовим агрегатом; включає готівкові кошти, випущені в обіг Національним банком, і переказні депозити в національній валюті в НБУ.

Ефективність управління грошовою базою для грошово-кредитної системи в цілому визначається саме величиною грошового мультиплікатора. Розмір останнього перебуває в зворотній залежності від частки резервів (як обов'язкових, так і добровільних) у депозитах банківської системи і коефіцієнта відношення готівки до депозитів, що залежить від вподобань клієнтів банків. Величина грошового мультиплікатора залежить від норми резервування й норми депонування. Тобто, чим вищими є норми резервування, тим більша частка резервів, яку банки не видають у кредит, і чим вище частка готівки, що зберігає населення на руках, не вкладаючи її на банківські рахунки, тим величина мультиплікатора є меншою.

Ефект мультиплікатора виникає тому, що резерви, які втрачають окремі банки, надаючи позики, не втрачає банківський сектор загалом. Внаслідок цього він спроможний створювати кредитні гроші в розмірах, значно більших за його надлишкові резерви. Але така спроможність банківської системи не є безмежною. Вона обмежується, зокрема, необхідністю формування комерційними банками обов'язкових резервів, величина яких визначається резервною нормою, що регулюється в законодавчому порядку.

На рис. 3.4 представлено величину грошового мультиплікатора (обчислено за офіційними даними НБУ). Найбільшого значення грошового мультиплікатора, в розмірі 4,2, НБУ дотримувався на початковому етапі свого становлення. З 1993 р. відбулося різке зменшення цього показника до 1,8. З 1994 по 2002 рік грошовий мультиплікатор тримався в межах діапазону 1,8–2,1. За період з 2003 р. і до тепер рівень грошового мультиплікатора коливається в межах діапазону 2,3–3,0. У 2012 та 2013 рр. цей показник досягав свого максимального значення – 3,0. І все ж таки, досягти навіть свого початкового значення 1992 р. за майже чверть століття Національному банку так і не вдалося.

Здійснюючи управління механізмом мультиплікації, НБУ розширює або звужує емісійні можливості комерційних банків. Під грошовою мультиплікацією розуміється процес емісії грошових коштів учасниками госпо-

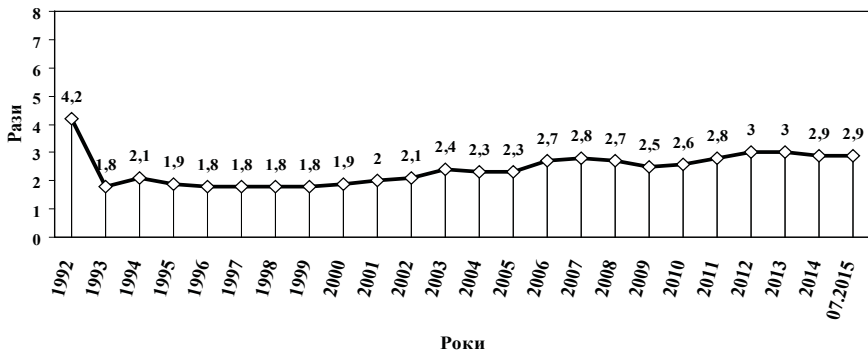

Рис. 3.4. Грошовий мультиплікатор за період з 1992 р. по липень 2015 р.

дарчого процесу при зростанні грошової бази (грошей НБУ) на одну грошову одиницю. Одним із чинників розвинутої економіки є високе значення грошового мультиплікатора, котрий варіює в межах від 5 (наприклад, США) до 8 (наприклад, Японія).

Зміни мультиплікатора зумовлюються як у результаті прямого впливу НБУ (норма обов'язкових резервів, облікова ставка процента), так і за рахунок інших факторів, котрі в більшій чи меншій мірі залежать від Національного банку опосередковано (стан довіри до банків, ринкова процентна ставка, процентна ставка за депозитами до запитання, тінізація підприємницької діяльності).

Ніщо, крім одного – єдиного грамотного підрахунку і планування розміру грошової маси з боку уряду та НБУ, не піджене розмір грошової маси до потреб економіки. Саме це може стати запорукою ефективного протистояння вітчизняної економіки жорстким викликам глобалізації. Такий механізм установлення розміру грошової маси не зможе, звичайно, ліквідувати галузеві перекося та прагнення економічних суб'єктів до перевиробництва, але найменше зможе більш якісно відстежувати обсяг грошової маси та впливати на неї з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, підтримання певних стратегічних галузей. Уже зараз, з урахуванням можливої реалізації в Україні великого переліку внутрішніх інноваційних проектів, спрямованих на підвищення продуктивності промисловості та сільського господарства, запровадження “зеленої енергетики” тощо, рівень монетизації можна було б за 3 – 5 років збільшити до 100 %. І це – без зростання споживчих цін та нарощення зовнішнього державного боргу.

Як показали розрахунки та аналітичне обґрунтування, важливим завданням діяльності НБУ є зменшення питомої ваги готівкових коштів у структурі грошової маси та доведення її частки до рівня 10 – 12 %. Крім цього, актуальною стає потреба підвищення ефективності управління грошовою базою, тому що крім підвищення її рівня до необхідних потреб економіки розмірів, можливе здійснення одночасного зростання грошового мультиплікатора.

Таким чином, аналіз забезпеченості грошима української економіки засвідчив втрату достатніх умов поповнення грошей в обігу для задоволення основних господарських процесів суспільства, що мала Україна на етапі становлення своєї державності, подальший провал та занадто повільне її зростання. Відновити колишні позиції щодо нарощення оптимальної кількості та якості грошової маси за усю історію функціонування Національного банку так і не вдалося. Оптимальним для вітчизняної економіки має бути такий обсяг грошей, котрий зможе забезпечити для української держави можливість, перш за все, задіяти увесь ресурсний потенціал нашої країни (трудовий, природний, матеріальний тощо), здійснити структурну модернізацію економіки, реалізувати модель, за якої на постійній основі міг би відбуватися процес відновлення продуктивних сил та виробничих відносин.

3.5. Оцінювання засад реалізації емісійної функції Національного банку України

Як вже вказувалося, зміна обсягу грошової маси та темпів її приросту впливає на важливі економічні показники, а це віддзеркалюється на досягненні основних цілей розвитку національної економіки. Соціально-економічне зростання, високий рівень зайнятості населення, стабільність цін, збалансованість платіжного балансу – всі ці питання прямо або опосередковано пов'язані зі змінами сукупної пропозиції грошей і темпів приросту грошової маси. Тому, оптимальні обсяги й темпи приросту грошової маси визначаються як показники, які можуть сприяти досягненню цих цілей. Прагнучи знизити інфляцію, НБУ постійно недооцінює цільовий рівень приросту грошової маси, занижуючи його розмір в півтора-два рази стосовно реального попиту на гроші. Ця системна помилка тягне недомонетизацію української економіки, що призводить до штучного стримування інвестиційної активності та уповільнення соціально-економічного зростання України. У зв'язку із цим, досить важливим є дослідження засад і тенденцій грошової емісії в Україні.

Цікавим є те, що у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради у 2012 р. відмічалось, що стабілізація грошово-кредитної сфери вимагає удосконалення структури емісійного механізму в напрямі посилення стимулюючої ролі каналу рефінансування та недопущення монетизації дефіциту бюджету. Наголошується, що необхідно підвищувати рівень монетизації та насичення економіки кредитами для задоволення грошового попиту з боку реального сектора економіки. Це повинно супроводжуватися забезпеченням валютної стабільності на основі відмови від використання штучної прив'язки гривні до долара США як антиінфляційного заходу і переходу до формування гнучкої динаміки валютного курсу в межах валютного коридору [365, с. 59–60]. Але нажаль, проблеми відносно вдосконалення шляхів емісії гривні та встановлення валютного курсу залишаються невирішеними.

Як слушно зазначає Я. Белінська, “досвід як численних помилок, так і здобутків у формуванні і реалізації валютно-курсової політики, потребує

аналізу й усвідомлення, без чого неможливе визначення шляхів і подальшого удосконалення у відповідності до сучасних тенденцій розвитку економіки України” [41, с. 150]. Саме валютно-курсова політика нерозривно пов'язана із емісійним механізмом країни. Від ступеня та форм такого зв'язку можуть залежати можливості країни щодо соціально-економічної відбудови.

За результатами досліджень Ф. Журавки [130, с. 311], визначена така нова проблема для незалежної України, як управління золотовалютними резервами, котрі за визначенням науковця, перш за все, призначені для прямого та непрямого регулювання платіжного дисбалансу шляхом проведення валютних інтервенцій та (або) інших цілей.

Монополія на емісію готівки належить НБУ. Раніше, в умовах адміністративно-розподільчої системи, величина емісії була об'єктом директивного планування державою і у жодному разі не могла ні збільшуватися, ні зменшуватися. В умовах ринкової економіки директивного планування не існує, однак центральні банки прогнозують розмір передбачуваної емісії, використовуючи прогнози касових оборотів комерційних банків і власні аналітичні матеріали. При цьому важливо не тільки встановити оптимальну прогнозовану величину емісії, але і врахувати її розподіл за галузями економіки, за окремими регіонами країни.

Безготівкову емісію здійснює в основному центральний банк. Комерційні банки, як правило, можуть лише перерозподіляти створені центральним банком безготівкові гроші. Здатність комерційного банку створювати нові безготівкові гроші, обмежена обсягом наявних у нього коштів на кореспондентському рахунку в центральному банку. Але, якщо борг за кредитом позичальника виникає в середині самого комерційного банку, то емітуючи нові кредитні гроші, він практично обходить це обмеження. НБУ міг би мати монополію на безготівкову емісію тільки в тому випадку, коли б норма обов'язкового резервування рівнялася 100 %. Таким чином, коли діє часткове резервне забезпечення, комерційні банки можуть створювати безготівкові гроші, обсяг яких перевищує первісний приріст їхніх кредитних ресурсів. У той же час, якщо центральний банк не буде надавати комерційним банкам додаткові кошти для підтримки обороту готівки і збільшення обсягів кредитування, емісію комерційних банків буде сильно обмежено або припинено зовсім. Таким чином, основою емісії грошей, і в першу чергу безготівкової, є збільшення грошової бази НБУ.

Теоретично, НБУ може збільшити обсяг грошової бази шляхом надання кредитів комерційним банкам, купівлі цінних паперів українського уряду, придбання іноземної валюти і боргових зобов'язань інших країн.

Як видно з даних додатку Д, якщо у 2000 р. більша питома вага в структурі активів НБУ належала таким статтям, як кредити та цінні папери резидентів, то з кожним наступним роком обсяги коштів, вкладених в іноземну валюту, депозити та цінні папери нерезидентів зростають і станом на 31.12.2005 р. досягли свого піку та склали 80 % від усіх активів. Більшість із цих статей активів належить до складових офіційних резервних активів (міжнародних або золотовалютних резервів). У 2009, 2010 і 2011 рр. частка коштів, вкладених у цінні папери нерезидентів та в іноземну валюту становить 58, 65 і 59 % відповідно.

Таким чином, баланс НБУ свідчить, що за період з 2005 р. по 2010 р. зростання зобов'язань НБУ, а саме розширення грошової бази, відбувалося, як правило, за рахунок покупки іноземної валюти та цінних паперів нерезидентів.

Починаючи з 2011 р. намітилася тенденція до скорочення частки коштів та депозитів в іноземній валюті до загальної суми активів НБУ, яка майже з 29 % на кінець 2010 р. зменшилася до 3 % на кінець 2014 р., тобто за чотири роки відбулося зменшення майже в десять разів. Залишки частки цінних паперів нерезидентів за період 2011–2014 рр. зменшилися майже з 36 % до 15 %, більш ніж вдвічі. Одночасно із суттєвим скороченням коштів та депозитів в іноземній валюті та банківських металах, а також зменшенням обсягу коштів НБУ, вкладених у цінні папери нерезидентів, відбувається нарощення величини такої статті, як цінні папери в Україні, котра на кінець 2014 р. досягла 331 млрд грн, у т. ч. урядові ОВДП складала 318 млрд грн. Питома вага вартості цінних паперів України за 2011–2014 рр. зросла більше ніж вчетверо або на 44 %. Таким чином, за 2011–2014 рр. Національний банк, витрачаючи іноземну валюту на підтримку курсу гривні, намагався нарощувати розмір банкнот та монет в обігу за рахунок купівлі цінних паперів сектору державного управління.

Зміну структури активів НБУ, починаючи з 2011 р. можна оцінювати з різних сторін. Усе залежить, яка кінцева очікувана мета таких дій як для уряду, так і для НБУ. Якщо, кошти, емітовані НБУ через купівлю облігацій уряду України, спрямовувалися б на посилення вітчизняного господарства шляхом реалізації певних державних програм з підтримання пріоритетних галузей економіки, відкриття нових високотехнологічних, стратегічно важливих підприємств, то це виправдані дії НБУ та Уряду. Але, якщо кошти все рівно “мігрують” з країни підтримуючи інші економіки (погашення зовнішніх боргів сектора загального державного управління, оплату сумнівних контрактів з офшорними компаніями, закупівля іноземних товарів та послуг не виробничого призначення тощо) або йдуть на реалізацію рейдерства, спрямованого на перспективні, високоприбуткові, діючі в Україні підприємства, то це ніяк не виправдано, а й навіть злочинно.

На підставі офіційної статистики НБУ, на рис. 3.5 зображено існуючий взаємозв'язок між формуванням офіційних резервних активів НБУ, тобто міжнародних (золотовалютних) резервів, та сукупності його зобов'язань в національній валюті, що забезпечують зростання грошових агрегатів та кредитування економіки – це грошової бази. Як вже вказувалося, грошова база є показником бази фінансування, котра виступає основою для формування грошових агрегатів. Вона включає готівкові кошти, випущені в обіг Національним банком України, і переказні депозити в національній валюті в Національному банку України.

З 2005 р. спостерігається різке нарощування величини міжнародних резервів, що стало основним каналом емісії грошової маси в Україні. Станом на кінець серпня 2011 р. обсяг міжнародних резервів НБУ становив максимального значення за усю історію свого існування – 38,2 млн дол. США. Починаючи з вересня 2011 р., НБУ активно використовував міжнародні резерви для

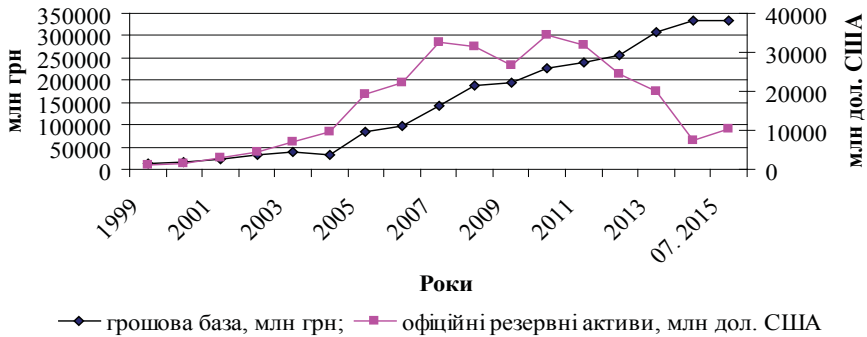

Рис. 3.5. Динаміка офіційних резервів активів НБУ та грошової бази з 1999 р. по липень 2015 рр.

штучної підтримки стабільного курсу гривні. Свого мінімального значення загальний обсяг міжнародних резервів досяг у лютому 2015 р. – 5,6 млн дол. США. Таким чином, обсяг міжнародних резервів скоротився майже у сім разів. Паралельно із цим відбувається нарощення обсягу вартості ОВДП, які знаходяться у власності НБУ. За вересень 2011 р. – лютий 2015 р. їх сума зросла з 73 млрд грн до 339 млрд грн.

Порівняння значень умовного курсу, розрахованого нами як відношення грошової бази до офіційних резервних активів, з офіційним курсом гривні до долара США виявило, що за період 1999–2003 рр. він перевищував офіційний курс гривні НБУ, що свідчить про відсутність жорсткої прив'язки розміру міжнародних резервів НБУ до формування валютного курсу. Після різкого скорочення грошової бази при одночасному зростанні розміру міжнародних резервів у 2004 р., починаючи з 2005 р. відбувається цілеспрямоване зростання міжнародних резервів під збільшення грошової бази. При цьому, можна спостерігати як НБУ дотримується правила про не перевищення умовного курсу над офіційним валютним курсом НБУ (див. табл. 3.12).

За таких обставин, на підставі наведених даних, можна стверджувати, що за період 2005–2011 рр. в Україні функціонував такий тип формування резервів та здійснення емісії гривні, як валютне правління (англ. *currency board* – “валютна рада”, “валютний комітет”, “валютна палата”). За умов даного режиму вся грошова база в країні покривається офіційними резервними активами НБУ. Більш того, НБУ дотримується правила зниження умовного курсу по відношенню до офіційного курсу гривні до долара США (див. рис. 3.6), середнє значення котрого за 2005–2011 рр. дорівнювало 0,84. Це пояснюється прагненням НБУ мати певну ступінь свободи та резерву часу для підтримання валютного курсу під час різкого зростання попиту на валюту на ринку, як це, наприклад, відбувалося в певні місяці 2008, 2009 рр. У 2015 р. знову намітилася тенденція до прив'язки емісії гривні до обсягів міжнародних резервів.

Таблиця 3.12

Залежність валютного курсу від зростання офіційних резервних активів НБУ за період з 1999 по липень 2015 рр. *

Рік	Грошова база, млн грн	Офіційні резервні активи млн дол. США	Умовний курс (відношення грошової бази до офіційних резервних активів)	Офіційний курс гривні до долара США, грн за дол. США	Відношення умовного курсу до офіційного курсу гривні до долара США
1999	11988	1094	11,0	5,2	2,10
2000	16760	1475	11,4	5,0	2,26
2001	23005	3090	7,4	4,8	1,55
2002	30808	4417	7,0	5,0	1,39
2003	40089	6937	5,8	5,3	1,08
2004	33783	9525	3,5	5,3	0,67
2005	82760	19391	4,3	5,1	0,83
2006	97214	22358	4,3	5,1	0,86
2007	141901	32479	4,4	5,1	0,87
2008	186671	31543	5,9	7,7	0,77
2009	194965	26505	7,4	8,0	0,92
2010	225692	34576	6,5	8,0	0,82
2011	239885	31795	7,5	8,0	0,94
2012	255283	24 546	10,4	8,0	1,30
2013	307139	20146	15,2	8,0	1,91
2014	333194	7533	44,2	15,8	2,81
07.2015	332327	10375	32,0	21,6	1,48

* Джерело: побудовано за даними НБУ.

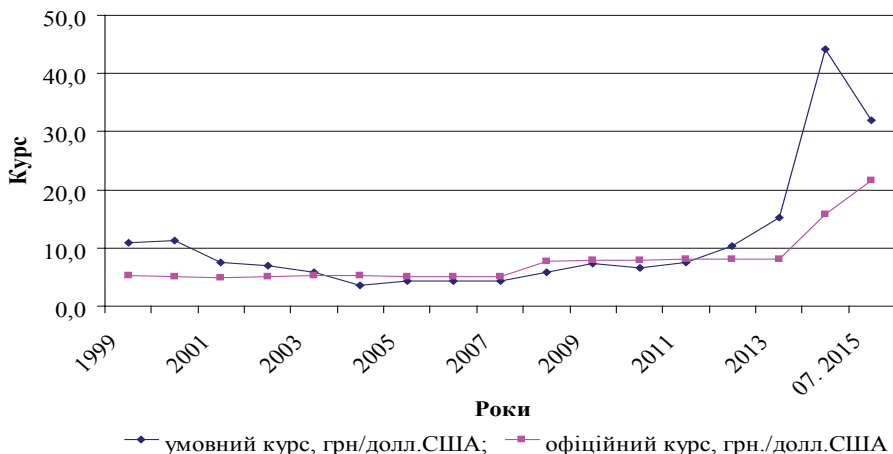

Рис. 3.6. Динаміка відношення умовного та офіційного курсу гривні до дол. США з 1999 по липень 2015 рр.

Виникнення валютного правління пов'язане з діяльністю колоніальної влади британської імперії у позаминулому сторіччі. Нові території означали для Великобританії нові ринки сировини і нові об'єкти інвестицій. У XIX ст. зароджується так зване валютне правління – режим грошово-кредитної політики, в умовах якої колонії були зобов'язані підтримувати фіксований обмінний курс національної валюти до валюти метрополії на основі підтримки балансу між накопиченими резервами валюти, цінними паперами Великобританії та національними грошима колоніальної країни. Також валютним правлінням називався грошово-кредитний орган, що забезпечував реалізацію такої політики [303, с. 69–112].

Мережа валютних правлінь слугувала опорою британському фінансовому сектору. По-перше, резерви валютних правлінь склалися зі стерлінгових активів. Колонії демонстрували стійкий попит на боргові зобов'язання Великобританії і її домініонів. У результаті державні витрати покривалися за рахунок підконтрольних територій. По-друге, за допомогою фіксації обмінного курсу регулювалося співвідношення цін між метрополією і колоніями. Вибираючи рівень фіксації валютного курсу, метрополія визначала ціну на колоніальну сировину. По-третє, валютні правління не виконували функцію кредитора останньої інстанції. На відміну від розвинених країн, де роль кредитора останньої інстанції виконував центральний банк або банківські коаліції, здійснювати підтримку місцевим колоніальним банкам не було кому. В результаті іноземні банки одержували значні переваги на фінансовому ринку колоній.

Після Другої світової війни більшість новостворених держав постколониального періоду відійшли від застосування валютного правління, заснували власні центральні банки, котрі отримали можливість самостійно визначати обсяг емісії грошової маси та встановлення валютних курсів в залежності від потреб національної економіки. Однак, починаючи з 1990-х рр., досвід фінансового контролю колоніальних територій знову знадобився.

У країнах, що розвиваються, і державах з перехідною економікою починає активно використовуватися валютне правління. Органом, котрий забезпечує контроль над центральними банками таких країн виступає вже така наднаціональна установа з регулювання валютно-фінансової сфери, як МВФ, вирішальна частина голосів у якому належить США і розвиненим країнам Європи.

Відповідно до класифікації МВФ режимів валютних курсів від 2009 р. [12], валютне правління відноситься до режимів фіксованої прив'язки й характеризується обмеженнями на емісію національної валюти, обсяг котрої повністю або частково прив'язують до міжнародних резервів країни. Можливості здійснювати самостійну дискреційну політику у таких центральних банків є обмеженими. Центральні банки у багатьох країнах та МВФ офіційно, як правило, не визнають використання ними валютного правління, хоча насправді, діють за його правилами. Це стосується й НБУ.

Режим емісії гривні забезпечується НБУ лише в обсязі, рівному збільшенню міжнародних резервів. Виходить, не обсяг внутрішнього ринку, а тільки обсяг експорту (тобто реалізація товарів і послуг на світовому рин-

ку, як правило, за долар), можливе збільшення зовнішньої заборгованості та приватизація забезпечують зростання золотовалютних резервів НБУ, що санкціонує емісію в розмірі, еквівалентному розміру міжнародних резервів країни. Схематичне зображення функціонування валютного правління зображено на рис. 3.7.

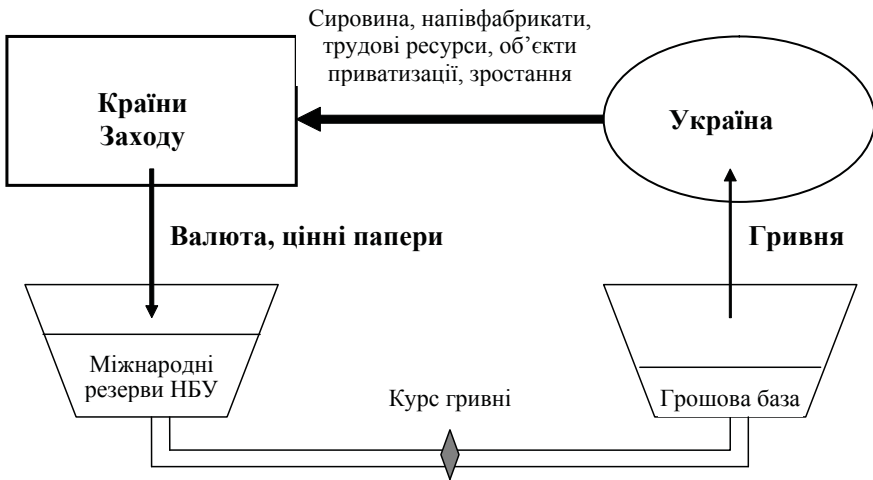

Рис. 3.7. Схема реалізації валютного правління

Відповідно до недавніх досліджень закордонних вчених [491; 495; 505], режими фіксованої прив'язки обмінного курсу, у тому числі й валютне правління, дозволяють країнам, ринки яких формуються, у короткостроковому періоді досягти стабілізації стану внутрішнього фінансового ринку, але в середньостроковій перспективі їхні центральні банки не можуть ефективно впливати на інфляцію, економічне зростання та зайнятість. Крім цього, для країн з валютним правлінням характерні більш тривалі валютні та фінансові кризи, а також затяжні процеси посткризового соціально-економічного відновлення.

Яким же чином центральні банки виправдовують використання валютного правління? Перш за все, режим вільного плавання не дозволяє центральним банкам країн з ринком, що формується, ефективно управляти валютними ризиками і згладжувати вплив зовнішніх шоків на національну економіку і добробут населення. Коли національна валюта знецінюється, влада стурбована можливим імпортом інфляції, погіршенням стану платіжного балансу, впливом девальвації на фінансовий стан позичальників, що залучили фінансування в іноземній валюті, а також подорожчанням обслуговування державного й корпоративного боргу. Але якщо національна валюта зміцнюється, то знижується конкурентоспроможність національного експорту, погіршується сальдо зовнішньоторговельного балансу, росте приплив у країну іноземного капіталу і підвищується валютне боргове навантаження корпоративного сектора. В

умовах вузького або неефективного внутрішнього фінансового ринку, обмеженості наявних у розпорядженні центрального банку монетарних інструментів йому складно протистояти вищевказаним негативним тенденціям.

Таким чином, першопричиною небажання перейти від валютного правління на більш прогресивні режими, наприклад, на певний вид проміжного чи плаваючого режиму, є страх перед, начебто, ще більш руйнівною для економіки силою, чим є само по собі валютне правління – це зовнішні потрясіння. Отже, коло замикається.

Звичайно, валютне правління пригноблює економіку країни. У той же час, воно дає можливість державній владі деяким чином “контролювати”, в часі згладжувати наслідки неминучих криз для країни, певним чином регулюючи час їх виникнення, залежно від хронології майбутніх виборів (президентських, парламентських тощо). За рахунок того, що валютне правління забезпечує “оптимальний” курс для розрахунків за експортовану сировинну, даний режим задовольняє також місцевих олігархів, які збагачуючись на розпродажі природних ресурсів країни, отримують можливість стабільно займати своє місце на світовому ринку, ефективно залучатися до світової торговельної конкуренції.

Як свідчить історія, і в XIX ст. напередодні впровадження Великобританією режиму валютного правління у своїх колоніях, щоб обґрунтувати доцільність такого заходу, штучним чином створювалися кризи, пов’язані, наприклад, з різким падінням цін на експортований товар, що тягло країну-колонію до фінансової кризи. Так було у 1848 р., коли в одній з найбільш розвинених британських колоній, де існувала вільна банківська діяльність, – на острові Маврикій – у результаті падіння цін на цукор (основний експортний товар країни) трапилася фінансова криза. У відповідь на неї колоніальний уряд погоджується на впровадження першого у світі валютного правління, якому передавалися виключні права грошової емісії. Після цього застосування валютного правління стає нормою для інших британських колоній. Використання кризи як способу нав’язування валютного правління у своїх колоніях і надалі впроваджувалося Великобританією у деяких не надто покірних країнах.

Спробуємо систематизувати основні вади функціонування валютного правління для економіки України (див. рис. 3.8). Валютне правління для країни, де використовується даний режим, забезпечує для національної економіки “ковпак відсталості”. Принцип його руйнівного функціонування для української економіки заснований на впливі трьох основних складових:

– сеньйораж залишається тій країні, валюта та цінні папери якої поповнили міжнародні резерви України і на величину яких НБУ розширив грошову базу;

– жорстка обмеженість впливу на розвиток економіки країни;

– програмування економіки країни на очікування фінансових криз, котрі можуть у будь який момент перекидатися від центрів глобалізації на периферію, до якої належить і Україна, що, зрештою обертається для країни зростанням зовнішньої заборгованості.

Секрет економічної гегемонії певних країн Заходу полягає не лише в особливій продуктивності їхніх економік чи в досконалості політичної системи, а й у масштабному виробництві грошей і фінансових капіталів, що обмінюються на товари і ресурси країн з перехідною економікою, чи країн, що розвиваються. У розвинених країнах, де центральні банки створюють гроші через покупку національних боргових зобов'язань або пряме кредитування своїх національних банківських секторів, перша транзакція, якщо вона стосується боргових зобов'язань, здійснюється винятково з контрагентами-

резидентами, для того щоб “сеньйораж” залишився всередині країни. Якщо ж емісія здійснюється з нерезидентами, то лише в обмін на реальні ресурси. Розуміючи, що створення грошей є одним із головних факторів, які забезпечують ефективність національних економік, і що найважливіша фаза створення грошей – це перша транзакція, центральні банки тих країн, що мають в цьому світі право першої емісії, старанно стежать за тим, щоб вона забезпечувала збереження емісійного доходу саме в середині країни.

У країнах, що “заробляють” гроші через покупку іноземної валюти, складається принципово інша ситуація. Оскільки першою транзакцією під час випуску грошей є покупка центральними банками іноземної валюти, то сеньйораж, що виникає при цьому, йде на користь країн, валюта яких викупується. Отже, сеньйораж можна отримати тільки один раз, і здобуває його країна, що здійснює першу транзакцію. За цих умов, щоб запустити в українську економіку гривню, вітчизняна економіка має заплатити країнам, з валюти чи цінних паперів яких сформовані міжнародні резерви НБУ. Починаючи з року початку функціонування валютного режиму в Україні (2005 рік), країна фактично вже заплатила “данину” у розмірі майже 34 млрд дол. США (див. табл. 3.13), а у середньому за рік ця плата склала близько 5 млрд дол. США, що у середньому в три рази більше ніж витрачалося державою на оборону, у чотири рази більше витрат на охорону здоров'я і в 15 разів більше ніж держава витрачала на охорону навколишнього природного середовища.

Одним із важливих факторів, які визначають успіх у міждержавній конкуренції, є так звана доброякісність грошей. Суттєвими ознаками, що обумовлюють її ступінь, є первинність та вторинність грошей. Перевагу мають країни, що дотують свої економіки дешевими, первинними грошима. Спроба конкурувати з такими країнами за допомогою вторинних грошей – безглузда і небезпечна, оскільки прирікає країни, що здійснюють таку спробу, на по-

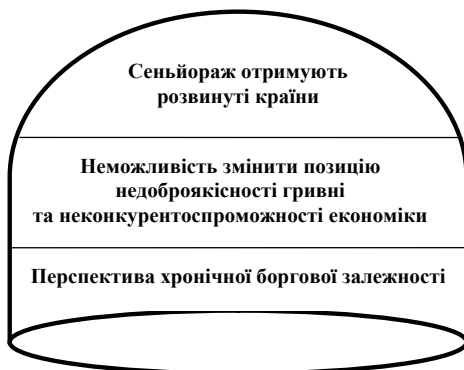

Рис. 3.8. Національна економіка України під “ковпаком відсталості” валютного правління

Таблиця 3.13

Розрахунок прямих втрат України від режиму валютного правління

<i>Рік</i>	<i>Абсолютний приріст грошової бази, млн грн</i>	<i>Офіційний курс гривні до долара США, грн за дол. США</i>	<i>Умовна оцінка втрат, млн дол. США</i>
2005	48 977	5,1247	9557
2006	14 454	5,05	2862
2007	44 687	5,05	8849
2008	44 770	7,7	5814
2009	8294	7,985	1039
2010	30 727	7,9617	3859
2011	14 193	7,9898	1776
Разом	206 102	x	33 757

разку від економічного перевантаження. За усіх інших рівних умов, економіки таких країн (а згодом і самі країни) стають неконкурентоспроможними.

Єдиним шляхом відбудови української економіки є системна, масштабна підтримка дешевими та довгостроковими грошима пріоритетних галузей економіки, інноваційних проектів, що слід здійснювати лише первинними грошима. Чим нижча “собівартість” грошей, тим вища конкурентоспроможність національної економіки і, відповідно, держави [192, с. 147–148].

Під час субсидування економіки грошима, створеними на основі режиму валютного правління, коли чим більше утворюється грошової маси, тим більше “данини” у формі емісійного доходу доводиться платити конкурентам, системне надання допомоги вітчизняним суб’єктам підприємництва та є не тільки безглуздом, але й самогубним.

В умовах дії режиму валютного правління, НБУ втратив можливість впливати на розвиток економіки країни та ефективного протистояння фінансовим кризам. НБУ не в змозі кредитувати вітчизняні банки, а ті, відповідно, – підприємства реального сектора економіки. Як зазначають Д. Голубовский та А. Отирба, центральний банк за такої ситуації більше скидається на звичайний “пункт обміну валют”, котрий працює не на внутрішню економіку своїх країн, а на економіку тих країн, валютами та цінними паперами яких поповнюються його міжнародні резерви [85]. Фактично НБУ підтримує західну економіку та придушує власну, відводячи країні роль напівколонії.

Збільшення грошової бази країнами Заходу інтенсифікує процес утворення фінансових капіталів, що, у свою чергу, стимулює інвестиційну діяльність і економічне зростання у цих країнах, зміцнює їх фінансовий ринок. Чим сильнішим стає фінансовий ринок, тим більше реальних ресурсів він підкоряє собі, стаючи ще сильнішим. Так, країни Заходу, фінансові системи яких досягли високого рівня розвитку, можуть підкорити країни, що володіють значними реальними багатствами, але не володіють фінансовими ресурсами, при цьому їхні багатства стають додатковим забезпеченням валют, що емітують фінансово сильні країни.

В умовах фінансових криз України пропонується витратити на боротьбу з ними свої міжнародні резерви, у результаті чого валюта успішно адсорбу-

ється своїми емітентами, як це спостерігалось в Україні у 2012–2014 рр. А щоб було що протиставити очікуваній кризі, країни, що належать до периферії фінансової глобалізації, у тому числі й Україна, у періоди перепочинків між кризами усю свою “економічну міць” зводять до єдиного – нагромадження валюти, що по всій видимості, знову буде мати свого застосування. Така економічна політика разуче нагадує ситуацію, коли людина, котра має пережити холодну зиму, замість того щоб спрямувати свої зусилля на побудову для себе теплого капітального житла, увесь час збирає дрова і планує спасатися від холоду, накопиченням їх та “обігріваячись” ними взимку під відкритим небом. Так і Україна, замість вдосконалення національної економіки, увесь час перебуває в очікуванні чергової кризи та, більш того, готується пережити її засобом виснаження власної економічної міцності та фінансуючи інші економіки. За таких умов можливість досягнення довгострокових цілей соціально-економічного розвитку для України виглядає дуже ілюзорно.

Якщо в країні починають виснажуватися резерви для боротьби із кризою, як, наприклад, це було у 2008-2009 рр., то їй пропонується поповнити свої резерви за рахунок росту зовнішньої заборгованості. Таким чином країна опиняється “в боргах як у шовках”. В остаточному підсумку, момент істини настає тоді, коли країні відмовляють у новій грошовій “допомозі” та пропонують їй розраховуватися своїми реальними багатствами. Наочним прикладом для нас служить досвід таких країн, як Аргентина, Греція тощо. Так, Греції у якості розрахунків за боргами пропонується розплатуватися своєю територією (островами), державними підприємствами, портами, автомагістралями, привабливими об’єктами соціальної інфраструктури.

Таким чином, за вимогами режиму валютного правління, зменшення обсягів міжнародних резервів країни призводить до того, що центральний банк вимушений коригувати валютний курс у бік його збільшення, що за сучасних умов має вкрай негативні наслідки щодо соціально-економічного стану країни. Альтернативою таких дій може бути також і проведення нових запозичень шляхом відкриття додаткової кредитної лінії у МВФ, вирішення питання поповнення міжнародних резервів країни за рахунок кредитів МВФ.

В умовах України, здійснювалося одночасне використання обох вказаних заходів, що супроводжувалося також і банкрутством певних вітчизняних банківських установ. Девальвація і зростання боргової залежності на протязі 2014, 2015 років, як це було і під час розгортання кризи наприкінці 2008 року, є характерними ознаками притягнення країни до вимог режиму валютного правління.

Наглядним є те, що у 2012, 2013 рр. та напевно ще по інерції у 2014 р. НБУ намагався, все ж таки, відірватися від використання режиму валютного правління, намагаючись дещо нарощувати грошову базу, за рахунок емісії гривні під ОВДП уряду України. Але, розуміючи те, що відсутніми є єдині макроекономічні орієнтири щодо стимулювання економічного зростання та плани цільового використання коштів саме у сфері національного виробництва, не існує жорсткої системи державного контролю (перш за все банківського, валютного, фінансового), яка гарантує, що гроші, позичені

урядом, ідуть на розширення вітчизняного виробництва, боротьба з корупцією обмежується популістськими заявами та діями, країну може очікувати лише гіперінфляція і, навіть, з часом суверенний дефолт.

Більш доцільним є, забезпечення вливання грошей в економіку за допомогою такого інструменту як рефінансування, проводячи при цьому спостереження за тим, щоб кошти йшли не в спекулятивні операції з валютою та цінними паперами чи марно витрачалися сектором державного управління, а за участю спеціалізованих банків розвитку доходили безпосередньо до суб'єктів господарювання. Але, досягти цього, можливо за умови організації дієвого механізму ДРБС, побудова якого ґрунтувалася б на реалістичній концепції втручання держави в економіку.

Отже, за результатами проведеного дослідження було доведено, що починаючи з 2005 р. емісія гривні відбувається Національним банком у жорсткому взаємозв'язку із обсягами міжнародних резервів на підставі додержання вимог такого режиму валютного курсу як “валютне правління”. Даний режим зародився у ХІХ ст. з метою поглиблення економічної експлуатації колоніальних країн їхньою метрополією. За умови використання валютного правління Україна опинилася під “ковпаком відсталості”, що сприяє поглибленню існуючих для неї соціально-економічних проблем та звужує можливості держави їх розв'язувати. Більш того, лише прямі витрати від застосування Україною валютного правління сягають вже десятки мільярдів доларів США та характеризуються нами як данина, котру держава вимушена сплачувати своїм “завойовникам”.

НБУ обмежує емісію гривні у результаті чого виникає елементарний дефіцит грошей для вітчизняного господарства. Тому економіка України, немов губка, усмоктує надлишкову євродоларову масу, таким чином покірно утилізуючи інфляцію США та ЄС. Крім того, в Україні непомірно великою стає вартість кредитів, що призводить до знекровлення виробництва, зростання собівартості продукції, а відповідно і цін. Інакше кажучи, ми самовіддано перетягуємо на себе інфляцію “розвинутого” Заходу точно так, як батраки, котрим не вистачає “кебети висунути шию з ярма”, змушені працювати на своїх глитаїв.

РЕАЛІСТИЧНИЙ ВИМІР В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА

4.1. Модифікація організаційних структур банківського регулювання, банківського нагляду та державного управління до єдиної цілеспрямованої системи

Україна сьогодні опинилася на далекій периферії процесів соціально-економічного розвитку світу. А це може означати незавидну участь для її економіки – виключна роль постачальника сировини, технологічна відсталість, нарощування державної зовнішньої заборгованості, зростання бідності населення, соціальний занепад. Саме такі тенденції ми змушені спостерігати зараз. Опорою розгортання таких процесів виступає “гривневий голод” – гострий брак гривні та її дорожнеча. Тоді, коли розвинені країни світу намагаються підтримати обсяг виробництва великою кількістю дешевих та довгострокових грошей, в Україні спостерігаються зовсім протилежні дії – обмеження грошового вливання в економіку, що виправдовують боротьбою з інфляцією. Відсутність достатньої кількості грошей для економіки провокує завжди новий економічний спад. Гроші можна заробляти тільки там, де вони є. Тоді до них спрямовуються людські, товарні та сировинні потоки.

Неефективність діяльності владних структур зі створення умов для нормальної життєдіяльності суспільства призвела до різкого зниження рівня довіри населення до всіх без винятку інститутів політичної системи України, в тому числі й органів державного управління. Інститути управління замість виконання своїх функцій відносно сприяння соціально-економічному розвитку, інноваційному піднесенню країни породжують високі адміністративні бар’єри та корупцію, сприяють відпливу капіталу з країни та зростанню рівня тіньової економіки [415, с. 190–192]. Як засвідчували результати громадських опитувань, певна частина населення взагалі сумнівається у спроможності Української держави забезпечити самостійний, незалежний розвиток, а самих українців – здійснювати управління державою. Недовіра за всіх умов є вкрай негативним і деморалізуючим людську активність чинником. Вона сковує людину, не дає їй можливості активно включитися у суспільні відносини, ставити перед собою цілі, адже будь-яка ефективна активність передбачає наявність довіри до оточення [269, с. 7–8].

Особливо негативне відношення у суспільстві спостерігається до державного органу, котрий повинен нести відповідальність за такі важливі функції державного управління, як банківське регулювання та банківський нагляд. Таким органом на сьогодні є НБУ.

Тенденція зростання недовіри громадян до гривні, вкрай негативне відношення в суспільстві до діяльності банківських установ, велика кількість певних суперечливих рішень НБУ відносно розвитку національної

економіки, – все це набуває загрозливого характеру та вимагає перегляду існуючих підходів щодо незалежності НБУ та новаторства стосовно залучення банківського регулювання та нагляду до вирішення завдань, котрі стоять нині перед українським суспільством.

З метою досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку держави, одним із головних питань державного управління сьогодення стає посилення його організаційної структури, і, в першу чергу, – за рахунок докорінного приєднання до неї такого специфічного набору функцій, як банківське регулювання та банківський нагляд. Результати дії чинного ДРБС зазнають негативного впливу недосконалої організації структури вже починаючи з етапу визначення стратегічних завдань та проведення стратегічного аналізу. Так дослідження Я. А. Жаліло свідчать, що внаслідок того, що грошово-кредитна стратегія формується Національним банком, бюджетна стратегія – Міністерством фінансів України (МФУ), фіскальна стратегія – у своїй більшості Державною податковою службою України тощо, відбувається дезінтеграція державної соціально-економічної стратегії як цілісної системи, втрати з поля зору системної ролі її окремих завдань, а відтак – відходу від засад системного підходу. Відповідно, навіть при досягненні успіхів в окремих економічних сферах, стратегія, розроблена на підґрунті подібного аналізу, не вирізняється ефективністю [128, с. 20–21].

Формою виконавчої влади є ієрархічно побудований апарат. Він організаційно єдиний, ланки нижчого рівня підпорядковані ланкам вищого рівня. М. О. Кушнір відмічає, що виконавча влада, яка завжди розглядалась як вторинна щодо законодавчої, в умовах демократичної правової держави перетворюється на рівноцінну із законодавчою та судовою [260].

Вищим у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України (КМУ) (ст. 113 Конституції України) [241]. Структурною ланкою виконавчої вертикалі є центральні органи виконавчої влади, до складу яких входять міністерства, інші центральні органи виконавчої влади: державні служби (наприклад, Державна податкова служба України, Державна казначейська служба України, Державна служба фінансового моніторингу України та ін.), агентства (зокрема, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації та ін.), інспекції (наприклад, Державна фінансова інспекція України), адміністрації (Адміністрація Державної прикордонної служби України), Пенсійний фонд; центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом: Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України та ін.

Разом з тим, у системі органів виконавчої влади діють й інші центральні органи та установи України: НБУ; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг); Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та ін. НБУ займає у цьому переліку особливе значення. Якщо Нацкомфінпослуг і НКЦПФР у своїй діяльності крім Конституції і законів України керуються, актами та дорученнями Президента України, актами КМУ, Верховної Ради

України та іншими актами законодавства, то НБУ у своїй діяльності керується лише Конституцією та законами України. Таким чином, НБУ є одним із органів держави, котрий не відноситься до жодної із “класичних” гілок влади.

Такий особливий статус НБУ ґрунтується на положенні ст. 99 Конституції України, згідно з якою забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ, а також ст. 2 Закону України “Про Національний банк України”, котра закріплює статус центрального банку як особливого центрального органу державного управління. Необхідність такого відособлення НБУ від виконавчої влади пояснюється тим, що центральний банк нібито не повинен опікуватися:

- станом національної економіки, її структурної перебудови, тому що за це відповідає уряд;

- забезпеченням доступного, довгострокового кредитування народного господарства, підтримки інноваційних проектів, оскільки це функція комерційних банків;

- створенням умов для формування достатнього розміру обігових коштів підприємств – це справа самих підприємств або ж уряду;

- запровадженням банківськими установами стандартів соціальної відповідальності, нехай це залишається на совісті самих банків.

Але ефективність ДРБС великою мірою залежить від тісноти співпраці КМУ та НБУ.

Ще на початку ХХ сторіччя відомий російський економіст С. Ф. Шарпов попереджав, що інтереси Міністерства фінансів і Центрального банку є протилежними, а тому вони обов’язково мають підпорядковуватися Верховній Владі, для якої однаково важливими повинні бути як питання бюджету та податків, так і питання, щодо забезпечення грошово-кредитного кровообігу країни. Для цього необхідно, щоб ці дві сторони були представлені перед такою владою як рівноправні, а їхня політика всебічно висвітлена [472, с. 215–216]. Така верховна влада в сучасній структурі виконавчої влади належить Прем’єр-міністру України.

Згідно з чинним законодавством КМУ та Національний банк мають проводити взаємні консультації. Крім того, дані державні органи обмінюються інформацією. Національний банк на запит КМУ надає інформацію щодо монетарних процесів. КМУ, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на запит НБУ надають інформацію, що має вплив на стан платіжного балансу.

За діючим законодавством, Національний банк України має підтримувати економічну політику КМУ, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України.

Голова НБУ або за його дорученням один із його заступників можуть брати участь у засіданнях КМУ з правом дорадчого голосу. У засіданнях Правління Національного банку можуть брати участь члени КМУ з правом дорадчого голосу.

НБУ має право подавати КМУ у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку.

Таким чином, прийнято вважати, що НБУ належить до єдиної організаційної структури державного управління. Однак проаналізуємо дійсний стан речей.

Як вже було зазначено, у Законі України “Про Національний банк України” прописано, що НБУ та КМУ проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку [142]. Але багаторічний досвід таких взаємовідносин свідчить про те, що ці органи не знаходять взаєморозуміння, а в підсумку багаторічна криза фінансової політики є результатом неузгодженості між фіскальною та грошово-кредитною політикою [203].

Фінансова політика – поняття дуже широке, котре включає в себе як самостійні складові частини – бюджетну, податкову, кредитну, грошову, валютну, інвестиційну політику, так і певні напрямки – державний борг, співробітництво із міжнародними фінансовими організаціями тощо. Як визначає економічний словник, фінансова політика – це частина економічної політики держави, уряду, що проявляється у використанні, регулюванні доходів і видатків, формуванні й виконанні державного бюджету, в податковому регулюванні, в керуванні грошовим обігом, у впливі на курс національної валюти [373, с. 401].

У своєму дослідженні під фінансовою політикою ми маємо на увазі передусім сукупність таких двох економічних категорій як фіскальна (бюджетно-податкова) та грошово-кредитна політика (монетарна). Саме максимальна реалізація завдань цих двох категорій, їх поєднання забезпечує ефективність фінансової політики в цілому.

Під фіскальною політикою розуміємо заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та довгострокового зростання реального ВВП шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому. А грошово-кредитна політика тлумачиться як сукупність заходів, що реалізуються центральним банком і спрямовані на регулювання стану кредиту і грошового обігу [91–92].

Здійснення загальнодержавної фінансової політики полягає у створенні відповідної системи фінансових органів та інституцій, наданні їм достатніх повноважень для реалізації певної державної програми, чіткому розмежуванні функцій з метою забезпечення повноти її реалізації та досягнення узгодженості дій усіх суб'єктів.

МФУ реалізує та координує фіскальну політику. Воно складає проєкт Державного бюджету і забезпечує його виконання. Склад і структура видатків бюджету відображають зміст і напрями фіскальної політики на поточний рік. Водночас бюджет як фінансовий план складається на основі бюджетної резолюції, що розробляється Верховною Радою України, яка і затверджує бюджет. Тому фіскальна політика держави є відображенням спільних дій законодавчої та виконавчої гілок влади. Законодавча влада визначає засади цієї політики, а виконавча, насамперед в особі Міністерства фінансів, забезпечує її реалізацію [332, с. 68–69].

НБУ розробляє засади грошово-кредитної політики та забезпечує її втілення. На відміну від МФУ, яке входить до складу КМУ, НБУ діє як самостійна та незалежна фінансова інституція, він не є складовою уряду і не підпоряд-

кований законодавчій владі. Водночас Рада Національного банку України, що є вищим колегіальним органом його управління, формується наполовину за призначенням Верховної Ради і наполовину за призначенням Президента. Голова правління Національного банку затверджується Верховною Радою. Такий статус Національного банку робить його незалежним у здійсненні грошово-кредитної політики, якість якої прямо пропорційний ступеню його не контролюваності з боку держави та безвідповідальності посадових осіб НБУ.

Вважається, що МФУ розробляє засади фінансової політики країни в цілому, концентруючи свою увагу лише на бюджеті, та при цьому перебуває повністю відстороненим від емісійного центру. НБУ (або, як прийнято вважати, Рада НБУ, хоча, як ми вже показали, це далеко не так) розробляє грошово-кредитну політику, яка є складовою фінансової політики країни, перебуваючи відстороненим від КМУ. У результаті країна позбавляється реальних ресурсних важелів впливу на економіку і втягується в нескінчену боротьбу з неминучими проблемами, збільшуючи при цьому розміри зовнішніх та внутрішніх державних боргів. Державна влада нібито не помічає, що лише в рамках фіскального інструменту проблеми економіки вирішити неможливо. Причому, замість єдності у відповідальності за економічний стан в країні, розповсюджується думка, що уряд не винний, тому що Національний банк не зміг підтримати його адекватною грошово-кредитною політикою. У той же час, НБУ не можна звинуватити, тому що нібито неефективною є сама по собі діяльність уряду або йому заважають певні зобов'язання перед МВФ, які виникли теж не без активної участі уряду.

Визначальним підґрунтям організаційної структури державного управління є наявність суб'єкта та об'єкта управління. Свій керуючий вплив суб'єкт управління відповідно до покладених на нього функцій і повноважень здійснює відносно певного об'єкта (сукупності об'єктів) управління. Між суб'єктом і об'єктом управління повинні встановлюватися чіткі організаційні відносини. При цьому об'єкти управління повинні:

- сприймати керуючий вплив суб'єкта управління і адекватно на нього реагувати;

- мати чіткі організаційні відносини із суб'єктом управління;

- мати стійкі канали прямого й зворотного зв'язку із суб'єктом управління.

До загальних правил формування організаційної структури державного управління варто відносити наступні:

- кожний об'єкт повинен мати свій і бажано єдиний (хоча існують об'єкти подвійного підпорядкування) суб'єкт управління;

- за кожним суб'єктом закріплюються свої об'єкти управління, котрі поєднуються за певною істотною ознакою (функціональною, галузевою тощо);

- між суб'єктом і об'єктом управління повинні встановлюватися конкретні відносини – взаємні обов'язки, права, відповідальність.

При цьому, організаційна структура державного управління повинна забезпечувати і регламентувати [17, с. 12–15]:

- повноту відповідальності кожного управлінського органа за досягнення поставленої перед ним мети й покладені на нього функції;

- збалансованість цілей усіх ланок нижчого рівня із цілями вищого;

– комплексність виконання функцій управління стосовно поставленої мети за горизонталлю і вертикаллю;

– раціональний поділ і кооперацію зусиль між ланками й рівнями державного апарата;

– реалізацію прав і відповідальності при рішенні управлінського завдання.

За вищевказаними критеріями, на даний час, НБУ дуже важко вважати складовою організаційної структури державного управління. Цей орган не є ні її об'єктом, ні її суб'єктом. Він займає позиції окремо взятої самостійної організаційної структури управління, котра стоїть на одному рівні з організаційною структурою державного управління. Отже взаємозв'язки НБУ з іншими елементами цієї структури можна охарактеризувати як “несуттєві”.

На відміну від практики таких країн як Велика Британія, Японія, КНР, країн з найбільш ефективною грошово-кредитною політикою, в Україні склалася ситуація, коли виконавча влада та НБУ не здійснюють плідної співпраці на засадах досягнення єдиних стратегічних завдань. Так, наприклад, уряд Великої Британії не рідше одного разу на рік визначає орієнтири щодо цінової стабільності (підтримання рівня інфляції, що не перевищує 2%), а також цілі економічного розвитку та зайнятості у відповідності до чого Банк Англії проводить грошово-кредитну політику з обов'язковою посадовою відповідальністю за індикативні результати її виконання [186, с. 185].

Міністерство фінансів Японії за погодженням з урядом встановлює для Банку Японії обсяги емісії. У свою чергу, грошово-кредитна політика Банку Японії має забезпечити такий стан економічного середовища, в якому не існує ні інфляції ні дефляції. Для цього Банк Японії щоденно контролює обсяги грошової маси в економіці та процентні ставки через операції на ринку шляхом купівлі/продажу інструментів грошового ринку, зокрема державних цінних паперів Японії, здійснюючи операції з приватними фінансовими інститутами [95, с. 282–283].

Згідно зі ст. 5 Закону “Про Народний Банк КНР” Держрада (Уряд) КНР щорічно схвалює рішення щодо виконання Народним Банком КНР, а той, у свою чергу, повинен щорічно доповідати Держраді про їх виконання, особливо що стосується щорічного випуску банкнот, процентних ставок, курсу іноземних валют та інших питань, які визначить Держрада КНР [134].

В Україні проголошується думка, що в умовах перехідної економіки незалежний центральний банк більш потрібний, ніж потім, коли буде побудовано ринкову економіку, тому що згодом він матиме більше можливостей для маневрування, політичний тиск не буде таким жорстким і негативним за наслідками [334, с. 64]. Але у цьому випадку виникають протиріччя між:

– визначенням взаємозв'язку політичного тиску та діяльністю НБУ;

– поняттям організаційної структури державного управління, що відображає єдність та супідрядність системоутворюючих елементів, їхнього взаємозв'язку як по вертикалі, так і по горизонталі, та винятковим станом, що займає НБУ.

Помилково вважати, що НБУ не повинен піддаватися “тиску” ззовні, тим більше, що цей орган де-юре не піддається “тиску” нині та не тримав

його на протязі попередніх років. Питання лише в тому, яка кінцева мета такого “тиску”, котрий визначається нами як агрегування інтересів – перетворення вимог в альтернативи діяльності того чи іншого органу державної влади. Коли політична партія на етапі підготовки своєї програми зводить до купи вимоги різноманітних груп інтересів, входить із ними в контакт з метою пошуку компромісу, а потім висловлює його у формі політичної заяви, вона відтак займається агрегуванням інтересів. Це завдання в політичній системі може мати різні способи вирішення, наприклад, підготовка і декларація загального політичного курсу або добір кадрів, відданих даному політичному курсу. Агрегування інтересів з тією чи іншою мірою відкритості відбувається в усіх політичних системах.

Наприклад, у класичній монархії був наближений до правителя міністр, котрий вислуховував скарги, підтримував вимоги різних груп і готував на цій основі політичні заяви. В сучасних політичних системах вимоги асоційованих груп надходять до більших організацій, які агрегують їх і перетворюють на політичні альтернативи, перш ніж подати на розгляд правлячій партії або уряду. Крім того, в усіх політичних системах самі структури прийняття рішень (законодавчі органи, кабінети міністрів, адміністративні органи) містять у собі функцію так званого агрегування, бо зобов'язані готувати законодавчі пропозиції, котрі потім приймаються чи відкидаються [240].

Якщо центральний банк більше піддається тиску таких наднаціональних регуляторів як МВФ та Світовий банк, котрі захищають інтереси країн, що займають в ньому домінуючі позиції, то він стає інструментом розповсюдження колоніальної політики цих країн. У випадку, коли на центральний банк тиснуть олігархічні клани, які здобули абсолютну державну владу, то звичайно, політика центрального банку буде захищати, перш за все, приватні інтереси провладного олігархічного бізнесу.

За умов переважання “тиску” патріотичної сили, котра захищає національні інтереси, печеться за реальний багатосторонній соціально-економічний розвиток країни на основі структурної перебудови економіки, її інноваційного та екологічного спрямування, враховує важливість духовного, освітнього, культурного піднесення населення країни, центральний банк не може стояти осторонь, усі його потенційні можливості в обов'язковому порядку мають бути задіяними у цьому процесі.

Особливої ваги набуває ситуація, коли діяльність НБУ повністю спрямована на досягнення стратегічних цілей державної влади, лише б ці цілі не йшли врозріз інтересів повноцінного розвитку суспільства. У зв'язку із цим, постає важливе питання посилення організації здійснення банківського регулювання, яку реалізовує НБУ, і в першу чергу за рахунок трансформації організаційної структури банківського регулювання до загальної організаційної структури державного управління, без чого не може бути результативним модернізація національного виробництва, зміна напрямку внутрішньо-національних інвестиційних потоків та істотне збільшення швидкості протікання трансформаційних процесів в господарстві країни.

Зарубіжний досвід свідчить, що у багатьох розвинутих країнах законодавчі формулювання основної цілі центрального банку не обмежуються лише

досягненням цінової стабільності. Наприклад, у Законі “Про Банк Канади” (1985 р. зі змінами) сказано, що “Центральний банк Канади створюється з метою грошового та кредитного регулювання в інтересах економічного життя народу, контролю і захисту зовнішньої вартості національної грошової одиниці й пом’якшення впливу її коливань на загальний рівень виробництва, торгівлі, цін і зайнятості наскільки це можливо, виходячи з характеру монетарних дій, та в цілому сприяти економічному і фінансовому добробуту Канади” [90].

Якщо звернутися до документів про створення Європейського центрального банку, основною метою його грошово-кредитної політики є стабільність цін, проведення у життя економічної політики співтовариства, заснованої на низькому рівні безробіття і довгостроковому не інфляційному економічному зростанні [253, с. 81].

Лише з кінця 2010 р. набрав чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Національного банку України” [137], котрий зобов’язав Національний банк, крім виконання основної функції, забезпечення стабільності грошової одиниці України, сприяти дотриманню стійких темпів економічного зростання та підтримувати економічну політику КМУ за умови, що це не буде перешкоджати досягненню цінової стабільності в державі, та буде сприяти стабільності банківської системи. Таке удосконалення законодавства є позитивним заходом, але не в повній мірі може сприяти досягненню консолідації зусиль НБУ та інших державних органів для забезпечення стрімкого соціально-економічного розвитку України.

Питання, чи здатна діюча форма організаційної структури банківського регулювання стати складовою єдиної державної управлінської системи, мета якої спрямована на суттєве прискорення соціально-економічного відродження країни на засадах структурної перебудови національної економіки, її інноваційного розвитку – залишається актуальним. Неefективність банківського регулювання, його сприяння розвитку банківського сектора у якості економічного паразита економіки та суспільства [478, с. 27], неадекватність грошово-кредитної політики потребам національної економіки [397, с. 156; 123], помилковість в управлінні валютними резервами [229, с. 52–53] засвідчують необхідність більш радикальних дій, а саме реформування організаційної структури НБУ на основі підходів синергетичного управління з урахуванням стратегічних цілей розвитку країни.

Неспроможність існуючої структури НБУ спрямувати усі зусилля банківського регулювання на вирішення таких цілей пояснюється відсутністю необхідних умов для збалансованої співпраці НБУ та КМУ, їх чіткої взаємодії. Крім цього, НБУ більше націлений на виконання адміністративного регулювання банківського сектора, тоді як саме індикативне регулювання передбачає створення сприятливих економічних умов для підвищення загального рівня виробництва, торгівлі, стабільності цін і зайнятості.

Одним із методів індикативного регулювання є індикативне планування, котре направлене на узгодження економічних інтересів державних і ринкових суб’єктів господарювання за допомогою схваленого всіма зацікавленими сторонами плану-індикатора соціально-економічного розвитку

країни із закладеними в ньому пріоритетами загальнонаціональних інтересів на найближчу середньострокову перспективу [96, с. 466–467].

Основною функцією індикативного планування є координація, що складається з розробки заходів і механізму їх реалізації з урахуванням економічних інтересів кожного учасника ринку та їхніх взаємозв'язків. Головний принцип досягнення компромісу в системі інтересів – рівноправна взаємодія державних і ринкових структур, у результаті чого державі вдається реалізувати національні економічні інтереси, а ринковим структурам – отримати прибуток, дотримуючись виконання спільно розроблених економічних показників індикативного плану.

Індикативне планування виступає одночасно й методом державного регулювання ринкової економіки, і методом її саморегулювання. Воно покликане коригувати як дефекти, котрі властиві ринковому механізму, так і вади прямого державного втручання у ринкові відтворювальні процеси.

Головними цілями, що стоять перед органами державної влади під час розробки індикативних планів, є підйом національної економіки, підтримка економічно ефективного, стійкого економічного зростання на основі впровадження у виробництво інноваційних проектів, стимулювання змін у структурі виробництва для виконання поставлених у плані завдань, створення нових робочих місць, підвищення доходів населення.

Індикативне планування варто розглядати як спосіб регулювання економічних процесів за допомогою визначення стратегічних цілей розвитку, а також створення державою економічних та інших стимулів для тих банківських установ, які погоджуються діяти відповідно до державних рекомендацій. Індикативне регулювання банківського сектора повинно припускати обов'язковість індикативного планування і реалізацію індикативних планів, наприклад, кредитування певних заходів, передбачених індикативним планом через систему державних банків. У рамках індикативного плану мають бути визначені основні напрямки інвестиційної активності, зазначені джерела й обсяги залучених ресурсів, має бути надано орієнтири розвитку на найближчу й віддалену перспективу. Одним із джерел формування ресурсів передбачається використання багатогранного потенціалу НБУ. У протилежному випадку, програми соціально-економічного розвитку країни лишатимуться не реалізованими, і носити лише декларативний характер.

Проведення індикативного планування Національним банком повинно припускати обов'язкове його узгодження з органом, відповідальним за єдину фінансову політику країни, яким в Україні є КМУ.

Однією з основних умов утворення ефективного механізму ДРБС, як необхідної складової інноваційного розвитку України, є реорганізація організаційної структури банківського регулювання і банківського нагляду із включенням її до єдиної організаційної структури державного управління. Як окрема одинична структура управління, вона повинна мати зовнішні зв'язки, котрі були б здатні забезпечувати та регламентувати наступні характеристики:

– збалансованість цілей усіх ланок певного рівня управління відносно цілей вищого рівня;

– повноту відповідальності кожного управлінського органу за досягнення поставленої перед ним мети або функції управління;

– комплексність виконання та взаємодію усіх функцій управління, що ставляться до реалізації кожної поставленої мети, як по вертикалі, так і по горизонталі взаємодії;

– найбільш раціональний розподіл і кооперацію зусиль між ланками та рівнями державного апарату з погляду здійснення функцій управління, мінімізацію їхнього дублювання, а також обґрунтовану взаємодію типів організаційних структур управління;

– концентрацію прав (повноважень) і відповідальності під час вирішення кожної управлінської задачі за рахунок раціонального перерозподілу компетенції на кожному рівні управління за горизонтальною і делегуванню повноважень за вертикаллю;

– здійснення контролю за кожним управлінським завданням.

Стрижневою складовою такої модернізації міг би стати перерозподіл функцій банківського регулювання і банківського нагляду за двома окремими державними органами.

НБУ нині являє собою орган державного управління котрий відповідає як за цінову стабільність, так і за нагляд за банками, що полягає в регулярному проведенні оцінки їх загального фінансового стану, результатів діяльності та якості управління банками, дотриманні банками чинного законодавства і підзаконних актів, обов'язкових нормативів, стандартів, правил й керівних принципів; недопущенні відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом; застосуванні до порушників встановлених санкцій. Така модель фактично є основою надмірної бюрократизації влади і сьогодні живає себе, тому що ні банківське регулювання, ні банківський нагляд не націлені на свій власний кінцевий результат. Жоден із кураторів відповідних служб не забезпечують досягнення кінцевого результату в своєму структурному підрозділі, а підпорядковуються певній усередненій політиці, що проводить Національний банк.

Коли ж вищезазначені функції виконуються окремо, кожний керівник такого органу буде націлений на виконання окремої функції, конкретного кінцевого результату, очікуваного саме від діяльності його органу. За таких умов з'являється можливість встановлення більш ефективного державного контролю за діяльністю цих органів, а отже підвищення відповідальності з боку посадових осіб.

За Національним банком має залишитися функція банківського регулювання на основі індикативного регулювання відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність”, плюс емісія національної валюти та співробітництво з іншими центральними банками країн і наднаціональними регуляторами.

Для банківського сектора характерним є не лише внутрішня нестійкість, а і те, що центральний банк постійно стикається з необхідністю координації своєї діяльності під час виконання функції банківського регулювання в умовах необоротності минулого та невизначеності майбутнього. Це обумовлюється тим, що із зростання інформаційної насиченості ринки втрачають влас-

тивість нормальної статичності, характеризуються фазовими і структурними зрушеннями і не піддаються моделюванню методами, заснованими на розподілі випадкових величин за законом Гауса. Відповідні часові ряди стають рядами з довгостроковою пам'яттю, вони набувають цикли, тренди, якісні переходи, дробову розмірність динаміки і описуються категоріями детермінованого хаосу. Іншими словами, ієрархія циклів у таких ринкових системах така, що вони формують суперпозицію не нормального, а синергетичного типу: зі значущими незворотними відхиленнями від лінійності і рівноваги.

Відносно здійснення грошово-кредитної політики, це означає обов'язкове врахування того, що нелінійність, багатоваріантність, здатність до якісних переходів є іманентними властивостями фінансового ринку і рушійними силами розвитку. Одночасно з мірою зростання потоків інформації посилюються фазові та структурні трансформації фінансового ринку, його синергія, нерівновага і біфуркаційність. Як самі синергетичні ефекти (чи то позитивні, чи негативні) так і сам кінцевий об'єкт впливу – фінансовий сектор, визначаються системною взаємодією різних факторів. Серед них можна виділити політичні, організаційно-економічні, інституційні, соціальні, психологічні, управлінські, інноваційні, глобалізаційні тощо. Самоорганізаційні процеси, позитивний зворотній зв'язок, амбівалентність взаємодії факторів, так само як і конкуренція, визначають аттрактор і фінансового і банківського сектора (його тренд і темп розвитку) [470, с. 15–16].

Під час виконання функції банківського регулювання першочерговою умовою є стійкість до зовнішніх впливів, що обумовлюється здатністю до виникнення когерентних станів в системі, тобто здатністю окремих підсистем і елементів синхронізувати свої дії на основі узгодженого прийняття рішень. Узгодженість досягається, як правило, в результаті високоефективної інформаційної взаємодії суб'єктів на основі охоплення інформаційним полем усієї системи цілком і синхронізацією всіх без винятку її елементів. Однак у цьому ж і причина уразливості когерентних станів: інформаційні зв'язки легко порушити. Не випадково настільки велике значення в економіці і політиці надається увага генеруванню позитивної інформації і настільки великі кошти витрачаються урядами різних країн на боротьбу з “поганими впливами”.

Крім цього, важливим є спроможність центрального банку мати здатність до рефлексії як з приводу власних вчинків, так і дій інших суб'єктів. Причому саме здатність центрального банку до зміни стратегії і тактики своєї діяльності на основі рефлексії без жорсткої прив'язки до мінливості зовнішніх умов робить банківське регулювання внутрішньо нестійким. Це посилюється тим, що суб'єкти переслідують цілі, котрі як правило, не збігаються, а часто і прямо протилежні. А високий рівень нестійкості державного регулювання банківського сектора призводить до того, що узгоджена взаємодія суб'єктів можлива лише за чітко налагодженого механізму (в кооперації з ринковим саморегулюванням), причому інтенсивність регулюючих впливів повинна перевищувати певний поріг самоорганізації. В іншому випадку необхідний вплив держави втрачається і траєкторія розвитку банківського сектора набуває для національної економіки непередбачених наслідків.

Для підтримки стійкості банківського сектора до зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих впливів необхідно, вирішити таку найважливішу проблему, як забезпечення можливості виконання банками головної своєї функції – перерозподіл грошової маси від економічних суб'єктів з тимчасово вільними грошовими ресурсами до суб'єктів господарювання, які потребують додаткових капіталовкладень. Але для цього, необхідним є дотримання об'єктивних макроекономічних пропорцій. А це може бути досягнуто лише тоді, коли грошово-кредитна політика, що реалізується центральним банком, у відповідності із визначенням діючого Господарського кодексу України [86] насамперед буде спрямована на забезпечення народного господарства економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківських установ, стимулювання використання банківських ресурсів на потреби вітчизняного виробництва. Це в сучасних умовах – один з найважливіших критеріїв ефективності банківського регулювання.

Банківський нагляд є формою діяльності уповноваженого державного органу щодо забезпечення законності у банківській сфері, підтримання стійкості її функціонування. Організація нагляду базується на національній законодавчій базі і рекомендаціях міжнародних банківських комітетів. Нагляд здійснюється за всією сукупністю банків, так як недотримання ними законів і нормативних актів, зниження якості внутрішніх систем управління можуть негативно вплинути на стабільність банківської системи в цілому.

Нагляд забезпечується шляхом постійного спостереження, проведення перевірок на відповідність рішень і дій кредитної організації законів, які регулюють банківську діяльність, нормативним актам центрального банку. По суті, це нагляд за реалізацією нормативності в банківській сфері. Основним методом банківського нагляду є невтручання в оперативну діяльність кредитних організацій і оцінка їх діяльності тільки з точки зору законності.

Основними видами банківського нагляду є:

- нагляд за дотриманням державних стандартів стійкості кредитних організацій, у тому числі обов'язкових нормативів (в нормативних актах цей вид нагляду часто називається пруденційного нагляду);

- нагляд за законністю здійснення кредитними організаціями банківських операцій, включаючи операції з валютними цінностями;

- нагляд за дотриманням інших норм банківського законодавства, нормативних правових актів Президента, Уряду України та НБУ з питань банківської діяльності (дотримання антимонопольного права, правил, що захищають права споживачів банківських послуг, вимог до забезпечення банківської безпеки, вимог до банківської інфраструктури тощо).

Однією з головних цілей удосконалення організаційної структури банківського нагляду, як однієї із функцій механізму державного регулювання банківського сектора є вирішення конфлікту інтересів між довгостроковими стратегічними рішеннями стосовно цінової стабільності та поточними проблемами сфери банківського нагляду. Для цього, було б доцільним функцію банківського нагляду перемістити від НБУ новому органу – На-

ціональній комісії з банківського нагляду (НКБН), який може бути утвореним на базі існуючої мережі нагляду за банківськими установами Національного банку. Цей орган повинен зосередитися на здійсненні саме адміністративного регулювання діяльності банків. Банківський нагляд, що буде здійснюватися НКБН, має публічно-правовий характер і спрямований на забезпечення інтересів держави, всіх кредиторів і вкладників. Отже, НКБН зобов'язаний буде здійснювати наглядові повноваження самостійно.

Як відмічає С. Дубков, із розвитком світової фінансової системи відбувається трансформація підходів до організації банківського нагляду і регулювання діяльності банківських установ і фінансових ринків, так як витрати на моніторинг та профілактику стійкості кредитних організацій виявляються істотно нижче витрат на подолання наслідків локальних і системних банківських криз [114, с. 26]. Однак основне завдання банківського нагляду як функціонального елемента, важелю впливу механізму державного регулювання банківського сектора залишається незмінною – підтримка стабільності функціонування банківської системи в цілому.

Організаційна побудова механізму державного регулювання банківського сектора має ґрунтуватися на тому, що, як і під час передачі повноважень банківського нагляду від НБУ до нового державного органу, так і в умовах звичайної їх діяльності, вони повинні мати операційну незалежність, прозорі процеси, надійне управління і адекватні ресурси та бути зобов'язаними звітувати про виконання своїх обов'язків. Також, необхідним є досконала законодавча база для здійснення передачі банківського нагляду та його подальшого постійного виконання, а також проблем безпеки та правового захисту працівників нагляду. Мають бути запроваджені засоби обміну інформацією між НБУ та новоствореним органом банківського нагляду із захистом конфіденційності такої інформації.

НБУ, НКБН та МФУ мають підписати Меморандум про взаєморозуміння, що задекларує, яким чином три сторони співробітничатимуть з метою досягнення загальної цілі – фінансової стабільності як основної умови для стійкого економічного розвитку країни на засадах утворення інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення та функціонування соціальної відповідальності бізнесу.

В організаційних структурах, у тому числі й державного управління, використовується декілька організаційних основ, які формують відповідні типи структур: лінійні, функціональні, лінійно-функціональні, програмно-цільові, матричні [22, с. 137–139; 387, с. 136–143]. В умовах підвищення ступеня динамічності середовища, останнім часом у багатьох країнах усе більше уваги привертає програмно-цільовий тип структури, відповідно до якого в основу організаційної структури закладається яка-небудь мета або комплексна програма і їй підкоряються відповідні елементи та їхні взаємозв'язки. Це сприяє інтеграції інтелектуальних, природних, виробничих, інформаційних та інших ресурсів для вирішення актуальних суспільних проблем.

Свою роль щодо цього може зіграти так зване матричне підґрунтя структури управління, котре сполучає лінійне і програмно-цільове управління. Такий змішаний тип структури, пов'язаний, як правило, з функці-

ональним управлінням, що забезпечує комплексний підхід до управлінських процесів під час досягнення загальної мети, доповнений програмно-цільовим методом формування інвестиційних потоків у країні, а також надасть можливість гнучкого, адаптаційного підходу до об'єктів управління, які постійно розвиваються, динамічно реагують на вимоги часу.

Дуже важко реалізувати політику захисту інтересів національної економіки, структурної перебудови економіки, активізації інноваційних процесів, коли діяльність НБУ та окремих банків спрямована на зовсім інші цілі. Ми пропонуємо посилити взаємозв'язок діяльності державних органів відносно здійснення банківського регулювання і банківського нагляду як складової єдиної організаційної структури державного управління на основі матричного типу побудови структури управління (див. рис. 4.1).

В Україні діє достатньо широка законодавча база для здійснення й розвитку інноваційної діяльності – близько 70 документів [231], але без цілеспрямованої переорієнтації організаційної структури державного управління на досягнення єдиної мети, яка асоціюється нами із створенням інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, вона є малоєфективною. В основу побудови даної моделі закладається відповідна фінансова політика держави, котра являє собою складову фіскальної та

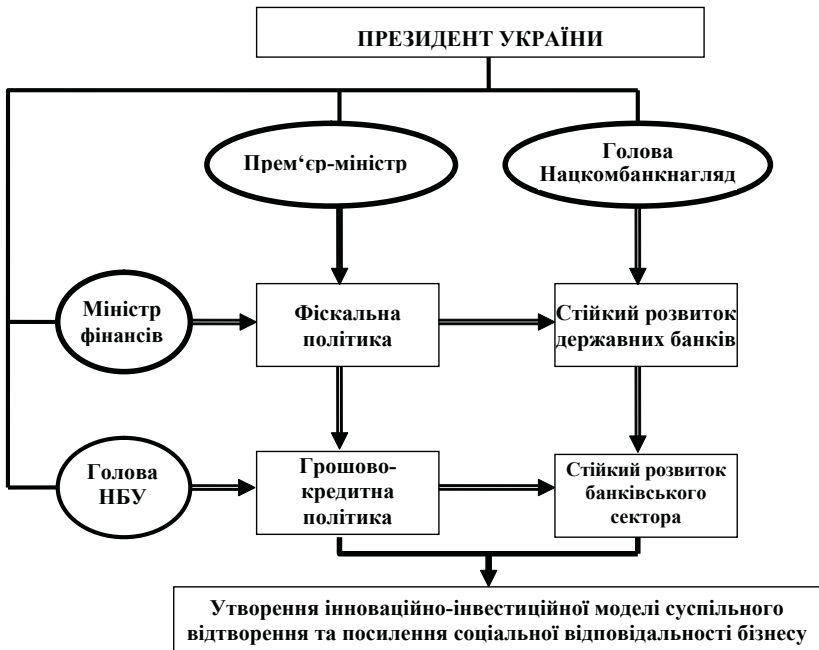

Рис. 4.1. Схема залучення банківського регулювання і банківського нагляду до організаційної структури державного управління

грошово-кредитної політики. Вкрай важливим є утворення єдиної структури, відповідальної за фінансову політику не на папері, як це відбувається зараз, а відповідно до реального стану справ.

Так, згідно з Указом Президента “Про Положення про Міністерство фінансів України” [436], основним завданням МФУ є “формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової і митної політики”, але не маючи важелів впливу на формування та реалізацію грошово-кредитної політики, фінансова політика держави залишатиметься неефективною з точки зору досягнення бажаної цілі, не зможе стати необхідним підґрунтям побудови зазначеної моделі. Тоді як НБУ не може напяму підкорятися Міністерству фінансів. Повинен діяти певний арбітр, вища влада, яка б втручалася у вирішення деяких суперечливих завдань, що стоять перед цими органами. Таким суддею могла б стати система інституцій, до якої будуть входити голова уряду – Прем’єр-міністр України та Президент України. Прем’єр-міністр України забезпечує виконання Програми діяльності КМУ, схваленої Верховною Радою України. Це означає, що Конституція України відводить Прем’єр-міністрові вирішальну роль у визначенні основних напрямів діяльності КМУ, а також в організації його роботи. Президенту України відводяться повноваження, пов’язані з призначенням на посади і звільненням з посад членів КМУ, у тому числі і МФУ та його замісників.

За діючим законодавством, Голова НБУ призначається Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років. Застосування такого атрибуту незалежності центрального банку, як строк повноважень голови центрального банку, у вітчизняних реаліях мало достатньо негативного досвіду, щоб продовжувати дотримуватися цієї вимоги. У багатьох країнах відбувається тенденція щодо скорочення терміну призначення Голови центрального банку. На наш погляд, визначення терміну призначення Голови НБУ доцільно було б виключити зовсім.

До повноважень Президента необхідно додати право затвердження кошторису доходів та витрат НБУ, котрий враховує планові суми прибутку, що мають бути перераховані до Державного бюджету України.

Банківський сектор не повинен стояти осторонь процесів досягнення загальнодержавної мети. За історію свого існування банківський сектор України так і не став дієвим механізмом, що ефективно акумулює та перерозподіляє фінансові потоки та заощадження. Нездатність НБУ забезпечити одночасне придушення інфляції, довгострокову стабілізацію курсу гривні та стійкий розвиток і стабілізацію банківського сектора ставить на перший план питання можливого відокремлення функцій банківського нагляду. Орган який буде виконувати цю функцію – НКБН, має влитися до єдиної організаційної структури державного управління та функціонувати за характеристиками, притаманними організаційним структурам.

НКБН, відповідно до вимог суспільства, мусить набути статусу колегіального органу, підпорядкованого Президенту України, підзвітного Верховній Раді України. Першочерговими діями цього органу має стати набуття нових підходів у здійсненні банківського нагляду на консолідованій основі, розширенні переліку вимог до банків якісного характеру, що включає орієнтацію на

застосування банками механізмів і способів управління ризиками, координації залучення банківських установ до соціальної відповідальності бізнесу.

Утворення НКБН є закономірною вимогою часу еволюційного розвитку державного регулювання за діяльністю фінансових установ. Згодом, коли відбудеться більш ґрунтовне об'єднання ринків банківських послуг, інших фінансових послуг та цінних паперів, як це вже трапилося у багатьох розвинених країнах, можливий перехід до моделі мегарегулятора, якщо на той час це буде доцільно. Тоді такий перехід пройде більш плавно та безболісно. А поки співпраця між державними органами регулювання фінансових ринків, в умовах дії єдиної методики нагляду та координації діяльності їх учасників могла би бути більш ефективною та плідною.

Формування та функціонування механізму державного регулювання банківського сектора стає, по суті, не просто ключовим чинником реформування економіки країни, а й певним індикатором для суспільства щодо визначення дійсності намірів та реальних можливостей державної влади проводити глибокі економічні перетворення.

Під впливом глобалізації держава практично перетворюється у пересічного учасника глобального ринку, чії зобов'язання котуються на ринку поряд з зобов'язаннями приватного сектора. Глобальний ринок відслідковує поведінку урядів точно так, як бухгалтерські баланси найбільших транснаціональних корпорацій, банків тощо. Якщо уряди демонструють лояльність до вимог глобальних ринків, то вони нібито могли би сподіватися на додаткові припливи іноземних інвестицій. Однак, як показує практика, частіше за все подібні потоки є украй нестабільними та заполітизованими. Особливо це стосується країн, що розвиваються або тих, що мають транзитивні економіки. А тому лише більш якісне залучення до організаційної структури державного управління банківського регулювання і банківського нагляду на засадах досягнення єдиної мети соціально-економічного зростання України може дозволити забезпечити державі утворення певних заслонів відносно негативних наслідків глобалізації, скоротити час реакції на потреби виконання державної політики, тому що з'являються горизонтальні комунікації і єдиний центр прийняття рішень. Більш того, за такої структури утворюються умови щодо поліпшення державного контролю за функціонуванням банківського сектора.

Підвищення дієвості банківського нагляду можливе за умови зміни його організаційної структури. Вважаємо, що в разі відокремлення інституції банківського нагляду від Національного банку стає можливим: підвищення ефективності державного регулювання банківського сектора на основі поділу між відповідними органами їхніх функцій відповідно до форм адміністративного та індикативного регулювання; скорішого вдосконалення технічних процедур нагляду за діяльністю банківських установ; стирання гострих кутів між довгостроковими стратегічними рішеннями стосовно цінової стабільності та поточними проблемами сфери банківського нагляду; досягнення деконцентрації влади НБУ заради посилення відповідальності посадовців та прозорості їх професійної діяльності; оптимізації державних витрат на утримання банківського регулювання та банківського нагляду. Державним органом, який би виконував банківський нагляд, могла б стати Національна комісія з банківського нагляду.

4.2. Утворення організаційної структури державного банківського контролю, спрямованої на попередження та протидію корупції у банківському секторі

Контроль виступає невід'ємним фактором оптимізації розвитку банківського сектора. Тому необхідно розробити таку управлінську організаційну структуру, яка в умовах дії програмно-цільового механізму державного управління дозволить забезпечити достатній рівень контролю за здійсненням банківського регулювання і банківського нагляду, діяльністю державних банків, а також виведенням з ринку неплатоспроможних банків. Формування механізму державного регулювання банківського сектора України повинно ґрунтуватися на обов'язковому посиленні міри відповідальності керівників установ, що підпадають під контроль. Упровадження державного банківського контролю стане одним із реальних заходів протидії поширенню корупції як у банківському секторі, так і в системі державних фінансів. Разом з тим, має істотно підвищитися якість взаємодії уряду та центрального банку як запорука узгодженості бюджетної та грошово-кредитної політики.

Економіка тільки тоді може стабільно розвиватися та бути моральною, коли капітал є результатом людської праці, коли гроші є еквівалентом реальних цінностей, вироблених людиною. Неприйнятні ті дії фінансистів, які спричиняють відхилення від головного завдання банків – нагромадження та перерозподіл коштів для більш ефективного розвитку реального виробництва товарів і послуг. Ситуація, за якої фінансові структури диктують свою волю реальному сектору економіки, є непринятною. Необхідно відновити безпосередній, прозорий зв'язок між функціонуванням фінансових ринків і розвитком країни [475, с. 9].

Банки перетворилися на інструмент перекачування фінансових ресурсів із реального сектора економіки у сферу фінансово-посередницьких операцій. Короткострокове кредитування посередницьких, спекулятивних операцій забезпечує необмежені можливості для зловживань, використання грошей не за призначенням, породжує величезну прірву між рухом товарної форми і рухом вартісної, грошової форми, кризи платежів і параліч усього відтворювального процесу [477]. Українські банки, на жаль, не стимулюють стадію виробництва, більше сприяють розвитку саме розподілу та обміну. В результаті виробничі підприємства не можуть розраховувати на регулярне, надійне, дешеве і безперешкодне користування банківськими ресурсами, будувати з банками партнерські взаємовигідні відносини.

Досвід антикризових заходів 2008-2009 р. засвідчив, що коли НБУ розпочав активно рефінансувати комерційні банки нібито з метою спрямування їхніх коштів на кредитування реального сектора економіки і щойно комерційні банки отримали ці кошти, то відразу спрямували їх на спекулятивні операції на валютному ринку. Подібна ситуація повторилася і в 2014 р. Більша частина цих грошей до реального сектора вітчизняної економіки так і не дійшла, а ті, що дійшли, дійшли за надто високими, спекулятивними ставками.

Протягом усього періоду існування вітчизняної банківської системи відбувалося підвищення повноважень НБУ й одночасне зниження рівня його відповідальності за результати функціонування банківського сектора й економічну ситуацію в країні. Важливість формування організаційної структури державного банківського контролю обумовлюється появою серед наукових розробок зовсім нового підходу щодо симбіозу грошово-кредитної і фіскальної політик, де доцільною була б комбінація помірно стимулюючої грошово-кредитної політики для забезпечення фінансової стабільності із консервативною фіскальною політикою. Це, у свою чергу, потребує перегляду положення щодо існування протилежних цілей для НБУ і МФУ, котрі частіше розглядаються як конкуренти, гравці, які намагаються переграти один одного для вирішення власних задач.

Як зазначає В. Зимовець, проблематика взаємозв'язку грошово-кредитної і фіскальної політик виникла та розвивалася з початку 80-х рр. ХХ ст. Центральний банк функціонально відокремлювався та виводився з-під контролю уряду, як орган відповідальний за цінову стабільність та як противага постійному зростанню державних витрат, що мало місце у післявоєнний період. Теоретико-методологічною основою такого розмежування є грошово-кредитна концепція прямого зв'язку між обсягами грошової маси та темпами інфляції, слушність якої не була підтверджена тенденціями розвитку фінансових систем розвинутих країн та країн з ринками, що формуються, починаючи від 1980 р. до теперішнього часу [153, с. 215].

Грошово-кредитна і фіскальна політики повинні підпорядковуватись загальній, спільній меті, якою не може бути лише цінова стабільність, збалансований бюджет або контрциклічне регулювання. Такі макроекономічні індикатори є важливими на короткострокових часових інтервалах, але в довгостроковому періоді жоден з них не визначає перспектив розвитку країни. Являється аксіомою той факт, що дотримання цінової стабільності та збалансованого бюджету не є достатнім переліком факторів для соціально-економічного розвитку країни.

В основі такої взаємодії зобов'язана бути стратегічна ціль загальноекономічної політики – стійкі темпи економічного зростання, основою якого, відповідно до теорії факторів економічного розвитку, є нагромадження усіх видів капіталу (при забезпеченні ефективної його структури) відповідно до концепцій П. Ромера, Р. Лукаса і Р. Барро [489; 497; 500; 501; 502] та достатньої спроможності державних органів для надання якісних публічних послуг суспільству. Такий підхід потребує поєднання фінансово-монетарних важелів грошово-кредитної і фіскальної політики в єдину державну фінансову політику, спрямовану на нарощування продуктивного капіталу країни, з урахуванням ефективності їхнього використання у кожному з секторів економіки.

Аналіз стану державного контролю в Україні показує, що в державі існує відповідна законодавча та організаційно-структурна база проведення державного контролю у сфері економіки. Конституція України, закони та ціла низка інших нормативно-правових актів складають правову базу управління економікою та державного контролю як за суб'єктами господарської діяльності так

і безпосередньо за органами виконавчої влади. Разом із тим питання державного банківського контролю потребує подальшого вдосконалення і розвитку. Особливої уваги заслуговує організаційна побудова державного банківського контролю як напрямку державного контролю за банківським сектором.

2008-2009 рр. – в Україні криза державних фінансів, економічний спад, криза банківської системи й зачатків фондового ринку, падіння зайнятості. По суті, ситуація характеризується як системна криза на тлі розвитку стагфляції. Це критична ситуація. І що робить НБУ? Цей державний орган лікує економіку грошовим голодом. Ю. Макогон пояснює таку поведінку НБУ зовсім не абсурдністю ситуації чи відсутністю професіоналізму, а вважає це цілеспрямованим виконанням вказівок МВФ [284]. Отже, створюючи законодавчі умови для незалежності НБУ законодавці забезпечили цьому органу передусім незалежність від держави якій він належить, але із вступом до МВФ та підписанням зобов'язань, що накладаються на країни-члени МВФ, НБУ одночасно відійшов під суттєвий вплив цього наднаціонального органу.

Вплив держави здійснюється головним чином шляхом формування законодавчої та нормативної бази діяльності як НБУ, так і банківських установ і контролю за виконанням вимог законодавства й нормативних актів. Розрізняють такі види контролю держави, як прямий (контроль з боку певних державних органів, відокремлених від центробанку) і непрямий (призначення посадових осіб центробанку, заслуховування звітів), опосередкований (участь у статутному капіталі).

Останнім часом в Україні з'являються пропозиції стосовно здійснення подальших кроків у формуванні державних інституцій, які зможуть контролювати діяльність НБУ, і, в першу чергу, стосовно формування та здійснення грошово-кредитної політики як складової загальної економічної стратегії. Так пропонувалося створити Національну координаційну Раду з грошово-фінансових питань, що репрезентуватиме узгоджені фінансово-економічні інтереси Президента, Верховної Ради і Кабінету Міністрів України. Є пропозиція створення також Урядової Ради з питань фінансово-кредитної політики, яка узгоджуватиме в регіонах і на місцях взаємодію Кабінету Міністрів, Національного банку та фінансових органів щодо дотримання ними заявленої урядом грошово-кредитної політики та платіжної дисципліни.

І. Ветрова пропонує вивести Раду НБУ із складу Національного банку та підпорядкувати її безпосередньо Верховній Раді України, надавши їй статус Ради з питань грошово-кредитної політики. Такий крок означав би посилення ролі Верховної Ради України у здійсненні грошово-кредитної політики, зосередження усіх питань управління в Правлінні НБУ. Крім того, важливим питанням є порядок формування Ради і її склад. Пропонується здійснювати формування Ради за ознаками професійності та представництва від органів держави, яких грошово-кредитна політика стосується в найбільшій мірі (МФУ, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та ін.). Основні засади грошово-кредитної політики мають прийматися тільки Верховною Радою України і повинні бути якісно вдосконалені за рахунок більшої кількості показників, які узгоджено визначаються як

НБУ, так і органами державної виконавчої влади [70]. Н. Самарас також висуває ідею поставити НБУ під контроль структури, яка формується Верховною радою України, тому що саме вона відповідає перед громадянами України, що направили до неї своїх представників [398].

Існують пропозиції щодо утворення окремої структури, котра буде здійснювати перевірки і контроль діяльності НБУ і звітувати перед урядом. А також внести зміни до Закону України “Про Національний банк України” на предмет визначення відповідальності службовців НБУ за халатність чи навмисне спричинення шкоди під час виконання своєї діяльності.

Ми виходимо з позиції, що безконтрольність з боку держави в банківському секторі є однією з основних причин сучасної деградації державного управління у даній сфері, що особливо чітко проявилось під час кризи 2008-2009 рр. Розв’язати це питання можливо шляхом побудови такої організаційної структури державного банківського контролю, функціонування котрої ґрунтувалося б на принципах законності і раціональності. Відповідно до першого принципу, метою контролю є встановлення норм діяльності, відповідних до норм законодавства. А під другим принципом розуміється соціально-економічна обґрунтованість, ефективність та доцільність функціонування; визначення засобів, спрямованих на вдосконалення, раціоналізацію, розвиток механізму державного регулювання банківського сектора.

Контроль буде ефективним лише тоді, коли він буде чітко скоординованим з плануванням. Одним з найпоширеніших методів управління, покликаних тісно скоординувати планування та контроль, є метод управління, що базується на контролі за досягненням певних цілей. Він складається з чотирьох взаємопов’язаних етапів: чіткого формулювання самих цілей, реалістичного планування їхнього досягнення; систематичного моніторингу та оцінювання результатів управління; вжиття коригуючих заходів для досягнення запланованих результатів [321, с. 12]. Під час побудови організаційної структури банківського контролю, треба виходити з того, що найважливішою функцією державного контролю є функція виявлення проблем, реалізації яких може мати об’єкту контролю більше значення, ніж удосконалення процедур і методів ухвалення рішень, бо розв’язання проблем залежить, насамперед, від успішності їх виявлення [322, с. 29].

І. Черленяк звертає увагу на важливість процедур, що спрямовані на зміну неефективних управлінців у різних сферах державної діяльності на легальній цивілізованій основі із чітко зафіксованими правилами ротації. Ні в якому випадку є неприпустимим, коли приватні чи особисті інтереси вищих посадових осіб державних органів переважають над суспільними [470, с. 621]. Саме “державний банківський контроль” повинен сприяти цивілізованій зміні неефективних керівників банківського регулювання і банківського нагляду на нелінійній основі прогнозування та забезпечення умов їх подальшої кар’єри.

Контроль за діяльністю центрального банку здійснюється у більшості розвинутих країн і має важливе значення для економіки країни у цілому. Різняться лише форма та ступінь цього контролю. Враховуючи складний економічний стан, в якому знаходиться вітчизняна економіка, є доречним

використання різних форм та суттєвого ступеня впровадження державного банківського контролю. НБУ, як ядро банківського сектора повинен погоджувати інтереси національної економіки і комерційних банків, виконання власних завдань із виконанням завдань, що стоять перед урядом.

Такий структурний орган НБУ, як Рада НБУ, виконує роль “весільно-го генерала”. До його складу входять імениті персони, більшість з котрих мають уявний авторитет у банківській справі, вони не є компетентними у питаннях, якими займається Рада. Але “робота”, що проводиться цим органом формально надає значимості рішенням, які приймаються самим НБУ, причому реально не впливаючи на виконання Національним банком своїх першочергових функцій. Тому, такий атрибут демократичного устрою банківського регулювання як Рада НБУ не виправдовує тих сподівань, які їй відводяться і має бути ліквідована.

НБУ, як і будь-який інший орган державного управління, є самостійним під час реалізації своїх компетенцій у встановлених законодавством межах. У той же час, як зазначає І. Сушинський, державну владу необхідно розглядати тільки як наслідок здійснення сукупності її видів, а не кожного з видів, зокрема, реалізація будь-якого з видів влади є тільки необхідною, але недостатньою умовою для ідентифікації державної влади. [427, с. 417]. Владу, котра не контролює грошово-кредитні відносини в країні, не можна вважати повноцінною. Тому не може бути в Україні ефективного державного регулювання у сфері економіки та фінансів, за умов, коли уряд, відповідальний за здійснення фінансової політики, політики у сферах праці та зайнятості населення, не має впевненості у тому, що грошово-кредитна політика НБУ сприяє цьому. Тільки з моменту виправлення даного перекосу, що головним чином стосується налагодження єдиної, відповідальної роботи уряду та НБУ, можливо очікувати довгострокові позитивні зрушення розвитку національної економіки.

Безперечно НБУ має залишитися незалежним, автономним, самостійним тощо, але не від самої держави у вигляді, наприклад, такого вищого державного органу виконавчої влади як уряд, а, перш за все – від політичного лобі, продажних можновладців, впливу олігархічних кланів, тиску наднаціональних фінансових структур тощо. Ми засуджуємо саму думку про перевагу влади центрального банку України над виконавчою або про непідпорядкованість державі його керівників.

Ефективне управління вимагає дотримання принципу єдиного керівника. Таким керівником не може бути “колектив” – тобто декілька державних органів. Якщо Україна бажає мати ефективну державну фінансову політику, до якої належать і грошово-кредитна, і фіскальна політика, то контроль за реалізацією грошово-кредитною політикою потрібно віддати тому, хто відповідає за формування та забезпечення реалізації державної фінансової політики, забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України, здійснення заходів із підвищення ефективності управління державними фінансами, а це – прерогатива КМУ [141].

Сам по собі КМУ є колегіальним органом, який приймає рішення після обговорення питань на засіданнях, але, у будь-якому випадку, усю відповідальність за результати діяльності КМУ несе Прем'єр-міністр. Сумісне визначення цілей та особливостей проведення державної фінансової політики МФУ і НБУ є фундаментальною основою побудови інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення в Україні. Координатором такої співпраці повинен стати Прем'єр-міністр України, якому і підпорядковується Міністр фінансів, і повинен перейти у підпорядкування Голова НБУ.

Ми пропонуємо схему, за якої НБУ, як об'єкт державного банківського контролю, є органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується КМУ, котрий виступає суб'єктом державного банківського контролю. Голова НБУ зобов'язаний бути повноправним членом КМУ та брати участь у його засіданнях з правом голосу. На засіданнях КМУ має погоджуватися проект Основних засад грошово-кредитної політики на майбутній рік. Такий проект готується Національним банком, погоджується з КМУ, а затверджується Верховною Радою України одночасно із прийняттям Закону про Державний бюджет України.

Рішення про призначення Голови НБУ повинно прийматися Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України. Звільнення чи зміщення Голови НБУ здійснює Президент України. Замісники Голови НБУ повинні призначатися, звільнятися і зміщатися Президентом України за поданням Прем'єр-міністра та Голови НБУ. Голова НБУ особисто несе повну відповідальність за результати роботи НБУ, за стан справ у дорученій йому сфері державного управління.

Отже прямий контроль над діяльністю НБУ здійснюватиме КМУ, а непрямої – Президент України, який може призначити та звільнити Голову НБУ та його заступників, а також Верховна Рада України, котра затверджує до виконання Основні засади грошово-кредитної політики на майбутній рік (див. Додаток Е).

Вважається, що шалена інфляція, яка мала місце на початку 90-х рр. минулого сторіччя пояснюється саме відсутністю незалежності НБУ, який під тиском уряду проводив незабезпечену емісію на покриття бюджетного дефіциту. І дійсно, для України однією із причин інфляційних процесів у 1992-1994 рр. були недостатньо обґрунтовані рішення влади, які збільшували дефіцит державного бюджету. Такий дефіцит у 1992 р. був на 697 млрд крб більшим від розміру доходів, а нічим не забезпечена емісія грошей становила 1 трлн 325 млрд крб, що дорівнювало майже 35 % ВВП. Вважається, що фінансово-кредитна система є здоровою, коли цей показник не перевищує 5 % [304].

Але це не було єдиною причиною інфляції. До зайвої емісії, здійснюваної НБУ, додалася ще велика низка причин:

- глибока деформація основних пропорцій економіки, що викликало структурну інфляцію;
- надмірна мілітаризація економіки;
- значна монополізація економіки, яка сприяла проведенню політики монопольного ціноутворення;

– руйнування старих грошово-кредитної та фінансової систем і запізнiле формування нової, розлад системи безготівкових розрахунків, надмірний податковий прес;

– зростання цін на імпортні товари та послуги, коли тільки протягом 1992 р. ціни на нафтопродукти, які закуповувала Україна, зросли у 300 разів; значні витрати уряду та управління;

– адаптивні інфляційні очікування.

І все ж, враховуючи можливі зловживання уряду щодо покриття Національним банком дефіциту державного бюджету, ми пропонуємо утворити систему противаг, певну стримуючу силу, яка б не давала розвиватися таким негативним проявам.

Для цього необхідно додати до повноважень Рахункової палати Верховної ради України можливість здійснення контролю за виконанням Основних засад грошово-кредитної політики, емісією національної валюти на основі широкої низки параметрів та щоквартальне звітування перед Верховною радою щодо результатів такого контролю. Водночас, Рахункова палата повинна перевіряти формування та повноту перерахованої позитивної різниці між сумою перевищення кошторисних доходів та кошторисними витратами Національного банку. До функцій Рахункової палати доцільно додати також контроль за формуванням та використанням золотовалютного резерву України.

Наприклад, політика щодо міжнародних резервів може мати два крайні прояви. В одному випадку, вся економічна міць країни може виявитися омертвленою у цих резервах, які у цьому випадку будуть “вісити важким каменем” на шиї держави. В іншому випадку, недбале ставлення до міжнародних резервів, їх марнотратство, відсутність турботи про їхнє оптимальне відновлення й множення, піддають країну більшим ризикам у військовій, економічній і політичній сферах. Тому знаходження найкращого співвідношення між нагромадженням і використанням міжнародних резервів має велике економічне й соціальне значення. Сьогодні діюча політика відносно розміру та структури золотовалютних резервів, що проводиться Національним банком, є непрозорою для суспільства й органів влади та не виправданою для науковців. Дана політика повинна бути законодавчо закріплена на певний середньостроковий період і за визначеними параметрами контролюватися з боку Рахункової палати Верховної ради України.

Вже зараз, відповідно до чинного законодавства, до завдань Рахункової палати належить контроль за виконанням Державного бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм в частині, що стосується використання коштів Державного бюджету України, витрачання коштів цільових фондів. Додавання вище перелічених напрямків до завдань, що має здійснювати Рахункова палата як суб’єкт державного банківського контролю в частині непрямого контролю, має вирішальне значення для реалізації системного підходу в роботі.

Рахункова палата здійснює контроль на засадах законності, плановості, об’єктивності, незалежності та гласності. Усі ці принципи важливі. У той же час, одним із першорядних має стати принцип незалежності, і, в пер-

шу чергу, – фінансової. Практика свідчить, що найбільш ефективно контрольні органи функціонують у тих країнах, де їм забезпечена максимальна незалежність. Такі системи існують, зокрема в США (Головне контрольно-фінансове управління), Канаді (відомство Генерального ревізора), Аргентині (Генеральна синдикатура) [320, с. 100]. Рахункова палата – це самостійний державний орган контрольної влади, котрий не лише зобов'язаний надавати відповідну інформацію парламентові, а й у межах власної компетенції контролювати як діяльність усіх інших органів влади, так і діяльність самої Верховної ради України (див. Додаток Е). Ось чому на схемі організаційної структури державного банківського контролю Рахункова палата зображена відокремлено від Верховної Ради, хоча за Законом України “Про Рахункову палату” [144] вона є підпорядкованою і підвітною їй.

Кошторис доходів і витрат НБУ затверджуватиметься Президентом України після його погодження з Прем'єр-міністром, а виконання контролю за його дотриманням необхідно віднести до повноважень Рахункової палати. Результати щорічного державного фінансового аудиту та їх оцінка викладаються у звіті Рахункової палати, який в обов'язковому порядку надається до Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України для ознайомлення.

У рамках формування механізму ДРБС передача банківського нагляду від НБУ, як вже вказувалося вище, має здійснитися окремому державному органу – НКБН. Даний орган буде виконувати окрему функцію державного управління – банківський нагляд з метою забезпечення стабільного функціонування банківської системи, здорового розвитку банків, зменшення банківських ризиків та захисту інтересів клієнтів і вкладників банків.

Діяльність державної фінансової інспекції України ми відносимо до державного фінансового контролю, що здійснюється паралельно із державним банківським контролем та розповсюджується на НКБН, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб і звичайно усі банківські установи, і у першу чергу – державні. Право проведення перевірок Державною фінансовою інспекцією обмежується тими банками, котрі не користуються коштами з бюджетів усіх рівнів та державних валютних фондів. По відношенню до названих державних установ, а також і НБУ до державного фінансового контролю належить також діяльність Державної податкової служби України, що пов'язана із контролем за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), контролю за валютними операціями, контролю за дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги) у встановленому законом порядку.

Державний фінансовий контроль включає також і дії Антимонопольного комітету України, котрий здійснює захист економічної конкуренції у банківській системі, розповсюджуючи свій вплив лише на банки. У даному випадку НКБН виступає для Антимонопольного комітету головним партнером за банківським сектором у виконанні своєї функції.

Одночасно із впровадженням у дію організаційної структури державного банківського контролю, має відбуватися значне посилення механізму державного управління валютним ринком [454, с. 421]. Здійснення ефективної

валютного політики в державі можливо лише за умови тісної співпраці НБУ з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Державною фіскальною службою України, а також правоохоронними органами.

Отже, поряд із НБУ, об'єктом державного банківського контролю стане НКБН, який має бути колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України. НКБН у своїй діяльності наряду з Конституцією та законами України, керуватиметься актами та дорученнями Президента України, актами КМУ. Таким чином, відбудеться повна уніфікація підпорядкованості Президентові України наглядових органів у сфері ринків фінансових послуг, де вже функціонують такі два державних органи, як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [440–441].

Крім цього, до об'єктів державного банківського контролю ми відносимо:

- державні банки;
- банки, платоспроможність яких знаходиться під загрозою або неплатоспроможні банки, що мають бути ліквідовані.

Державні банки мають стати більш підконтрольними КМУ, як органу, який за статтею 7 діючого Закону України “Про банки і банківську діяльність” [135] може здійснювати управління державними банками. Непрямий контроль виконують також Президент України і Верховна Рада України, призначаючи по п'ять членів наглядової ради державного банку. Ще п'ять осіб наглядової ради призначає КМУ. Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, що здійснює контроль за діяльністю правління банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам і захисту інтересів держави. Головними завданнями державних банків повинно стати передусім довгострокове кредитування інноваційних проектів та пріоритетних галузей національної економіки, розподіл бюджетних асигнувань, поповнення капіталу діючих державних підприємств із врахуванням структурної перебудови економіки, нагляд за використанням наданих кредитів. Координація та контроль виконання цих завдань і мають бути основоположними постулатами державного банківського контролю над державними банками, що втілюватиметься у життя КМУ.

У разі загрози платоспроможності банку суб'єкт банківського контролю повинен призначити тимчасову адміністрацію. Це відбувається у разі двох або більше порушень банком законних вимог органів банківського регулювання і банківського нагляду; зменшення розміру регулятивного капіталу банку на 30 % протягом останніх 6 місяців; якщо банк протягом 5 робочих днів не виконує 10 і більше відсотків своїх прострочених зобов'язань; арешту або набрання законної сили обвинувальним вироком щодо злочинних діянь керівників банку; вчинення банком дій щодо приховування рахунків, будь-яких активів, реєстрів, звітів, документів; необґрунтованої відмови банку у наданні документів чи інформації, передбачених законодавством України; наявності публічного конфлікту в керівництві банку; наявності клопотання

банку про призначення тимчасової адміністрації; здійснення банком ризикової діяльності, що призвела або може призвести до втрати активів або доходів. Таким суб'єктом має бути Фонд гарантування вкладів фізичних осіб як державний орган, котрий у свою чергу стає підзвітним КМУ та НКБН.

Згідно діючому вітчизняному законодавству, до неплатоспроможних банків відносяться банки, які не можуть своєчасно та у повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку. Якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом шести місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, наглядовий орган зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку. Здійснення виведення неплатоспроможних банків з ринку, тобто їх ліквідацію, проводитиме ФГВФО, котрий стане відповідальним за організацію відчуження активів та пасивів неплатоспроможного банку, його продаж або створення та продаж перехідного банку.

Представлена схема організаційної структури державного банківського контролю тісно пов'язана з системою управління економікою та має проводитися у межах удосконаленого законодавства та визначеними правовими процедурами. Зарубіжний досвід засвідчує, що державний контроль може поглиблюватися, посилюватися, розширюватися чи звужуватися залежно від певних економічних та політичних умов розвитку країни, визначеності пріоритетів та впливу зовнішніх факторів.

Відповідно до закону відносних опорів, стійкість цілого залежить від найменших відносних опорів усіх його складових. Банківський сектор для багатьох країн із сировинною економікою виступає на даний час тією слабкою ланкою, що робить неможливим для державного управління проведення довгострокових стратегічних програм модифікації національної економіки, спрямованої на підвищення її продуктивності. Причому, багато в чому це визначається наявністю корупції, яка у банківському секторі економіки потенційно може поширитися з особливою силою на різних рівнях і у самих непередбачуваних формах наслідках.

Науковий інтерес до вивчення причин виникнення корупції і засобів її попередження, а також боротьби з нею існував в усі часи і практично в усіх країнах світу. Останні тенденції активного поширення цього антидержавного явища у багатьох країнах з перехідною економікою викликають особливий науковий інтерес до пізнання глибинної суті корупції, яка повністю пронизала систему державного управління.

Як вказувалося вище, корупція в банківському секторі класифікується за рівнями розповсюдження і формами прояву. За рівнями поширення корупція ділиться на макро- і мікрорівень. До корупції макrorівня відносяться ідейна, резервна, бюджетна, регуляторна та наглядова корупції. На мікрорівні корупція ділиться на кредитно-операційну, легалізаційну та адміністративну. За формами прояву, корупція в банківському секторі може складатися з хабарництва, відкатів, фаворитизму (у тому числі непотизм і кронізма), лобізму.

Вияткову небезпеку для державного управління становить корупція в банківському секторі макрорівня. Незважаючи на те, що в більшості країн з перехідною економікою орган банківського регулювання і нагляду – центральний банк, отримує абсолютну незалежність, рівень корупції в банківському секторі на макрорівні не зменшився, а лише посилюється.

Звичайно, такий стан справ не може підтримуватися без негласного схвалення і навіть співучасті з боку усієї організаційної структури державного управління. Тому протистояти корупції в країні можна лише, ґрунтуючись на цільній системі заходів, до яких в першу чергу, ми відносимо:

- повернення до традиційних для людини морально-духовних норм;
- налагодження жорсткого фінансового контролю;
- поліпшення якості управління державними фінансами;
- вдосконалення судової системи;
- підвищення прозорості та відповідальності діяльності державних органів;
- впровадження громадського контролю над діяльністю державних органів.

Корупція в банківському секторі, як невід’ємна частина корупції країни в цілому, завжди буде залежати від впливу системи антикорупційних заходів, що реалізуються. Але, хотілося б загострити увагу за кожним із заходів, що стосуються запобігання та протидії корупції, враховуючи специфіку банківської сфери.

Отже, повернення до традиційних для людини морально-духовних норм припускає культивування в суспільстві єдиної як для еліти, так і для усіх інших його представників, національної ідеї, котра походить від перевірених історією людства традиційних морально-духовних правил, заснованих не на “максимізації прибутку” – підтримці релігії грошей, тобто звичайному стяганні, а на служінні. Як важливо відкинути стягання і знову підкоритися святій ідеї служіння. Служити Богу, Батьківщині, народу, своєму підприємству, своїй родині – ось на чому повинна ґрунтуватися національна ідея, яка і є запорукою порятунку нації. Причому, як зазначає Н. В. Сомін [414], стягання і служіння – дві основні альтернативи економічної етики. І послідовний їх розвиток призводить до двох абсолютно різних типів економік: стягання – до економіки, заснованої на приватногосподарському підході, метою якої є накопичення багатства і збільшення доходів, а служіння – до гуманістичної економіки, в якій проповідується правило, що не люди для економіки, а економіка для людей. Рівень розвитку суспільства повинен оцінюватися не лише за достатком усього населення, але і за рівнем життя найменш захищених прошарків. Це є моральним боргом будь-якого здорового суспільства. Така економіка побудована на народногосподарському підході, в умовах якої відносини між господарюючими суб’єктами і суспільством визначаються філософією спільної долі, згуртованістю людей навколо духовних, моральних, національних, цінностей і традицій, їх готовністю пожертвувати частиною свого “Я” заради збереження безперервності і єдності історії своєї Батьківщини. Народногосподарський підхід змінює сутність конкуренції, котра трансформується у співпрацю і тільки праця є справжньою цінністю, мірилом усіх вироблених речей. Усе це і перетворює принципи єдності і колективізму в рушійну силу соціально-економічного розвитку країни.

Багато в чому відсутність реальної боротьби з корупцією в низці країн з перехідною економікою можна пояснити, прогресуючої деградацією еліти суспільства [225, с. 189–190]. У сучасному розумінні до еліти суспільства прийнято відносити невеликі групи людей, які відрізняються не тим, що вони володіють кращими моральними або творчими якостями, а тим, що володіють найбільшою владою в суспільстві і не меншими грошима. Еліта мешкає на вершині соціальної піраміди. Вона володіє більш широким інформаційним горизонтом, великими можливостями для маніпулювання економічними ресурсами і більш високим рівнем домагань.

Як правило, еліта становить ядро правлячої партії, і навіть багатьох партій опозиції. Дуже невелика за розмірами, вона досягає величезного ефекту, заражаючи маси людей своєю активністю і цілеспрямованістю. Завдяки потужним капіталам вона допомагає купувати голоси виборців, наймати журналістів, що публікують рекламні політичні статті, або скуповують на корені телевізійні канали, Інтернет-видання, популярні газети і журнали. Посилене насадження індивідуалізму, стандартів способу життя західного суспільства, культивування психології успіху при руйнуванні традиційної моделі зв'язків “індивід-суспільство” провокують включення окремих членів суспільства до нелегітимної і делінквентної поведінки, перетворюючи корупцію в поширену, соціально і психологічно прийнятну стратегію життєвого успіху в сучасному ринковому суспільстві.

Причому, як зазначає С. П. Юхачев [486, с. 40], в умовах країни з низьким рівнем добробуту, великою часткою людей, що живуть за межею бідності, еліта суспільства прагне до реалізації своїх інтересів, орієнтуючись на придушення активності цієї частини населення, побоюючись можливості корінного зламу існуючого ладу і втрати своїх капіталів. У даному випадку для реалізації своїх інтересів їм вигідніше буде нести витрати, пов'язані з корупційними відносинами, а, отже, таке суспільство буде представляти собою сприятливе середовище для розвитку корупції, нестійким відносно зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих впливів. Таким чином, інтереси глобальних конкурентів сходяться з інтересами національної еліти, що пояснює мотиви національної еліти суспільства, більшою мірою ототожнювати себе з частиною правлячої еліти Заходу. Тому, національна еліта, займаючись накопиченням різних видів активів за кордоном, готова жертвувати громадськими та державними інтересами своєї країни, захищаючи практично свою нову “батьківщину”, виявляючи свою продажну суть.

У таких умовах, усі очікування суспільства щодо дозрівання політичної волі керівництва країни, зародження реального розуміння вищими посадовими особами необхідності подолання такого негативного соціально-політичного та кримінального явища як корупція є самообманом.

Виходячи зі сказаного, результативна боротьба з корупцією можлива лише за умов, коли еліта втрапить свій безконтрольний статус, а суспільство отримає чітке і ефективне законодавство про корупцію із адекватним покаранням корупціонера. Коли на перше місце в переліку покарань за корупційні злочини стане тюремне ув'язнення та конфіскація майна. Цинічними вигляда-

ють випадки, коли у зuboжілій країні гучні корупційні скандали закінчуються доганою, переміщенням на інше місце роботи або звільненням з державної посади винуватця скандалу, котрий, при цьому, з високих трибун може навіть принести свої вибачення за скоєні злочинні діяння. До цього, необхідно активно реалізовувати заходи юридичної відповідальності щодо посадових осіб державних установ за неприйняття заходів щодо попередження та припинення корупції, а також встановити відповідальність для осіб, які дали завідомо неправдиву інформацію про факт корупції державного службовця.

Здійснення державного банківського контролю та державного фінансового контролю над діяльністю НБУ, НКБН, ФГВФО, державних банків як комплексного інструменту щодо боротьби з корупцією в банківському секторі є важливою умовою функціонування механізму ДРБС. Перевірка діяльності вказаних установ має належати не зовнішнім закордонним аудиторам, а передусім державним контролюючим установам.

Основне місце в організації боротьби з корупцією в діяльності НБУ повинен набути такий суб'єкт непрямого державного банківського контролю як Рахункова палата Верховної Ради України. Даній установі має бути надано право перевіряти усю фінансово-господарську діяльність Національного банку – починаючи від покупки паперу для друкування грошей і закінчуючи бонусами топ-менеджерів НБУ.

Не рідше одного разу на рік фінансовий контроль повинен проводитися Державною фінансовою інспекцією в державних банках. В окремих випадках, фінансовий контроль банків може припускати і раптову перевірку із включенням до числа осіб, що мають здійснювати перевірку, і фахівців профільних міністерств.

Як вже неодноразово відмічалось, тільки за умови забезпечення повної гармонізації грошово-кредитної і бюджетної політики можливо досягти вдосконалення управління державними фінансами. Організація державного банківського контролю в цілому повинна сприяти активному залученню банківського сектора до реалізації державних інноваційно-інвестиційних проектів в пріоритетних для держави галузях, запобігання вільного блукання в країні світового спекулятивного капіталу і запобігання втечі вітчизняного капіталу за кордон. Важливо забезпечити складання реальних бюджетів розвитку, що виключають ситуацію бюджетного дефіциту або значного профіциту, в результаті чого різко розширюється сфера “власного розсуду” при прийнятті рішень чиновниками.

Для вдосконалення управління державними фінансами як умови викорінення корупції необхідно:

- покращити законодавчу базу, що стосується процедур державних закупівель;

- посилити систему контролю за використанням державного майна з метою недопущення фактів отримання прихованих прибутків державними службовцями або за їх сприяння іншим особам;

- узаконити здійснення Рахунковою палатою моніторингу ефективності використання коштів державного бюджету під час реалізації державних програм;

- провести детінізацію ринку цінних бумагах;
- активно залучати неурядові громадські організації, які не одержують фінансування з-за кордону, до контролю за законністю та ефективністю державного майна, державних коштів.

Крім цього, в обов'язковому порядку, слід заборонити державним службовцям, у тому числі і службовцям НБУ, комерційних державних банків володіти зарубіжними рахунками, акціями та нерухомістю за кордоном. Парадоксальною є ситуація, коли у вищих органах законодавчої, виконавчої та судової влади, серед керівників центрального банку, державних банків зустрічаються особи з подвійним громадянством, або найближчі родичі яких є одночасно громадянами іншої держави. Дане явище стає настільки буденним, що постійне зростання випадків подібного роду, вже не викликає в суспільстві майже ніякого неприйняття, хоча воно представляє досить сприятливе середовище для таких форм корупції як фаворитизм та лобізм.

З метою підвищення якості фінансового контролю, а також вдосконалення управління державними фінансами необхідно оптимізувати механізм взаємодії Рахункової палати з Парламентом. Це досягається шляхом встановлення нормативно-правових правил щодо процедур розгляду пропозицій, висновків і рекомендацій контролюючого органу (Рахункової палати) з метою недопущення зневаги до підготовленої інформації з боку парламентаріїв.

Корінного реформування потребує судова влада, оскільки саме суди практично очолюють всю правоохоронну діяльність, у тому числі і проти дії корупції. Вдосконалення судової системи передбачає, перш за все, розробку дієвих механізмів та чітких критеріїв притягнення суддів до усіх видів відповідальності, з одночасним забезпеченням реальних гарантій незалежності суддів судів конституційної та загальної юрисдикції, а також радикальне поліпшення стану виконання судових рішень.

Підвищення прозорості та відповідальності діяльності державних органів пов'язано із:

- забезпеченням прав громадян на інформацію шляхом створення можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних фондів, інших інформаційних ресурсів;

- зобов'язанням керівників державних органів інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність та прийняті рішення, у тому числі із застосуванням офіційних сайтів установ та блогплатформ керівників;

- встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Так, на жаль, багато рішень центрального банку часто стають не зрозумілими і не виправданими для наукової громадськості і суспільства в цілому та повинні супроводжуватися аргументованими публічними поясненнями доцільності їх реалізації ще на стадіях затвердження, що є важливою умовою стабільного розвитку банківського сектора та економіки в цілому.

Впровадження громадського контролю над діяльністю державних органів в банківській сфері передбачає запровадження системи соціаль-

ної відповідальності банків за умови триєдиної співпраці за формулою “держава-банки-суспільство”, де під суспільством розуміється банківські саморегулюючі організації (Асоціації банків), громадські організації, клієнти банків. Дана система повинна підкріплюватися:

- затвердженням необхідних законодавчих актів про громадський контроль;
- створенням в органах державної влади спеціальних підрозділів, відповідальних за сприяння здійсненню громадського контролю;
- впровадження таких методів громадського контролю, як громадський моніторинг, громадська експертиза, громадський аудит, громадське розслідування.

В інтересах більш досконалого виконання механізмом ДРБС своїх функцій, держава має сприяти наданню банківським союзам та асоціаціям статусу саморегульованих організацій із визначенням меж їх діяльності, що повинно знайти своє відображення у Законі України “Про банки і банківську діяльність”. Потрібно конкретно вказати права і зобов’язання банківських СРО, принципи їх взаємодії з держорганами, а також прописати статус документів та положень, які ними приймаються.

Крім цього, для підвищення ефективності взаємодії механізму ДРБС, що складається з певних державних органів, які як прямо, так і опосередковано впливають на банківський сектор, з усіма діючими СРО, було б доцільно створити об’єднану асоціацію, в яку вони входили б на основі юридичної незалежності (див. рис. 4.2).

У той же час, треба мати на увазі, що гіпотетично існує реальна можливість перетворення банківських СРО, а тим більше Об’єднаної асоціації, в закриту монополію, яка може стати захищеною від конкуренції за допомогою різних юридичних обмежень, внутрішніх положень.

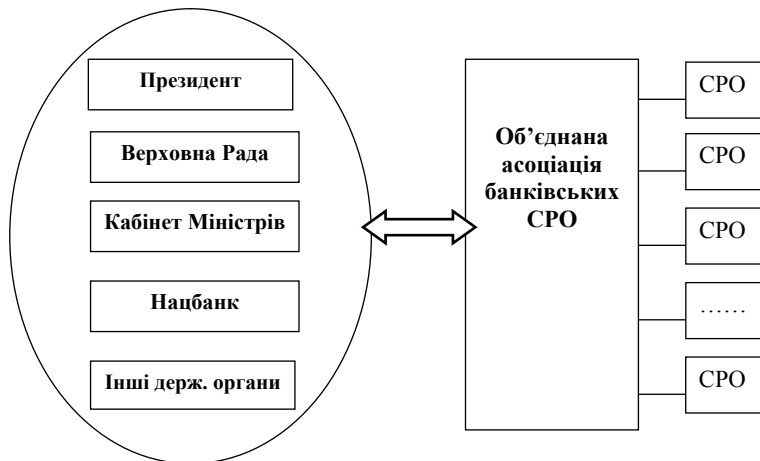

Рис. 4.2. Схема удосконалення взаємовідносин суб’єктів регулювання банківського сектора України

Саморегулювання діяльності банків повинно передбачати значне посилення ролі ринкової дисципліни, коли учасники банківського ринку добровільно або під загрозою банкрутства, втрати ділової репутації та іміджу будуть дотримуватися певних стандартів якості, встановлених банками. У цьому зв'язку особливого значення набуває підвищення професіоналізму топ-менеджменту банків, залучення до роботи незалежних фахівців з метою визначення об'єктивних експертних оцінок діяльності банків. Підвищення професіоналізму керівників банків у свою чергу дозволить більш ефективно організувати процес обговорення й узгодження органів державного регулювання з банківським співтовариством ключових рішень, що стосується діяльності банківського сектора.

Сучасна банківська діяльність неможлива без використання кредитними організаціями передових інформаційних технологій, що дозволяє не тільки підвищити якість надаваних банківських послуг, але і розширити їх перелік. Як показує практика, використання сучасних технологій кредитними організаціями забезпечує істотне підвищення ефективності їх діяльності.

В останні роки спостерігається процес інтенсивної автоматизації банківської діяльності, пов'язаний з впровадженням в кредитних організаціях банківських автоматизованих систем та технологій дистанційного банківського обслуговування, що дозволяє істотно розширити клієнтську базу кредитних організацій і пропозицію банківських послуг.

Разом з тим, розвиток таких передових технологій ставить на порядок денний питання забезпечення надійності функціонування банківських автоматизованих систем, їх інформаційної безпеки. Важливим напрямком в діяльності кредитних організацій має стати забезпечення захисту інформації, виявлення ризиків, що мають технічний і технологічний характер, а також ризиків використання кредитної організації в діяльності, спрямованої на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. І в цьому аспекті НБУ, безсумнівно, має підтримувати діяльність банківських СРО, спрямовану на регламентацію високотехнологічної банківської діяльності, вироблення відповідних галузевих стандартів та забезпечення умов їх дотримання.

Схильність банківських установ в умовах ринкової економіки до здійснення спекулятивних операцій та ризикованої діяльності, а також недостатня координація зусиль уряду і НБУ, а часом і суперечливість їхніх інтересів, а відтак і засобів реалізації своїх намірів, зумовлює загрозу довгого перебування в стані фінансової та загальноекономічної кризи. Результати дослідження дозволили отримати сукупність підходів до функціонування механізму державного регулювання банківського сектора відносно сприяння соціально-економічному розвитку України.

Під час проведення цього дослідження ми виходили з того, що критичний сучасний стан національної економіки, інертність вітчизняного банківського сектора щодо його участі у стимулюванні розвитку економіки не залишає владі вибору та спонукає її до необхідності побудови державного банківського контролю, організаційна структура якого останнім часом лише тільки починає зароджуватися. Державний банківський контроль необхідний для того, щоб держава, її управлінські структури отримали можливість змінити діючу

пасивну політику інституту банківського регулювання та нагляду, поведінку самих банків щодо підтримки економічного розвитку національної економіки на активну. Державний банківський контроль має здійснюватися систематично і системно, із використанням усіх контрольних засобів, спрямованих на підвищення відповідальності посадових осіб, запобігання прорахункам, помилкам, зловживанням у діяльності об'єктів банківського контролю. Для цього нами запропонована нова організаційна структура банківського контролю, яка обумовлена характером діяльності її елементів та посадових осіб, потребою в постійному зворотному зв'язку з вимогами розвитку економіки України.

Поряд із цим, якщо не прісикти канали корупції, то гроші будуть іти за межі пріоритетних галузей та інноваційних проєктів і банки можуть цьому активно сприяти або запобігати. У результаті знову порушиться рівновага між обсягом товарів і грошовою пропозицією. Тому потрібні досить серйозні новації в частині боротьби з корупцією, відтоком капіталу за кордон, з переливом грошей з легальної економіки. Таке об'єднання може бути проведено на основі побудови системи взаємозв'язків між Президентом України, КМУ, МФУ, НБУ та НКБН. Її застосування дозволить залучити весь можливий потенціал банківського сектора до формування в Україні інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення та поширення соціальної відповідальності серед банківських установ. Розроблена схема взаємозв'язків має бути зафіксована у відповідних Законах України, актах Президента України та Кабінету Міністрів України, інших підзаконних нормативних актах.

Умови виникнення корупції в банківському секторі як складової частини корупції, що отримала поширення в системі державного управління країн із перехідною економікою, свідчать про спільність впливу глобалізаційних процесів і сучасних національних еліт у підтримці стану корупційності державних органів як інструменту, що забезпечує захист інтересів: розвинених країн у сфері насадження в країнах з перехідною економікою моделі економіки сировинного приросту; еліти суспільства з точки зору гарантування їм матеріального достатку західного зразка. Ураховуючи всі ризики перехідного суспільства, пов'язані з проявом корупції, організація механізму державного регулювання банківського сектора має ґрунтуватися на принципі антикорупційності, що комплексно складається з виховних, організаційних, економічних, політичних, профілактичних заходів державної системи управління.

4.3. Інноваційна форма розвитку банківських установ України як чинник соціально-економічного розвитку країни

Банківський сектор представляє собою активного споживача інноваційних розробок. Причиною цього виступає бажання поглибити партнерські відносини із клієнтами через пропозиції нових послуг, зниження транзакційних витрат, підвищення якості оцінки кредитоспроможності позичальників і управління ризиками тощо. Все це зрештою веде до посилення конкурентоспроможності як між самими банками, так і між банківськими та небанківськими фінансовими установами.

Успішна реалізація програм з формування і спеціального стимулювання розвитку банківського сектора можлива винятково за наявності національної та регіональної стратегії інноваційного розвитку. Без цього в сучасних умовах жорсткої міждержавної конкуренції, що розгорнулася на глобальному ринку, досягти стабільного, довгострокового соціально-економічного розвитку країни неможливо. Подібна стратегія має містити основні напрямки, механізми та етапи реалізації державної інноваційної підтримки, яка спрямована на здійснення наступних функцій:

– формуючої, котра полягає у становленні та розвитку інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, заснованої на пріоритетному використанні наукомістких та інформаційних технологій з максимально ефективним використанням людського фактору;

– ініціюючої, за допомогою використання інструментів фіскальної та грошово-кредитної політики держава стимулює суб'єкти господарювання, у тому числі і банківські установи, на здійснення інноваційного процесу;

– організаційної, що припускає проведення дій держави, спрямованих на створення інфраструктури національної інноваційної системи, інститутів розвитку, і в тому числі державних банків розвитку.

Завдання механізму ДРБС у цьому процесі досить вагомим. Він міг би стати тією спрямовуючою та координуючою силою, що забезпечує необхідну форму та зміст інноваційного розвитку банківських установ, які поряд із веденням власної прибуткової діяльності мають сприяти соціально-економічному розвитку України (див. рис. 4.3).

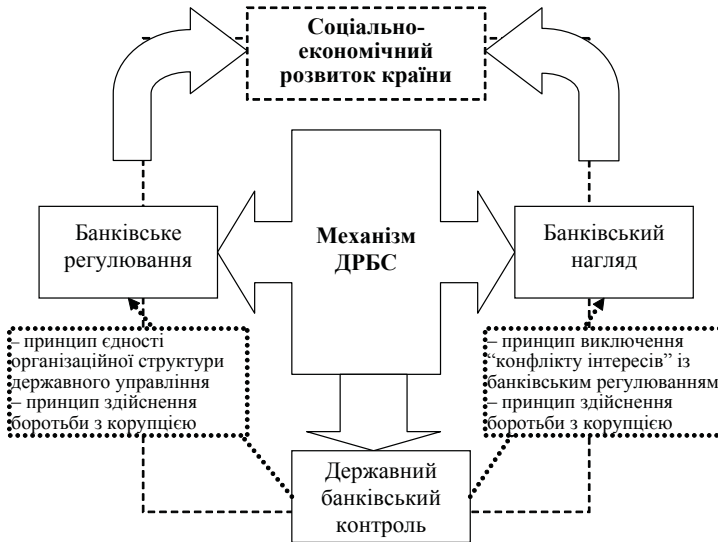

Рис. 4.3. Система функціональної організації механізму ДРБС в контексті імперативу державного регулювання банківського сектора

Інновація є результатом здійснення нововведень, що втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого процесу, що використовується у практичній діяльності банку, нового підходу до вирішення соціальних проблем. Інноваційна діяльність банку багатогранна [124, с. 49]. Вона включає в себе не тільки впровадження нових продуктів, але й використання сучасних інфокомунікаційних технологій, які відкривають перед клієнтами банку унікальні можливості одержання банківських послуг, а також інноваційних підходів до ведення банківського бізнесу, заснованих на соціальній відповідальності – поєднанні його з інтересами суспільства, що має забезпечити отримання синергетичного ефекту.

Інноваційні рішення охоплюють сферу управління банком в цілому, його відділень та онлайн-офісів. Інноваційні підходи спостерігаються в питаннях оцінки кредитоспроможності позичальників і управління ризиками. Об'єктивна необхідність розробки і впровадження інновацій обумовлена тим, що це виступає основним механізмом підтримки стабільного розвитку та рентабельності всієї діяльності банку відповідно до процесів, що відбуваються в економіці держави.

Для банківської інновації властиві наступні особливості:

- короткий життєвий цикл інновації, ця характеристика стосується, в першу чергу, інноваційних банківських продуктів;
- висока швидкість поширення найбільш успішних інновацій банківської справи;
- мінімальні витрати на наукові, особливо теоретичні, дослідження, пов'язані з розробкою банківських інновацій;
- ланцюговий характер інновацій, тобто одна інновація породжує необхідність і можливість створення іншої для повнішого задоволення потреб клієнтів.

Банки завжди відігравали головну роль в оцінці платоспроможності позичальника і відповідали за ці оцінки своїм капіталом. Інші учасники ринку експертами в ризиках бути не можуть, тому що не несуть адекватної фінансової відповідальності за вірність своїх висновків внаслідок відсутності у них достатнього капіталу. Самі банки можуть стати гарантами стабільності як національних, так і світових банківських секторів. Один із способів досягнення цієї мети полягає у розробці та впровадженні інноваційних рішень у систему управління ризиками кредитних організацій, які будуть сприяти підвищенню стабільності та ефективності функціонування банків.

Існують об'єктивні умови функціонування банку, які ставлять під загрозу усю діяльність банку або окремі його напрямки. Імовірність прояву цієї загрози і є ризиком банківської діяльності. Необхідні управлінські рішення, щоб звести негативний вплив ризику до мінімуму, нівелювати його вплив на управлінський процес, або домогтися позитивного результату. Таке розуміння ризику банківської діяльності зміщує акценти. Необхідно не переборювати негативні наслідки, а запобігати їм.

Інноваційна банківська діяльність сама по собі дуже тісно взаємозалежна із підвищенням операційного ризику у банку. Причому операційним ри-

зиком не можна управляти лише в межах одного структурного підрозділу, оскільки сам ризик зачіпає інтереси усієї кредитної організації в цілому.

Операційний ризик може складатися з наступних його первинних елементів: внутрішнє й зовнішнє шахрайство; проблеми, безпосередньо пов'язані з кадровим складом банку; проблеми, пов'язані з обслуговуванням клієнтів; матеріальний збиток з причини форс-мажорних обставин; проблеми в сфері інформаційних технологій; проблеми, пов'язані з виконанням операцій, доставкою і управлінням процесом. Крім цих первинних елементів операційного ризику, в поняття “операційний ризик” входить юридичний ризик (відповідно до Базеля II), ризик впроваджень і ризик неефективності.

Ризик впроваджень і ризик неефективності безпосередньо пов'язані з інноваційною діяльністю банку. Освоєння нових напрямків у банківській діяльності (інвестиційний банкінг), вихід у віртуальний простір (Інтернет-Банкінг), активна пропозиція нових продуктів банку розширили профіль операційного ризику. Впровадження інноваційних рішень призводить до збільшення накладних витрат банку, що провокує ріст ризику неефективності. Таким чином, будь-яка банківська інновація значно збільшує операційний ризик [248, с. 35–36].

В епоху інформаційного буму всі управлінські ініціативи менеджменту банку базуються на фінансовій і управлінській звітності. В управлінському процесі потрібно враховувати такі аспекти банківської діяльності, як просування на ринок нового продукту або послуги, потенційні можливості, довід і мотивацію персоналу, лояльність клієнтів, якість автоматизації бізнесу, оскільки ці активи є вирішальними для успіху будь-якого банку.

Для цього, в рамках концепції управління ефективністю бізнесу (BPM, Business Performance Management), до управлінського обліку банківської установи на рівні з інтеграцією фінансових показників, таких як показники оцінки капіталу, активів, структури власності, прибутковості, ліквідності, вводяться якісні не фінансові показники оцінки якості обслуговування клієнтів, якості організації внутрішніх бізнес-процесів і якості персоналу банку.

Перелік цих показників інтегрує в собі можливість для управління основними перспективами, що впливають на характер розвитку бізнесу, дозволяє кредитній організації придбати істотні конкурентні переваги, що додає стійкості в умовах сучасної конкуренції на ринку банківських продуктів. У практиці такі показники інтегруються в Систему збалансованих показників (СЗП). Принципи СЗП дозволяють перейти від простої оцінки діяльності до управління стратегічним розвитком у напрямі якісного зростання за допомогою використання “Карти стратегії”. Вона дозволяє зв'язати стратегічні цілі і оперативні завдання банку, а також виділити головні причинно-наслідкові зв'язки, використання яких дозволяє досягати поставлених цілей. Цільове управління є центральною ланкою процесу управління ефективністю діяльності на основі використання СЗП, яке дозволяє направити оперативну діяльність на досягнення результату в рамках стратегії інноваційного розвитку банку.

“Карта стратегії” розкладається в розрізі чотирьох стратегічних перспектив: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання і зростання персоналу.

Перспектива “Фінанси” є основоположною, яка показує, як банк дає можливість підвищувати акціонерну вартість і приносити прибутки своїм акціонерам. Другий рівень – перспектива “Клієнти”, свідчить проте, як банк виглядає з точки зору своїх клієнтів-контрагентів і характеризує його ринкове положення і привабливість. Третя перспектива – “Внутрішні бізнес-процеси”, характеризує ключові процеси, що значною мірою визначають ефективність загальної діяльності і організацію роботи підрозділів, направленої на обслуговування клієнтів. Остання перспектива – “Навчання і зростання персоналу”, відображає найбільш важливі елементи культури, технології і навиків персоналу банку, які необхідні для досягнення достатнього рівня організації банківських процесів, націлених на обслуговування клієнтів для досягнення фінансового результату.

Основна проблема адаптації СЗП для вітчизняних банків полягає в кількісному представленні якісних показників. Для вирішення даного завдання ми представляємо підхід, заснований на використанні бально-вагового методу оцінки, коли кожному якісному показнику експертним шляхом привласнюється бал – його цінність в загальній лінійці значень, і вага – його значущість в загальній сукупності критеріїв оцінки даного показника, на підставі чого формується система збалансованих показників в рамках підходу СЗП, що представлено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Приклад розрахунку СЗП універсального комерційного банку

№ з/п	Найменування Перспективи	Бал (за шкалою 7)	Найменування Показника	Вага (за шкалою 5)
1.1	Перспектива “Фінанси”	4	Оцінка капіталу	1
1.2		4	Оцінка структури власності	2
1.3		5	Оцінка активів	3
1.4		6	Оцінка ліквідності	4
1.5		7	Оцінка прибутковості	5
2.1	Перспектива “Клієнти”	2	Оцінка матеріальної складової	2
2.2		2	Оцінка функціональної складової	3
2.3		4	Оцінка науково-технічної і інформаційної складової	4
2.4		4	Оцінка соціально-психологічної складової	5
3.1	Перспектива “Бізнес-процеси”	4	Оцінка, що забезпечує бізнес-процеси	3
3.2		5	Оцінка основних бізнес-процесів	4
3.3		6	Оцінка бізнес-процесів управління	5
4.1	Перспектива “Персонал”	4	Оцінка якості персоналу	5

Фіксація стратегічних показників і формулювання низки тактичних завдань, які необхідно реалізувати для досягнення цільових значень, що свідчать про досягнення перспектив, здійснюється за допомогою і в рамках планування інноваційного розвитку банку. Завдання у даному випадку – це ті конкретні дії, які мають бути виконані підрозділами банку для досягнення цілей, а список показників – це засіб контролю виконання завдань.

Кожен показник пов'язаний з конкретним завданням, що стоїть перед співробітником або безпосередньо, або через формуючі показники.

Перед українською економікою постало питання забезпечення її самодостатності. Вирішення цього питання повинно відбуватися на основі активного впровадження досягнень науки й техніки в діяльність усіх економічних суб'єктів, у тому числі і самих банківських установ, переходу економіки нашої держави на інноваційний шлях розвитку [20, с. 270–271].

В сучасних умовах українським банкам необхідно більш активно вести інноваційну діяльність, наближаючи набір банківських продуктів, якість послуг, технології до світового рівня. Максимально і якісно задовольняючи потреби клієнтів, банки сприятимуть розвитку бізнесу своїх клієнтів і стануть для них необхідними та надійними партнерами, тим самим забезпечуючи собі стабільність і ефективність діяльності. Лише ті вітчизняні банки, які впроваджують інноваційні технології, спроможні займати чільні позиції на банківському ринку [164, с. 157].

У цьому плані, з боку банківського нагляду має проводитися активне сприяння розробці нових банківських інноваційних технологій, динамічному темпу впровадження банківських новацій вітчизняними банками.

Нині існує певна недосконалість нормативної бази функціонування банківських установ, що ускладнює впровадження нових банківських продуктів. Занадто тривалим є процес утворення несуперечливої нормативної бази функціонування іпотечного ринку. Незавершеними є реформи у сферах пайового інвестування та пенсійного забезпечення, що становлять значний інтерес для банківського бізнесу.

Перехід до інформаційного суспільства уможливорює розвиток інтелектуальних форм бізнесу на фінансових ринках, у тому числі розвиток мобільної та Інтернет комерції. При цьому ефективність інфокомунікацій на ринку фінансових послуг призводить до збільшення надходжень у структурі доходів за рахунок інтелектуальної ренти в результаті надання послуг фінансового посередництва.

Держава має розуміти та відстежувати що ж відбувається на ринку “електронної комерції”. Сьогодні цей ринок охоплює великий обсяг торгових транзакцій: електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EFS), електронну торгівлю (E-Trade), електронні гроші (E-Cash), електронний маркетинг (E-Marketing), електронний банкінг (E-Banking), електронні страхові послуги (E-Insurance). Практично весь цей ринок в Україні не підпадає під державну регуляцію та нагляд. Розрахунки можуть здійснюватися поза банківської системи, а отже, не беруть участь у безготівковому обігу. З них не повністю і не завжди стягуються податки. Світовий досвід вказує, що не у всіх країнах ринок “електронної комерції” регулюється державою, але у всіх країнах проводиться нагляд за ним. Це є функцією центральних банків. Так у Польщі, Чехії, Словаччині моніторинг цього ринку здійснюють центральні банки цих країн.

В Україні для введення подібної практики необхідно розширити законодавчу базу [357], яка б регулювала процес купівлі/продажу он-лайн, здійснен-

ня електронних платежів за оплачені товари/послуги та яка б встановлювала прозорі правила гри на ринку (як для продавців, так і для покупців). Вже зараз для НБУ вкрай важливо посилити моніторинг ринку “електронної комерції” з метою прогнозування й визначення його обсягів, сприяння розповсюдженню національної системи електронних грошей. Держава також має брати участь у розробці програм захисту банківських розрахункових рахунків з метою залучення ринку “електронної комерції” до банківських розрахунків.

У сучасних умовах невинного інноваційного розвитку банківський нагляд повинен поступово переходити від практики запровадження формальних обмежень у діяльність банківських установ до більш ретельного нагляду за наявністю та ефективністю їх внутрішніх банківських систем ризик-менеджменту, побудова яких повинна орієнтуватися не лише на національну економіку, а також враховувати вплив глобалізаційних процесів.

Важливим напрямком інноваційного розвитку банківського сектора є ведення банками своєї діяльності на засадах соціальної відповідальності бізнесу. Соціально відповідальний бізнес – це добровільний внесок у розвиток суспільства, у процвітання держави, чуйна реакція на потреби суспільства, пов’язана з розумінням того, що не можна відгородитися високим забором від середовища, в якому живеш. Соціально-відповідальний бізнес все робить для того, щоб перетворити і прикрасити це середовище. Він шукає і знаходить ті сфери, які потребують підтримки. Соціально відповідальний бізнес завжди дбайливо ставиться до навколишнього середовища, не шкодуючи грошей для збереження природи і природних ресурсів для наших нащадків.

Суть концепцій державного управління зводиться до результативного і ефективного забезпечення комплексної взаємозалежної діяльності, спрямованої на розробку і впровадження у життя державної політики. Її планування повинно ґрунтуватися на досягненні не тільки економічних, а насамперед комплексу гуманітарних показників, до яких відноситься розвиток духовно-морального рівня громадян, збереження і зміцнення здоров’я нації, ліквідація демографічної кризи, запобігання екологічним проблемам. Така державна політика може стати загальнонаціональною ідеєю, навколо якої могла б об’єднатися як більшість населення країни, так і деякі інші держави, зацікавлені у побудові суспільства із пріоритетом, насамперед людських цінностей, а не усіляких сурогатів-замінників ліберального толку, заснованих на теорії суспільства споживання, споживацтва.

Досвід розвинених країн свідчить, що відповідальність бізнесу формується у рамках загальновизнаного механізму, складовими якого є правова держава, громадянське суспільство і бізнес. Причому бізнес зобов’язаний оперативно реагувати на законні вимоги перших двох суб’єктів. На жаль, у силу багатьох причин, в Україні відсутні ефективні інститути громадянського суспільства, що істотно гальмує активізацію практичного впровадження корпоративної соціальної відповідальності.

Соціальну відповідальність розглядаємо як таку, що перебуває на межі соціального та індивідуального, і тому вона має властивості як соціального, так й індивідуального характеру. Вважається, що від соціального, відпо-

відальність взяла надособистісний характер мотивації (наприклад, турбота про ближніх і далеких), а від індивідуального – особисту мотивацію запобігання лиху [38, с. 130–133]. Відповідальність починає актуалізуватися на тлі гострого особистого переживання за певний об'єкт. Саме вивчення формування і підвищення відповідальності соціуму є одним з головних завдань сучасної науки державного управління. І у цьому аспекті, особливого значення повинно набути удосконалення сучасної парадигми державного управління, як необхідного коректора взаємин між бізнесом і суспільством.

Державна влада повинна не тільки керувати, а, як справжній суб'єкт ринку, реагувати на першочергові потреби держави і суспільства шляхом рівноправного обміну думками двох сторін – суспільства і бізнесу. Взаємини між державою і банками у сфері соціальної відповідальності повинні ґрунтуватися на чітких правилах, щоб соціально-відповідальна поведінка стала дійсно вигідною для банків і корисною для суспільства.

Багато банків України офіційно задекларували, що у своїй роботі вони спираються на принципи соціально відповідального бізнесу. Але, у своїй більшості, соціальна відповідальність сприймається ними як елемент реклами, метою якої є одержання певних короткотермінових економічних вигід. Банкіри не сприймають соціальну відповідальність як підставу для кардинальної зміни принципів своєї діяльності, не розглядають її з погляду соціального, морального явища, яке повинне принести дивіденди в довгостроковій перспективі. Турбота про якість життєдіяльності майбутніх поколінь, територіальних громад, членів свого трудового колективу повинна сприйматися банками як необхідна умова їхнього функціонування.

Однак необхідно розуміти, що соціально орієнтований банківський сектор може розвиватися лише на основі прибутковості та високої конкурентоспроможності, бути економічно ефективним у теперішньому часі. А це можливо лише за умов комплексної державної програми заохочення банківських установ до роботи на основах соціальної відповідальності, що її має бути закріплено Законом. Таким чином, значення банків для суспільства набуває зовсім інших рис. З фінансово-кредитних інститутів із традиційним призначенням для економіки, банки можуть перерости в ключовий елемент системи, що забезпечить стійкий соціально-економічний розвиток.

Поштовхом для використання стандартів соціальної відповідальності в банківській діяльності повинна стати всебічна підтримка держави цих процесів у розрізі комплексу заходів наведених у Додатку Є, а також посилення конкуренції за клієнта – коли банки почнуть відчувати в цьому необхідність як фактор серйозної конкурентної переваги. Така підтримка стандартів соціальної відповідальності банківських установ з боку держави має набути статусу одного із основних завдань механізму ДРБС [226].

Крім реальних дій державної влади щодо розповсюдження соціальної відповідальності бізнесу, бажання і зацікавленості самих банків бути соціально-відповідальними, необхідна масова свідома підтримка цих процесів у суспільстві. Його більшість повинна максимально долучатися до процесів поширення саме соціально-відповідальної банківської діяльності. У будь-

яких питаннях, що стосуються вибору банку, кожному члену суспільства з метою отримання будь-яких банківських послуг варто віддавати перевагу саме тим банкам, діяльність котрих найбільш соціально-відповідальна.

У майбутній розвиток соціальної відповідальності банківського сектора не можна дивитися з оптимізмом, якщо клієнти банків, різні громадські організації не дають банкам поштовху до необхідності вести свій бізнес умовах соціальної відповідальності.

Представлена система соціальної відповідальності банківського сектора (див. Додаток Є) ґрунтується на активній взаємодії органів державного регулювання банківського сектора, банків, суспільства. Для кожного елемента системи запропоновано перелік першочергових заходів, які могли би реалізовуватися одночасно.

У світлі вдосконалення діючої системи соціальної відповідальності банківських установ виникає проблема звітування банків перед державою і суспільством про дотримання норм соціальної відповідальності. Огляд соціальних звітів українських банків, що надають такі звіти, дає підставу стверджувати, що в Україні не існує єдиного підходу до підготовки відповідного документа. Деякі банки підходять до цього формально, не підтверджуючи висновки звіту, свою участь у соціальній відповідальності даними фінансового та управлінського обліку.

Рішення цієї проблеми вимагає розробки відповідного єдиного стандарту “Соціального звіту для банків” з урахуванням діючої теорії й методології міжнародної системи корпоративної соціальної відповідальності. Такий звіт, міг би ґрунтуватися, насамперед, на даних бухгалтерського обліку, результатах аналізу вигід і витрат і повинен відповідати критеріям українського законодавства [194–195].

Для більш якісного виконання своїх традиційних завдань, а також таких нових завдань, покладених на нього, як залучення банківського сектора до формування інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, стимулювання банків бути соціально відповідальними, ми передбачаємо необхідність впровадження запропонованого механізму ДРБС. Даний механізм передбачає, що такі функції державного управління, як банківське регулювання та банківський нагляд є окремими функціями державного управління і могли би виконуватися окремими державними органами. Крім цього, ми вбачаємо важливість запровадження державного банківського контролю, як необхідної складової державного контролю, котру має виконувати система державних органів. На додаток до механізму державного регулювання банківського сектора, передбачається залучення банківських СРО.

Має сенс також розширення переліку завдань банківських СРО за рахунок розробки обов'язкових правил поведінки банків на ринку банківських послуг відповідно до норм соціальної відповідальності, розробки і впровадження в практику банків стандартів корпоративного управління і внутрішнього контролю.

Кажуть, що “все нове – це добре забуте старе”. Майже із самого зародження господарської діяльності людини проблема кредитного процента

завжди викликала бурхливі суперечки, і для сучасної людини негативні наслідки лихварства стають все більш очевидними. Мойсеев Закон (Тора) обмежив сферу єврейських кредиторів і заборонив брати проценти з осіб єврейської національності. Ще у часи Візантійської імперії та до певного часу у багатьох християнських країнах стягнення позичкового процента вважалося лихварством і заборонялося офіційною владою. Відповідно до шариату, як сукупності норм життя мусульманина, процента ставка на кредит заборонена взагалі, що реалізувалося у виникненні ісламського банкінгу.

Серед євреїв у Ізраїлі, повністю у мусульманських країнах, а також частково в місцях концентрації мешканців мусульманського віросповідання багатьох європейських країн дотримуються правила видачі кредиту без процента. І дана форма фінансування працює достатньо ефективно. Даний досвід доцільно розповсюдити серед банківських установ України, можливим є утворення певних пільг з боку держави для банків, котрі переходять на даний вид фінансування.

У той же час, у більшій частині сучасного світу, лихварство сприймається суспільством як звичайне явище, котрому економісти дають наукове пояснення, а більшість богословів не критикують його, якщо воно не є “надмірним”. Однак, не потрібно бути економістом або богословом, щоб говорити про серйозні недоліки сучасної грошової системи і про наявність залежності між поширенням позичкового процента і різнопланових тенденцій деградації суспільства. Функціонування банківських установ, повністю заснованої на механізмі позичкового процента, неминує веде до подальшого посилення матеріальної та фінансової нерівності між багатіями та бідними, що особливо різко проявляється в країнах, що розвиваються, а також у країнах з перехідною економікою.

Якщо ж банк, котрий надає позичку, стає безпосереднім учасником проекту (наприклад, інноваційного), у реалізацію котрого позичальник-інвестор вклав отримані ним кошти, із заздалегідь погодженою часткою його кінцевої участі у фінансових результатах, то така угода набуває вже справедливого характеру. Це сприяє забезпеченню довгострокової соціальної стабільності в країні та зміцненню єдності різних верств суспільства.

Безпроцентне фінансування, як правило, видається на засадах привласнення права на реалізацію частини кінцевого продукту банківською установою. Дохід банку представляє обумовлену частку від реалізації обсягів продукції як дохід від спільної діяльності. Дана система фінансування передбачає активну участь банківського капіталу у виробничому процесі, контроль за виробництвом і реалізацією, встановлення обсягів, ціни, форм реалізації товару, виходячи з вимог ринку і оптимальних темпів зростання економіки.

Наведемо переваги вказаної форми фінансування на прикладі фінансування інвестиційного проекту [60, с. 121–122.]:

– інвестиційний процес (від формування ідеї, виробництва і закінчуючи реалізацією) забезпечується необхідними ресурсами без додаткових витрат на покриття процентів. Таким чином, вартість товару відобразатиме, в основному, витрати, пов'язані з виробничим процесом;

– нижча ціна продукції забезпечує умови для ефективної реалізації продукції;

– поширює використання коштів банку в середньострокових і довгострокових вкладеннях з урахуванням зацікавленості банку в кінцевих результатах виробництва. Це створює умови для застосування капіталу банку у виробничому процесі, що є найважливішим чинником розвитку економіки;

– створення умов для формування майбутнього прибутку, можливості реінвестування, зміцнення власного капіталу виробника;

– доходи банку і виробника надходять від їх спільної діяльності з виробництва товару та є – правомірним відшкодуванням використання кредитних джерел як ресурсної бази. Вони служать прискоренню обіговості оборотних коштів, створенню нової вартості, насиченню ринку товарами, вирішенню соціальних проблем.

Нині в Україні відсутня практика використання православного або ісламського банкінгу, що могло б істотно поліпшити ступінь і якість соціальної відповідальності в банківському секторі, стати невід’ємною складовою діяльності банків. Якщо основні правила ведення ісламського банкінгу давно відомі і досить активно використовуються, то у православному банкінгу вони ще не сформульовані.

В “Етичному кодексі православного підприємця” про соціальну мотивацію бізнесу з погляду православної моральності ми читаємо: “Соціальна мотивація – вибір менш прибуткових, але соціально значимих галузей... У цьому випадку підприємець іде в галузі, де прибуток невисокий, але продукція і послуги мають особливо важливе значення з погляду повсякденного життя населення, його нагальних проблем” [473, с. 273].

Основою православної банківської справи повинно бути не лише “впровадження” православної етики у діяльність банків та їхніх клієнтів, здійснення благодійництва, але й застосування певних форм фінансування та повернення позикових коштів, принципів обліку ризиків і цілей інвестування. Православний банк повинен здійснювати тільки пряме інвестування в реальну економіку, спрямоване на одержання користі для суспільного розвитку в результаті діяльності конкретних клієнтів банку. Він зобов’язаний співвідносити бізнес-проекти позичальника із цілями суспільного розвитку, усвідомлюваними православною громадськістю в цілому. Для цього інститути Православної церкви при сприянні православних банкірів, фінансистів, економістів повинні чітко сформулювати критерії пріоритетності інвестування, розробити відповідні фінансові інструменти.

Банки, які використовують ісламську модель ведення бізнесу, здійснюють свою професійну діяльність з огляду на те, наскільки їхні продукти відповідають сукупності всіх норм Ісламу, що виражається перш за все в забороні процентної ставки, обов’язковій забезпеченості цінних паперів активами, відмові від спекуляцій та інвестування заборонених Ісламом видів бізнесу. На наш погляд, використання перерахованих вимог до ведення банківської діяльності вже само по собі є соціально-відповідальним, а тому повинне враховуватися при визначенні рейтингової оцінки банку відносно його рівня соціальної відпо-

відальності. Цікавим є те, що витoki ісламського банкінгу походять з економічної та фінансової системи СРСР, країни, в якій атеїзм був складовою державної політики. Саме на практику СРСР спирався засновник ісламського банкінгу, мусульманський економіст і правознавець Хасан аль-Банна (1906–1949 р.ж.). При цьому він зазначав, що в СРСР вирішили проблему лихварства і в міру своїх сил Хасан аль-Банна намагався втілити свою мрію на практиці – створення системи банків, що діють у повній відповідності до законів Ісламу, і, в першу чергу, виключаючи лихварство. Через це він хотів вирішити важливі соціальні проблеми мусульман та забезпечити захист інтересів людини праці.

Без спонукання банків до впровадження у свою діяльність стандартів соціальної відповідальності з боку держави цей процес буде характеризуватися більше як формальність або елемент піару. Водночас стимулювання соціальної відповідальності з боку держави повинно стати складовою частиною єдиної державної політики, метою якої є не лише підвищення чи потроєння ВВП або подібне до цього, а, насамперед, побудова інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, розв'язання соціальних і духовно-моральних проблем суспільства.

Для досягнення запропонованої нами моделі, необхідна консолідація всіх державних органів, до яких обов'язково повинно відноситися і ДРБС. Наздогнати розвинені країни на технократичному шляху розвитку безнадійно, більше того, з часом, розрив тільки збільшуватиметься. Можливості перемоги в цих перегонях, очевидно, варто шукати в іншому напрямку розвитку. Треба не здоганяти, а випередити і стати лідером технологічного наступного покоління, лідером сьомого технологічного укладу, котрий, на нашу думку, буде ґрунтуватися на соціогуманітарних технологіях. Перш за все, це формування нових форм життєдіяльності людини, суспільства із пріоритетністю духовного та соціального розвитку, екологічної безпеки.

Така державна політика може виникнути лише при певній зрілості суспільства, його розумінні пріоритетів свого розвитку, і, відповідно, – виникненні національної ідеї. Тоді, з'являється шанс, що й державна влада, і бізнес будуть зацікавлені змінюватися з метою задоволення запитів суспільства.

Банки прийдуть до необхідності переходу на стандарти соціальної відповідальності тоді, коли це стане для них фактором переваги у боротьбі за клієнта. А таке можливо, якщо в суспільстві, в бізнесі, тобто в середовищі безпосередніх клієнтів банку, відбудеться переоцінка цінностей. Лише тоді складеться ситуація, коли соціальна відповідальність стане не просто даниною моді, гарною формою іміджевої реклами банків, а необхідністю переосмислення усієї їхньої діяльності та власного перевтілення заради подальшого виживання, господарської затребуваності, а отже – можливості бути корисним суспільству, одержуючи при цьому прибуток.

Цікаво, що саме в країнах ліберально-капіталістичного устрою соціальна відповідальність стає все більш популярною. Наприклад, вислів щодо того, що вартість кожного долара, заробленого на принципах моралі, збільшується в рази, все частіше доводиться чути з вуст малих та середніх американських бізнесменів.

Крім того, в західних країнах зараз добре розуміють, що якщо в найближчі десятиліття не вдасться дуже серйозно переформатувати систему мотивів, які рухають розвиток сучасного суспільства у бік збереження навколишнього середовища, то нас усіх очікують серйозні природні катаклізми. У зв'язку із цим, корпорації намагаються переорієнтувати індивідуальні системи цінностей так, щоб вони в основному враховували екологічний вимір. Примітно, що в авангарді поширення соціальної відповідальності в країнах заходу знаходиться не державна влада, не суспільство, а сам бізнес, як правило, великі корпорації, які нав'язують свою модель корпоративної соціальної відповідальності.

Недоліком даної моделі є те, що вона не торкається духовно-моральних мотивів розвитку індивідуума, суспільства в цілому. Її головним мотивом залишається все те ж – тотальна боротьба за ресурси, підтримка масового споживання матеріальних благ і формування відповідної системи цінностей та установок. Це безперспективний шлях.

Для нашої країни потрібен інший шлях розвитку. Ми передбачаємо, що саме духовно-моральні ідеали повинні стати пріоритетом усієї концепції корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, а банківського – в першу чергу. Згідно з біблійним каноном, “решта додасться”.

Трансформація сучасного суспільства має потребу в якнайшвидшому впровадженні запропонованого нами механізму ДРБС, який би враховував не тільки економічну складову, але й соціальну віддачу банківського сектора, і в першу чергу, за рахунок активізації його соціальної відповідальності.

Економічні аспекти припускають підвищення вартості банку, беззбиткову діяльність, забезпечення його ліквідності при одночасному виконанні усіх кількісних, якісних і ризик-орієнтованих вимог банківського нагляду. Одночасно із цим банківський сектор має стати ключовою складовою інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення. Як кредитор, серед інноваційних проєктів банк самостійно обирає найбільш привабливі як з економічної, так і з соціальної точок зору об'єкти інвестування; одночасно виступає контролюючим органом і координатором проєктів, проводить моніторинг ефективності та цільового використання коштів. У той же час, інвестиційна діяльність банків повинна узгоджуватися із завданнями структурної перебудови економіки України, пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, визначених законодавством.

Соціальні ж аспекти банку складаються з найбільш повного задоволення потреб клієнтів і сприяння стабільному духовно-моральному, культурному розвитку суспільства, рішенню багатьох соціальних проблем держави. Досягнення лише економічної ефективності банківського сектора не є достатньою умовою його функціонування, не здатне забезпечити його довгостроковий розвиток. Коли інтереси банків ідуть у розріз з інтересами держави, суспільства, або коли банки наполегливо намагаються їх ігнорувати, не помічати, система вимагає серйозної модернізації, заснованої на удосконаленні існуючого державного регулювання в цій сфері.

4.4. Концептуальні засади участі механізму державного регулювання банківського сектора при переході до інноваційно-інвестиційної моделі

Зміна структури економіки на основі застосування останніх інноваційних технологій – одне з головних завдань, що постає перед Україною. Світовий дефіцит певних категорій товарів і природних ресурсів у найближчі роки призведе до того, що виробництва з високою собівартістю опиняться за бортом ринку. Ключовий ризик для української економіки – залишитися на старому технологічному фундаменті. До того ж діючі загальнодержавні та галузеві програми досить часто приймаються без належного техніко-економічного обґрунтування, мало узгоджені між собою, переважно спрямовані на розв'язання поточних проблем, не мають достатнього фінансового забезпечення. Немає якісного контролю за виконанням цих програм. У результаті більшість програм не була реалізована в повному обсязі, а лише призвела до розпорошення та нецільового використання бюджетних коштів [20].

Найважливішим чинником формування інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення є підвищення інноваційної активності. І тут без державної підтримки інноваційних процесів не обійтися. Перехід на нові форми вирішення економічних, екологічних і соціальних проблем регіонів, характерних для інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, настійно вимагають від державних органів влади зміни відповідної політики стосовно управління і розвитку інноваційної діяльності в Україні та обов'язкового фінансового та правового її підкріплення.

Державний протекціонізм інноваційного розвитку має забезпечити стійкий попит на інвестиції, для чого можуть бути задіяні банківські установи та інші інвестиційно-фінансові структури. Формування ринку інновацій, у свою чергу, залежить від стимулювання попиту на засоби праці та імпортозаміщення шляхом пріоритетного інвестування виробництва наукомістких технологій, машин і обладнання. Необхідним є створення державної інституціональної системи, яка на єдиній науково-методологічній основі інтегрує стратегію і тактику реалізації інноваційно-інвестиційного процесу, його механізми й законодавчо-правову базу.

Залежно від засобів, які використовуються в конкретних механізмах державного управління, вони можуть бути політичними, економічними, соціальними, організаційними та правовими, а також комплексними відповідно до основних сфер суспільної діяльності. Механізм державного регулювання банківського сектора, що ми пропонуємо, є способом розв'язання суперечностей, що накопичилися в банківському секторі, національній економіці та навіть у певній мірі в українському суспільстві, шляхом здійснення організаційних дій, спрямованих на побудову організаційних структур, які виконують відповідні функції державного управління, котрі виступають важелями впливу (банківське регулювання, банківський нагляд та державний банківський контроль) та базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних методів та інструментів. В основі реалізації організаційних дій лежать норми права.

Концепція участі механізму ДРБС у переході національної економіки до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення надана на рис. 4.4.

Однією з головних форм підтримки державою інноваційних процесів в Україні повинні стати державні інвестиційні програми з реалізації інноваційних проєктів. Обсяг коштів для таких проєктів повинен плануватися Урядом України відповідно до пріоритетних напрямків (ПН) інноваційного розвитку країни в рамках законодавства. Національний банк через систему рефінансування має забезпечити банківський сектор і насамперед спеціалізовані банки розвитку потрібним розміром довгострокових коштів. При цьому технологічний прогрес має бути орієнтований перш за все на створення мільйонів робочих місць для громадян країни за наступними цілями:

- створення нових житлових умов з використанням вітчизняних будівельних матеріалів, нових комплексних екологічних агропромислових поселень;
- забезпечення продовольчої безпеки і нормативно обґрунтованого харчування більшості населення екологічно чистими, традиційними продуктами, виробленими та переробленими на вітчизняних підприємствах;
- поліпшення масового медичного обслуговування із застосуванням вітчизняних медикаментів і медичного обладнання у більшості лікарень, поліклінік, пологових будинків і медичних пунктів першої та невідкладної допомоги.

Рис. 4.4. Концепція залучення механізму ДРБС до сприяння трансформації національної економіки до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення

Під ПН маємо на увазі: імпортозаміщення, розвиток внутрішнього ринку та експорту конкурентних товарів з високою доданою вартістю. Ми маємо побудувати країну, де можна творити, де можна бути вільним, створювати корисні один для одного речі, продукти та послуги, де цінується і розвивається людина праці. Елементи діючого в Україні ринкового механізму саморегулювання не в змозі забезпечити не тільки розширеного, але й простого відтворення, швидкого набуття конкурентоздатності у порівнянні з іноземними виробниками багатьох вітчизняних підприємств, особливо тих, які відносяться до пріоритетних галузей економіки. Крім того, потреба в державній підтримці реального сектора в Україні сьогодні значно вища, ніж у розвинених країнах. Це визначається матеріально-технічними, економічними, соціальними, історичними умовами.

Ці заходи дадуть можливість економіці України розвиватися за інноваційним соціально-орієнтованим сценарієм, спрямованим на різке підвищення мотивації праці, зниження безробіття, забезпечення довголіття та збільшення народжуваності; на значне зниження ризиків неприродної і передчасної смертності. Відповідно до інноваційної трансформації, результатом розвитку повинні стати структурні зміни в економіці, пов'язані зі збільшенням внеску у ВВП високотехнологічними галузями при зниженні частки сировинного сектора.

Виходячи із сутності таких елементів функціональної системи механізму ДРБС як “банківське регулювання”, “банківський нагляд” і “державний банківський контроль” на рис. 4.5 наведено основні напрями цільового програмування механізму ДРБС.

Форми участі держави в загальному регулюванні банківського сектора в усіх країнах однакові, відрізняється лише ступінь застосування державою конкретних форм регулювання. Всі сучасні зусилля держави спрямовані на зменшення наслідків банківської кризи та її переростання в економічні проблеми країни в цілому, і це дуже важлива справа. Але не можна вирішувати поточні проблеми, не впроваджуючи в життя ініціатив щодо сприяння побудові інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, заснованої на структурній перебудові економіки країни. Без участі держави, підвищення привабливості інноваційних проектів для банків, переорієнтація грошових потоків зі спекулятивних сфер на здійснення інноваційної діяльності за пріоритетними напрямами є неможливими. Для цього пропонуємо систему певних інструментів, які необхідні для функціонування механізму ДРБС, що згруповані за адміністративним, економічним та комбінованим методами впливу (див. Додаток Ж).

З метою забезпечення раціонального та ефективного використання державних інвестицій для формування і реалізації інноваційних цільових проектів на засадах державно-приватного партнерства (ДПП), важливо дотримуватися наступних основних принципів [204, с. 67–68]:

- оптимізація державних зобов'язань: відмова від фінансування інноваційних проектів, що не відповідають затвердженим пріоритетам соціально-економічного розвитку країни;
- забезпечення балансу інноваційно-інвестиційних зобов'язань держави з його ресурсними можливостями;
- забезпечення максимальної соціально-економічної ефективності витратків бюджету, державних підприємств і банків;

Рис. 4.5. Основні напрями цільового програмування механізму ДРБС

- відкритість, прозорість і адресність прийнятих рішень з реалізації інноваційних проектів;
- державна підтримка інноваційних проектів на умовах їх одночасного фінансування іншими інвесторами у встановлених обсягах;
- застосування постійного державного контролю та введення відповідальності державних замовників і відповідних посадових осіб за досягнення поставлених у програмах цілей;
- інноваційно-інвестиційний процес повинен здійснюватися в досить великих масштабах і на інтенсивній основі не тільки у галузях матеріального та інтелектуального виробництва, але і в сфері відтворення людського капіталу;
- законодавче закріплення основних процедур формування й впровадження державної інвестиційної програми з реалізації інноваційних проектів.

Кредитний процент, на практиці, не настільки необхідний і бажаний у проведенні банківських фінансових операцій, як намагаються нас переконати. Тим більше, якщо це стосується вирішення життєво важливих для держави проблем. Кредитний процент став суттєво і базовою основою сучасної традиційної банківської справи не випадково, а в силу певної закономірності, пов'язаної із розповсюдженням нової форми рабства як для людини окремо, так і для суспільства та певних країн у цілому.

Головною умовою безпроцентного фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності повинно стати впровадження нового механізму визначення кількості грошей, необхідної для підтримки стабільного розвитку економіки країни (коли рівень пропозиції грошей задовольняє попит при стабільних цінах) на основі впровадження технологічних інновацій. У межах взаємодії банківського регулювання та державного банківського контролю, дана кількість грошей має встановлюватися з урахуванням балансу галузевих цін і грамотного планування національного (внутрішнього) виробництва замкнутого циклу постійною Експертною комісією до якої б входили представники уряду (насамперед МФУ, Міністерства економічного розвитку й торгівлі України) і НБУ. Результати діяльності даної комісії повинні постійно контролюватися Рахунковою палатою України із періодичним звітуванням перед Верховною Радою України у рамках здійснення контролю за виконанням Основних засад грошово-кредитної політики та емісією національної валюти.

Одним із джерел фінансування інноваційних проєктів може стати суворо цілеспрямована грошова емісія відповідно до державної інноваційної програми. Для цього необхідно змінити механізм встановлення та розподілу кількості грошей в економіці, за рахунок зрушення прерогативи встановлення кількості випуску грошей під реалізацію державних програм з одночасним підвищенням відповідальності як самого уряду, так і НБУ, а також значно посилити валютний контроль. Розширення внутрішньої позичкової пропозиції під інноваційні проєкти повинно включати й безпроцентну форму фінансування спеціалізованими банками розвитку.

Україна, на жаль, не використовує таку ефективну модель сприяння фінансуванню інноваційної діяльності, як державні спеціалізовані банки розвитку. Банк розвитку – це установа, діяльність якої спрямована на реалізацію державної інноваційно-інвестиційної політики, що покликана сприяти підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та її диверсифікації на інноваційній основі. Використання спеціалізованих державних банків розвитку мало позитивний вітчизняний досвід у минулому сторіччі, а також підтвердило свою важливість для інноваційного розвитку у багатьох зарубіжних країнах. Банки розвитку мають стати центрами розвитку механізму державно-приватного партнерства як засобу підвищення фінансової привабливості інноваційних проєктів для приватних інвесторів.

На даний час, для центральних банків більшості країн, що розвиваються, проведення подібної діяльності стає достатньо складною з причини існування різного роду зобов'язань перед наднаціональними регулюючими організаціями, які нав'язуються головними засновниками цих установ. Особливо це проявля-

ється із нарощуванням зовнішнього боргу держави, і у першу чергу, перед МВФ. Новітня історія розвитку як вітчизняної, так і багатьох інших економік засвідчила, що ця та подібні до неї міжнародні організації з великою легкістю можуть кредитувати за умови впевненості, що кошти будуть або просто розкрадені, або розпорочені на реконструкцію невиробничої інфраструктури, підтримання неплатоспроможних банківських установ тощо. І практично неможливо отримати кошти, якщо існує хоча б невелика вірогідність того, що кредитні кошти можуть бути спрямовані на реалізацію виробничих інноваційних проектів.

Внаслідок цього, зовнішні борги та проценти за ними нарощуються як “снігова куля” (див. додаток 3). За офіційними даними НБУ зовнішній борг сектору державного управління за період з 2005 р. по червень 2015 р. зріс у 3,6 раза або на 25,8 млрд дол. США і, станом на 1 липня 2015 р. становив 35,9 млрд дол. США без урахування відсотків. Зовнішній борг підприємств та організацій, що не відносяться до фінансових установ, достатньо ритмічно зріс з 16,2 США до 68,8 млрд дол. США. Одночасно із зростанням боргової залежності установ державного управління та суб’єктів підприємництва, починаючи з кризи 2008-2009 рр. і до останнього часу, зовнішній борг комерційних банків скоротився з 30,9 до 15,7 млрд дол. США. Загальний валовий внутрішній борг України за вказаний період зріс більш ніж у чотири рази та станом на кінець першого півріччя 2015 р. становив 127 млрд дол. США, тоді як ВВП України за 2014 р. становив лише 99 млрд дол. США.

Враховуючи те, що за даними Державної служби статистики України чисельність постійного населення України на 1 липня 2015 р. становила 42 млн 653 тис. 551 особу, номінальний зовнішній борг на душу населення станом на 1 липня 2015 р. дорівнював 2976,9 дол. США. Зрозуміло, що ця кабала розповсюджується на увесь по віковий склад населення, як на людей похилого віку, так і на немовлят.

Одночасно із зростанням зовнішньої заборгованості із року в рік відбувається звуження виробничої сфери економіки як основного потенційного джерела доходної частини бюджету та генератора соціально-економічного розвитку країни. Такі тенденції загрожують суверенним дефолтом України, а отже, втрачено останніх ознак суверенітету та національно значущих активів. Місце уряду України може зайняти “тимчасова адміністрація”, складена з представників головних кредиторів (подібно до того, як призначається тимчасова адміністрація в банку при оголошенні про банкрутство банку). Претензії будуть задовольнятися за рахунок приватизації залишків державної власності, зняття мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення та її тотального розпродажу. Кредитори також звернуть увагу на стягнення зовнішніх активів України. У першу чергу, звичайно, державних активів. Ставлення Заходу до України може різко змінитися. Іноземні суди будуть виносити рішення про конфіскацію українських активів на користь кредиторів. Коли державні активи будуть вичерпані, візьмуться за активи приватні, тобто ті, які українські олігархи накрали за роки “реформ” і вивели за межі країни.

Для побудови багатьох виробничих та соціальних об’єктів в Україні українськими же руками та з українських матеріалів країні не треба робити

займи валюти за кордоном зі сплатою процентів, які тим більше, є до того ж, значно вищими від середньосвітових.

Нині, в багатьох країнах світу центральні банки проводять рефінансування банківської системи за процентною ставкою, що становить 0–2 %. Відповідно, комерційні банки, і у першу чергу державні банки, спрямовують ці кошти на фінансування підприємств національного реального сектора за процентною ставкою, яка може коливатися у діапазоні 0–2 %, вона залежить від зацікавленості уряду у тих чи інших виробництвах для стимулювання національної економіки та протистояння міжнародній конкуренції. Єдине, чого не враховують певні держави, що за відсутністю жорсткого контролю за цільовим спрямуванням, велика маса фінансових ресурсів може бути спрямована у спекулятивні операції на біржі, що спричиняє утворення ринкових міхурів, веде до зростання обсягів фіктивного капіталу.

Лише за визначення, центральний банк має безпрецедентний інвестиційний потенціал, що визначається його монополією на емісію національної валюти [370, с. 68–69]. Тому, НБУ в сукупності із функціонуванням запропонованої організаційної структури державного банківського контролю має налагодити здійснення достатньої емісії гривні під актуальні потреби розвитку вітчизняного господарства. І в цьому особливого значення набуває тісна співпраця НБУ та Кабінету Міністрів України. НБУ може внести максимально можливий вклад у розвиток економіки лише тоді, коли його діяльність стане частиною державної політики, спрямованої на побудову інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення, яку має проводити уряд.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики економічного і соціального розвитку, цінової, промислової, інвестиційної, зовнішньоекономічної політики, державної політики у сфері торгівлі, державної регіональної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Дане відомство бере участь у розробці Основних напрямів бюджетної політики, здійснює економічну оцінку проекту державного бюджету та проводить аналіз економічних факторів, що впливають на виконання державного бюджету. Саме воно формує і подає МФУ перелік державних цільових програм, які передбачається виконати у зазначеному періоді з використанням бюджетних коштів.

А тому саме Міністерство економічного розвитку і торгівлі має розробляти напрямки інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, а МФУ, разом із НБУ як прямо, так і опосередковано, повинні забезпечити таку діяльність необхідними фінансовими ресурсами, що можливо лише за умови, коли ці два органи функціонуватимуть подібно до правої та лівої рук єдиного організму.

Складовою стратегічного довгострокового Плану соціально-економічного розвитку має стати розроблена Міністерством економічного розвитку і торгівлі за участю відповідних урядових відомств Програма реалізації інноваційних проектів. Джерелом фінансування даних проектів могли би стати кошти як приватних інвесторів, так і держави.

Доречно сказати, що в науковому світі, наприклад серед представників австрійської економічної школи, існує гіпотеза про недоречність так званої кредитної експансії, що породжує держава через центральні банки, і взагалі про необхідність знищення центральних банків як органів, котрі, згідно гіпотези, несуть левову частку відповідальності за кризові явища, що відбуваються в економіці [272; 448; 449]. З цим можна погодитися, але частково: лише за умов, коли кредитна експансія спрямовується у фінансовий сектор та на активізацію кінцевого споживання. Це загрожує виникненню вкрай нездорових диспропорцій в економіці та утворенню спекулятивних “мильних бульбашок”. Кредитна експансія важлива складова прискорення економічного розвитку країни, але вектор її руху має бути контрольованим та спрямованим на пріоритетні напрямки інноваційно-інвестиційної діяльності, у тому числі, на модернізацію підприємств стратегічних галузей економіки. Досягнення економічного розвитку багатьох успішних країн світу є яскравими доказами цього.

Водночас не можна не погодитися з іншою тезою представників австрійської школи, про позитивний вплив добровільних довгострокових заощаджень населення на виробничу структуру, на інвестиційну активність у країні, що досить докладно висвітлив Уэрта де Сото Хесус [448, с. 241–258], який виявив наступні закономірності:

– збільшення заощаджень приносить значні відносні збитки або зменшує прибутки компаніям, які функціонують ближче всього до кінцевого споживання, що є попереджувальним сигналом і стимулом для суб'єктів господарської діяльності, щоб ті обмежили свої інвестиції саме у стадії, близькій до споживання, і направили ці ресурси на стадії, більш далекі від кінцевого споживання, котрі обіцяють відносно високий прибуток. Насамперед, це інвестиції у капітальні блага, тобто ресурси, яким у людських планах відводиться роль факторів майбутнього виробництва;

– збільшення добровільних заощаджень веде до зниження ринкової ставки процента, що, у свою чергу, спричиняє як горизонтальне, так і вертикальне розширення структури капітальних благ. У результаті зниження ставки процента значно зростає ціна капітальних благ, що вже використовується, і вони почнуть вироблятися у більшій кількості, викликаючи горизонтальне розширення структури капітальних благ, тобто зростання виробництва капітальних благ. У той же час, падіння ставки процента вказує на те, що багато процесів виробництва капітальних благ, які колись не вважалися прибутковими, стають прибутковими, і, отже, підприємці стануть їх впроваджувати, тим самим поглиблюючи структуру капітальних благ;

– будь-яке збільшення добровільних заощаджень відразу впливає на рівень реальної заробітної плати. Зростання реальної заробітної плати, викликане ростом добровільних заощаджень, означає, що на усіх стадіях виробничого процесу серед підприємців виникає стимул замінити працю капітальними благами. Або, інакше кажучи, у результаті росту добровільних заощаджень, за допомогою збільшення реальних ставок заробітної плати, у всій економічній системі формується тенденція до впровадження більш тривалих і капіталомістких виробничих стадій.

У зв'язку із цим, на механізм ДРБС покладається завдання щодо збільшення обсягів заощаджень населення у банківських установах. Особливо це стосується до банківського нагляду, котрий має сприяти зростанню розмірів депозитів шляхом підвищення довіри населення до банківських установ. Це може бути забезпечено за рахунок:

- більшої прозорості й ринкової дисципліни банківських установ;
- стимулювання розвитку систем корпоративного управління та управління ризиками у банках, як запоруки виваженості прийняття управлінських рішень банку і своєчасної ідентифікації всіх ризиків та консервативної оцінки можливих наслідків їхньої реалізації;

- створення умов для підвищення відповідальності власників, членів рад директорів (наглядацьких рад) і топ-менеджерів банків за якість прийнятих стратегічних і оперативних рішень, за збалансоване ведення і стабільність бізнесу, за вірогідність інформації, що публікується та надається до державних органів.

Не треба забувати таку очевидну істину, що створення грошей завжди має залишатися у руках держави, тим більше не використовуватися виключно заради отримання прибутку. Економіка, що заснована на процентному кредиті та життю у борг, не може бути здоровою. Вона приречена. Про це свідчать проведені А. Криленко [255] дослідження фактів з історії різних країн з найдавніших часів. Наведено приклади руйнування багатьох цивілізацій людства як результат того, що вони опинилися у в'язках щупальця лихварів.

Коли гроші країни випускаються виключно кредиторами, котрі роздають їх під проценти, кількість існуючих грошей у будь-який час може тільки покривати повернення основного боргу позичальника, а не оплату процентів і витрат за тими ж самими кредитами. У будь-який момент у ручному режимі може бути створений недолік ліквідності з метою отримання влади над боржниками та пов'язане із цим переливання прав власності над реальними активами на користь лихварів.

Фінансування інноваційної діяльності на безпроцентній основі повинно стати першим кроком держави до усунення лихварства взагалі. Для цього виконавчій владі повинна бути повернута прерогатива випуску грошей – право створювати гроші на основі застосування механізму ДРБС. Одночасно необхідно забезпечити істотне посилення відповідальності за розширення цих повноважень на основі підвищення ролі політичних партій як механізму рекрутування нового політичного класу, незалежного від корумпованої частини державного апарата, і політичної сили, що несе відповідальність за соціально-економічні перетворення і їхній синтез із соціокультурними традиціями нації. Це буде сприяти поверненню контролю над економікою держави, що є невід'ємною частиною його суверенітету, оскільки тільки держава, на відміну від приватних компаній, є інструментом вираження інтересів усього суспільства в цілому.

На жаль, зараз далеко не держава реально вирішує, наскільки й у якому напрямку повинна розширюватися економіка. Мова йде про витиснення держави, а отже, і суспільних механізмів контролю над приватним лихварським

капіталом з економіки, тоді як тільки інноваційний розвиток промисловості та сільського господарства, при відчутній підтримці з боку держави, здатен дати людям реальні робочі місця і нашій економіці – можливість інтегруватися у світове господарство на правах сильного гравця, а не напівколонії.

При цьому заявки на фінансове забезпечення суспільно та економічно бажаних інноваційних проєктів повинні вивчатися не лише з економічної точки зору, але і враховуючи їх вплив на соціальну складову життєдіяльності суспільства. До розгляду заявок мають бути залучені фінансові органи разом із зацікавленими міністерствами, а також державні банки розвитку, мережу яких необхідно ще утворити. Якщо проєкт схвалений, кошти надходять до державного банку розвитку, котрий також міг би, за потребою, брати участь у менеджменті відповідного підприємства, що реалізує інноваційний проєкт.

Таким чином, для реалізації інноваційного проєкту така перешкода, як відсутність коштів, відпадає автоматично через відсутність підстав для затримки випуску й продуктивного використання необхідної для цього кількості грошей. Причому, дані кошти не повинні фінансуватися у вигляді кредиту з процентами, а повинні бути свіжими грошима, що видаються у формі безпроцентної позички, і покриття банківських витрат могло б відбуватися за рахунок зовсім інших джерел.

Для подальшого стабільного соціально-економічного розвитку нашої країни існує доцільність поступового переходу банківського сектора на безпроцентне фінансування ринкових суб'єктів господарювання на основі пайової акціонерної фінансової участі в інвестиційному проєкті і подальшому солідарному розподілі прибутків і збитків. І починати це необхідно з підтримки масштабної інноваційної діяльності, враховуючи її виключне значення для подальшого соціально-економічного розвитку держави. Це дало б досвід запровадження даної форми фінансування для банків за іншими напрямками діяльності економічних суб'єктів, щоб в обов'язковому порядку мати можливість задоволення інтересів усіх сторін – як банків, так і підприємств.

Серед головних проблем, що стоять нині перед державним регулюванням стосовно залучення банківського сектора України до її інноваційного розвитку на основі утворення інноваційно-інвестиційної моделі суспільно-го відтворення є:

- корупція державної бюрократії та керівників як державних, так і приватних банківських установ;
- відсутність мережі спеціалізованих державних банків розвитку, паянність діючого Українського банку реконструкції та розвитку,
- спекулятивна модель банківського сектора за рахунок спрямування вільних коштів на валютний та фондовий ринок;
- відсутність певного обов'язкового розміру фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності діючими державними банками;
- ефект замкнутого кола, коли банки не кредитують, тому що позичальники мають поганий фінансовий стан, а підприємства не беруть кредити з причини вкрай високих кредитних ставок, жорстких вимог до застави, коротких строків кредитування;

– брак економічних стимулів щодо здійснення банками фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності (податкові пільги, субсидії та інше);

– залежність банків від зовнішніх інвестицій, короткотерміновість іноземних позичок приватним банкам.

Для ефективною діяльності механізму ДРБС постає необхідність більш жорсткого реагування спеціальних державних органів щодо вчасного вживання заходів проти тих, хто прагне використовувати існуючу економічну кризу в країні у своїх корисливих інтересах, проти корупції, казнокрадства, кримінальних тенденцій. Доцільно запровадити практику ведення спеціального списку топ-менеджерів банків, які проводили сумнівні фінансові операції, були причетними до банкрутства конкретних банків, і, у відповідності з цим списком мати більш вагомі можливості впливати на склад акціонерів та правління банків, обмежувати політичне майбутнє таких осіб. Даний список має бути публічним.

Під час реалізації комплексу заходів стимулювання інноваційної діяльності, в умовах поки що несприятливого інвестиційного клімату треба передбачати серйозну загрозу нецільового використання коштів, спрямованих в інноваційні проекти, зловживань з пільгами, поширення “фіктивних” інновацій, відкачування оборотних коштів до псевдоінноваційних підприємств та їхнього використання для прискорення витоку за кордон інтелектуального продукту, який не доходить до стадії впровадження в Україні. Необхідно поставити перепони втечі за кордон українського інвестиційного капіталу. Вкрай важливо на законодавчому рівні зупинити цей процес та врегулювати проблеми повернення і легалізації коштів, отриманих незлочинним шляхом. Без високого рівня організації різних рівнів контролю, посилення відповідальності за зловживання, проведення не фіктивної, а реальної боротьби з корупцією, вдосконалення законодавства та підвищення дієвості правоохоронної системи можливості банківського сектора не будуть використані на повну міць.

Водночас із вже наведеним нами зарубіжним досвідом, не слід забувати вітчизняний досвід індустріалізації України минулого століття, коли після кредитної реформи 30-х рр. були утворені банки довгострокового фінансування капітальних вкладень у СРСР. Так, постановою ЦВК і СНК СРСР від 5 травня 1932 р. “Про організацію спеціальних банків довгострокових вкладень” [400] було створено Промбанк, Сільхозбанк, Всекобанк (банк фінансування капітального будівництва кооперації) і Цекомбанк (банк фінансування комунального й житлового будівництва).

Цей досвід є досить позитивним і унікальним з позиції вибору інституціональних ланок з метою підвищення ефективності використання як бюджетних коштів, так і коштів різних господарських утворень під час здійснення інвестиційної діяльності на безпроцентній основі. Крім цього, у сучасних умовах, використання такої практики є особливо привабливим з позицій вирішення питань акумулювання тимчасово вільних коштів для фінансування великих капітальних вкладень та організації ефективного професійного державного контролю за їх використанням.

У 2004 р. Урядом було створено Український банк реконструкції й розвитку, головною метою якого є забезпечення довгострокового фінансування інноваційних та інвестиційних проектів, сприяння розвитку інноваційної діяльності в Україні через надання банківських послуг підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю. Мажоритарним акціонером цього банку є Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, яка володіє 99,99 % статутного капіталу банку. Даний банк є єдиним державним банком розвитку. Проте Український банк реконструкції й розвитку, на жаль, не виконує поставленої перед ним мети – умови фінансування інноваційної діяльності є занадто обтяжливими для позичальника, фінансові можливості та сфера впливу є занадто обмеженими.

З боку Уряду та Національного банку потрібно було б бути більш наполегливими щодо суттєвого підвищення активності вже діючого банку розвитку (Український банк реконструкції і розвитку), переорієнтації діяльності інших державних банків (насамперед Укресімбанку), а також можливого утворення спеціальних галузевих (міжгалузевих) інноваційно-інвестиційних банків розвитку з контрольним пакетом у руках Уряду. З використанням мережі таких спеціалізованих фінансових інституцій, проблеми якості, темпу та розміру фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності країни можна було б розв'язати більш ефективно.

На деякі державні банки можливо частково перекласти функції підтримки науково-технічного обміну вітчизняних підприємств із закордонними країнами.

Державні спеціалізовані банки мають стати інвесторами венчурної діяльності, приймати участь у формуванні регіональних венчурних фондів, фірм венчурного капіталу. Обов'язковим для цього є залучення до роботи в експертних комісіях висококваліфікованих фахівців, які могли б забезпечити достовірні економічні прогнози щодо перспектив впровадження продукту або ринкової кон'юнктури.

Ігнорування цих проблем впродовж усього періоду реформування економіки незалежної України ставить під сумнів результативність подальших прагнень щодо посилення інноваційно-інвестиційного руху до досягнення оптимального рівня різних показників соціально-економічного розвитку країни. Приватні спекулятивні інтереси комерційних банків начисто відмітають ідею реального інвестування в інноваційні проекти. Опорні банки діючих в Україні фінансово-промислових груп продовжують із максимальною активністю працювати на ринку державних казначейських облігацій, валютних та інших спекуляціях. Потенціал державних банків реально не задіяний у масштабній підтримці структурного зрушення в пропорціях суспільного відтворення на основі інноваційної складової.

Бізнес очікує довгих і дешевих грошей, щоб було вигідно фінансувати довгострокові інноваційні проекти. Банки чекають такої грошово-кредитної політики, яка б утворювала достатній рівень ліквідності за умов стабільних цін та стимулювала населення до зберігання грошей на довгострокових депозитах. Ці раціональні очікування суб'єктів ринку можна реалізувати тільки

за рахунок комплексних заходів. При цьому необхідно враховувати високий ступінь поляризації в соціально-економічній сфері: між бідними та багатими людьми, між перспективними і безнадійно нерентабельними підприємствами. Така поляризація диктує і тактику функціонування механізму ДРБС.

На відміну від комерційних банків, банки розвитку покликані сприяти розвитку економіки та суспільства у той час, як інші, у більшості своїй, прагнуть одержати лише прибуток. Це покликання обґрунтовується з одного боку, відсутністю прямої конкуренції з комерційними фінансовими організаціями, що є одним із принципів діяльності більшості банків розвитку. Не зважаючи на те, що на практиці інтереси можуть перетинатися, банки розвитку, як правило, фінансують менш привабливі проекти, наприклад, у технологічно розвинутих чи малорентабельних галузях, де значним є строк окупності. З іншого боку, співробітництво з банками розвитку створює для комерційних банків сприятливі умови для залучення додаткових ресурсів, причому, не тільки державних, але й приватних. Як свідчить практика, довіра з боку клієнтів до банків, що співпрацюють із державними банками розвитку, є вищою, ніж до інших банків. Таким чином, головним завданням державних банків розвитку є не максимізація прибутку, а ефективний розподіл довгострокових фінансових ресурсів у відповідності з упровадженням нової державної економічної політики.

При цьому, як відмічають вітчизняні дослідники, особливої ваги набуває співпраця держави та приватних інвесторів під час формування спеціалізованих інноваційно-інвестиційних банківських установ [65, с. 61–62]. У цьому випадку банки розвитку можуть виступати в ролі органа впровадженого замовниками інноваційного проекту, контролювати хід і якість роботи, відповідати за цільове та ефективне використання не лише державних, але й приватних інвестицій. Крім цього, такі банки можуть супроводжувати приватні інвестиції, виконуючи консультаційно-агентські функції (а можливо, і функції гаранта або поручителя), виступати як проміжна ланка між органом влади, певною підприємницькою структурою, що виділяє фінансові ресурси на інноваційні заходи, і організацією, що безпосередньо реалізує інноваційний проект. Надання коштів може здійснюватися під конкретну програму робіт, причому їхня експертиза, що підтверджує доцільність вкладення капіталу, може проводитися експертами банку.

Реалізація даної схеми інвестування фінансових ресурсів, як однієї із форм ДПП, може стати додатковим заходом стимулювання впровадження інновацій. Механізм ДПП у банківському проектному фінансуванні можна розглядати як організовану сукупність структурних елементів ДПП, за допомогою яких здійснюється взаємодія представників держави і частки бізнесу з управління і фінансування інноваційних проектів, реалізуються діючі економічні закони і забезпечується процес відтворення [349, с. 17]. При цьому під банківським проектним фінансуванням мається на увазі система економічних відносин із фінансування довгострокових (понад 5 років) великих (еквівалентних сумі від 5 млн дол. США) проектів у рамках фінансових схем і моделей, заснованих на фінансуванні, за умовами якого джерелом повернення вкладених коштів і головним забезпеченням служать грошові потоки, що створені

самим проектом або діючим бізнесом. Таким чином, існують можливості підвищення фінансової привабливості інноваційних проектів за рахунок надання державних гарантій, адекватного розподілу відповідальності за ризики тощо.

Важливою перешкодою розвитку ДПП, є відсутність скоординованої державної політики в сфері ДПП. Державі варто більш чітко сформулювати свої вимоги та вимагати їх дотримання. Так, на наш погляд, участь банків розвитку в державних інноваційних програмах має ґрунтуватися на наступних принципах:

- принцип первісної участі, що полягає у необхідності залучення банку розвитку до процедури розробки загальнодержавної програми, фінансування якої передбачається здійснювати за рахунок коштів, що перебувають у розпорядженні банку. Банк може виступити як ініціатор постановки проблеми, що підлягає розв'язанню на державному рівні;

- принцип ефективності участі, що допускає участь банку тільки у тих програмах і проектах загальнодержавного значення, комплексна оцінка наслідків яких відповідає затвердженому в Банку критеріям відбору пріоритетних інноваційно-інвестиційних проектів;

- принцип експертної участі, що полягає в можливості залучення банку на оплатній основі для здійснення спеціалізованої експертизи проектів;

- принцип фінансової участі, що передбачає можливість залучення коштів банку як позабюджетних джерел фінансування програм і проектів загальнодержавного значення;

- принцип участі в якості керуючої компанії, що полягає у делегуванні Банку на договірній основі частини функцій державного замовника цільової та іншої програми або проекту загальнодержавного значення, у тому числі функцій поточного управління їхньою реалізацією.

Функціонування такого формату банків, як банки розвитку, обумовлюватиме внесення змін та доповнень до низки законів, що регулюються відносинами в сфері ринків фінансових послуг тощо. Йдеться, зокрема про законодавство стосовно банків і банківської діяльності, інноваційну діяльність, інвестиції, страхування та ін. Необхідними будуть також зміни до Бюджетного кодексу України щодо державних гарантій за активними та пасивними операціями усіх структурних одиниць таких банків розвитку та щодо їх капіталізації, боргу, запозичень, а також фінансування видатків за їх цільовими програмами. Діяльність банків розвитку буде ефективною за умови відповідальності та професійної роботи Уряду, в постановах якого повинні визначатись критерії надання фінансово-гарантійної підтримки та страхового покриття ризиків з боку цих фінансових установ. З боку НБУ не повинно виникати жодних перепон для ефективної діяльності даних банківських установ, особливо що стосується підтримання їх ліквідності на достатньому для їх розвитку рівні.

Важливо посилити участь регіональних банків в інноваційно-інвестиційній діяльності, що обумовлюється відсутністю місцевих банків-юридичних осіб у 10 регіонах України. Нерівномірність територіального розташування банків юридичних осіб призводить до зниження їх інноваційно-інвестиційної діяльності у регіоні та відтоку коштів. Саме регіональні банки

можуть стати економічною опорою розвитку регіону, адже, по-перше, вони зацікавлені в розвитку регіону, тому що їхній розвиток залежить вповні від його економічного потенціалу; по-друге, ці банківські установи знають клієнтуру регіону і можуть враховувати особливості під час розробки інвестиційної політики; по-третє, вони можуть тісніше співпрацювати із муніципальними органами влади щодо пріоритетності свого фінансування; по-четверте, така співпраця з місцевими органами влади дасть можливість, з одного боку, залучати акціонерів банку, а з іншого – розробляти ефективні схеми інноваційно-інвестиційного кредитування через страхування, гарантію тощо; по-п'яте, з огляду на індивідуальну співпрацю з потенційними клієнтами, банки здатні залучати кошти, які надходять від заробітчанин та інвестувати їх у регіональні проекти, а не “вимивати” кошти з регіонів з низькою інвестиційною привабливістю [417, с. 172–173].

Серед інструментів, що належать до економічних методів слід залучити й важелі податкової політики. Важливо використовувати додаткові податки і штрафи за спекулятивні операції банків і навпаки, запровадити стимулювання банківських установ відносно здійснення ними фінансування інноваційних проектів та дотримання соціальної відповідальності шляхом зниження ставки податку на прибуток з подальшим реінвестуванням отриманих коштів за вказаними напрямками. Все це має стати елементом Державної програми пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності. Для більш рівномірного соціально-економічного розвитку територій країни є сенс перерозподілу і збільшення податкових надходжень в місцеві бюджети шляхом обов'язкового спрямування до них частини податку на прибуток за територіальним знаходженням філій та відділень банків.

Урядом та органами банківського регулювання і банківського нагляду повинно бути розроблено та законодавчо закріплено шкалу зниження розмірів оподаткування банків, фінансування яких орієнтоване на інноваційну діяльність виробничих підприємств. Система оподаткування, крім поповнення дохідної частини бюджету, має стимулювати економічну активність, тобто бути тим важелем, за допомогою якого виробникові вигідно збільшувати потужності, нарощувати обсяги реалізації продукції (робіт, послуг) [88]. Активізація інноваційного фінансування життєво необхідна для розвитку економіки. А тому порядок розрахунку і сплати податку на прибуток банків, які фінансують інноваційну діяльність має ґрунтуватися на тому, щоб стимулювати банки, бути не лише кредиторами, але й брати на себе роль інвестора, зацікавленого в одержанні реального результату.

Також для формування довгострокових ресурсів у банківському секторі необхідний активний розвиток страхових компаній і недержавних пенсійних фондів. Їхня економічна діяльність пов'язана зі створенням довгострокових резервів, значна частина яких розміщується у банківському секторі. Для цього потрібно зробити послуги страхових компаній і пенсійних фондів економічно привабливими. Тут важливе місце може посісти політика податкового стимулювання попиту на такі послуги. Податки мають заохочувати довгострокове страхування майна, життя і здоров'я, а також

пенсійні заощадження. Має бути гнучка політика в питаннях обліку таких витрат при формуванні оподаткованої бази підприємств і при сплаті прибуткового податку громадянами.

На законодавчому рівні необхідно провести обмеження операцій комерційних банків на валютному та фондовому ринках з обмеження купівлі-продажу валюти під певні потреби та використання лише власних цінних паперів.

Останніми роками банки стали все частіше пропонувати невластиві їм ранише послуги: зі страхування, брокерські послуги, за операціями з нерухомістю тощо. Таким чином, банківський сектор, залишаючись стратегічною галуззю економіки, поступово трансформується і засвоює нові сфери економічної діяльності, потихеньку перебираючи на себе їхні функції. Однак, поглинаючи їх, видозмінюється й самі банки, при цьому втрачаючи свою основну роль: здійснення ефективного грошово-кредитного обслуговування економіки і налагодження швидкодіючої системи розрахунків, зміцнення національної валюти.

Розповсюдження фіктивного капіталу та торговельно-спекулятивних операцій знижує мотивацію банківського сектора фінансувати інноваційні розробки, вкладати гроші у високотехнологічні галузі, що апіорі передбачає високий ризик та довгостроковість. У зв'язку з цим прийнято вважати, що підтримка банками інноваційних проектів може привести до зниження їх ліквідності та підвищення потенційної загрози їх неплатоспроможності.

Річні програми соціально-економічного розвитку України, які із року в рік приймає Уряд, не можуть забезпечити реалізації довгострокової, масштабної інноваційної діяльності. Для цього необхідний стратегічний довгостроковий План соціально-економічного розвитку України із обов'язковою його прив'язкою до довгострокового Плану розвитку грошово-кредитних відносин. Як зазначає Л. М. Рябініна [391, с. 212], внаслідок відсутності грошово-кредитної політики в Україні створюється невизначеність її подальшого розвитку як країни із самодостатньою економікою, тобто коли соціально-економічний розвиток відбувається з переважною опорою на власні сили. Усі матеріальні інтереси суб'єктів господарювання, держави та населення мають грошовий вимір, а тому мають ґрунтуватися на зрозумілій кожному, спрямованій на досягнення стратегічних, довгострокових цілей країни, грошово-кредитній політиці. Із прийняттям цих Планів, обов'язковим стає здійснення контролю за їх виконанням та систематичне звітування перед суспільством, тому особливого значення набуває державний банківський контроль та функціонування механізму ДРБС у цілому.

В основі обмеження участі банківського сектора в сприянні економічному розвитку, у тому числі інноваційно-інвестиційної діяльності, лежить сучасний неоліберальний підхід діяльності центрального банку, заснований на ліберальній концепції впливу держави на економіку.

Головними складовими даного підходу є:

- безконтрольність центрального банку;
- пріоритет цінової стабільності;
- використання непрямих інструментів грошово-кредитної політики (наприклад, регулювання короткострокових процентних ставок) і відмова

від прямих інструментів регулювання (таких, як встановлення “кредитних стель” для певних груп позичальників з метою впливу на обсяг і структуру кредитування).

Саме цей підхід, на відміну від реалістичної концепції, істотно обмежує перелік функцій, що міг би виконувати центральний банк.

Формат реалістичної концепції, передбачає для НБУ як органа, що у складі механізму ДРФС здійснює банківське регулювання, впровадження стимулюючого таргетування фінансування комерційними банками пріоритетних напрямків інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, яке б складалося з:

- встановлення кількісних обмежень для споживчих кредитів та імпорتنих операцій за визначеним переліком товарів і послуг;
- у залежності від якості структури своїх активів банки повинні підтримувати певні мінімально припустимі обсяги резервів. При цьому НБУ повинен встановити пільгові резервні вимоги саме для тих банків, котрі спрямовують розміщення фінансових ресурсів за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні, тобто знижувати ставки резервних вимог для окремих пріоритетних категорій активів.

Таким чином, грошова емісія НБУ за ставкою від 0 до 2 % під цільове рефінансування державних банків розвитку та комерційних банків, котрі проводили б цільове фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів урядової Програми на рівні від 0 до 4 %, мала б прискорити її реалізацію. Таке фінансування є вигідним для держави, як інвестиції у майбутнє. Терміни надання фінансових ресурсів мають відповідати науково-виробничим циклам відповідних галузей (2–5 років). Однак повторимося, реалізація такого заходу вимагає більш ретельного спостереження за усіма його складовими з боку органів банківського нагляду та державного банківського контролю, і, перш за все, введення жорстких валютних обмежень для банків, з метою позбавлення їх можливості брати участь у спекулятивних операціях на валютному та фондовому ринках.

Важливим елементом цієї політики має бути стабілізація обмінного курсу гривні, а також введення обов'язкового продажу валютного виторгу. Це усуне потребу у великих інтервенціях НБУ на валютному ринку і збереже валютні резерви для придбання новітніх технологій та сучасного обладнання на модернізацію вітчизняних підприємств, що реалізують вказані проєкти. Крім того, такі заходи будуть сприяти зменшенню доларизації економіки України та нейтралізації загроз дестабілізації фінансового ринку у зв'язку з очікуваною вже новою світовою кризою або з експансією іноземного спекулятивного капіталу. Взагалі, арсенал валютних обмежень різноманітний, неефективні форми мають динамічно замінюватися більш актуальними до особливостей валютно-економічного стану країни і забезпечення самодостатності національного господарства.

Необхідною умовою переходу до політики довгих і дешевих грошей для стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності реального сектора економіки є значне посилення валютного контролю, як це було зроблено в Китаї. Зміст і мотиви змін у валютному законодавстві Китаю за останні три десятиліття тісно пов'язані із загальним ходом економічних реформ в країні та посту-

повим зростанням відкритості економіки Китаю по відношенню до світової економіки. Здатність Китаю протистояти тиску фінансових криз 1997-1998 рр., 2008-2009 рр., підтвердила стратегічну правильність обраного курсу:

- виключно поступового і дозованого переходу до фінансової відкритості країни;

- збереження жорсткого контролю над валютними операціями, пов'язаними із рухом капіталів;

- скрупкульозне ставлення до портфельних інвестицій.

Дієве запобігання відтоку інвестиційних ресурсів із країни, селективний захист національної економіки від міжнародної конкуренції стали лейтмотивом китайської політики.

В умовах наростаючої дестабілізації світової валютно-фінансової системи потрібно, з одного боку, захистити внутрішній ринок від нападів швидко зростаючих мас іноземного спекулятивного капіталу, а, з іншого, – розширювати сферу використання власної валюти, підтримуючи експансію національних фінансових інститутів на ринки країн тісно пов'язаних з Україною, перш за все це країни Великого Євразійського Союзу, куди має вийти велика кількість європейських та азійських країн. Усі потенційні члени Великого Євразійського Союзу, як і Україна, не мають у себе власної вільноконвертованої валюти, їхні валюти не входять до складу міжнародних резервів провідних центробанків світу. Україна, перш за все на рівних, взаємовигідних умовах могла би пропонувати їм використовувати гривню у відповідь, використовуючи їхні національні валюти. Це зовсім протилежне від того підходу, що діє у фінансово-торгових взаємовідносинах нашої країни із країнами Заходу, що мають на сьогодні монопольне право емісії первинних грошей та несправедливу гегемонію своїх валют у зовнішньоторгових відносинах.

Позитивним кроком у цьому напрямку є намагання вдосконалення діючого законодавчого поля щодо використання гривні у зовнішній торгівлі [147]. Зміни дозволяють без обмежень використовувати гривню як засіб платежу в розрахунках між резидентами і нерезидентами у межах торговельного обороту. Переорієнтація на гривню у розрахунках за зовнішньоторговельними операціями могла би зменшити валютні ризики українських експортерів та імпортерів, покращити позиції національної валюти на міжнародних ринках, а також послабити навантаження на валютний ринок України.

Специфікою інноваційного підприємництва є занадто великі ризики, хоча, як відомо, успішні проекти забезпечують отримання надприбутків [451]. Сьогодні банки за своєю сутністю не схильні до високих ризиків, що супроводжують фінансування інноваційної діяльності. Загальноприйняті умови надання кредитів передбачають достатню кредитоспроможність позичальника, його гарну кредитну історію, чіткий розрахунок окупності проекту та грошових потоків, наявність надійного додаткового забезпечення. Все це, як правило, відсутнє в невеликих або нових інноваційних підприємств-позичальників.

Крім надання методичної допомоги, держава повинна виступити повноцінним партнером, готовим розділити усі види ризику довготермінових вкладень. Для цього держава може надавати банкам у вигляді застави державне майно, цінні папери тощо під інвестиції, спрямовані в інноваційні проекти.

Загальновизнана доктрина високої соціальної відповідальності комерційних банків передбачає наявність у них дійової системи ризик-менеджменту. У той же час, порядок здійснення операцій, пов'язаних з інноваційним фінансуванням є більш вимогливим, порівняно з порядком проведення інших інвестиційних операцій, тому що акцент повинен робитися не на поточній надійності бізнесу, а на його довгостроковій ефективності. І в цьому, державі досить важливо забезпечити банки ґрунтовним моніторингом і аналізом інноваційних проєктів, чому могли б посприяти і заклади вищої освіти.

Формування інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення має визначати проведення ревізії існуючих державних та галузевих програм з точки зору їх інноваційності та відповідності підвищенню самодостатності господарства країни з метою визначення стану їх виконання та можливого оновлення. За результатами проведеної ревізії важливо розробити і затвердити до реалізації стратегічний План соціально-економічного розвитку України із визначенням пріоритетів, джерел фінансування та конкретних термінів. Ефективна реалізація цього Плану можлива за умов введення у дію запропонованого механізму ДРБС.

4.5. Еволюція сутності та функціонального складу грошей в умовах ціннісних трансформацій українського суспільства

Фінансова система, яка заснована і діє всупереч християнським заборонам лихварства, демонструє сьогодні руйнівні, згубні тенденції. Це вимагає використання нових, більш розумних і справедливих принципів і механізмів її функціонування, заснованих на цінностях, традиційних для нашого суспільства. Нові норми життя, що мають застосовуватись у діловій сфері, повинні, нарешті, стати суттєвою перепорою на шляху хаосу, руйнації та анархії. Головним їхнім принципом могла би стати відсутність позикового процента. При цьому винагорода від інвестицій за спільними проєктами повинна залежати від прибутковості підприємства. Важливо не допускати діяльність, спрямовану на утворення суспільного продукту, що не створює реальних товарів (послуг), а засновується на різниці цін та іншій спекулятивній поведінці, не відповідає етичним принципам.

На сьогоднішній день проблема позикових процентів вирається в інфляцію. Одна справа, коли інфляції немає і все стабільно, – в такому разі всі відсотки, що нараховуються, є лихварськими. Інша справа, коли гроші швидко знецінюються. В Україні це 10–40 %, у Західній Європі – 3-4 %, у США – 1–1,5 % тощо. А насправді суть в тому, що намагаючись виправдати використання позикового процента, навмисно плутають причину із слідством. Такі судження породжені значною мірою нерозумінням, що таке гроші і навіщо вони потрібні.

Якщо прапор, гімн і герб – символи державного суверенітету, то національні гроші – його серцевина, суть цього суверенітету. Існує думка, що кожен народ має той уряд, який він заслуговує. Так, напевно, можна сказати і про “гроші” як явище. Вони є тим, що із себе уявляє ціннісні орієнтири

для суспільства. Своєю гординою та жадібністю, проголошуючи головною цінністю гроші, народ себе духовно поневолив, не дивлячись на наявність зовнішньої свободи, яка була лише покривалом, що скривало внутрішнє рабство. А внутрішнє, духовне поневолення знаходить своє зовнішнє, фізичне вираження у зовнішньому рабстві.

Євангельська істина, а також багатівікова богословська думка суворо засуджують грошолобство та зажерливість як “корінь усіх зел”, від чого відбуваються “всяка неправда, різноманітне розкрадання і злодійство” [402, гл. 8 “О сребролюбии и лихоимании”]. Люди, схильні до цих гріхів, небезпечні для суспільства і держави: “Ніхто інший вітчизні не шкодить, і Богом і людиною не ненавидим, як ліхоїмець”, він “мучиться впродовж усього життя, мучиться під час смерті, мучиться і після смерті” [Там само]. Разом зі сріболобством та зажерливістю, засуджується і те, що економічною теорією іменується категоріями прибутку (коли “багатство спрагу багатства творить” – за відомою формулою $\Gamma - \Gamma$) і позичкового процента, як явного гріха [Там само, гл. 9 “О лихве и проценте”]. Причому, за засудженням останнього може ховатися і засудження всякого присвоєння додаткової вартості (від чужих праць, без праці і без волі працюючих, користі шукати собі гріх“ – [Там само, гл. 8 “О сребролюбии и лихоимании] як крадіжки і шукання “собі прибутку від чужого збитку” [Там само].

Щодо економіки в цілому, то погляди свв. Отців і вчителів Церкви зводяться до того, що економіка – явище похідне і не може сприйматися як переважаюча складова людського буття. “Нас Бог не для щастя послав на землю, а для порятунку; в тому полягає сутність християнської віри, щоб не щастя домагатися на землі, а чесноти, що не багатства шукати, а навчитися святості, не грошима втішатися, а молитвою” [13, с. 303]. Або, як висловлювався наш сучасник Паїсій Святогорець: “Щастя у тому, що має відношення до вічності, а не до суети” [364].

Якщо в суспільстві гріх стає культом, виправдовується і пропагується з більшістю інформаційних майданчиків, якщо йде жорстке насадження релігії грошей, то відповідно і функції грошей трансформуються до крайніх збочених форм. До таких традиційних функцій грошей як міра вартості і засіб обігу та платежу починають додаватися такі суперечливі функції як: засіб накопичення багатства, світові гроші, передача інформації тощо. Тоді як ще з античних часів історія розвитку людства свідчить, що гроші повинні сприяти лише обміну товарами, знищуючи незручності бартеру. Гроші, які замінюють бартер, надають надійність, збільшують і здешевлюють обмін товарами. Ось, власне, і все, що нам потрібно від грошей. Певний рівень надійності, швидкість і дешевизна, з якою товар обмінюється – все це є надійною перевіркою корисності грошей.

Колосальний рівень маніпуляцій культурними, науковими, технічними засобами виниклої фінансової цивілізації над людською свідомістю замінив духовне на грошове, став лише інструментом маніпуляції свідомістю на догоду фінансових і політичних інтересів конкретних еліт. Більш того, в сучасному західному світі висміюють вищі досягнення людського духу як архаїку і дикість, реформують релігії і культу на потребу нерозумних та похитливих,

що жадають лише хліба і видовищ. Все це призвело до того, що для людства привид золотого тельця з новою силою закріпився на п'єдесталі матеріального і одночасно сатанинського “божества”. Все було зроблено для того, щоб людство деградувало до форми “суспільства споживання” та продовжувало своє падіння, намагаючись вже підмінити гуманізм на трансгуманізм.

Тому досить закономірним є те, що безконтрольна світова фінансова “еліта” заради наживи загнала світову економіку в глибоку кризу для виходу з якої проголошується “універсальний” рецепт накачування банками все більшої кількості грошей, які ще більше надувають фінансові міхури наживаючись при цьому на лихварстві та фінансових спекуляціях. Саме їх злочинна діяльність практично і призвела до економічної катастрофи у якій знаходиться світова економіка. Пожежу гасять вогнететом. Порочний міхур світової фінансової системи роздувся до межі, що готовий вибухнути, не витримавши цієї напруги. Кредитні гроші, спочатку задумані як самодостатній товар зі зростаючою вартістю, через надмірну емісію починають пожирати самі себе і знецінюватися.

Ще з дев'яностих років минулого сторіччя, взявши курс на впровадження доктрини Вашингтонського консенсусу, розробленої з метою адаптації національних систем регулювання економіки до потреб глобального капіталу, ми неминуче стали для нього донором, перетворившись у сировинну периферію і втративши велику частину науково-виробничого потенціалу. Національному банку України різними інструментами грошово-кредитної політики вдалося повністю “прив'язати” гривню до долара, що пригноблює економічний розвиток країни та тримає її у стані перманентної кризи.

Нас дуже довго запевняли, що ЄДИНИМ засобом, здатним рухати прогрес сьогодні, є максимально вільні банківські кредитні капітали, зовнішні іноземні запозичення та інвестиції. Приватний кредит і позичковий процент є ЄДИНИМ ефективним засобом для сучасної вітчизняної економіки. Але ж це далеко не так.

Існує низка підходів до створення грошей, альтернативних незабезпеченим і кредитним грошам. Причому, всіх їх об'єднує розуміння існування духовної та соціальної природи грошей, що можна трактувати як форми матеріалізації стану духовного здоров'я та соціальних диспропорцій у суспільстві. Зрозуміти це і провести відповідні реформи грошових відносин означає мати вагомі передумови для переходу від хрематистики, що отримала широке поширення у західному світі та у нашій в країні, до справжньої економіки, якою її хотів бачити ще Аристотель. Але це не може бути здійснено без духовного покаяння нашого народу, без його духовного оздоровлення, без того, щоб духовні та моральні цінності стали національною ідеєю. Тільки тоді економіка зможе розвиватися у відповідності з духовними законами та стати моральною. Щоб економіка змінилася на краще, змінитися на краще повинні, насамперед, самі люди.

Серед відомих особистостей, які розглядали гроші через призму не лише матеріального, нам хотілося б виділити таких мислителів кінця ХІХ – початку ХХ ст., як американський політеконом і публіцист Генрі Джордж [80], американський промисловець Генрі Форд [81], німецький підприємець

Сільвіо Гезель [406] і, звичайно ж, великий російський економіст Сергій Федорович Шарапов [473].

Праця Г. Джорджа “Прогрес і бідність” містила глибокий аналіз економічного порядку в західному суспільстві XIX ст. і давала чіткі орієнтири економічного і соціального перетворення капіталізму, причому без революційних потрясінь. Лихварів особливо дратувала проста думка Г. Джорджа, що гроші не є багатством, а лише засобом, за допомогою якого в капіталістичному суспільстві одні люди забирають майно інших людей. Він показав, що найбільш реальним багатством є земля та інші природні ресурси, даровані людині Богом, і що метою капіталістів є встановлення повного контролю над цими ресурсами. Одночасно з описом проблем, пов'язаних з природою і функцією капіталу, заробітної плати і ренти, у одному із розділів свої праці “Про процент і причини процента”, Джордж доходить висновку, що “відсоток може виникати лише за рахунок праці і є, по суті, грабiж праці, грабiж який за суспільним ладом, заснованим на справедливості, був би знищений” [80].

Закінчує свою книгу Г. Джордж розділом під назвою “Центральна істина”, в якому зазначає, що справедливе чи погане улаштування політико-економічної сфери нашого життя, піднесення і падіння націй, зростання і занепад цивілізації залежить від наявності “моральних почуттів” в суспільстві. Лише розуміючи, що це і є відривна “істина” устрою суспільства, запропоновані автором перетворення у сфері економіки могли б розв'язати “загадку нашого часу” щодо поєднання бідності і прогресу. Надамо слово самому Джорджу: “Нехай не буде злиднів, нехай заміниться жадібність благородними прагненнями; нехай братство, як наслідок рівності, займе місце заздрості й страху, які тепер піднімають людей один проти одного; нехай звільниться розумова сила внаслідок тих умов, які дадуть найменшому зручність і дозвілля, і хто скаже тоді, до якої висоти зможе піднятися наша цивілізація? Слів не вистачає для вираження її. То буде Золотий Вік, який оспівували поети і про який говорили в образах натхненні пророки. То буде те саме, що бачила людина на острові Патмос, очі якої закривалися в нестямі. То буде вищий стан Християнства...” [Там само].

У своїй праці “Моє життя, мої досягнення” Генрі Форд неодноразово підкреслює, що гроші не є багатством, гроші не повинні бути господарем, а є лише слугою. Велику увагу Форд приділяє саме моральному аспекту використання грошей, що знаходить своє вираження у забезпеченні прав людини на свою працю і його результати. Так, “людина, яка заробила свій хліб, заробила і право на нього. Якщо інша людина краде у нього цей хліб, він краде у нього більше ніж хліб, краде священне людське право. Якщо ми не в змозі виробляти, ми не в змозі і володіти”. Тобто, якщо банки, які на сьогоднішній день є практично монополістами випуску та обігу грошей, не забезпечують оптимального для суспільства рівня внутрішнього виробництва та споживання, то діяльність таких банків вимагає кардинальних змін.

Форд роз'яснює, що якщо гроші банкірів обертаються більше з метою ускладнення розподілу, спорудження бар'єрів між споживачем і виробником – тоді вони є шкідниками, “чис існування припиниться, як тільки гроші опиняться краще пристосованими до трудових відносин. А це станеться

тоді, коли всі прийдуть до свідомості, що лише праця, одна праця виводить на вірну дорогу до здоров'я, багатства і щастя” [81].

Генрі Форд дуже точно показав відмінності між підприємцем, організуючим процес виробництва матеріальних благ, і банкіром, організуючим процес виробництва грошей “з повітря”. Він був одним із небагатьох підприємців, хто розумів, що, в кінцевому рахунку, підприємець повинен переслідувати мету “служіння” споживачеві, а не мету створення та накопичення прибутку, тим більше в грошовій формі. Досягнення другої мети робить промисловця мимоволі рабом і прикажчиком лихваря. Г. Форд прекрасно розумів, що “прибуток” – це найважливіший елемент ідеології і механізму збагачення лихварів. Адже за великим рахунком він не потрібен ні працівнику, ні споживачу, ні самим промисловцям. Він потрібен більше лихварям, які періодично “збирають врожай” у вигляді “прибутку” на тих “полях”, які засівали, поливали й обробляли наймані працівники під керівництвом своїх “прикажчиків” – підприємців.

Генрі Форд говорив, що якщо і відбувається перевищення доходів виробництва над витратами, то ця різниця (прибуток) не повинна накопичуватися, а тут же повинна розподілитися: одна частина має йти на розвиток виробництва (що буде створювати попит на засоби виробництва), а інша частина – повертатися покупцям або спрямовуватися на підвищення доходів працівників і самого підприємця (що стимулюватиме попит на споживчі товари). Причому сам Форд неодноразово повертав гроші покупцям своїх автомобілів в тих випадках, коли зниження витрат виробництва виявлялося більше запланованого. Згідно такого підходу до організації виробництва на підприємствах Форда відбувалося планомірне зниження цін на автомобілі з року в рік.

Одним із мислителів, який стояв на позиціях необхідності зміни ролі грошей у житті суспільства та вирішення суперечностей, пов'язаних із питанням права власності на землю, був Сільвіо Гезель. Його економічні погляди були засновані на скасуванні процента за кредитами і націоналізації землі. Гезель дійшов висновку, що рівномірна швидкість обігу грошей є важливою умовою для безкризової економіки. Гроші повинні слугувати лише як засіб обміну, а не як засіб накопичення. Він пише: “Так само як і автомобіль стає корисним для його власника тільки тоді, коли він змінює місце (рухається), так і гроші стають корисними лише тоді, коли вони здійснюють обмін, переходять з рук у руки, коли гроші служать засобом для обміну, коли вони обертаються. Вродженою рисою грошей є закладена в них потреба бути постійно обмінюваними” [406]. Він вважав, що “природний економічний порядок”, що забезпечує обіг грошей – це порядок, за яким гроші стають платною з боку держави послугою, так звані “вільні гроші” (гроші з від'ємним відсотком або демереджем), коли поточні власники грошей зобов'язані регулярно передавати державі деяку невелику суму, як плату за право користуватися грошима державної емісії.

Гезель виступає проти превалювання егоїстичного приватного інтересу деяких індивідумів “... у вирішенні чисто грошових проблем, у грошовій політиці. Гроші мають регулюватися в інтересах усіх людей, що приймають участь в економічному житті, в цілому, а не в інтересах окремих членів суспільства” [Там само].

Сільвіо Гезель на відміну від певних політекономів робить наголос на тому, що ворогом суспільства є не власники капіталу, як такого (сукупність усіх створених матеріальних благ, засобів виробництва), а загрозу суспільству несе паразитичний фінансовий капітал. І вільні гроші повністю виключають можливість формування приватного фінансового капіталу. Будь-яка людина може бути власником гігантського статку, але цей статок буде втілено в засоби виробництва – заводи, фабрики, верстати, обладнання, матеріали, сади, ферми, патенти, технології тощо. Людина може отримувати величезний дохід і витратити його, наприклад, на предмети розкоші. Але ніхто не зможе перевести цей матеріальний актив у грошову форму, тому що це втрачає усілякий сенс, а тому, що саме головне, змінюється перш за все ставлення людини до багатства. Що людині робити з великою торбою грошей, яка за кілька років перетвориться на нуль? Вихід лише один – вкладати гроші у виробництво, тому що навіть звичайне зберігання грошей стає неможливим, не кажучи вже про можливість продажу грошей з причини ліквідації позичкового процента.

З точки зору інтересів суспільства вільні гроші усунуть соціальну нерівність, а також зрівняють і в правах, і в можливостях усі форми власності. Знову ж суспільство могло би наблизитися до реалізації відомого принципу: “від кожного – за здібностями його, кожному – за потребами його”. Як говорить сам Гезель: “Ніхто не буде відчувати себе властителем просто тому, що володіє грошима” [406].

Неординарно особистістю, видатним економістом, пророком свого часу, який попереджав про жахливі наслідки для суспільства від вкрай збоченого уявлення про гроші, які почали насаджуватися прозахідними лібералами наприкінці XIX ст., є Сергій Федорович Шарапов. Окрім самої цінності його критичних зауважень, велике значення серед його наукових праць представляє теорія про абсолютні гроші.

Для Шарапова гроші – це знаряддя (інструмент) економічних відносин осіб, груп і країн. Тому зовнішні гроші повинні використовуватися виключно для зовнішніх розрахунків, для обліку платежів та надходжень, тоді як внутрішнє господарство повинно мати інші внутрішні гроші. Зовнішні гроші, емітентом і регулятором яких ми можемо і не бути, не можуть вільно обертатися на внутрішньому ринку. А тому, держава зобов'язана здійснювати жорсткий контроль за зовнішнім переміщенням грошей, щоб за кордон не втікали не лише прибутки, а й активи.

С. Ф. Шарапов великого значення надавав суб'єктивно-психологічним факторам і моральним засадам в економіці. Пояснюючи походження внутрішньої цінності грошей, характерних для нашого народу, він спирається на теорію моральних почуттів: те, що морально, – то розумно і дійсно [26, с. 43].

За Шараповим, існує два види грошей, що мають одну головну відмінність, яка ґрунтується на моральній основі. Перший вид – “гроші – золото, гроші – влада, гроші – темна сила і знаряддя рабства слабкого у сильного”. І другий – “знаряддя християнської допомоги народній праці, підприємству і заощадженню”, що формалізується у розрахунковому папері, невибагливому об'єктивному лічильнику [474, с. 163]. Вчений підкреслює саме слово знаряд-

дя, гроші це інструмент, який повинен служити людям, але не виступати в якості мети і господаря. Виходячи з цього, внутрішня вартість, покупна сила абсолютних грошей “засновується на моральному ґрунті всенародної довіри до єдиної, сильної і вільної верховної влади, в руках якої знаходиться управління грошовим обігом” [473, с. 194]. Тобто саме моральність і управління грошовим обігом мають визначати внутрішню вартість абсолютних грошей.

Під абсолютними грошами він розумів незалежні від золота (іноземних грошей, облігацій тощо) гроші, що дозволяють “оживляти і запліднювати народну працю до межі, до якої на даний час досягає працьовитість народу, його підприємливість і технічні пізнання” [Там само, с. 219]. На думку С. Ф. Шарапова, грошова система, що функціонує із використанням абсолютних грошей разом з тим, що може працювати лише в соціально гармонійному суспільстві, надає і стимулюючі для його розвитку дії.

До особливостей абсолютних грошей Шарапов відносить: їх випуск здійснює самодержавна (що спирається на самоврядуванні православного народу) держава, якій народ безмежно довіряє; головна їх функція – не економічна, а духовна: вдосконалення людської особистості відповідно до християнських ідеалів; пріоритетна соціально-економічна функція грошей – повне розкриття трудового потенціалу людини; такі “традиційні” економічні функції грошей як міра вартості, засіб обігу та платежу зберігаються, але займають підлегле місце по відношенню до духовної та соціально-економічної функцій; така “традиційна” для капіталістичного суспільства економічна функція грошей як засіб накопичення і утворення багатств повністю зникає; практичне використання таких грошей можливе в суспільстві з досить високим рівнем духовно-релігійної свідомості.

За теорією Шарапова право емісії абсолютних грошей має належати тільки державі – “центральної державній установі” (Шарапов навмисно уникає слова “банк”), а також має здійснюватися регулювання величини грошової маси у відповідності з “державною економічною політикою”, яка сама становиться “сумлінним і безкорисливим посередником між працею, знанням і капіталом” [Там само, с. 184]. При цьому автор вводить низку критеріїв, що свідчать про брак, надлишок, а також оптимальну кількість грошей в обігу.

Особливо хотілося б звернути увагу на такий критерій оптимальної кількості грошей в обігу, як “торжество і величезна оплата праці творчої і взагалі розумової праці” [Там само, с. 215]. Відразу проявляється прозорливість вченого, який вже наприкінці XIX ст. побачив, що зростання частки доданої вартості в сукупній ціні товару сприяє стабілізації грошового обігу, і, відповідно, купівельної спроможності грошей. Значну роль у цьому збільшенні він бачить якраз у справедливій оплаті розумової праці, знань.

Досить стримано у своїй теорії абсолютних грошей відноситься Шарапов до позикового відсотку. На його думку, кредитні гроші можуть мати місце, якщо вони спрямовуються на збільшення пропозицій товарів і послуг, що само по собі не породжує інфляцію і не дестабілізує трудовий потенціал суспільства. При цьому Шарапов пропонує таку грошово-кредитну систему, де ключові позиції належать державі. Державні банки отримують відсоток, але спрямовують прибуток до бюджету держави, який повертає ці гроші суспільству або у

вигляді державних замовлень, або у вигляді соціальних витрат, або у вигляді прямої або непрямої підтримки національних компаній. У приватних банків абсолютно інші погляди на використання отриманих процентів. Так, наприклад, приватні банки такий прибуток можуть акумулювати, чим провокують виникнення дисбалансів в економіці, що досить докладно описано в книзі В. Ю. Катасонова “О проценте ссудном, подсудном и безрассудном” [168–169].

У нас є все необхідне і достатнє для економічного відродження: природні ресурси, виробничі потужності, люди (які ще не до кінця втратили свої трудові навички), транспортна мережа, споживачі. Все це за допомогою нових, не лихварських грошей і відповідної фінансової системи і потрібно з'єднати в одне ціле. Але цьому заважає наша загальна прихильність до економічного лібералізму, який ретельно культивується світовою фінансовою олігархією з метою “наукового” виправдання використання позичкового процента, монопольного права світової фінансової олігархії, яка управляє Федеративною резервною системою, бути центром емісії світової валюти – долара США. Більша питома вага емісії цих грошей забезпечена борговими зобов'язаннями міністерства фінансів США. Значна частина доларової емісії, яку підтримує велика низка країн, тримаючи свої резерви в цій валюті, отримуючи зовнішні кредити, здійснюючи внутрішні та зовнішні господарські операції в доларах, йде на військові та терористичні компанії для збереження гегемонії США у світі, що ґрунтується на принципі “розділяй і володарюй”.

Під контролем наднаціонального валютного регулятора – Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних об'єднань в світовій економіці діє неоколоніальна система фінансових відношень, заснована на нерівноцінному обмінні факторів виробництва та фактичному наданні країнам Заходу фінансової допомоги, утворенні для певних країн боргових ям з подальшою експропріацією їхніх реальних національних багатств “фінансовими стерв'ятниками”, перекиданням внутрішньої інфляції країн “золотого мільярда” на периферію глобального світу тощо. І чим раніше кожна із пригнічених країн виїде з існуючої “фінансової піраміди”, тим меншими будуть втрати: не лише фінансові, а перш за все людські.

Аналіз наведених нами праць дозволяє сформулювати низку висновків відносно сутності та функцій грошей, що набуває особливої значущості для нашого суспільства на тлі процесів докорінної трансформації, метою якої має стати кардинальна зміна діючої економічної системи як сукупності усіх економічних процесів, що відбуваються в суспільстві на основі діючих у ньому майнових відносин, організаційних форм, ідеологічних орієнтирів.

Важливо відмітити те, що гроші як засіб нагромадження не може відноситися до переліку функцій грошей, про що свідчить проведене нами дослідження. Здійснення обслуговування нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі в процесі розширеного відтворення можна реалізувати за умов застосування вільних грошей Гезеля чи абсолютних грошей Шарапова, або їх певної комбінації.

Справжнім злом для суспільства становиться попрання духовних законів під час ведення господарської діяльності. У першу чергу це стосується

нашого гріхопадіння відносно узаконювання та сприяння розповсюдженню лихварського процента та дармоїдства, що ідейно підкріплюється звичайним ідолопоклонством і гроші при цьому виконують роль ідола. Для нас як суспільства із християнськими традиціями стає край необхідним здійснення війни із своїми страстями, пороками та гріхами. Хто не веде такої війни, той веде війну проти Бога та своїх близьких. Війна має спіткати християн, які зневажають закон Божий, подібно до того як наказується дитя, що провинилося.

Останнім часом у нашому українському суспільстві дуже активно, а й інколи агресивно, нав'язуються зовсім нові цінності, за яких для людини Україна, його нація стає найвищим за все. Ми теж виступаємо за здоровий патріотизм, але давайте розберемося, який зміст несе під собою гасло “Україна понад усе?”. У чому ж суть цього короткого закликуну? Всього три слова, але яку квінтесенцію несе в собі цей вираз. Понад кого чи чого? Бога? Людських життів, у тому числі життів рідних і друзів, своїх дітей? Традиційних людських ідеалів і моральних цінностей?

Визначний церковний діяч, один із Отців Церкви і найшанованіших святих Василь Великий залишив такий заповіт: “Спершу повинно подякувати Богові за все необхідне для щоденної потреби, що маємо, а потім вже користуватися маємо” [62, с. 341]. А якщо ні, то чи можна оцінити, інакше, ніж маловіря, що рівносильне до приниження Бога? Та й самі “справи наші викривають нас, коли в скорботах звертаємося до всього іншого, тільки не до Бога” [Там само, с. 155].

Як говорив ще в 1918 р. – майже в аналогічних історичних обставинах, в яких зараз опинилася наша Вітчизна, – патріарх Тихон, “аще не Господь созиждет нам, всеу трудишася зиждушице” його, марно рано встають і пізно просиджують (Псалом 126, 1). Це виповнилося в давнину на вавилонських будівельниках. Збувається тепер і на наших очах. І наші будівельники бажають створити собі ім'я, своїми реформами і декретами облагодіяти не тільки нещасний російський народ, а й увесь світ ... І цю зарозумілу затію їх спіткає та ж доля, що й задуми вавилонян: замість блага принесеться гірке розчарування. Бажаючи зробити нас багатими ... вони насправді перетворюють нас в нещасних, жалюгідних, жебраків і голих (див.: Апокаліпсис 3, 17). Замість ще недавно великої, могутньої, страшною для ворогів і сильною країни вони зробили з неї одне жалюгідне ім'я, порожнє місце... І вся ця розруха і недоліки від того, що без Бога будується нині держава. Хіба чули ми з вуст наших правителів святе ім'я Господнє в наших численних радах, парламентах, предпарламентах? Ні, вони покладаються тільки на свої сили, бажають зробити ім'я собі, а не так, як наші благочестиві прашури, які не собі, а імені Господа віддавали славу. Від того Вишній посміється планам нашим і зруйнує поради наші” [307, с. 228–229].

Отже, застосування вищевказаного національного гасла українців, що отримав таку популярність серед пересічних громадян і у певних колах суспільства вважається навіть національною ідеєю, лише формалізує наше відношення до Бога – повсякденне, часом непомітне для свідомості “приниження Бога”. І в цьому криється одна з основних причин тієї загальної трагедії яку переживає наша країна останнім часом, що супроводжується елементарним розпорошенням та знищенням її населення.

До безстидного з боку українського суспільства “приниження Бога” додається ще й постійно зростаюче свавілля, яке розповсюджується від “еліти” країни до звичайних громадян немов масовий психоз. Так, з одного боку, “велике благо – свобода, якщо вона правильно розуміється: як свобода від зла, що не утискує інших та не переходить у самоправство і свавілля”, – як писав святий, патріарх Тихон [401]. З іншого боку, як вчить Антоній Великий [14, с. 171], “якщо приступиш до якогось діла і не бачиш на те волі Божої, ні за що не роби того”.

Чи була воля Бога на те, щоб знищувати цілі регіони країни за досить суперечливим обґрунтуванням з боку влади? Чи була воля Божа на те, щоб шляхом притиснення власного народу домагатися видимості фінансової стабілізації? Звичайно, з точки зору закріплення на державному рівні “ринкової” ідеології та встановлення в свідомості населення потрібних владі установок, це можна сприймати. Але самі наслідки цієї “стабілізації” стають доказом прямо протилежного – соціально-економічна криза поглиблюється, народ зубожіє, господарство перебуває у стані загальної розрухи.

Наскільки жорстке дотримання монетаристського економічного штампу, що передбачає абсолютне дерегулювання з боку держави і суттєве посилення ролі банкірів в економіці країни, нав’язаного Міжнародним валютним фондом, який призводить до тотального розграбування національного надбання країни, можна пов’язати з волею Божою? Чи важливо і зараз настільки прискорювати процеси (наприклад, приватизацію), на які в промислово розвинених державах йшли десятки років?

Ці питання не пусті – попереджень уже достатньо як у господарській, так і в соціальній сфері функціонування держави. Яка ж мета останніх соціально-економічних перетворень? Ніщо не говорить про те, що колоніально-олігархічну модель економіки передбачалося замінити чимось, що мало б під собою якісь вірогідні основи або хоча б абстрактно-духовні основи. Цілком свідомо прокладається шлях суспільству, заснованому на змаганні свавілля пов’язаного із владою грошей (які, до речі, той же Василь Великий визначає як “початок усіх зол” [62, с. 159]). “З того ж отруйного джерела гріха вийшла велика спокуса чуттєвих земних благ, якими і спокувився наш народ забувши про єдине на потребу” [307, с. 236].

Навіть з урахуванням того, що політико-економічне свавілля прикривається благою метою – корінним реформуванням економіки, подоланням наслідків розвитку господарства за колоніально-олігархічним типом, – справа не змінюється: “говорити або робити, навіть добрі, не до творіння віри, значить ображати Святого Духа Божого” [62, с. 288]. Адже, як казав патріарх Алексій (Симанський), “ті, хто ревнує про істинну мудрість повинні піднімати дух людей від рабською нищості і духовного розслаблення до вільного розкриття і прояву його сил, але в той же час затверджувати його у вільній, без коливаний, і нелицемірній покорі закону ... і охороняти від свавілля, яке є спотворенням і перекрученням свободи” [307, с. 377].

Отже, якщо у суспільстві панує “презирство Бога” та свавілля, яке розповсюджується при активній участі вищої державної влади, то як у такому випадку розуміти нам слова святого апостола Павла із Послання до римлян

(гл. 13), а саме: “Нехай кожна людина кориться вищій владі, бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога. Тому той, хто протриває владі, протриває Божій постанові; а ті, хто протриває, самі візьмуть осуд на себе. Бо володарі пострах не на добрі діла, а на злі. Хочеш не боятися влади? Роби добро, і матимеш похвалу від неї, бо володар Божий слуга, тобі на добро. А як чиниш ти зле, то бійся, бо недарма він носить меча, він бо Божий слуга, месник у гніві злочинцеві! Тому треба коритися не тільки ради страху кари, але й ради сумління”. Також подібний текст ми зустрічаємо в Першому посланні апостола Петра, у гл. 2.

Чи можна звідси робити висновок про релігійне освячення всякого веління носія фізичної влади, аж до нього самого? Зрозуміло, ні. Як пише Микола Фіолетов у своїх “Нарисах християнської апологетики”: “Таке уявлення, насамперед, рішуче суперечить основному положенню, що проходить через все вчення євангельське і апостольське, що немає на землі такої сили і влади, які могли б протривати совісті та релігійній свідомості християнина. Ніщо не може змусити християнина визнати те, що суперечило б його вірі. Перша заповідь для нього, що міститься в тих же апостольських посланнях, говорить про те, що він повинен коритися більше Богу, ніж людям. Судить, – відповідали апостоли на вимогу іудейської влади відмовитися говорити учням про ім’я Ісуса, – чи справедливо перед Богом слухати вас більше, ніж Бога? (Дії 4, 18-19). І незлічиму кількість християнських мучеників, над якими ні вогонь, ні вода, ні холоднеча не могли здобути перемоги, своєю кров’ю відобразили цей принцип. Як далеко від цього ступеня духовної незалежності більшість тих, хто дорікає християнство в “примиренстві” з владою. Ті місця апостольських послань, в яких йдеться про “богвстановлення” влади, згідно певного розуміння отців Церкви, означають визнання необхідності самої держави, самого державного порядку і влади, його організації. Влада державна богвстановлена в такому ж сенсі, як і взагалі природний порядок природи (оскільки він не збочений), як історично необхідний шлях розвитку, як умова мирного існування” [452].

Так, перш за все, апостол Павло у вищевказаному посланні говорить про одну з найважливіших особливостей Божого світоустрою – про ієрархію. Тобто створений Ним світ влаштований так, що має свою структуру, і структура ця визначається різними видами влади: влада Божа над цим світом, влада людини над природою, влада правителів над підданими, влада чоловіка над дружиною, влада батьків над дітьми. Безвладдя, анархія, порушує саму гармонію цього світу, його організованість і впорядкованість, і, отже, є справою богопротивною. Влада зберігає світ від згубного безладу, від смуту,

Але християнство не може визнати державу кінцевою метою, якщо вона поглинає особистість і претендує на усю її сутність. “Християнство виключає будь-яке поклоніння ідолам і кумирам, що поневолюють душу, бо таке перетворення держави із засобу на самоціль, перетворення людей на засіб для власної їх організації є коринним збоченням людського життя, нісенітниця, з точки зору здорового глузду. Держава розглядається в християнстві як історично необхідна організація в природному, схильному до гріха, не перетвореному ще людстві. Необхідність в державі виникає внаслідок гріха, що

спричинив за собою поділ людства, порушення його духовно-організаційної єдності. Але, виникнувши внаслідок гріха, воно є саме по собі не гріхом, а засобом, що обмежує зовнішні наслідки гріха, – засобом обмеження зовнішніх проявів зла, засобом створення зовнішнього порядку, необхідного для забезпечення можливості спокійного життя і діяльності” [452].

Форми державної влади можуть бути різні на протязі історії. І, як і у випадку з формами суспільного устрою, можна говорити про перевагу одних форм влади над іншими. “Блаженна на землі вітчизна, яка надає своїм громадянам засоби досягати вітчизни небесної!” – писав святий Філарет, митрополит Московський. Але важливо розуміти, що існує нерозривний зв’язок між формою державної влади та станом суспільства, і ніяка форма правління не може бути насаджена штучно. Які піддані, такої влади вони і гідні.

При цьому важливо розуміти, що одна влада може бути встановлена Богом, а інша – допущена Їм для приведення суспільства “до тьми” (якщо так можна висловитися). Досить згадати біблійну історію, історію Візантії та інших держав, щоб зрозуміти, що у владі можуть опинитися і лиходії або ті, хто захопивши цю владу беззаконно використовують її не на благо, а на зло. А в цьому випадку така держава нітрохи не краща “зграї розбійників”, як характеризує її блаженний Августин: “За відсутності справедливості, що таке держава, як не проста розбійницька зграя, так само, як і розбійницька зграя що таке, як не держава? І вони (розбійники) представляють собою суспільство людей, управляються начальством, пов’язані обопільною угодою, ділять здобич за встановленим законом. Коли подібна шайка занепалих людей досягає таких розмірів, що захоплює міста і країни і підпорядковує своїй владі народ, тоді відкрито отримує назву держави” [45, гл. IV]. Звичайно не такій державі пропонує свою заповідь покори “не за страх, а за совість” апостол Павло.

На щастя, Святе Письмо дуже чітко встановлює для християнина ті межі підпорядкування і слухняності владі (державній, владі батьків тощо), якими він повинен керуватися у своєму житті. Вони визначаються вищими законами Божественної Правди. Підпорядкування владі має межі: у тих випадках, коли влада перешкоджає людині проявляти слухняність Богові, підкорятися такій владі не слід: “Бога повинно слухатися більш, ніж людей!” (Дії 5, 29). Ця думка ясно виражена у святоотцівських творіннях. “Владу слід слухатися в усьому, що не перешкоджає Божим заповідям” [63, праць. 79. гл. 2].

Покора владі, підпорядкування законам, встановленим у суспільстві, не має нічого спільного з людиногодництвом, що, навпаки, вважається гріхом і губить людську душу. Безумовно, світська влада, якщо вона не закликає до беззаконня, повинна заслуговувати на повагу суспільства, але схилення перед владою, як такої, треба відрізнити від поклоніння конкретній особі або особам, що здійснюють цю владу. Християнин призивається до внутрішньої свободи. Вільна людина вільно служить владі, тому що любить свою країну. Вільна людина відповідально виконує свою роботу, тому що любить місце свого служіння, бажає процвітання організації, в якій працює. А раб – прислуговує конкретній особі, обожнюючи її, забуваючи про те, що саме ця особа (або особи) відрізняються від інших лише підвищеною мірою виробничої та соціальної відповідальності, а зовсім не святістю.

Що таке уряд – нехай навіть щось найвище або центральне? Уряд – це службовці, тобто слуги народу. Суспільство наймає або призначає їх (засновує інститут влади) для власного саморегулювання, для передачі їм функцій, що забезпечують виконання закону, правопорядок, що забезпечують умови для підтримки і процвітання всього здорового у суспільстві та боротьби з усім нездоровим. Чи правильно буде, якщо слуги народу стануть поводитися, виходячи виключно з власних егоїстичних інтересів? Якщо ми наймаємо кухаря, то це він повинен знати про наші уподобання в їжі, а не нав'язувати нам свої смаки і готувати їжу, яка подобається виключно їй. Так і тут, у відносинах між цивільними особами і особами, які перебувають на державній службі, не можна ставити віз попереду коня.

Отже, підпорядкування законній владі зовсім не означає підпорядкування усім примхам її представників. Перенесення святості з інституту влади на окреме обличчя, яке має до того ніяких особистих заслуг, противно духу християнства. Навпаки, борг і честь християнина, як писав Г. Державін, “істину царям з посмішкою говорити”. З посмішкою, означає – з любов'ю! Тому що істина, сказана з ненавистю або ворожнечею, злістю або роздратуванням, уже перестає бути істиною. Християнська нелицемірна любов неодмінна складова істини і смиренності. Тільки в такому випадку слово правди набуває ту саму божественну енергію, яка здатна перетворювати світ.

У Соціальній концепції, ухваленій Ювілейним Архирейським Собором Руської Православної Церкви (2000 р.), в якій викладаються базові положення її вчення з питань церковно-державних відносин і з низки сучасних суспільно значущих проблем написано: “Якщо влада примушує православних віруючих зректися Христа і Його Церкви, а також до гріховних, шкідливих для душі дій, Церква повинна відмовити державі в слухняності. Християнин, за велінням совісті, може не виконати веління влади, яке примушує до тяжкого гріха. У разі неможливості підкоритися державним законам і розпорядженням влади з боку церковної Повноти, церковне Священноначаліє після належного розгляду питання може вдатися до таких дій: вступити в прямий діалог з владою щодо проблеми, яка виникла; закликати народ застосувати механізми народовладдя для зміни законодавства або перегляду рішення влади; звернутися до міжнародних інстанцій і до світової суспільної думки; звернутися до своїх чад із закликом до мирної громадянської непокори” [337, гл. 3, п. 5].

Християнин не має права засуджувати конкретних людей (“не судить і не судимі будете”), не має права виносити рішення про безумовну і остаточну винність засуджуваного. Але він має право викривати гріхи людини (а не його самого!) в ситуаціях, коли це необхідно для спасіння душі цієї людини або для порятунку оточуючих, що були свідками цих гріхів, а також оцінювати діяння влади і виробляти своє ставлення до того чи іншого явища.

Християнин не боїться захищати християнські принципи і не прагне нікому догоджати заради світських радощів, і, перш за все, тому, що він любить свою країну і переживає за долю Вітчизни. Саме любов і дає йому таке право.

Святий праведний Іоанн Кронштадтський так писав про любов до земної Вітчизни: “Люби вітчизну земну ... вона тебе виховала, відрізняла, вшанувала, всім задовольняє; але особливо люби вітчизну небесну ... та ві-

тчизна незрівнянно дорожче цього, тому що вона свята, і праведна, нетлінна. Ця вітчизна заслужена тобі безцінною кров'ю Сина Божого. Але щоб бути членами тієї вітчизни, поважай і люби (її) закони, як ти зобов'язаний поважати і поважаєш закони земної вітчизни” [404, т. 2, ч. 1, п. 1013].

Вважається, що політика – брудна справа, і якщо не хочеш забруднитися, краще не “ходити на раду нечестивих”, не брати участі в політичних справах. Але, насправді, політика – справа ні брудна, ні чиста, як і багато іншого, політика – річ абсолютно нейтральна сама по собі, і тільки люди моральні чи аморальні роблять її або чистою, або брудною. Як казав митрополит Філарет Московський: “Вода, хоча і є в ній мул, є чистою, коли він лежить на дні, але коли якимось неправильним рухом мул піднімається догори, вся чиста до того часу вода втрачає вигляд чистоти і є мутною. Подібно до цього, суспільство людське, хоча і є в ньому частина людей недобрих, є чистим, благоліпним і благополучним, коли ця нещасна стихія лежить на дні, коли люди недобрі по справедливості зневажені в загальній думці, не досягають влади, пошани і впливу на інших; але коли недобра стихія піднімається вгору, коли люди недобрі досягають влади, пошани і впливу на інших, тоді вони каламутять і чисту воду, і добрих людей, – або своїм впливом вводять в спокусу, або своєю силою піддають утрудненням і скорботі та, зростаючи в силі, шкодять цілому суспільству” [403, розд. 1]. Але чи це привід опустити руки для людини, яка наділена відповідними талантами? Зрозуміло, не всі повинні йти в політику. Але, якщо ти міг би піти і принести користь, а ти зневажаєш цим, не бажаючи забруднитися, значить, за твоєю бездіяльністю, потуранням і пасивністю й буде відбуватися зло. “Поганий громадянин царства земного і для Небесного Царства не придатний”, – говорив святий Філарет.

Таким чином, помилково зрозумілі християнські істини позбавляють християнина тієї духовної свободи, яку обіцяв їм Спаситель. Хибне розуміння смирення закабальє його і робить з нього раба, дійсно нічого не вартого і ні на що не здатного. А за втратою внутрішньої духовної свободи, що становить основу людської гідності, завжди слідує настання реального економічного і політичного рабства, і навіть втрата своєї держави.

Тепер вища державна влада в процесі формування ідеології щодо згуртованості суспільства на досягнення певних цілей намагається не помічати християнських коренів нашої країни. Через усе православне богослов'я проходить завіт про збереження моральності в суспільстві, забезпечення духовної, культурної, моральної та патріотичної освіти й виховання. Прилучення наших людей, насамперед підростаючого покоління, до вікових культурних і релігійних цінностей нашого православного народу буде кращою гарантією їхнього намагання дотримуватимуться норм гідності, честі й совісті людини, зробить міцний фундамент для всебічного розвитку держави та суспільства. Якщо держава не тоталітарна, яка “штампує” біороботів готових вмирати за міфічні ідеї, то вона усвідомлює своє покликання упорядковувати життя народу на засадах правди й добра, піклуючись про матеріальний і духовний добробут суспільства, стимулює відтворення та накопичення людського духовного та інтелектуального потенціалу.

— ВИСНОВКИ —

1. Встановлено, що діюча форма державного втручання у функціонування банківських установ практично звелася до регулювання лише діяльності банків і потребує корінного перегляду. З погляду науки державного управління більш доречним уявляється застосування поняття “державне регулювання банківського сектора”, яке є значно ширшим у плані його використання як певної частини державного регулювання економіки й безпосередньо включає в себе питання державного регулювання діяльності банків. Банки змогли б брати більш активну участь в інноваційно-інвестиційній діяльності суб’єктів господарювання за умови обов’язкового дотримання стандартів соціальної відповідальності під час ведення банківської справи. Лише наявність ефективного державного регулювання на засадах концепції реалізму може забезпечити досягнення вимог, що висуваються до банківського сектора в нинішніх незадовільних умовах соціально-економічного стану країни. Концепція реалізму спрямована на стимулювання всебічного розвитку суспільства, за якої економіка стає засобом, а не ціллю. Якщо економіку роблять ціллю, то відбувається деградація людини. Розвиток господарської дійсності необхідно розглядати системно, максимально наближаючись до реальності і об’єктивно відображаючи її складність, суперечливість, специфічність, ієрархічність та навіть духовність.

2. Показано, що ринковий механізм не в змозі самостійно забезпечити глибокі структурні зміни у виробництві, реалізацію стратегічних напрямів розвитку науки і техніки, вирішувати актуальні соціальні питання українського суспільства. Ринкова саморегуляція і державне регулювання — два основні способи впливу на економіку, що доповнюють один одного. Завдання саморегуляції зводиться до того, що господарюючі суб’єкти певною мірою обмежують свою діяльність без будь-якого зовнішнього примусу до цього. Це виявляється в тому, що встановлення “правил гри” і розв’язання конфліктів здійснюється самими учасниками ринку без прямого втручання держави. З цією метою створюються спеціальні організаційні структури — організації саморегулювання. В Україні діють СРО, функції яких зводяться до розробки єдиних обов’язкових правил поведінки банків на ринку банківських послуг, а також розроблення і впровадження у практику стандартів корпоративного управління та внутрішнього контролю в банках. Завдання, що стоять перед СРО, є критерієм визначення межі ринкового саморегулювання для банківського сектора. В умовах, коли в країні складається надзвичайна ситуація, що вимагає мобілізації всіх внутрішніх і фінансових ресурсів для відновлення економіки країни, держава повинна максимально включитись у регулювання банківського сектора. Саме тоді банківські СРО повинні залучатися до формування та апробації ефективних ініціатив і пропозицій з подолання кризової ситуації як у банківському секторі, так і в економіці країни загалом.

3. Вивчення зарубіжного досвіду організації державного регулювання банківського сектора виявило, що секторна модель організаційної структури державного регулювання фінансової сфери застосовується багатьма роз-

виненими країнами, яка в умовах банківських криз може бути навіть більш ефективною, ніж інші моделі. Для України, яка характеризується сьогодні низьким рівнем розвитку фінансового ринку та значними проблемами, пов'язаними із занепадом національної економіки, перехід із секторної до будь-якої іншої моделі організаційної структури державного регулювання фінансової сфери здійснювати недоцільно. Саме за формами організаційної структури підконтрольності центральних банків більш успішними є країни, грошово-кредитна політика яких є частиною інструментарію, яким володіє Уряд для регулювання економіки. Взаємовідносини між НБУ та Урядом України будуються на принципах автономності першого. Лише ті країни, що використовували центральний банк як агента економічного розвитку держави, мали можливість проводити модернізацію своїх економік і досягали швидких і стабільних темпів соціально-економічного зростання. При цьому досвід країн, яким вдалось у короткий час наздогнати розвинені країни, свідчить про важливе місце державних спеціалізованих банків розвитку в забезпеченні стійкого зростання у виробничих сферах економіки та реалізації інноваційних проектів. У сучасних умовах суттєвого відходу від традиційних моральних положень під час ведення банківської справи неабиякого значення набуває сучасний досвід мусульманських країн, а також історичний досвід розвитку християнської цивілізації щодо спостереження та контролю з боку держави за дотриманням банківськими установами морально-етичних і релігійних норм, і у першу чергу протиборство банківському лихварству як явищу, що сприяє моральній деградації суспільства, його розшаруванню, економічному та соціальному занепаду країни.

4. Доведено, що в умовах чинного законодавчого поля діяльність НБУ характеризується низьким рівнем прямого та непрямого контролю, що може спонукати до проявів безвідповідальності цього органу за результати своєї діяльності. Відповідальність НБУ має бути посилена внесенням змін до Закону “Про Національний банк України” відносно розширення основного функціонального призначення цього органу та набуття статусу повноцінного інституту розвитку економіки. Крім того, що НБУ повинен відповідати за забезпечення стабільності грошової одиниці України, він має у будь-якому випадку нести відповідальність і за сприяння економічному розвитку та зайнятості. Важливо переглянути стандарти незалежності центрального банку нашої країни та виходити з позиції, що у будь-якому випадку НБУ повинен підкорятися системі державних інтересів та набуті імунітету до потенційно нездорових зовнішніх та внутрішніх сил впливу. При цьому має бути задіяний механізм, що надасть можливість досягти взаємного узгодження та зведення до єдиної системи грошово-кредитної і бюджетної політики. Цього можливо досягти лише в умовах ефективного протиборства корупційним проявам – дотриманні системної профілактики корупції та боротьби з нею, заснованих на реалізації таких заходів, як зміна ієрархії цінностей у суспільстві, забезпечення рівності всіх перед законом, приведення відповідності між рівнем повноважень державного чиновника та покаранням за корупційний злочин, гарантування неминучості покарання.

5. Діяльність центрального банку є певним критерієм визначення ступеня суверенітету країни. Влада над грошима та банками є вирішальною в сучасному світі. Українська держава на теперішній час віддала її іншим силам. Така влада є зовсім протилежною від влади держави та є абсолютно анонімною, тобто вона ретельно законспірована і навіть таємна, а, отже, вона абсолютно безвідповідальна. Така влада не зацікавлена в сильній державі. Ні законодавча, ні виконавча гілки державної влади, ніяка соціальна група, суспільні рухи не можуть вимагати від неї звіту за ті чи інші дії. Сама державна влада, не маючи своїх грошей та беручи їх у борг у фінансової олігархії, опиняється в її руках, іде під її повну залежність, анулюючи тим самим верховенство державної влади як необхідної умови існування державного суверенітету, а отже, самої держави.

6. Грунтуючись на принципах системного підходу, механізм державного регулювання банківського сектора економіки України необхідно розглядати як складову цілісної системи державного управління, який являє собою складну організаційну підсистему й включає в себе всі органи державного регулювання банківського сектора, що мають реалізовувати завдання та функції держави у сфері управління банківським сектором. Діяльність банківських саморегульованих організацій є важливим доповненням до цього механізму. Відповідно до закону відносних опорів, організація механізму державного регулювання банківського сектора має виходити з позиції утворення відносно однакової міцності всіх елементів в умовах протидії руйнівним впливам як ендегенного, так і екзогенного характеру. Функціонування механізму державного регулювання банківського сектора передбачає отримання підвищення організаційного ефекту за рахунок дотримання таких принципів: локалізації концентрації дії, сил і ресурсів, що забезпечує підвищення організаційного ефекту дій механізму регулювання за рахунок їх концентрації у вузькому напрямі (звуження зони докладання зусиль); підвищення потужності впливу на об'єкт при незначних (недостатніх) ресурсах може бути досягнуте за рахунок вивільнення їх енергетичного потенціалу у вузькому часовому інтервалі; максимально можливе підпорядкування меті всіх дій механізму. Механізм державного регулювання банківського сектора має забезпечити досягнення визначених цілей на основі дотримання під час свого функціонування відповідних принципів і залученні певних методів впливу та інструментів реалізації. За функціональними елементами механізм державного регулювання банківського сектора складається з банківського регулювання, банківського нагляду та державного банківського контролю. Проаналізовано сутність цих дефініцій та надано власні визначення кожній з них з урахуванням їх призначень, які вони мають набути в межах механізму державного регулювання банківського сектора.

7. Запропоновано напрями реалізації завдань банківського регулювання, банківського нагляду та державного банківського контролю в рамках єдиної дії механізму державного регулювання банківського сектора. Для підвищення ефективності реалізації функцій досліджуваного механізму необхідно вдосконалити діючу організаційну структуру банківського ре-

гулювання та банківського нагляду й передбачити впровадження організаційної структури банківського державного контролю в рамках єдиної системи державного контролю за банківським сектором України. Методичною основою організації банківського регулювання має бути застосування синергетичного підходу під час планування та реалізації грошово-кредитної політики. Це дозволить забезпечити консолідацію всіх банківських установ або значної їх частини, підвищити якість та доступність банківських продуктів і фінансових послуг, удосконалити грошово-кредитні відносини й змінити напрями руху банківських ресурсів з урахуванням вимог інноваційного розвитку національної економіки. При цьому банківське регулювання здійснюватиметься з дотриманням технології досягнення встановленої мети, технології протидії й розпорошення “супротивника” (“зайвого”, “стороннього”). Крім того, слід переглянути й зміст банківського нагляду, що має ґрунтуватися на посиленні ступеня застосування якісних та ризикорієнтованих вимог. Але за умови функціонування діючої організації банківського нагляду досягти підвищення його ефективності буде складно. Причому, органи банківського регулювання та банківського нагляду мають стати об’єктами державного банківського контролю, що є важливою умовою функціонування механізму державного регулювання банківського сектора. Державний банківський контроль має сприяти точності планування та виконання завдань банківського регулювання, банківського нагляду та державних банків за рахунок виявлення відхилень від запланованих показників, прийнятих стандартів, порушень принципів законності та ефективності на ранній стадії для того, щоб мати можливість ужити коригуючих заходів, притягнути до відповідальності, запобігти чи скоротити такі порушення в майбутньому. До державного банківського контролю належить також здійснення виведення з ринку неплатоспроможних банків.

8. Найбільш небезпечною для держави є корупція макрорівня, головними суб’єктами якої є центральний банк та інші державні органи (установи), причетні до функціонування банківського сектора. Вони виступають як особи, що надають корупційну “послугу”, тоді як для мікрорівня характерним є те, що корупційну “послугу” надають комерційні банки. Методологія формування механізму державного регулювання банківського сектора передбачає для нього роль невід’ємного елемента загальнодержавної системи з подолання корупції в державному управлінні.

9. Аналіз сучасного стану банківського сектора України свідчить про те, що незважаючи на динамічне зростання сукупного обсягу активів банківської системи, відбувається нагромадження багатьох проблемних питань, які стосуються поганої якості кредитного портфеля, переважання частки добогових і короткострокових коштів у структурі зобов’язань банків, збитковості чи занадто низької прибутковості банків тощо. З метою підвищення ефективності діяльності державних банків, концентрації капіталу та покращення їхньої конкурентоспроможності було б доцільним застосувати реорганізацію частки державних банків та утворити державний банківський холдинг. У сучасних, доволі складних економічних і політичних умовах, це сприяло

б зміцненню банківського сектора та посилює б можливості держави відносно реалізації масштабних інноваційних проектів. Дослідження питання утворення в Україні інфраструктури ринку проблемних банківських активів дозволило запропонувати шляхи вдосконалення діяльності ринку колекторських послуг. Показано суперечність міжнародного досвіду утворення саніаційного банку й висловлено пропозиції щодо підходів до утворення саніаційного банку в Україні та заходів, які спряли б вирішенню питання проблемних активів державних банків. Проаналізовано фінансову стійкість банківського сектора та надано пропозиції щодо вдосконалення системи її індикаторів.

10. Показано, що під час реалізації грошово-кредитної політики НБУ орієнтується більше на вирішення поточних питань, що спрямовані, як правило, на підтримку внутрішнього рівня ліквідності та короткострокового курсу національної валюти і не відповідають вимогам довгострокових завдань, перш за все пов'язаних із забезпеченням низькопроцентного і довгострокового кредитування вітчизняних виробничих підприємств та утриманням інфляції в заданому коридорі. В умовах хронічних кризових явищ, що стали характерними для економіки України, суттєвого значення набуває запровадження нової грошово-кредитної політики, яка передбачала б забезпечення економіки достатнім обсягом стабільних, дешевих і "довгих" національних грошей для сприяння переходу України до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення. Удосконалення організації планування та виконання показників грошово-кредитної політики має стати елементом єдиної системи поточного й стратегічного державного регулювання економіки. Лише за таких умов держава зможе підтримувати зростання обсягу внутрішнього виробництва країни за пріоритетними галузями вітчизняної економіки та стимулювати ділову активність суб'єктів економіки.

11. З поширенням фінансової глобалізації перед вітчизняним банківським сектором постали виклики, пов'язані з таким: легким і швидким розповсюдженням банківської кризи від країни, де вона виникає первинно; зростанням зовнішньої боргової залежності; інфляцією валют розвинених країн, яка, в першу чергу, розпоршується на периферію глобального світу; крапінням вітчизняної банківської системи іноземним капіталом та його неефективністю; нерезультативністю й суперечністю наднаціонального фінансового регулювання, зокрема пов'язаного з існуванням подвійних стандартів щодо заходів та інструментів регулювання. Підґрунтям переростання цих викликів у загрози є невиправдано прискорене для нашої країни розповсюдження фінансової лібералізації. Протистояти вказаним загрозам у край важливо, однак це вимагає від державного управління запровадження більш кардинальних системних організаційних заходів, спрямованих на вдосконалення державного регулювання банківського сектора.

12. Установлено, що у 2005–2011 рр. під час здійснення емісійної діяльності НБУ керувався не потребами економіки України з метою забезпечення достатньої циркуляції грошей в економічному організмі країни, а вимогами режиму валютного правління, коли обсяг грошової бази через обмінний курс національної валюти прив'язується до обсягу міжнародних

резервів держави. Дотримання такого режиму емісії національної валюти не може забезпечити достатнього сприяння розвитку національної економіки і робить її неконкурентоспроможною на міжнародних ринках, надаючи їй статусу сировинного придатка розвинутих країн. У 2012–2014 рр. відбувався процес зміни структури активів НБУ за формою, але не за суттю. Емісія нових грошових коштів здійснювалася вже, в більшій мірі, за рахунок купівлі державних цінних паперів, що за умов спрямування нових емітованих коштів не на розвиток вітчизняного виробництва, заснованого на структурних перетвореннях в економіці, імпортозаміщенні, утворенні мільйонів робочих місць та досягненні ефективного попиту, призводило до посилення розладу господарського життя країни, який супроводжувався політичною нестабільністю та загостренням соціальної напруги. З початку 2015 р. намітилася тенденція до відновлення НБУ режиму валютного правління, що, можливо, і зможе у короткостроковій перспективі стабілізувати валютний курс та рівень внутрішніх споживчих цін, але ніяк не забезпечить соціально-економічного зростання країни.

13. Перепоною для вдосконалення державного регулювання банківського сектора, орієнтовного на соціально-економічне зростання, стають міжнародні зобов'язання України перед МВФ та іншими наднаціональними регуляторами. Саме ті країни, уряди яких регламентують показники фінансової політики, в тому числі й грошово-кредитної політики, разом із центральним банком як єдине ціле, отримують можливість будувати здорову економіку.

14. Доведено, що в сучасних умовах НБУ не можна вважати системним елементом єдиної організаційної структури державного управління. Отже вкрай важливого значення набуває запровадження заходів з метою залучення цього органу до здійснення загальнодержавної фінансової політики разом з Кабінетом Міністрів України на засадах не ухилення від відповідальності за результати її здійснення як єдиного цілого. Визначено схему залучення банківського регулювання та банківського нагляду до організаційної структури державного управління. Для більш злагодженої роботи НБУ, НКБН і МФУ доцільно підписати Меморандум про взаєморозуміння, що задекларує, яким чином три сторони співпрацюватимуть для досягнення загальної мети – фінансової стабільності як основної умови для стійкого економічного розвитку країни на засадах утворення інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення та активізації соціальної відповідальності бізнесу. Визначено роль Прем'єр-міністра та Президента України в реалізації функцій банківського регулювання та нагляду. Якщо вибудувувати механізм державного регулювання банківського сектора, то це треба робити в контексті формування всієї економічної політики держави, спрямованої на досягнення єдиних цілей. Важливе місце в цьому має належати побудові організаційної структури державного банківського контролю як складової державного контролю. Контроль може бути ефективним лише тоді, коли він чітко скоординований з плануванням, у зв'язку з чим пропонується посилити роль індикативного планування. Одним із найпоширеніших методів управління, покликаних скоординувати планування та контроль, є метод управління, що базується на контролі за досягненням певних цілей.

15. Важливою запорукою соціально-економічного розвитку країни є те, що банківська діяльність сама по собі має стати інноваційною. Вона характеризується застосуванням новітніх технологій і банківських продуктів, спрямованих на підвищення якості обслуговування клієнтів, а також використанням сучасних форм організації та ведення банківської справи, що має на меті підвищення її ефективності. Рекомендовано до використання Систему збалансованих показників, що дозволяє скерувати оперативну діяльність банку на досягнення результату в рамках стратегії інноваційного розвитку банку. Діяльність банків має обов'язково включати в себе соціальну відповідальність як певну запоруку врахування інтересів розвитку суспільства, адже взаємини між державою і банками у сфері соціальної відповідальності повинні ґрунтуватися на чітких правилах, щоб соціально-відповідальна поведінка стала дійсно вигідною для банків і корисною для суспільства. Триєдина взаємодія “державо-банк-суспільство” має забезпечити отримання позитивного синергетичного ефекту в сприянні переходу України до постіндустріального суспільства, виходу її економіки на шлях інноваційного розвитку.

16. Розроблено концепцію залучення механізму державного регулювання банківського сектора до процесу перетворення національної економіки на інноваційно-інвестиційну модель суспільного відтворення. Представлено основні напрями цільового програмування механізму державного регулювання банківського сектора, які згруповані за його функціями. На механізм державного регулювання банківського сектора покладається також завдання збільшення обсягу заощаджень населення у банківських установах, що має застосовуватися для підвищення довіри населення до банківських установ. Обґрунтовано використання безпроцентного фінансування ринкових суб'єктів господарювання на основі пайової акціонерної фінансової участі в інвестиційному проєкті та подальшому солідарному розподілі прибутків і збитків. Підкреслено важливість залучення державно-приватного партнерства як форми фінансування інноваційних проєктів, у зв'язку з чим необхідно вирішити проблеми його концептуального, організаційного та господарсько-правового становлення і розвитку. Доведено необхідність швидкого утворення мережі державних спеціалізованих банків розвитку як установ, що можуть забезпечити акумулювання тимчасово вільних коштів для фінансування великих капітальних вкладень та організації ефективного професійного державного контролю за їх використанням.

17. Гроші для економічної системи виступають своєрідним інформаційним кодом, який через надання їм того чи іншого набору функцій управляє суспільними взаєминами, що знаходить своє відображення у формуванні різних за своїм змістом моделей економічної системи. Функції грошей можна класифікувати за трьома видами: духовна, соціальна та економічна. Духовна функція засновується на протиставленні духовних вимірів матеріальним аспектам буття та вдосконаленні людської особистості відповідно до абсолютних вічних цінностей. Відповідно із цією функцією буття людини можна поділити на два типи: “вищий”, для якого гроші втрачають своє значення, і “нижчий”, пов'язаний з монетарними моделями свідомості

та поведінки. Соціальна функція полягає у повному розкритті трудового потенціалу людини та суспільства, уможливує вільний вибір людини, робить її суб'єктом багатьох сфер суспільного життя, слугує засобом її зв'язку з вибором та досягненням соціальних цінностей, які існують у сучасному соціумі (наявність вільного часу, медичне обслуговування, розвиток та виховання дітей, гідні умови праці і навчання, спілкування, забезпечення відпочинку, розвиток фізичної культури та спорту тощо). Економічна функція грошей складається з наступних складових: міра вартості – забезпечення вираження та вимірювання вартості товарів, засіб обігу – забезпечення обміну товарів та їх обігу; засіб платежу – погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі суспільного відтворення. Моральна економіка має виключити використання грошей у якості засобу накопичення. Інвестиції повинні здійснюватися не в засіб обміну товарів та послуг – гроші, а в інструменти, спеціально утворені для вкладання коштів у реальні активи.

18. Якнайшвидшої перебудови вимагає система підготовки кадрів державного управління. Їх комплексна підготовка крім постійно зростаючого професійного рівня управлінської компетенції, в обов'язковому порядку, повинна включити в себе такі підходи обґрунтування соціально-економічного розвитку суспільства, які ґрунтуються на духовних, моральних цінностях, культурно-історичних традиціях нашого народу. Сучасність вимагає від науковців формулювання системного соціально-економічного вчення державного будівництва, заснованого на християнському вченні як одному із глибинних, цілісних позитивних уявлень про людину, суспільство, державу.

— СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ —

1. *Адамик Б.* Методологічне обґрунтування державного регулювання банківської діяльності / Б. Адамик // Світ фінансів. – 2010. – № 4. – С. 28–38.
2. *Адамик Б. П.* Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
3. *Азаров М. Я.* Управління державним бюджетом України : підручник / кол. авт. [заг. ред. М. Я. Азарова]. – К. : Зовнішня торгівля, 2010. – 816 с.
4. *Амосов А. И.* Последствия сверхускорения эволюции экономики и общества в последние столетия. Закономерности социального и экономического развития / А. И. Амосов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2009. – 306 с.
5. *Амосов О. Ю.* Банківський сектор економіки в інноваційно-інвестиційній моделі суспільного відтворення / О. Ю. Амосов, М. М. Коваленко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 1 (45). – С. 35–39.
6. *Амосов О. Ю.* Підконтрольність Національного банку України та центральних банків зарубіжжя / О. Ю. Амосов, М. М. Коваленко // Вісник НАДУ. – 2012. – № 1. – С. 161–171.
7. *Амосов О. Ю.* Побудова організаційної структури банківського контролю / О. Ю. Амосов, М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2012. – Вип. 1 (36). – С. 3–14.
8. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технології [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. – Режим доступу : <http://www.dkni.gov.ua/?q=node/1031>.
9. Аналітична записка “Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України” [Електронний ресурс] // Асоціація українських банків. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3921&menu=104&Itemid=96.
10. *Андреанов В. Д.* Эволюция основных концепций регулирования экономики от теории меркантилизма до теории саморегуляции (новая теория устойчивого развития) [Електронний ресурс] / В. Д. Андреанов // ECOTESCO – эффективное развитие экономики при помощи технологий, наносящих наименьший вред окружающей среде. – Режим доступу : <http://www.ecotesco.ru/?id=985>.
11. *Андрійко О. Ф.* Державний контроль в Україні: організаційно-правові застави / О. Ф. Андрійко. – К. : Наук. думка, 2004. – 301 с.
12. *Андрюшин С.* Курсовая политика центральных банков стран с формирующимся рынком [Електронний ресурс] / С. Андрюшин, В. Кузнецова // Экономический портал-экономика России и мировая экономика. – Режим доступа : <http://institutions.com/general/2044-kursovaaya-politika-centralnyh-bankov-strans-formiruyuschimsya-rynkom.html>.
13. *Антоний (Храповицкий), митрополит.* Слова, беседы и речи / Антоний Храповицкий. – Нью-Йорк, 1968. – 553 с.
14. *Антоний Митрополит Сурожский.* Труды / Антоний Митрополит Сурожский. – М. : Практика, 2002. – 1080 с.
15. *Антонова Л. В.* Удосконалення державного контролю як елемента реформування системи державного управління / Л. В. Антонова // Управління розвитком. – 2011. – № 10 (107). – С. 10–11.

16. Антонова Л. В. Удосконалення нормативно-правового механізму системи органів управління соціально-економічним розвитком регіону / Л. В. Антонова // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – 2011. – № 6. – С. 65–68.

17. Антонова Н. Б. Организационная структура государственного управления : курс лекций / Н. Б. Антонова, Л. М. Захарова, Л. С. Вечер – Мн. : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2005. – 231 с.

18. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України ; Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

19. Арбузов С. Революции в Нацбанке нет и не будет [Электронный ресурс] / Сергей Арбузов // Зеркало недели. Украина. – 25 февраля 2011. – № 7. – Режим доступа : <http://www.zn.ua/newspaper/articles/76301#article>.

20. Аржевітін С. М. Трансформація грошово-кредитних відносин у сучасній економіці України : монографія / С. М. Аржевітін – К. : Майстерня книги, 2010. – 384 с.

21. Аржевітін С. Побудова системи нагляду за фінансовою сферою / С. Аржевітін // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 46–49.

22. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.

23. Афанасьев А. О. Гроші та кредит. Конспект лекцій для студентів спеціальності 6. 050100 “Фінанси” усіх форм навчання / А. О. Афанасьєв, Т. Б. Кузенко, Р. А. Фісичкін. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2005 – 166 с. (Укр. мов.).

24. Багмет М. О. Боротьба з корупцією: світовий досвід та Україна / М. О. Багмет, К. В. Волошина // Політологія. – Вип. 31, т. 44. – 2005. – С. 152–157.

25. Базилевич В. Історія економічних вчень (2005) [Електронний ресурс] / В. Базилевич // Бібліотека економіста. – Режим доступа : <http://library.if.ua/book/39/2622.html>.

26. Базулин Ю. В. Теория “абсолютных денег” / Ю. В. Базулин, С. Ф. Шарапова // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2005. – Сер. 5. – Вып. 1. – С. 40–49.

27. Байко А. О классификации факторов устойчивости банковского сектора / А. О. Байко // Банковский вестник. – 2011. – № 1 (510). – С. 13–18.

28. Банківська система України : монографія / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми : ДВЗН “УАБС НБУ”, 2010. – 187 с.

29. Банківська система України в європейському контексті: генеза, структура, конкурентний потенціал : монографія / кол. авт. ; за ред. д-ра екон. наук Р. Ф. Пустовійта. – К. : УБС НБУ, 2009. – 399 с.

30. Банківська система України на початку 2011 року: ключові тенденції розвитку [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство “Рюрик”. – Режим доступа : <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews.html>.

31. Банківське право України : навч. посібник / Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шуклина ; МОН України, КНУ ім. Тараса Шевченка. – К. : ЦУЛ, 2007. – 344 с.

32. Банковская система Китая [Электронный ресурс] // Путеводитель для банкиров. – Режим доступа : http://www.prostobankir.com.ua/spravochniki /bankovskie_sistemy/aziya/bankovskaya_sistema_kitaya.html.

33. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 8–19.

34. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 754 с.

35. Барановський О. Регулювання і нагляд у банківській сфері: quo vadis? / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2010. – № 7. – С. 3–10.
36. Барановський Олександр. На шляху до нової фінансової архітектури / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2010. – №11. – С. 8–15.
37. Бармин Юрий. Альтернативная финансовая система в период кризиса: Россия и исламский банкинг [Электронный ресурс] / Юрий Бармин // Сайт “Политическое обозрение”. – Режим доступа : <http://politobzor.net/show-61608-alternativnaya-finansovaya-sistema-v-period-krizisa-rossiya-i-islamskiy-banking.html>.
38. Безрукова О. А. Свообразие и модификация ответственности в современную эпоху / О. А. Безрукова // Грані. – 2010. – № 2(70). – С. 129–133.
39. Беккин Р. И. Исламские финансовые институты и инструменты в мусульманских и немусульманских странах: особенности и перспективы развития : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.14 “Мировая экономика” / Ренат Ирикович Беккин. – М., 2009. – 50 с.
40. Белінська Я. Інструменти активізації кредитування підприємництва в умовах економічної депресії. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Я. Белінська // Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/348/>.
41. Белінська Я. В. Валютно-курсове регулювання: проблеми теорії і практики : монографія / Я. В. Белінська. – К., 2007. – 372 с.
42. Беляева Е. В. Инновации в обществе с традиционной нравственностью / Е. В. Беляева // Мировоззренческие и философско-методологические основания инновационного развития современного общества: Беларусь, регион, мир : материалы междунар. науч. конф., г. Минск, 5-6 ноября 2008 г. ; Ин-т философии НАН Беларуси. – Мн. : Право и экономика, 2008. – 540 с.
43. Беляков А. В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования [Электронный ресурс] | А. В. Беляков // Библиотека Exsolver. – Режим доступа : <http://exsolver.narod.ru/Books/Bank/Bankrisks/index.html>.
44. Беленька Г. В. Математичні методи діагностування фінансової стабільності банківського сектора України : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.11 “Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці” / Ганна Вікторівна Беленька. – К., 2011. – 20 с.
45. Блаженный Аврелий Августин. О граде Божьем. Про град Божий [Электронный ресурс] / Аврелий Августин Блаженный // Азбука веры. Библиотека Святых отцов и Учителей Церкви. – Режим доступа : http://azbyka.ru/otechnik/?Avrelij_Avgustin/o-grade-bozhem=1_5.
46. Блашук Ю. Соціальний капітал банківської системи [Електронний ресурс] / Ю. Блашук // Banker. ua. – Режим доступа : http://banker.ua/bank_news/banks/2011/03/25/1180448472.
47. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука) / А. А. Богданов. – В 2 кн. Кн. 1. / редкол. : Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. ; Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР. – М. : Экономика, 1989. – 304 с.
48. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука) / А. А. Богданов. – В 2 кн. Кн. 2. / редкол. : Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др. ; Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР. – М. : Экономика, 1989. – 351 с.
49. Большая Советская Энциклопедия [Электронный ресурс]. – 2-е изд. – Т. 1-12 : 1949–1957. – Режим доступа : <http://bse.sci-lib.com/article100892.html>.

50. *Бордюгов А. Ф.* Особенности организации банковского надзора / А. Ф. Бордюгов // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Т. 3. – Суми : Ініціатива, 2000. – С. 132–138.

51. *Борисов Е. Ф.* Экономическая теория в вопросах и ответах : учеб. пособие / Е. Ф. Борисов. – М. : Велби, 2005. – 256 с.

52. Боротьба за капітал на глобальних ринках загострюється (результати дослідження компанії “Делойт”) [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/press/2011/05/16/285914/>.

53. *Бураковский И. В.* Глобальная финансовая кризиса: уроки для світу та України / І. В. Бураковский, О. В. Плотноков. – Х. : Фоліо, 2009. – 299 с.

54. *Бус О. Б.* Сутність понять “банківське регулювання”, “банківський нагляд” і “банківський контроль” / О. Б. Бус // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 1 (7) – С. 129–132.

55. *Буслама Г.* Аллах сильнее кризиса [Електронний ресурс] / Г. Буслама // Сообщество менеджеров E-xecutive – Режим доступу : http://www.e-xecutive.ru/knowledge/financial_management/1148395/.

56. *Бут А. П.* Особливості взаємозв'язку інноваційної моделі економіки та банківських інститутів у сучасних умовах / А. П. Бут // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – К. : НДЕІ Міністерства економіки України, 2006. – № 11 (66). – С. 23–27.

57. *Бутко В.* Ломать не строят, или Зачем Украине мегарегулятор финансового рынка [Электронный ресурс] / В. Бутко // Информационный ресурс Общественного совета по развитию саморегулирования при Государственном комитете Украины по регуляторной политике и предпринимательству. – Режим доступа : http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=543:--&catid=1:2010-10-22-08-48-32&Itemid=117.

58. В Угорщині протестують проти нової конституції [Електронний ресурс] // Finance. ua. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/01/03/264666>.

59. Валовий зовнішній борг України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Statist/index_DEBT.htm.

60. Вартість банківського бізнесу : монографія / [А. О. Спіфанов, С. В. Леонов, Й. Хабер та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук А. О. Спіфанова та д-ра екон. наук С. В. Леонова. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 295 с.

61. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України (без урахування овердрафту) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/files/Procentlastb_KR.xls.

62. *Василий Великий.* Духовные наставления / Василий Великий. – М. : Ковчег, 1998. – 464 с.

63. *Василий Великий.* Нравственные правила [Електронний ресурс] / Василий Великий // Сайт православного христианина. – Режим доступу : <http://ni-ka.com.ua/index.php?Lev=puganon#vas148>.

64. *Васильев Ю. В.* Проблемы независимости Национального банка Украины [Электронный ресурс] / Ю. В. Васильев // Publishing house Education and Science s. r. o. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76756.doc.htm.

65. *Васильева Т. А.* Державні інвестиційно-інноваційні банки: проблеми та перспективи функціонування / Т. А. Васильева, В. В. Оніщенко // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011 – № 3. – С. 58–62.

66. Васильєва Т. А. Суб'єктно-об'єктний взаємозв'язок банківської системи та ринку інноваційного інвестування / Т. А. Васильєва, С. В. Леонов // Збірник тез доп. Третьої Міжнар. наук.-практ. конф. "Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу". 1-3 жовтня 2009 р.– Суми : ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2009. – С. 272–274.
67. Ващенко Ю. В. Банківське право : навч. посібник / Ю. В. Ващенко. – К. : Центр навчальної літератури. – 2006. – 344 с.
68. Вдовин В. Н. К вопросу об экономической сущности банковского контроля и уровнях ее реализации в экономической системе [Электронный ресурс] / В. Н. Вдовин // Вестник ТИСБИ. – 2000. – Вып. № 3. – Режим доступа : <http://www.tisbi.org/science/vestnik/2000/issue3/5.html>.
69. Везерфорд Дж. История денег: Борьба за деньги от песчаника до киберпространства / Дж. Везерфорд ; [пер. с англ. Т. Сулицкой, И. Сиснёвой]. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 320 с.
70. Ветрова І. В. Правові основи реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / І. В. Ветрова ; Київ. нац. ун-т. – К., 2007. – 19 с.
71. Винограй Э. Г. Общая теория организации и системно-организационный подход / Э. Г. Винограй. – Томск : Изд-во Том. ун-та. 1989. – 336 с.
72. Власюк В. С. Важелі управлінських впливів на проведення фінансово-кредитної політики : монографія / В. С. Власюк. – Дніпропетр. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2006. – 268 с.
73. Вовчак О. Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні / О. Д. Вовчак. – Львів : Вид-во Львів. комерц. академії, 2005. – 544 с.
74. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с.
75. Вожжов А. П. Процеси трансформації банківських ресурсів : монографія / А. П. Вожжов. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2006. – 339 с.
76. Воробйова О. І. Банківська система країни та її вплив на реальний сектор економіки : монографія / О. І. Воробйова. – Сімферополь : Доля, 2008. – 200 с.
77. Воробйова О. І. Визначення рівня та концентрації кредитних вкладень в соціально-економічну систему держави [Електронний ресурс] / О. І. Воробйова // Наукова періодика України : НБУ імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2010_2/0210st10.pdf.
78. Габбард Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка : підручник / Р. Глен Габбард ; пер. з англ. ; наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесевич. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с.
79. Гегенхаймер Г. Закон про комерційні банки: основні розділи та положення / Г. Гегенхаймер // Матеріали семінару "Закон про комерційні банки та його роль в забезпеченні умов ефективної банківської діяльності в Україні" (Україна, Пушча-Озерна, 4-5 червня 1999 р.). – К., 1999. С. 4–10.
80. Генри Джордж. Прогресс и бедность: исследование причины промышленного застою и бедности, растущей вместе с ростом богатства... Средство избавления [Электронный ресурс] / Джордж Генри ; пер. с англ. С. Д. Николаева. – San Francisco, 1879 ; С.-Петербург, 1896 : Ex Libris. – Режим доступа : http://land-question.narod.ru/pp/pp_sod.html.

81. *Генри Форд*. Моя жизнь, мои достижения [Електронний ресурс] / Генри Форд // E-reading. – Режим доступа : <http://www.e-reading.link/book.php?book=60405>.
82. *Гильфердинг Р.* Финансовый капитал: новейшая фаза в развитии капитализма / Рудольф Гильфердинг ; пер. с нем. И. Степанова. – М. : Государственное издательство. – 1924. – 460 с.
83. *Глущенко С. В.* Кредитний ринок: інститути та інструменти / С. В. Глущенко. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2010. – 153 с.
84. *Голубицкий С.* Шведская иллюзия [Електронний ресурс] / С. Голубицкий // Бизнес-журнал – 10 Марта 2009 г. – № 3. – Режим доступа : <http://offline.business-magazine.ru/2009/158/316887>.
85. *Голубовский Д.* Азбука финансового суверенитета [Електронний ресурс] / Д. Голубовский, А. Отырба // Эксперт. – 3 окт 2011. – № 39 (772). – Режим доступа : <http://expert.ru/expert/2011/39/azbuka-finansovogo-suvereniteta/>.
86. Господарський кодекс України, затверджений 16 січня 2003 р. № 436 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>.
87. Государственное регулирование рыночной экономики : учебник / общ. ред. В. И. Кушлин. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – 829 с.
88. *Греченко В. В.* Оподаткування банківських і страхових операцій : навч. посіб. / В. В. Греченко, М. М. Коваленко. – Х. : Нова Книга, 2010. – 84 с.
89. *Гриньова В. М.* Державне регулювання економіки : навч. посіб. / В. М. Гриньова, М. М. Новікова. – Х. : Вид. Дім “ІНЖЕК”, 2004. – 756 с.
90. *Гриценко А. А.* Проблеми змісту і методики викладання економічної теорії. Макроекономіка : підручник. – Тема 14: Цілі та стратегія грошово-кредитної політики [Електронний ресурс] / А. А. Гриценко, Т. О. Коричевська // Економічна теорія. – 2011. – № 2. – С. 88–112. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/et/2011_2/8_Krichevskaya_14_ukr_final2.pdf.
91. Гроші та кредит [Електронний ресурс] / П. В. Круш // Бібліотека Українських Підручників. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17810409/finansigroshi_ta_kredit_-_krush_pv.
92. Гроші та кредит [Електронний ресурс] / А. І. Щетинін // Бібліотека Українських Підручників. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/10290228/finansigrushovo-kreditna_politika_natsionalnogo_banku_ukrayini.
93. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2001. – 599 с.
94. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
95. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. Ф. Кононенко, О. В. Грицак, Т. В. Костіна, В. О. Орлова. – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2011. – 360 с.
96. *Грязнова А. Г.* Экономическая теория : учебник / А. Г. Грязнова, Т. В. Чечелева. – М. : Экзамен, 2005. – 592 с.
97. *Гудзь Т. П.* Банківський нагляд : навч. посібник / Т. П. Гудзь. – К. : Ліра-К., 2008. – 380 с.
98. Давос: оптимізм, песимізм та Україна [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2011/02/2/269279/>.

99. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19 лютого 1993 р. № 15-93 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.

100. Деньги. Кредит. Банки : учебник [Электронный ресурс] / Г. И. Кравцова, Г. С. Кузьменко, Е. И. Кравцов и др. ; под ред. Г. И. Кравцовой. – Мн. : БГЭУ, 2003. – Режим доступа : <http://www.finkredit.com/banks54.html>.

101. Деньги. Кредит. Банки : учебник для вузов / Е. Ф. Жуков, Л. М. Максимова, А. В. Печникова и др. ; под ред. академ. РАЕН Е. Ф. Жукова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 600 с.

102. Депозити, залучені депозитними корпораціями крім Національного банку України [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/files/3.2-Deposits.xls>.

103. Державне регулювання економічних відносин в умовах глобалізації : монографія / [М. А. Латинін, Т. М. Лозинська, С. В. Майстро та ін.] ; за заг. ред. д. держ. упр. проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – 276 с.

104. Державне регулювання інноваційної інфраструктури на регіональному рівні : монографія / [О. Ю. Амосов, А. О. Дегтяр, М. А. Латинін та ін.] ; за заг. ред. д. держ. упр., проф. А. О. Дегтяра. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – 192 с. – (До 10-річчя кафедри економічної теорії та фінансів ХарПІ НАДУ).

105. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у табл. і схемах / Г. С. Одинцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г. С. Одинцової. – Х. : ХарПІ УАДУ, 2002. – 492 с.

106. *Деркач М. І.* Сучасні детермінанти розвитку фінансових систем країн світу : монографія / М. І. Деркач, Н. В. Стукало. – Дніпропетр. : ТОВ “Типографія Стиль”, 2008. – 254 с.

107. *Дегтяр А. О.* Управлінські рішення в органах державної влади : монографія / А. О. Дегтяр, В. Ю. Степанов, С. В. Тарабан ; за заг. ред. А. О. Дегтяра. – Х. : “С. А. М. ”, 2010. – 276 с.

108. *Дзюблюк О. В.* Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль : Вектор, 2008. – 324 с.

109. *Дзюблюк О. В.* Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки : монографія / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига. – 2000. – 256 с.

110. *Дзюблюк О.* Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банківська справа – 2008. – № 2. – С. 37–45.

111. *Дзямучич О. С.* Політико-економічний аналіз розвитку банківського сектору в господарській системі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Олена Сергіївна Дзямучич. – Львів, 2011. – 19 с.

112. *Динкевич А. И.* Мировой финансово-экономический кризис / А. И. Динкевич // Деньги и кредит. – 2009. – № 10. – С. 23–30.

113. *Дмитрова О.* Підходи до оцінювання рівня залучення банків до корупційних діянь / О. Дмитрова, К. Гончарова // Вісник НБУ. – 2012. – № 8. – С. 34–38.

114. Дубков С. Риск-ориентированный банковский надзор как элемент государственного регулирования / С. Дубков // Банковский Вестник. – 2012. – № 16 (561). – С. 25–29.
115. Д'яконова І. І. Модернізація банківського нагляду в Україні : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2008. – 279 с.
116. Д'яконова І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 400 с.
117. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр “Академія”, 2000. – 864 с.
118. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
119. Енциклопедія банківської справи України / редкол. В. С. Стельмах. – К. : Молодь, ІнЮре, 2001. – 680 с.
120. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України : наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 5: Територіальне управління / наук.-ред. колегія : О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. – Х. : Вид-во ХарРІДУ “Магістр”, 2011. – 408 с.
121. Ещенко П. С. Монетаризм как идеологическая база фиктивного экономического роста [Электронный ресурс] / П. С. Ещенко, А. Г. Арсеев // Всеукраинская газета “Русский Мир. Украина”. – Режим доступа : <http://rusmir.in.ua/eko/1284-monetarizm-kak-ideologicheskaya-baza-fiktivnogo.html>.
122. Євразійські перспективи розвитку банківських систем : монографія / за заг. ред. О. Костюка, М. Лін, Г. Омета. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 157 с.
123. Євтушенко Н. М. Формування нової якості економічного зростання [Електронний ресурс] / Н. М. Євтушенко // Економічний вісник університету : зб. наук. праць. – 2010. № 1(15). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2010_15_1/zmist.htm.
124. Єгоричева С. Б. Банківські інновації : навч. посіб. / С. Б. Єгоричева – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 208 с.
125. Єдинак Т. С. Контроль як функція державного управління: сутність та класифікація / Т. С. Єдинак, О. В. Павлишен // Вісник Академії митної служби України. Серія “Державне управління”. – 2011 – № 1(4). – С. 12–18.
126. Єпіфанов А. О. Гроші, кредит, грошово-кредитні системи : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, В. Л. Маяровський. – Суми: Ініціатива, 2000. – 354 с.
127. Єпіфанов А. О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України : монографія / А. О. Єпіфанов. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2007. – 417 с.
128. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
129. Жуков Е. Ф. Деньги. Кредит. Банки : учебник / Е. Ф. Жуков, Н. М. Зеленкова, Н. Д. Эриашвили и др. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 783 с.
130. Журавка Ф. О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / Ф. О. Журавка. – Суми : Ділові перспективи; ДВЗН “УАБС НБУ”, 2008. – 334 с.

131. Журавський В. С. Корупція в Україні – не політика : монографія / В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко. – К. : Фенікс, 2007. – 408 с.
132. Забезпечення умов стабільного функціонування банківського сектора України : монографія / О. М. Колодізів, О. В. Бойко, І. О. Губарева, В. О. Дзеніс, В. В. Жуков, В. Ф. Колесніченко, І. Г. Курочкіна, О. В. Пересунько, Є. О. Полтавська, Ю. В. Прохорова, Ю. Є. Холодна, І. М. Чмутова, К. М. Азізова, І. В. Нагай, Є. М. Огородня, О. М. Рац, Ю. М. Тисячна, О. М. Штаєр ; за заг. ред. к. е. н., доц. О. М. Колодізева. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 312 с.
133. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 4-е вид., випраць. та доп. – К. ; Л. : Знання ; ЛБІ НБУ, 2002. – 567с.
134. Закон “О Народном Банке КНР”, прийнятий на третьей сессии 8-го съезда ВСНП 18 марта 1995 г. [Електронний ресурс] // Сайт бизнеса Китая и России. – Режим доступу : <http://www.cn2gu.com/news/results.jsp?keywords= бан&page=7>.
135. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про банки і банківську діяльність>.
136. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності банків” від 15 лютого 2011 р. № 3024-VI із змінами [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3024-17/page>.
137. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Національного банку України” від 9 липня 2010 р. № 2478-VI [Електронний ресурс] // Портал Ліга: Закон. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_07_09/an/44/T102478.html#44.
138. Закон України “Про засади запобігання і протидії корупції” від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.
139. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII із змінами [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/page>.
140. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р. № 40-IV із змінами [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
141. Закон України “Про Кабінет Міністрів України” від 7 жовтня 2010 р. № 2591-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2591-17/>.
142. Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 р. № 679-XIV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page3>.
143. Закон України “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні” від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
144. Закон України “Про Рахункову палату” від 11 липня 1996 р., № 315/96-BP [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про рахункову палату>.
145. Закон України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-vi>.

146. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12 липня 2001 р. № 2664-III із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

147. Закон України про внесення змін до статті 7 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” щодо розширення сфери використання валюти України від 20 грудня 2011 р. № 4205-17 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4205-vi>.

148. Законопроект № 130800-6 “О внесении изменений в Федеральный закон ”О Центральном банке Российской Федерации (Банке России)“ (в части ограничения независимости Банка России при осуществлении своих функций за счет расширения полномочий Правительства Российской Федерации)” [Электронный ресурс] // Официальный сайт Государственной Думы. – Режим доступа : <http://www.duma.gov.ru/search/#?q>.

149. Зарубежный опыт правового регулирования деятельности саморегулируемых организации. Основные зарубежные модели регулирования рынка ценных бумаг [Электронный ресурс] // Информационный портал “Саморегулирование в Украине”. – Режим доступа : http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=568&Itemid=177.

150. *Заяц Д. Д.* Аналіз чинників глобалізації у контексті соціально-економічного розвитку держави / Д. Д. Заяц // Глобалізація та управління проектами у XXI столітті : матеріали наук.-практ. конф. (9-10 жовтня 2003 р.) / за заг. ред. А. Чемериса. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2003. – С. 71–73.

151. *Зверяков М. І.* Формування системи індикаторів фінансової стійкості банківської системи / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2012. – № 4. – С. 3–12.

152. Звіт КРУ щодо Тимошенко. Текст документа [Електронний ресурс] // Економічна правда – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/10/21/253078/>.

153. *Зимовець В. В.* Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 356 с.

154. *Зиновьев А. А.* Русская трагедия. Гибель утопии / Александр Зиновьев. – М. : Эксмо, 2003. – 512 с.

155. *Ильин И. А.* Основы христианской культуры [Электронный ресурс] / И. А. Ильин // Библиотека Гумер. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Ilin/_02.php.

156. Институциональная экономика : учеб. пособие / под рук. акад. Д. С. Львова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 318 с.

157. *Иншаков О. В.* Институционализм в российской экономической мысли (IX–XXI вв.) : в 2 т. / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. – Т. 1. – 486 с.

158. *Иншаков О. В.* Институционализм в российской экономической мысли (IX–XXI вв.) : в 2 т. / О. В. Иншаков, Д. П. Фролов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. – Т. 2. – 626 с.

159. *Івасів І. Б.* Управління вартістю банку : монографія / І. Б. Івасів. – К. : КНЕУ, 2008. – 288 с.

160. *Ільїн В. В.* Фінансова цивілізація / В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2007. – 528 с.

161. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
162. Іноземний банківський капітал в Україні: співвідношення вигод та ризиків [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Асоціації українських банків. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=5265&Itemid=113.
163. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. / [О. Ю. Амосов, В. В. Калюжний, В. Л. Міненко та ін.] ; за заг. ред. д. е. н., проф. О. Ю. Амосова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 408 с.
164. Кабанов В. Г. Державне регулювання та активізація діяльності на ринку фінансових інвестицій в Україні : монографія / В. Г. Кабанов – К. : ТОВ “Дорадо-Друк”, 2009. – 356 с.
165. Капітал за станом на 01. 10. 2010 р. (млн грн) [Електронний ресурс] // Асоціація українських банків. Показники діяльності банків. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3603&menu=104&Itemid=112.
166. Катасонов В. Корупція в банківському секторі, или банківський корупційний капіталізм. – Ч. 2 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Руського економічного общества ім. С. Ф. Шапарова – Режим доступу : http://reosh.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=301&catid=1&Itemid=7&sno=0&stext.
167. Катасонов В. Релігія “економічного росту” як мирове і російське явлення [Електронний ресурс] // Russkaya narodnaya liniya. – Режим доступу : http://ruskline.ru/analitika/2012/04/30/religiya_ekonomicheskogo_rosta_kak_mirovoe_i_rossijskoe_yavlenie/.
168. Катасонов В. Ю. О проценте ссудном, подсудном, безрассудном. Хрестоматия современных проблем “денежной цивилизации”. – Кн. 1 / В. Ю. Катасонов. – М. : НИИ школьных технологий, 2011. – 304 с.
169. Катасонов В. Ю. О проценте ссудном, подсудном, безрассудном. Хрестоматия современных проблем “денежной цивилизации”. – Кн. 2 / В. Ю. Катасонов. – М. : НИИ школьных технологий, 2011. – 240 с.
170. Катасонов В. Ю. Человечество против центральных банков: хроника борьбы. – Ч. 2 [Електронний ресурс] // Движение за возрождение отечественной науки. – Режим доступу : http://www.za-nauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=6966&Itemid=35.
171. Катасонов В. Ю. Экономика Сталина / В. Ю. Катасонов. – М. : Институт русской цивилизации, 2014. – 416 с.
172. Качан О. О. Банківське право : навч. посіб. / О. О. Качан. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 232 с.
173. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Джон Мейнард Кейнс. – М., 1976. – 453 с.
174. Кишакевич Б. Ю. Моделювання та оптимізація кредитних ризиків банку / Б. Ю. Кишакевич. – Дрогобич : Коло, 2011. – 412 с.
175. Ключников Б. Европейцы не желают сгинуть в плавильном котле наций / Б. Ключников // Наш современник. – 2012. – № 8. – С. 146–153.
176. Кльоба Л. Г. Регулювання банківської інвестиційної діяльності / Л. Г. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 212. – С. 219–226.
177. Князева Е. Н. Основные принципы синергетического мировоззрения [Електронний ресурс] / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Сайт С. П. Курдюмова “Синергетика” : Основания синергетики. – Гл. V. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.narod.ru/GLAVA5.htm>.

178. Коваленко В. В. Антикризисне управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крохмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
179. Коваленко В. В. Банківський нагляд : навч. посіб. / В. В. Коваленко. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 262 с.
180. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 153 с.
181. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 228 с.
182. Коваленко В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / В. В. Коваленко. – К. : Знання України, 2006. – 332 с.
183. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика : навч. посіб. / Д. І. Коваленко – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 344 с.
184. Коваленко М. М. Банківське регулювання: сутність і характеристика [Електронний ресурс] / М. М. Коваленко // Державне будівництво [Електронне видання]. – 2011. – № 2. – Режим доступу до журн. : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
185. Коваленко М. М. Банківський контроль – необхідна умова успішного розвитку банківського сектора України / М. М. Коваленко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. – № 1 (41). – С. 156–167.
186. Коваленко М. М. Банківський сектор у інноваційно-інвестиційній моделі суспільного відтворення / М. М. Коваленко // Наука як ресурс модернізації стратегії держави : матеріали наук. конф., 16 трав. 2012 р., Київ : у 2 т. / редкол. : М. М. Білинська та ін. – К. : НАДУ, 2012. – Т. 2. – С. 160–161.
187. Коваленко М. М. Грошово-кредитна політика національного банку в контексті кредитування реального сектору економіки України / М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – Вип. 3 (34). – С. 188–196.
188. Коваленко М. М. Державне регулювання банківського сектора економіки України / М. М. Коваленко // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2011 – Вип. 2(9). – С. 135–145.
189. Коваленко М. М. Державне регулювання банківського сектора України: теорія, методологія, практика : [монографія] / М. М. Коваленко. – Х. : ЦД № 1, 2012. – 464 с.
190. Коваленко М. М. Державне регулювання інноваційного процесу у банківській сфері / М. М. Коваленко // Державне управління та місцеве самоврядування : тези XI Міжнар. наук. конгресу, 24 березня 2011 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – С. 247–249.
191. Коваленко М. М. Державний банківський контроль: мета, сутність і значення / М. М. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доп. XV Всеукр. наук.-практ. конф. (8-9 листоп. 2012 р.) / ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВЗН “УАБС НБУ”, 2012. – С. 99–100.
192. Коваленко М. М. Емісійна діяльність Національного банку України: вплив режиму валютного правління / М. М. Коваленко // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во “ДокНаукаДержУпр”, 2012. – № 2 (10) – С. 139–148.

193. Коваленко М. М. Забезпеченість грошима української економіки / М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. – Вип. 3 (38). – С. 251–261.
194. Коваленко М. М. Забезпечення соціальної відповідальності підприємств як невід’ємної складової сталого розвитку економіки України / М. М. Коваленко // Державне управління та місцеве самоврядування : тези X Міжнар. наук. конгресу, 26 березня 2010 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2010. – С. 289–291.
195. Коваленко М. М. Запровадження системи соціальної відповідальності банківського сектора / М. М. Коваленко // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу : матеріали Третьої Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листоп. 2011 р. / за аг. ред. О. Ю. Амосова. – Х. : С. А. М., 2011. – С. 199–203.
196. Коваленко М. М. Зарубіжний досвід взаємодії державного регулювання та ринкового саморегулювання у банківській сфері / М. М. Коваленко // Державне регулювання економічних процесів в умовах глобалізації: матеріали ювілейної наук.-практ. конф., 30 вересня 2011 р. – Х. : С. А. М., 2011. – С. 138–142.
197. Коваленко М. М. Концепція забезпечення незалежності Національного банку України / М. М. Коваленко // Громадське життя Харківщини за 20 років незалежності України : зб. тез Форуму, 27-28 вересня 2011 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. – С. 59–62.
198. Коваленко М. М. Концепція постановки управлінського обліку в банківських установах / М. М. Коваленко // Розвиток фінансових відносин в умовах трансформаційних процесів: український вимір : матеріали симпозиуму з нагоди 65-річчя від дня заснування Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі. – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2008. – С. 138–143.
199. Коваленко М. М. Новий формат незалежності Національного банку України / М. М. Коваленко // Економіка та держава. – 2011. – № 8. – С. 128–131.
200. Коваленко М. М. Організація державного банківського контролю / М. М. Коваленко // Антикризове регулювання у сфері державних фінансів, роль науки у вищих навчальних закладах : матеріали V Симпозиуму (15 листоп. 2012 р.) / [Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України ; Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі]. – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2012. – С. 31–33.
201. Коваленко М. М. Організація державного регулювання банківського сектора під впливом основних економічних ідеологій / М. М. Коваленко // Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 21 вересня 2011 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – С. 53–56.
202. Коваленко М. М. Перспективи розвитку соціальної звітності в Україні / М. М. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції та світової фінансово-економічної кризи : матеріали Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 65-річчю Буковинської державної фінансової академії. – Чернівці, 2009. – С. 185–188.
203. Коваленко М. М. Поліпшення організаційної структури банківського регулювання у сфері загальнодержавної фінансової політики / М. М. Коваленко // Державне управління та місцеве самоврядування : тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. – С. 227–229.

204. Коваленко М. М. Реалізація інноваційних проєктів України: безпроцентне фінансування державними банками розвитку // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 18. – С. 65–70.

205. Коваленко М. М. Ринкове саморегулювання банківського сектора та першочергові напрямки його розвитку / М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – Вип. 4 (35). – С. 188–195.

206. Коваленко М. М. Рівень облікової ставки як показник розвитку економіки / М. М. Коваленко, В. М. Коваленко // Динаміка наукових досліджень 2004 : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. – Т. 35. Банки та банківська система. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – С. 28–29.

207. Коваленко М. М. Рівні розповсюдження та форми прояву корупції в банківському секторі / М. М. Коваленко // Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання як чинник сталого сталого розвитку ринкової економіки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (1 лютого 2013 р.) / відп. ред. В. В. Глущенко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 105–108.

208. Коваленко М. М. Складові, функції та завдання банківського нагляду [Електронний ресурс] / М. М. Коваленко // Публічне адміністрування: теорія та практика [Електронне видання]. – 2011. – № 2. Режим доступу до журн. : <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/index.html>.

209. Коваленко М. М. Стратегія подолання негативних наслідків глобалізації для банківської системи України [Електронний ресурс] / М. М. Коваленко // Державне будівництво [Електронне видання]. – 2011. – № 1. – Режим доступу до журн. : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.

210. Коваленко М. М. Сутність і складові механізми державного регулювання банківського сектора економіки / М. М. Коваленко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2011. – Вип. 2 (33). – С. 182–191.

211. Коваленко М. М. Сучасний зарубіжний досвід державного регулювання банківської сфери / М. М. Коваленко // Зб. наук. праць ЛРІДУ НАДУ при Президентів України. – Вип. 26 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – С. 324–332.

212. Коваленко М. М. Сучасний стан взаємозв'язку організаційної структури державного управління із банківським регулюванням та наглядом / М. М. Коваленко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф., 24-25 травня 2012 р. – Суми : ДВЗН “УАБС НБУ”, 2012. – С. 78–80.

213. Коваленко М. М. Типологія корупції в банківському секторі / М. М. Коваленко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 240–245.

214. Коваленко М. М. Угрупування корупції в банківському секторі за рівнями розповсюдження / М. М. Коваленко // Публічне управління: виклики XXI століття : зб. тез XIII Міжнар. наук. конгресу, 21-22 березня 2013 р. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2013. – С. 184–185.

215. Коваленко М. М. Удосконалення організаційної структури банківського нагляду в Україні / М. М. Коваленко // Вісник НАДУ. – 2012. – № 2. – С. 115–123.

216. Коваленко М. М. Удосконалення оцінки фінансової стійкості банківського сектора України / М. М. Коваленко // Механізми і методи управління соціально-економічним розвитком підприємств і галузей економіки : II Всеукр. наук.-практ.

інтернет-конф. : матеріали конф., м. Донецьк, 19 березня 2013 р., ДонДУУ / за ред. О. С. Поважного. – Донецьк : ТОВ “Технопак”, 2013. – С. 33–36.

217. *Коваленко М. М.* Удосконалення системи банківського нагляду в Україні / М. М. Коваленко // Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації : матеріали IV Симпозіуму (10 листопада 2011 р.) / [Міністерство фінансів України; Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі]. – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2011. – С. 257–259.

218. *Коваленко М. М.* Участь держави у розв’язанні питання проблемних кредитів банківської системи України / М. М. Коваленко // Ефективність державного управління : зб. наук. праць. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 27. – С. 451–458.

219. *Коваленко Н. Н.* Деятельность центробанков в контексте интеграционных процессов / Н. Н. Коваленко // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. – 2013. – № 2. – С. 82–90.

220. *Коваленко Н. Н.* Многовекторная модель образовательного пространства в условиях перехода к инновационной экономике / Н. Н. Коваленко // Управление в социальных и экономических системах : материалы XIX Междунар. науч.-практ. конф., 18 мая 2010 г. – Минск : Минский институт управления, 2010. – С. 272–274.

221. *Коваленко Н. Н.* Необходимые принципы присоединения Украины к всемирной торговой организации / Н. Н. Коваленко // Инновационные технологии в кооперативном образовании как фактор развития экономики : материалы междунар. науч.-практ. конф., 22-24 апреля 2009 г. : в 7 ч. – Белгород : Кооперативное образование, 2009. – Ч. 5. – С. 206–209.

222. *Коваленко Н. Н.* Обеспечение достаточного уровня монетизации экономики Украины: иллюзия или реальность / М. М. Коваленко // Информационное развитие России и Украины: состояние, тенденции и перспективы взаимодействия : сб. тр. видеоконф., г. Харьков, 12 февраля 2013 г. – Х. : Изд-во ХарРИ НАГУ “Магистр”, 2013. – С. 54–59.

223. *Коваленко Н. Н.* Проблемы организации антикоррупционной системы банковского сектора в условиях глобализации / М. М. Коваленко // Проблемы государственного и муниципального управления в условиях современной глобализации : сб. тр. междунар. науч.-практ. конф., МГОУ, 18.02.2013 г., Россия. – М. : Изд-во МГОУ, 2013. – С. 251–257.

224. *Коваленко Н. Н.* Роль центральных банков в контексте интеграционных процессов / Н. Н. Коваленко // Проблемы и перспективы модернизационного развития славянских государств в современных условиях: материалы III славянского форума 27–29 сентября 2012 г. : в 2 т. – Т. II / под общ. ред. В. Ф. Ницевича, О. П. Овчинниковой. – Орел : изд-во ОФ РАНХиГС, 2012. – С. 55–58.

225. *Коваленко Н. Н.* Система противодействия коррупции в банковском секторе / М. М. Коваленко // Научные труды Академии управления при Президенте Республики Беларусь. – Минск : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2013. – Вип. 15. – С. 186–194.

226. *Коваленко Н. Н.* Совершенствование системы социальной ответственности банковского сектора экономики / Н. Н. Коваленко // Проблемы взаимодействия гражданского общества, государства и бизнеса: опыт России и Германии : кол. монография. – Ростов н/Д : Изд-во СКАГС, 2012. – С. 466–475.

227. *Коваленко Ю. М.* Управління фінансовими інвестиціями : навчальний посібник / Ю. М. Коваленко. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – 350 с.

228. Ковальчук А. Слишком независимый Нацбанк [Електронний ресурс] // Путеводитель для банкиров. – Режим доступа : http://www.prostobankir.com.ua/mezhbankovskiy_biznes/stati/slishkom_nezavisimyy_natsbank.
229. Ковальчук Н. Фінансові ризики архітектоніці світової валютної системи / Н. Ковальчук // Банківська справа. – 2011. – № 5 (98). – С. 48–53.
230. Ковальчук Т. Т. SOS – в Україні неоколоніальна модель валютної політики / Т. Т. Ковальчук // Економіка України. – 2014. – № 10. – С. 4–13.
231. Ковач А. В. Законодавча база та державне регулювання інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] / А. В. Ковач // Наукові конференції. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kovach-av-zakonodavcha-baza-ta-derzhavne-regulyuvannya-innovatsiynoyi-diyalnosti-v-ukrayini/>.
232. Ковбасюк Ю. В. Європейський банк реконструкції і розвитку: аспекти діяльності : монографія / Ю. В. Ковбасюк. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 268 с.
233. Козлов Ю. М. Административное право : учебник / Ю. М. Козлов. – М. : Юристъ, 1999. – 320 с.
234. Козоріз М. А. Методологічні засади дослідження впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України / М. А. Козоріз // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 95–102.
235. Козюк В. В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності : монографія / В. В. Козюк. – Тернопіль : ТНЕУ, “Економічна думка”, 2009. – 728 с.
236. Козьменко С. М. Стратегічний менеджмент банку / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 734 с.
237. Колекторам передадуть 40 % кредитів українців [Електронний ресурс] // Finance. UA: Про гроші. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/05/31/240275>.
238. Кондратенко В. А. Справедливая мировая финансовая архитектура, как результат системной формализации и решения важнейших проблемных задач в мировой экономике : (сборник статей автора) / В. А. Кондратенко. – М. : ООО “Алефа”, 2009. – 120 с.
239. Конопатська Л. Деякі питання регулювання банківської діяльності в період світової економічної кризи / Л. Конопатська, К. Раєвський // Вісник НБУ. – 2010. – № 2. – С. 22–27.
240. Конспект лекцій “Соціальні технології”. § 2. Механізм реалізації політичної влади [Електронний ресурс] // Бібліотека онлайн. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/193/7189.html>.
241. Конституція України : із останніми змінами, внесеними згідно із Законом України від 01.02.2011 р. № 2952-VI [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254>.
242. Корчагин Ю. А. Банк России и развитие банковской системы РФ [Електронний ресурс] / Ю. А. Корчагин, И. П. Маличенко // Центр исследований региональной экономики. – Режим доступу : <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=6&page=32>.
243. Косік А. Ф. Мікроекономіка : навч. посіб. / А. Ф. Косік, Г. Е. Гронтковська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 416 с.
244. Косодій Р. П. Глобальне середовище та фінансово-економічна нестабільність / Р. П. Косодій, С. В. Мішенін, А. О. Бондаренко. – Суми : Видавництво “МакДен”. – 2010. – 252 с.

245. *Костюк О. М.* Методологічні засади корпоративного управління та регулювання в банках України / О. М. Костюк, О. В. Костюк // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – С. 39–41.
246. *Костюченко О. А.* Банківське право : підручник / О. А. Костюченко. – 3-е вид. – К. : А.С.К., 2003. – 312 с.
247. *Котельников Г. А.* Теоретическая и прикладная синергетика / Г. А. Котельников. – Белгород : БелГТАСМ; Крестьянское дело, 2000. – 162 с.
248. *Кох Л. И.* Принципы и механизмы повышения эффективности банковской деятельности на основе использования инноваций : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 “Финансы, денежное обращение и кредит” / Лариса Вячеславовна Кох. – Иваново, 2010. – 43 с.
249. *Кочевих Олег.* Колекторський ринок України в 2014 році: актуальний зріз стану галузі [Електронний ресурс] / Олег Кочевих // Prostopobiz.ua : Путеводитель в мире бизнес-финансов. – Режим доступу : http://ua.prostopobiz.ua/biznes/rozvitok_biznesu/statti/kolektorskiy_rinok_ukrayini_v_2014_rotsi_aktualniy_zriz_stanu_galuzi.
250. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=12063884.
251. *Крилова В. В.* Визначення ролі центрального банку в системі регулювання та нагляду за фінансовим сектором [Електронний ресурс] / В. В. Крилова, А. О. Крилова // Вісник Української академії банківської справи : зб. наук. праць. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2010_2/Contents.html.
252. *Кротюк В. Л.* Національний банк – центр банківської системи України / В. Л. Кротюк. – К. : Ін Юре, 2000. – 248с.
253. *Кругликова Е.* Некоторые аспекты кредитно-денежной политики Европейского центрального банка / Е. Кругликова // Власть. – 2007. – № 2. – С. 80–83.
254. *Крупка І. М.* Фінансовий ринок України та міжнародні фінансові потоки / І. М. Крупка // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 104–116.
255. *Крыленко А. К.* Денежная держава. Тайные механизмы истории / А. К. Крыленко ; отв. ред. О. А. Платонов ; пер. с англ. Е. С. Бехтеревой. – М. : Институт русской цивилизации, 2009. – 368 с.
256. *Кузнецова С. А.* Банківська система: у схемах і таблицях : навч. посіб. / С. А. Кузнецова, Т. М. Болгар, З. С. Пестовська. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. ун-т імені Альфреда Нобеля, 2012. – 2012. – 320 с.
257. *Кузнецова А.* Банківський сектор України як джерело фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності / А. Кузнецова, Я. Карпа // Вісник НБУ. – 2004. – № 1. – С. 60–63.
258. *Кузнецова А. Я.* Антикризисное управління в банківському секторі економіки України: стан, проблеми і перспективи : монографія / А. Я. Кузнецова, В. О. Джула. – К. : УБС НБУ, 2012. – 202 с.
259. *Куц Ю. О.* Управлінські послуги в інноваційно-знанцевому суспільстві / Ю. О. Куц // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади : матеріали 5-ї Всеукр. наук-практ. конф. за міжнар. участю (Полтава, 11 листопада 2010 р.). – Ч. 1. – Полтава : ПолНТУ, 2010. – С. 40–42.
260. *Кушнір М. О.* Основи правового забезпечення державного управління : навч. посіб. / уклад. М. О. Кушнір. – К. : ВПЦ АМУ, 2011. – 112 с.

261. *Лагутін В. Д.* Пріоритетні координації бюджетної та монетарної політики в Україні / В. Д. Лагутін // *Фінанси України*. – 2011. – № 10. – С. 3–14.
262. *Лебедева М. Е.* Участие государства в формировании банковской системы страны [Электронный ресурс] / М. Е. Лебедева // *Евразийский международный научно-аналитический журнал “Проблемы современной экономики”*. – 2008. – № 4 (28). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2279>.
263. *Левкович О.* Кабмін перетворює “Родовід банк” на чергову “годівницю”? [Електронний ресурс] / О. Левкович, П. Харламов // *Реальна економіка*. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/22/32596.html>.
264. *Лепский В. Е.* Рефлексивно-активные среды инновационного развития / В. Е. Лепский. – М. : Когито-Центр, 2010. – 255 с.
265. *Лисенко Р. С.* Система оцінки та забезпечення фінансової стійкості банківського сектора України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Роман Станіславович Лисенко. – К., 2012. – 24 с.
266. *Лисенков Ю. М.* Грошово-кредитні системи зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Ю. М. Лисенков, Т. А. Коротка // *Економічний факультет*. – Режим доступу : <http://books.efaculty.kiev.ua/grosh/1/r5/>.
267. *Лист Фридрих.* Национальная система политической экономии [Электронный ресурс] / Фридрих Лист // *Электронная библиотека RoyalLib.com*. – Режим доступа : http://royallib.com/book/list_fridrih/natsionalnaya_sistema_politicheskoy_ekonomii.html.
268. *Лобозинська С. М.* Співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання в процесі координації банківської системи / С. М. Лобозинська // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. праць*. – Львів: НЛТУУ. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 184–189.
269. *Логунова М. М.* Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / М. М. Логунова. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку держ. служби, 2006. – 196 с. – (Серія “Бібліотека молодого державного службовця”).
270. *Лопухин В. Ю.* Проблемы модернизации и перехода к инновационной экономике [Электронный ресурс] / В. Ю. Лопухин // *Евразийский международный научно-аналитический журнал “Проблемы современной экономики”*. – 2010. – № 4 (36). – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3329>.
271. *Лукашевич В. М.* Глобалістика : навч. посіб. / В. М. Лукашевич. – 2-ге вид., доп. та випр. – Львів : Новий Світ-2000, 2005. – 440 с.
272. *Людвиг фон Мизес.* Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории, 2005. (XXXI. Денежное обращение и манипулирование кредитом. 5. Кредитная экспансия) [Электронный ресурс] / Людвиг фон Мизес // *Библиотека “Экономист”*. – Режим доступа : <http://uchebnik-ekonomika.com/teoriya-ekonomiki/kreditnaya-ekspansiya8288.html>.
273. *Льюкьо Л.* Венгрии показали “красную карточку” [Электронный ресурс] / Л. Льюкьо // *Средство массовой информации “Правда.Ру”*. – Режим доступа : <http://www.pravda.ru/world/europe/european/02-04-2013/1150717-Hungary-0/?mode=print>.
274. *Лютый І. О.* Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг : [монографія] / І. О. Лютый, О. М. Юрчук. – К. : Знання, 2011. – 357 с.
275. *Ляшенко В. І.* Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути / В. І. Ляшенко. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 668 с.
276. *Ляшко О.* Монетарна політика в Україні має бути відкритою [Електронний ресурс] / О. Ляшко // *Громадсько-політичне видання “Свобода”*. – Режим доступу : <http://www.svoboda.com.ua/index.php?Lev=archive&Id=5642>.

277. *Львин Б.* О некоторых вопросах банковской и денежной системы [Электронный ресурс] / Б. Львин // Институт свободы. Московский либертариум. – Режим доступа : http://www.libertarium.ru/1_pt_bankmyth.
278. *Львов Д. С.* Экономика развития / Д. С. Львов. – М. : Экзамен, 2002. – 512 с.
279. *Львовичкін С. В.* Суперечності фінансової теорії і практики в контексті циклічності економічного розвитку / С. В. Львовичкін, В. М. Опарін, В. М. Федосов // *Фінанси України.* – 2011. – № 5. – С. 3–13.
280. *Маевский В.* Взгляд на труды А. Ноткина с позиций сегодняшнего дня (Приложение – Письмо Ноткина А. И. Сталину И. В.) / В. Маевский // *Вопросы экономики.* – 2001. – № 3. – С. 105–116.
281. *Маевский В. И.* Эволюционная теория и макроэкономика / В. И. Маевский // *Вопросы экономики.* – 1997. – № 3. – С. 2741.
282. *Мазуренко В. І.* Світова фінансова криза 2007-2010 рр.: глобальний та національний виміри : монографія / В. І. Мазуренко. – Дніпропетровськ: ПП Видавництво “Нова ідеологія”, 2009. – 216 с.
283. *Макаренко М. І.* Інфляційне таргетування і макроекономічна динаміка: посткризовий аналіз / М. І. Макаренко // *Актуальні проблеми економіки.* – 2012. – № 11(137). – С. 73–79.
284. *Макогон Ю. В.* Украина – МВФ и “двадцатка”: мифы и реали [Электронный ресурс] / Ю. В. Макогон // *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов.* – 2011. – Ч. 1. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_1/index.htm.
285. *Макроекономические тенденции.* Январь 2012 [Электронный ресурс] // *Официальный сайт Внешэкономбанка.* – Режим доступа : <http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/macro/201201.pdf>.
286. *Малкина М. Ю.* К вопросу о показателях достаточности денежной массы и качестве денег в экономике [Электронный ресурс] / М. Ю. Малкина // *Научный вестник Уральской академии государственной службы.* – 2010. – № 1 (09). – Режим доступа : <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/authors/45/>.
287. *Малюта Л.* Інноваційна політика як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національної економіки / Людмила Малюта, Тетяна Лібусь // *Соціально-економічні проблеми і держава.* – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 141–150.
288. *Маматова Т. В.* Формування методологічних засад системної реалізації державного контролю та нагляду [Електронний ресурс] / Т. В. Маматова, С. О. Качанов // *Теоретичні та прикладні питання державотворення : Електронне наукове фахове видання.* – 2008. – № 4. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/trpd/2008-4/index.html>.
289. *Маматова Т.* Тракткування поняття “державний контроль” у сучасному законодавстві України та його уточнення / Т. Маматова // *Вісник державної служби України.* – 2004. – № 1. – С. 23–26.
290. *Манцуров І. Г.* Статистика економічного зростання та конкурентоспроможність країни : монографія / І. Г. Манцуров – К. : КНЕУ, 2006. – 388 с.
291. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии / Карл Маркс ; под ред. Ф. Энгельса. – М. : Политиздат, 1970. – Т. III, кн. III. Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Ч. I-II. I-IV. – 1084 с.
292. *Мартиненко В. М.* Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : монографія / В. М. Мартиненко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2003. – 220 с.

293. *Мартыненко В. В.* Неизвестная политика банка России / В. В. Мартыненко. – М. : ИСПИ РАН. 2004. – 352 с.
294. *Мельник К. К.* Транспарентність як необхідна умова забезпечення ефективності системи комунікацій центрального банку [Електронний ресурс] / К. К. Мельник // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 29. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc%5Fgum/pprbsu/2010_29/10_29_23.pdf.
295. *Мельник М. В.* Ревизия и контроль : учеб. пособие / М. В. Мельник, А. С. Пантелеев, А. Л. Звездин. – М. : ИД ФВК-ПРЕСС, 2003. – 520 с.
296. *Менделеев Д. И.* Заветные мысли / Д. И. Менделеев. – М. : Мысль, 1995. – 413 с.
297. *Менделеев Д. И.* Проблемы экономического развития России / Д. И. Менделеев. – М. : Изд-во социально-экономической л-ры, 1960. – 617 с.
298. *Митрополит Иоанн (Снычев).* Русская симфония [Електронний ресурс] / И. Снычев. – Житомир : Ника, 2003 // Православная библиотека “Золотой Корабль”. – Режим доступа : http://www.golden-ship.ru/load/za_veru_carja_i_otchestvo/russksimf/43-1-0-1435.
299. *Мишкін Ф. С.* Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін ; пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. – К. : Основи, 1998. – 963 с.
300. Міжнародні резерви (станом на кінець періоду, млн дол. США) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45272>.
301. Мічені Нобелем: критик ринку Джозеф Стігліц [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/02/4/269722>.
302. *Мищенко В. І.* Банківський нагляд : навч. посіб. / В. І. Мищенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренева. – К. : Знання, 2004. – 406 с.
303. *Моисеев С. Р.* Денежно-кредитная политика: теория и практика : учеб. пособие / С. Р. Моисеев. – М. : Московская финансово-промышленная академия, 2011. – 784 с. – (Университетская серия).
304. *Мочерний С. В.* Основи економічних знань (2001) [Електронний ресурс] / С. В. Мочерний // Бібліотека економіста: Причини інфляції. – Режим доступа : <http://library.if.ua/book/41/2824.html>.
305. *Мошенський С. З.* Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ / С. З. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 89–98.
306. *Мурычев А. В.* Банковский надзор: каким ему быть? / А. В. Мурычев // Деньги и кредит. – 2007. – № 4. – С. 7–19.
307. Мысли русских патриархов от начала до наших дней. – М. : Сретенский монастырь ; Новая книга ; Ковчег, 1999. – 560 с.
308. *Надрага В.* Вчитися на чужих перемогах [Електронний ресурс] / В. Надрага // Економічна правда. – Режим доступа : <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/03/11/276249/>.
309. Наука и инновационная деятельность в республике беларусь. Статистический сборник [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2011. – Режим доступа : <http://www.belstat.gov.by>.
310. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : Статистичний збірник / відп. за випуск І. В. Калачова. – К. : ДП “Інформаційно-виробничий центр держстату України”, 2012. – 305 с.

311. *Науменкова С. В.* Ринок фінансових послуг [Електронний ресурс] / С. В. Науменкова // Бібліотека українських підручників. – Режим доступу : http://libfree.com/115537744_finarsizarubizhniy_dosvid_organizatsiyi_regulyuvannya_naglyadu_diyalnistyu_finarsovih_poserednikiv.html.
312. *Науменкова С. В.* Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи, Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.
313. Национальные особенности проявления мирового финансового кризиса в постсоветских странах / под общ. ред. Л. Б. Вардомского. – М. : ИЭ РАН, 2010. – 330 с.
314. Національний банк і грошово-кредитна політика : підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 1999. – 368 с.
315. Національний банк оприлюднюватиме інформацію про надані банкам кредити рефінансування на строк більше 30 днів [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14075359.
316. НБУ: Доля проблемних активів достигла 15 % активів українських банків [Електронний ресурс] // Finance. UA: Про гроші. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/tu/~1/2011/04/28/236638>.
317. *Неведимов Д.* Религия Денег или Лекарство от Рыночной экономики [Електронний ресурс] / Д. Неведимов // Большая онлайн библиотека. – Режим доступу : <http://www.e-reading.club/book.php?book=113920>.
318. *Невмержицький Є. В.* Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія. / Є. В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
319. *Невмержицький Є. В.* Корупція як соціально-політичний феномен : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Євген Васильович Невмержицький. – К., 2009. – 34 с.
320. *Нетесова М.* О разграничении функций контроля и надзора в государственном управлении / М. Нетесова // Власть. – 2007. – № 2. – С. 97–101.
321. *Нижник Н.* Принципи та завдання вдосконалення функції контролю в системі державного управління України / Н. Нижник, В. Бакуменко, Ю. Кальниш // Президентський Контроль. – 2004. – № 3(4). – С. 10–16.
322. *Нижник Н.* Контроль у сфері державного управління / Н. Нижник, О. Машков, С. Мосов // Вісник Української Академії державного управління. – 1998. – № 2. – С. 23–31.
323. *Никитина Т. В.* Теория и методология банковского надзора в условиях финансовой глобализации : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.10 “Финансы, денежное обращение и кредит”, спец. 08.00.14 “Мировая экономика” / Т. В. Никитина. – СПб., 2008. – 42 с.
324. Новый курс: реформы в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
325. Новый Центральный банк для новой России [Электронный ресурс] // Центр экономических и финансовых исследований и разработок. – Режим доступу : <http://www.cefir.org/download.php?id=88>.
326. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория).

327. Носов О. Ю. *Грошові системи: становлення та розвиток* : монографія / О. Ю. Носов. – Львів : Від-во Львівської комерційної академії, 2008. – 552 с.
328. Носов О. Ю. Підвищення рівня монетизації української економіки та інфляція / О. Ю. Носов // *Економічний простір*. – 2009. – № 24. – С. 169–175.
329. Облік і аудит : термінологічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Г. О. Партин. – Львів : Центр Європи, 2002. – 671 с.
330. Олейников А. А. *Политическая экономия национального хозяйства* / А. А. Олейников ; отв. ред. О. А. Платонов. – М. : Институт русской цивилизации, 2010. – 1184 с.
331. Оліфер Г. УКБС: “Закон про саморегулівні організації сприятиме діалогу влади і бізнесу” [Електронний ресурс] / Г. Оліфер // ЛІГА:Блоги. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/golifer/article/6885.aspx>.
332. Опарін В. М. *Фінанси (Загальна теорія)* : навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
333. *Організаційно-економічні та правові механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади* : монографія / Р. Л. Брусак, І. О. Дробот, В. С. Загорський [та ін.] ; за заг. ред. П. І. Шевчука, І. Р. Залуцького ; ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 347 с.
334. Орлюк О. П. *Банківське право* : навч. посіб. / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
335. Орлюк Р. П. *Банківська система України. Правові засади організації* / Р. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
336. *Основи економічної теорії: політекономічний аспект* : підручник / Г. Н. Клишко, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко та ін. ; за ред. Г. Н. Клишка, В. П. Нестеренка. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк. ; Знання, 2004. – 743 с.
337. *Основи соціальної концепції Православної Церкви* [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт: Українська православна церква. – Режим доступу : <http://orthodox.org.ua/page/sotsialna-kontseptsiya>.
338. *Основні засади грошово-кредитної політики* [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=60522.
339. *Особенности банковской системы Финляндии* [Электронный ресурс] // Банковское дело: о банках, о кредитах, о процентах, о деньгах и финансах. – Режим доступа : <http://www.banki-delo.ru/2010/03/osobennosti-bankovskoy-sistemy-finnl/>.
340. *Отдадим плохие долги в плохие банки* [Электронный ресурс] // Российский портал торговли проблемными активами. – Режим доступа : http://www.distressed.ru/articles_17.html.
341. Павлов В. В. *Исламские банки в исламском финансовом праве* / В. В. Павлов. – М. : Анкил, 2003. – 256 с.
342. Павлюк А. *Щодо тенденцій та напрямів стимулювання інвестиційної діяльності в Україні в післякризовий період. Аналітична записка* [Електронний ресурс] / А. Павлюк, М. Янович // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/639/>.
343. Пасічник В. В. *Банківський нагляд: правові засади та проблеми здійснення*. *Банківське право* : навч. посіб. / В. В. Пасічник ; за заг. ред. проф. А. О. Селіванова. – К. : Ін Юре, 2000. – 384 с.

344. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл. Общество, экономика, этика в служении Русской Православной Церкви [Электронный ресурс] // Неэкономические грани экономики: непознанное взаимовлияние. Научные и публицистические заметки общественников / рук. междисципл. проекта и науч. ред. О. Т. Богомолов; зам. рук. междисципл. проекта Б. Н. Кузык. – М. : Институт экономических стратегий, 2010. – 800 с. – Режим доступа : <http://www.imepi-eurasia.ru/news.php?id=229#content>.
345. *Переверзев И.* Денег много не бывает [Электронный ресурс] / И. Переверзев, В. Калабин // Эксперт Казахстан. № 9 (350), 5 марта 2012 г. – Режим доступа : <http://expert.ru/kazakhstan/2012/09/deneg-mnogo-ne-byivaet/>.
346. *Петрик О. І.* Шлях до цінової стабільності: світовий досвід і перспективи для України : монографія / О. І. Петрик ; відп. ред. акад. НАНУ В. М. Гесць. – К. : УБС НБУ, 2008. – 369 с.
347. *Петрик О.* Якою має бути організаційна структура банківського нагляду в Україні? / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2009. – № 11. – С. 3–6.
348. *Петрук О. М.* Банківська справа : навч. посіб. / О. М. Петрук ; за заг. ред. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2007. – 466 с.
349. *Пилякина В. С.* Механизм государственно-частного партнерства в банковском проектом финансировании в России / В. С. Пилякина // Современная экономика: проблемы и решения. – 2010. – № 4. – С. 15–22.
350. Підвищення ефективності взаємодії банківського і реального секторів економіки в умовах глобалізації та євроінтеграції : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. – К. : УБС НБУ, 2010. – 482 с.
351. *Плукар Л. А.* Формування системи економічної безпеки банківського сектора регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Любов Андріївна Плукар. – Львів, 2012. – 20 с.
352. *Поважний О. С.* Формування організаційно-економічного механізму державного стимулювання стратегічного розвитку підприємств регіону : монографія / О. С. Поважний [та ін.] ; Донец. держ. ун-т керування [та ін.]. – Луганськ : Ноулджд, 2012. – 142 с.
353. *Поважний О. С.* Розвиток механізму реалізації державної інвестиційної політики України / О. С. Поважний, В. П. Пшенична // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 54–58.
354. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению – Вашингтон, округ Колумбия, США // Международный Валютный Фонд. – 2007. – 312 с.
355. *Поляков В. П.* Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт / В. П. Поляков, Л. А. Московкина. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
356. *Понеділко О. В.* Оптимізація структури банківської системи України [Електронний ресурс] / О. В. Понеділко // Ефективна економіка. – 2011. – № 8. – Режим доступу до журн. : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=644>.
357. Постанова Правління Національного банку України “Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей” від 04.11.2010 р. № 481 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1336-10>.
358. Постанова Правління Національного банку України “Про терміни та можливі обсяги проведення Національним банком України окремих операцій з банками, передбачених у Положенні про регулювання Національним банком України ліквід-

ності банків України, та вимоги щодо забезпечення, що пропонується банками” від 14.11.2006 № 434 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0434500-06/ed20110728>.

359. Постанова Правління Національного банку України про затвердження Положення “Про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків” від 17.11.1997 р. № 380 реєстр. № 486 від 17.11.1997 р. [Електронний ресурс] // Професійна юридична система “Мега-НаУ”. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.3746.1>.

360. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” від 25.01.2012 р. № 231/20544 [Електронний ресурс] // Ліга Закон. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

361. Постанова Правління Національного банку України про затвердження Положення “Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” від 25.01.2012 р. № 23 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

362. Постанова Правління Національного банку України про затвердження Положення “Про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків і Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку України” від 26.10.2007 р. № 395 [Електронний ресурс] // Банковская литература, пособия, учебники. – Режим доступу : <http://bank-book.blogspot.com/2010/02/395.html>.

363. Постанова Правління Національного банку України про затвердження “Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. № 368 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01/page>.

364. *Преподобный Паисий Святогорец*. Слова. Том IV. Семейная жизнь. Часть четвертая. Духовная жизнь [Електронний ресурс] // Азбука веры. – Режим доступу : http://azbyka.ru/otechnik/Paisij_Svjatogorets/semeynaja-zhizn-slova-tom4.

365. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України / Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.

366. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт президента України – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

367. Проект Закону України “Про особливості діяльності санаційного банку” реєстр. № 1154 від 24.12.2012 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://wl.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45241.

368. Проект Закону України “Про особливості діяльності санаційного банку” від 16.07.2015 р. № 2376-а [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://wl.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56061.

369. Проект Закону України “Про підвищення кредитної підтримки пріоритетних галузей економіки” від 29.05.2009 р. № 4579 [Електронний ресурс] // Ліга Закон, Он-лайн сервіси. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_05_29/JF3J700I.html.
370. *Прончатов Е. А.* Банк России как агент экономического развития : монография / Е. А. Прончатов. – Н. Новгород, 2010. – 88 с.
371. Процентні ставки за строковими депозитами, залученими банками у фізичних осіб [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=54032.
372. *Пустовійт Р.* Чинники вдосконалення вітчизняної монетарної політики в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз / Р. Пустовійт // Економіка України. – 2010. – № 8. – С. 63–76.
373. *Райзберг Б. А.* Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – М. : ИНФРА-М., 1999. – 479 с.
374. *Реверчук О.* Банківський сектор та його структура в Україні / О. Реверчук // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – С. 420–424.
375. *Рейнхарт К. М.* На этот раз все будет иначе. Восемь столетий финансового безрассудства / Кармен М. Рейнхарт, Кеннет С. Рогофф ; [пер. с англ. Д. Стороженко]. – М. : Карьера Пресс, 2011. – 528 с.
376. *Рибак С.* Застосування інтеграційних механізмів у фінансовій політиці / С. Рибак, Л. Лазебник // Економіка України. – 2010. – № 5. – С. 46–54.
377. Рішення Ради Національного банку України “Тимчасове положення про зміст, порядок розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням”, затверджене 08.06.2001 р. № 17 [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Rada_Nbu/dodatki/dodat1.html.
378. *Робертс П. К.* Когда долгов больше, чем имущества [Електронний ресурс] / П. К. Робертс // Ежедневное российское общественно-политическое интернет-издание “Русский журнал”. – Режим доступу : <http://www.russ.ru/layout/set/print/Mirovaya-povestka/Kogda-dolgov-bol-she-chem-imuschestva>.
379. Розвиток банківської системи України / за ред. д-ра екон. наук О. І. Барановського. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 584 с.
380. *Розпутенко І. В.* Економічне зростання в Україні: проблеми і здобутки : метод. вказівки / І. В. Розпутенко. – К: К.І.С., 2001. –135 с.
381. *Розпутенко І. В.* Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін. ; за заг. ред. І. Розпутенка. – К. : К.І.С., 2002. – 420 с.
382. Роль государства в финансовом секторе: какой ей быть? Пресс-релиз [Електронний ресурс] // Круглый стол “Роль государства в финансовом секторе: какой ей быть?”, который 4 ноября организовала Лига финансового развития при поддержке “Зеркала недели”. – Режим доступа : <http://www.zn.ua/projects/banki/rol-gosudarstva-v-finsektore/70822/>.
383. *Романишин В. О.* Центральний банк та грошово-кредитна політика : навч. посіб. / В. О. Романишин, Ю. М. Уманців. – К. : Атіка, 2005. – 480 с.
384. *Ротбард М.* Государство и деньги / М. Ротбард ; пер. с англ. и франц. под ред. Гр. Сапова. – Челябинск : Социум, 2003. – 166 с.
385. *Ротбард М.* История денежного обращения и банковского дела в США: с колониального периода до Второй мировой войны / Мюррей Ротбард ; пер. с англ. Б. Пинскера под ред. А. Куряева. – Челябинск : Социум, 2005. – 548 с.

386. *Рубцов В. П.* Державне управління та державні установи : навч. посіб. для дистанційного навчання / В. П. Рубцов, Н. І. Перинська ; за ред. д-ра соціол. наук, проф. Ю. П. Сурміна. – К. : Університет “Україна”, 2008. – 440 с.
387. *Румянцева О.* Смена парадигмы исследования денежной системы: нелинейный поход / О. Румянцева // Банковский Вестник. – 2013. – № 1 (582). – С. 13–19.
388. *Рыкова Л.* Резервы эффективности банковского надзора / Л. Рыкова // Банковский вестник. – 2003. – № 5. – С. 45–47.
389. *Рябинина Л. Н.* Деньги и кредит : учеб. пособие / Л. Н. Рябинина. – К. : Центр учебной литературы, 2008. – 602 с.
390. *Рябинина Л. Н.* Проблемы развития теории современных денег : монография / Л. Н. Рябинина. – К. : УБС НБУ, 2009. – 383 с.
391. *Рябинина Л. М.* Чи є в Україні грошово-кредитна політика? / Л. М. Рябинина // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11 (113). – С. 205–213.
392. *Савлук М. І.* Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; за заг. ред. М. І. Савлука. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
393. *Савченко О.* Нова велика депресія: якою буде майбутня світова валютно-фінансова система [Електронний ресурс] / О. Савченко // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/03/17/185455/>.
394. *Савченко Т. Г.* Банківська система у формуванні та підтриманні рівноважних станів в економіці : монографія / Т. Г. Савченко. – Суми : ДВЗН “УАБС НБУ”, 2012. – 368 с.
395. *Савчук О. П.* Корупція: багатоаспектність явища : навч. посіб. / О. П. Савчук, В. Л. Бабич, В. А. Бабич. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – 68 с.
396. *Садков В.* О целевых ориентирах уровней монетизации экономики и инфляции с позиции конечных результатов развития общества / В. Садков, И. Греков // Общество и экономика. – 2008. – № 5. – С. 3–22.
397. *Салтикова Г.* Вплив процентної політики держави на розвиток реально-го сектора економіки України / Г. Салтикова // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (31). – С. 153–157.
398. *Самарас Н.* НБУ пора ставити на місце [Електронний ресурс] / Н. Самарас // Інтернет-газета “Послезавтра”. – Режим доступу : <http://poslezavtra.com.ua/nbu-pora-stavit-na-mesto/>.
399. Саміт G20: заборона на “валютні війни” і створення Глобальної мережі фінансової безпеки [Електронний ресурс] // NEWSru.ua. Економіка. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/finance/12nov2010/g20.html>.
400. *Свиридов О. Ю.* Банковское дело [Електронний ресурс] / О. Ю. Свиридов // Институт экономики и права Ивана Кушнера. Отделение экономики. Электронные учебники по экономике – Режим доступу : <http://be5.biz/ekonomika/b010/03.htm>.
401. *Свт. Тихон (Белавин).* Послание Святейшего Патриарха Тихона Совету Народных Комиссаров по случаю первой годовщины октябрьской революции. От Святейшего Патриарха Тихона Совету Народных Комиссаров. 13/26 октября 1918 г. [Електронний ресурс] // Азбука веры. Библиотека Святых отцов и Учителей Церкви. – Режим доступу : http://azbyka.ru/otechnik/?Tihon_Belavin/poslanie-patriarhatihona-po-sluchaju-pervoj-godovshhiny-oktjabrskoj-revoljutsii.

402. *Святитель Тихон Задонский*. Об истинном христианстве. Книга 1. Часть 1. О грехах. [Електронний ресурс] // Азбука веры. – Режим доступа : http://azbyka.ru/otechnik/Tihon_Zadonskij/ob_istinnom_hristianstve_kniga1/1_4_8.
403. *Святитель Филарет Московский*. Государственное учение Филарета, митрополита Московского [Електронний ресурс] // Азбука веры. Библиотека Святых отцов и Учителей Церкви. – Режим доступа : http://azbyka.ru/otechnik/?Filaret_Moskovskij/gosudarstvennoe-uchenie.
404. *Святой праведный Иоанн Кронштадский*. Моя жизнь во Христе, или Минуты духовного трезвения и созерцания, благоговейного чувства, душевного исправления и покоя в Боге [Електронний ресурс] // Азбука веры. – Режим доступа : http://azbyka.ru/otechnik/Ioann_Kronshtadtskij/moja_gizn_vo_hryste/2_1.
405. *Сенченко Микола*. Що таке мамонізм? [Електронний ресурс] / М. Сенченко // Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик “Персонал Плюс” № 35 (238) 12–18 вересня 2007 р. – Режим доступа : <http://www.personal-plus.net/238/2485.html>.
406. *Сильвио Гезель*. Естественный экономический порядок [Електронний ресурс] / Сильвио Гезель // E-reading. – Режим доступа : <http://www.e-reading.link/book.php?book=142188>.
407. *Симов'ян С. В.* Колізії чинного законодавства щодо понять “банківський контроль” та “банківський нагляд” [Електронний ресурс] / С. В. Симов'ян // Право і Безпека. – 2010. – № 3 (35). – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_3/index.htm.
408. *Симоненко В.* “Бюджетной системе Украины необходимо глубокое стационарное лечение” (Интервью РБК-Украина 13.04.2010) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Рахункової палати України. – Режим доступа : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/ru/publish/article/16726399>.
409. *Симоненко В.* Адміністративне регулювання – найважливіший фактор реформ / В. Симоненко // Економіка України. – 2010. – № 10. – С. 4–14.
410. *Скаска О. І.* Стратегія розвитку банківського нагляду в Україні / О. І. Скаска, О. М. Сарахман // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 4 (54). – С. 296–298.
411. *Сколотяний Ю.* Час умивати руки. Скільки ще платники податків годуватимуть рекапіталізовані банки? [Електронний ресурс] / Ю. Сколотяний, В. Пасочник // Дзеркало тижня. – 2010. – № 42 (822). 13-19 листопада 2010. – Режим доступа : www.dt.ua/2000/2040/70794.
412. *Смородская П.* Финансовый рынок отмегарегулируют [Электронный ресурс] / П. Смородская // Газета “Коммерсантъ”. – № 39 (4580). – 05.03.2011. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ru/Doc/1596841>.
413. *Сніжко О. В.* Фінансовий розвиток трансформаційних економік: структурно-функціональний аналіз : монографія / О. В. Сніжко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2009. – 815 с.
414. *Сомин Н В.* Христианская экономика: постановка проблемы (Сообщение на XXIII научной конференции ПСТГУ) [Электронный ресурс] / Н В. Сомин // Официальный сайт Русского экономического общества им. Сергея Федоровича Шарапова. – Режим доступа : http://reosh.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=382:-xxiii-&catid=1:jdiscms&Itemid=22.
415. Соціально-економічний розвиток регіону: механізми державного впливу : монографія / кер. авт. кол. д.е.н., доц. О. П. Крайний; авт. кол. : Г. С. Третяк, О. М. Чемерис, І. І. Козак. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 232 с.

416. *Сталин И. В.* Экономические проблемы социализма в СССР / И. В. Сталин. – М. : Госполитиздат, 1952. – 150 с.
417. Становлення доктрини фінансової системи України : монографія / за ред. С. І. Юрія, О. М. Десятнюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 192 с.
418. *Стариков Н.* Кризис: Как это делается / Н. Стариков. – СПб. : Лидер, 2010. – 304 с.
419. Статистика. Фінансовий сектор [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>.
420. Статистична інформація. Наука та інновації. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2012 рр.) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
421. Статті соглашения международного валютного фонда [Электронный ресурс] // Статьи соглашения Международного Валютного Фонда (Устав). – Режим доступа : <http://www.economics.kiev.ua/?id=351&view=article>.
422. *Стігліц Дж.* Глобалізація та її тягар / Дж. Стігліц ; пер. з англ. – К. : Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 252 с.
423. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / О. І. Барановський, В. Г. Барановська, С. О. Бублик та ін. ; за ред. д-ра екон. наук О. І. Барановського ; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 492 с.
424. *Суржинський М.* Поняття і сутність банківського регулювання і банківського нагляду в Україні / М. Суржинський // Юридичний журнал. – 2004. – № 8. – С. 83–93.
425. *Суслов В.* Над прірвою брехні [Електронний ресурс] / В. Суслов // Политком-актуальные новости: Интервью від 11 вересня 2009 р. з головою Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, кандидатом економічних наук, доцентом В. І. Сусловим. – Режим доступу : <http://politcom.org.ua/?p=924>.
426. *Суслова О. М.* Оценка современного этапа развития инновационной экономики России / О. М. Суслова // Сборник статей ежегодной всероссийской с международным участием научно-практической конференции “Актуальные проблемы экономики и управления в современном обществе” : материалы науч.-практ. конф., 17 ноября 2011 г. / под ред. Е. В. Поносовой – Пермь : АНО ВПО “Пермский институт экономики и финансов”, 2011. – С. 282–285.
427. *Сушинський О. І.* Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : монографія / О. І. Сушинський. – Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. – 468 с.
428. *Табачук Г. П.* Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду / Г. П. Табачук, О. Б. Бус // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2 (11). – С. 151–157.
429. *Талапина Э. В.* О правовом статусе саморегулируемых организаций [Электронный ресурс] / Э. В. Талапина // Актуальная правовая информация. – Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/comm/3539/>.
430. *Тарасевич Л. С.* Микроэкономика : учебник / Л. С. Тарасевич, П. И. Гребенников, А. И. Леусский. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт_Издат, 2006. – 374 с.
431. *Тертичка В.* Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : монографія / В. Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 751 с.
432. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2014 рік [Електронний ресурс] // Публікація документів Державної Служби Статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1214_u.htm.

443. Толковый словарь Ожегова С. И. [Электронный ресурс] // Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – М. : Азъ, 1992. – 1857 Кб. – Режим доступа : http://lib.ru/DIC/OZHEGOW/ozhegow_s_q.txt.

444. Трунин П. В. Анализ независимости центральных банков РФ, стран СНГ и Восточной Европы / П. В. Трунин, Д. А. Князев, А. М. Сатдаров. – М. : ИЭПП, 2010. – 76 с.

445. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегия для меняющегося мира / М. Тетчер ; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 495 с.

446. Указ Президента “Про Положення про Міністерство фінансів України” від 08.04.2011 р. № 446/2011 [Електронний ресурс] // Сайт “Законодавство України”. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/446/2011>.

447. Указ Президента “Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” від 12.01.2020 р. № 5/2015 [Електронний ресурс] // Сайт “Законодавство України”. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.

448. Указ Президента України “Про заходи щодо зміцнення банківської системи та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень” від 14.07.2000 р. № 891/2000 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main>.

449. Указ Президента України “Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” від 27.04.2011 р. № 504/2011 [Електронний ресурс] // Сайт “Законодавство України”. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/504/2011>.

440. Указ Президента України “Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку” від 23.11.2011 р. № 1063/2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.radagovua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1063%2F2011>.

441. Указ Президента України “Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг” від 23.11.2011 р. № 1070/2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1070%2F2011>.

442. Указ Президента України “Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України” від 31.05.2011 р. № 634/2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>.

443. Украина. Международные резервы и ликвидность в иностранной валюте [Электронный ресурс] // Официальный сайт Международного валютного фонда. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external>.

444. Україна у цифрах у 2011 році : статистичний збірник / за ред. О. Г. Осаулєнка ; відп. за випуск О. Е. Остапчук. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 251 с.

445. Україна-МВФ. Правова база співробітництва. Технічний меморандум про взаєморозуміння [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40360&cat_id=54623.

446. Українські колектори об'єдналися в асоціацію [Електронний ресурс] // ТСН. ua. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayinski-kolektori-ob-yednalisya-v-asotsiatsiyu.html>.

447. Управління інноваційною діяльністю в умовах глобалізації : монографія / [М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю. Бабаєв та ін.] ; за заг. ред. д.держ. упр., проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2012. – 312 с.

448. *Уэрта де Сото Хесус*. Деньги, банковский кредит и экономические циклы / Хесус Уэрта де Сото ; пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. – Челябинск : Социум, 2008. – 663 с.

449. *Уэрта де Сото Хесус*. “Вы упустили возможность стать страной номер один” [Электронный ресурс] / Хесус Уэрта де Сото // Частный Корреспондент. – Режим доступа : http://www.chaskor.ru/article/hesus_uerta_de_soto_vy_upustili_vozможnost_stat_stranoj_nomer_odin_1195.

450. *Федоренко М. І.* Порівняльна характеристика банківської системи КНР з банківськими системами світу [Електронний ресурс] / М. І. Федоренко // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Електронні наукові фахові видання. Культура народів Причорномор'я : наук. журн. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/147/knp147_104-107.pdf.

451. Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности : монография / под ред. к.е.н., проф. А. Д. Данилова ; Киевский экономический институт менеджмента. – К. : ООО “ДКС центр”, 2010. – 300 с.

452. *Фиолетов Николай*. Очерки христианской апологетики [Электронный ресурс] / Николай Фиолетов // Православная электронная библиотека. – Режим доступа : http://lib.pravmir.ru/library/readbook/2183#part_27629.

453. *Фишер С.* Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи ; пер. с англ. 2-го изд. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 864 с.

454. *Філіпенко Т. В.* Механізм державного управління валютним ринком України : монографія / Т. В. Філіпенко. – Донецьк : ВІК, 2010. – 491 с.

455. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВЗН “УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.

456. Фінансове право України : підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.

457. Фінансовий контроль і аудит: реалії та перспективи розвитку : монографія / Л. М. Івашова, О. М. Гнезділова, Н. Г. Волик ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. – 258 с.

458. *Фредерик Уильям Энгдаль*. Финансовое цунами [Электронный ресурс] / Фредерик Уильям Энгдаль // Секьюритизация активов – последнее танго. – Ч. 4. – Режим доступа : <http://www.warandpeace.ru/ru/exclusive/view/20778/>.

459. *Фридман М.* Монетарная история Соединенных Штатов. 1867–1960 / М. Фридман, А. Шварц ; пер. с англ. – К. : ООО “Ваклер”, 2007. – 880 с.

460. Функціонування банківського сектору та кредитної кооперації: теорія і практика : монографія / І. Г. Брітченко, А. О. Пантелеймоненко, С. П. Прасолова, А. В. Нікітін, М. Б. Чижевська, О. М. Захарченко ; за заг. ред. проф. І. Г. Брітченка. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 152 с.

461. *Хаб'юк Олексій*. Концептуальні основи медіа-економіки : монографія / О. Хаб'юк. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 180 с.

462. *Хаб'юк О.* Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОІППО ; Снятин : ПрутПринт, 2008. – 260 с.

463. *Хакен Г.* Синергетика / Г. Хакен ; пер. с англ. канд. физ.-мат. наук В. И. Емельянова под ред. д-ра физ.-мат. наук, проф. Ю. Л. Климонтовича и д-ра физ.-мат. наук С. М. Осовца. – М. : Мир. – 405 с.
464. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / Т. Д. Косова, О. О. Папаїка, С. Г. Арбузов, О. Р. Циганов, Н. Е. Деева. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
465. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / кол. авт. : А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
466. *Чала Н. Д.* Державне управління економічним розвитком України в глобальному просторі : [монографія] / Н. Д. Чала. – К. : ТОВ “Аграр Медіа Груп”, 2012. – 284 с.
467. Через проблемні кредити стримується відновлення банківського сектора України, стверджує Fitch [Електронний ресурс] // Сайт NEWSru.ua. – Режим доступу : http://palm.newsru.ua/finance/14may2012/fitch_2.html.
468. *Череп А. В.* Банківські операції : навч. посіб. / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – К. : Кондор, 2008. – 410 с.
469. *Черкашина К.* Банківський холдинг: переваги та недоліки для банківського сектора України / К. Черкашина // Вісник НБУ. – 2009. – №1. – С. 42–45.
470. *Черленяк І. І.* Синергетичні моделі оптимізації системи державного управління : монографія / І. І. Черленяк. – Ужгород : Ліра, 2010. – 656 с.
471. *Черничко Т. В.* Основні канали української моделі монетарного трансмісійного механізму / Т. В. Черничко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУУ. – 2008. – Вип. 18.1. – С. 211–216.
472. *Шарапов С. Ф.* Россия будущего / С. В. Шарапов ; [сост., предисл., примеч., именной словарь А. Д. Каплина ; отв. ред. О. А. Платонов]. – М. : Институт русской цивилизации, 2011. – 720 с.
473. *Шарапов С.* Бедность и богатство. Православная этика предпринимательства / С. Шарапов, М. Улыбышева. – М. : Ковчег, 2011. – 320 с.
474. *Шарапов С. Ф.* Избранное / С. Ф. Шарапов ; [сост., автор вступ. ст., коммент. А. В. Репников]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 744 с.
475. *Шашкин П. А.* Вера. Труд. Капитал. Основные постулаты православной экономической этики / П. А. Шашкин. – М. : ИНЭС, 2011. – 16 с.
476. *Швайка Л. А.* Державне регулювання економіки / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
477. *Швайка М. А.* Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення / за заг. ред. О. Овсянікової. – К. : Київський міжнародний університет, 2010. – 760 с.
478. *Швайка М. А.* Стан та шляхи реформування банківської системи України / М. А. Швайка // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 26–30.
479. *Швець Н. Р.* Формування нових правил та принципів банківського нагляду в Україні : монографія / Н. Р. Швець. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 360 с.
480. *Шевчук В. О.* Корупція і/або розвиток? / В. О. Шевчук // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна “Питання політології”. – 2005. – № 702. – С. 47–54.

481. Шевчук О. Державний фінансовий контроль: наукова парадигма / О. Шевчук // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 1. – С. 41–50.
482. Шпачук В. В. Державне управління банківською системою: антикризовий аспект : автореф. дис. ... д-ра держ. упр. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / Віталій Васильович Шпачук. – К., 2012. – 38 с.
483. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 2008. – 456 с.
484. Экономическая теория / под ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича, 3-е изд. – СПб. : Изд. СПбГУЭФ, Изд. “Питер”, 2004. – 544 с.
485. Юхачев С. П. Коррупция как экономические отношения общества : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.01 “Экономическая теория” / Сергей Петрович Юхачев. – Тамбов, 2010. – 44 с.
486. Ягодинцева Нина. Технологии хаоса / Н. Ягодинцева // Наш современник. – 2015. – № 3. – С. 216–225.
487. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики : аналітична доповідь / за ред. І. Бураковського та В. Мовчан. – Х. : Права людини. – 2009. – 74 с.
488. Яременко С. МВФ – ворог України? [Електронний ресурс] / С. Яременко ; Укррудпром. – Режим доступу : http://www.ukrrudprom.com/digest/MVF__vorog_Ukrani.html.
489. Barro R. J. and X. Sala-i-Martin. Economic Growth / R. J. Barro, X. Sala-i-Martin. – Cambridge, MA: MIT Press. – 1998. – 539 p.
490. Combes J. L., Kinda T., Plane P. Capital Flows, Exchange Rate Flexibility, and the Real Exchange Rate [Text] / J. L. Combes, T. Kinda, P. Plane // IMF Working Paper. 2011. No 9.
491. Dymski, Gary A. How To Rebuild the U.S. Financial System: Level the Playing Field and Renew the Social Contract [Text] / G. Dymski, G. Epstein, R. Polin. – Transforming the US Financial System; Equity and Efficiency for the 21st Century. Washington DC: Economic Policy Institute. – P. 101–131.
492. Epstein, Gerald. Alternatives to Inflation Targeting Monetary Policy for Stable and Egalitarian Growth: A Brief Research Summary. [Electron resource]: Political economy research institute. – Режим доступу: <http://www.umass.edu/peri>.
493. Financial risk got ahead of the world's ability to manage it. Matthew Valencia asks if it can be tamed again http [Electron resource]: The Economist. February 13th 2010 – Режим доступу: <http://www.economist.com/surveys/downloadSurveyPDF.cfm?id=15487757&surveyCode=%2577%256f%2572%256c%2564&submit=View+PDF>.
494. Ghosh A. R., Ostry J. D. Choosing an Exchange Rate Regime: A New Look at an Old Question: Should Countries Fix, Float, or Choose Something in between? [Text] / A. R. Ghosh, J. D. Ostry // Finance & Development. 2009. Dec. – P. 38–40.
495. Grilli Vittorio, Donato Masciandaro, and Guido Tabellini. Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries [Text] // Economic Policy. – 1991. – Vol. 13. – P. 341–392.
496. Kovalenko Mikola. The central banks' activity transformation as a factor of solving of integration problems [Text] / M. Kovalenko // A. Na. Fi. P. – 2012. – № 4. – P. 198–207.

497. *Lucas R. E.* On the Mechanics of Economic Development [Text] / R. E. Lucas // Journal of Monetary Economics. – 1988. – Vol. 22. – P. 3–42.
498. *Mullins E.* Secrets of the Federal Reserve [Electron resource]: American patriot friends network. – Режим доступу: <http://www.apfn.org/apfn/reserve.htm>.
499. *Pollin, Robert.* Financial Structures and Egalitarian Economic Policy [Text] / R. Polin. – New Left Review, 2014. – P. 26–61.
500. *Romer P.* Advanced Macroeconomics [Text] / P. Romer. – New York.: McGraw – Hill/Irwin. – 2000. – 672 p.
501. *Romer P.* Endogenous Technological Change [Text] / P. Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – P. 1187–1211.
502. *Romer P.* Increasing Returns and Long Run Growth [Text] / P. Romer // Journal of Political Economy. – 1986. – Vol. 94. – P. 1002–1037.
503. The main functions of the CBRC [Electron resource]: Офіційний сайт China Banking Regulatory Commission – Режим доступу: <http://www.cbrc.gov.cn/english/info/yjhj/index.jsp#>.
504. *Tsangarides Ch.* Crisis and Recovery: Role of the Exchange Rate Regime in Emerging Market Countries [Text] / Ch. Tsangarides // IMF Working Paper. 2010. No 242.
505. *Woflson, Martin.* The Evolution of the Financial System and the Possibilities of Reform [Text] / M. Woflson, G. Dymski, G. Epstein, R. Polin. – Transforming the US Financial System; Equity and Efficiency for the 21st Century. Washington DC: Economic Policy Institute, p. 133–355.

— ДОДАТКИ —

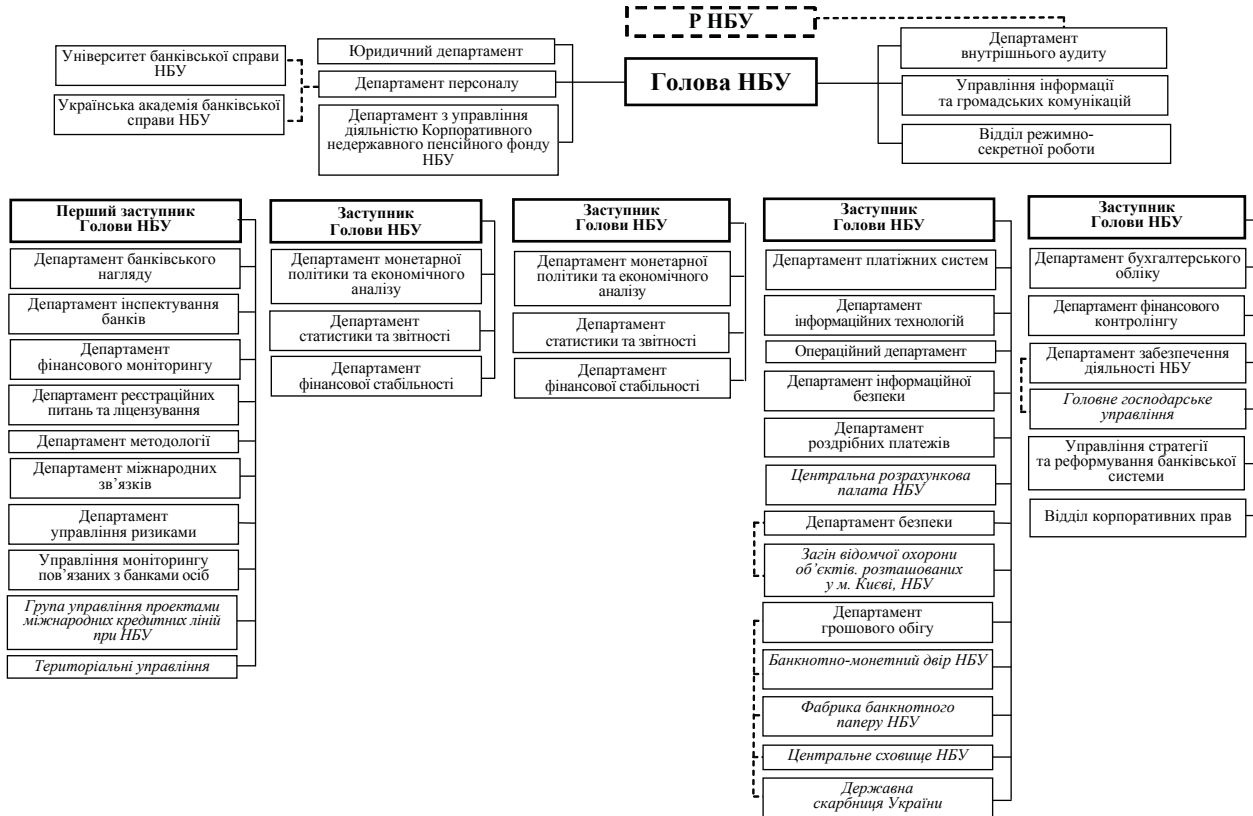
Додаток А

Завдання діяльності
банківських саморегульованих організацій України [46]

<p style="text-align: center;"><i>Основні завдання діяльності банківських СРО</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Асоціація українських банків (107 банків)</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Український Кредитно-Банківський Союз (69 банків)</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Форум провідних міжнародних фінансових інститутів (17 банків)</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Українська національна іпотечна асоціація (19 банків)</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Українська міжбанківська асоціація членів платіжних систем "СМА" (48 банків)</i></p>
Захист прав та інтересів членів асоціації	+	+	+	+*	+*
Координація роботи у сфері спільних інтересів	+	+	+	+*	+*
Співпраця з владою у правовій сфері	+	+	+	+*	+*
Підвищення кваліфікації кадрів асоціації	+	+	+	+*	+*
Підготовка інформаційних матеріалів	+	+	+	+*	+*
Поширення західного досвіду розвитку	-	-	+	-	-
Розробка інструментів іпотечного ринку	-	-	-	+	-
Координація розвитку ринку платіжних карт	-	-	-	-	+

* – у рамках своєї спеціалізації

Структура Національного банку України за станом на 20.07.2015 р.

Додаток В

Основні показники діяльності банків України

№ з/п	Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.07.2015	01.07.2015#
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	180*	163*	139*	129*
1.1	з них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51	40	38
1.1.1	у т. ч. зі 100 % іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19	18	17
2.	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	35.0	36.7	35.8	40.6	41.9	39.5	34.0	32.5	31.1	32.9
	АКТИВИ										
І.	Активи банків	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 302 872	1 249 486
	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 408 688	1 520 817	1 606 922	1 492 087
1.	Готівкові кошти та банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	36 390	28 337	29 425	29 148
2.	Кошти в Національному банку України	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740	47 222	27 554	22 348	20 539
3.	Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	78 106	99 752	123 161	118 911
4.	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	1 010 373	939 670
	з них:										
4.1	кредити, що надані суб'єктам господарювання	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	698 777	802 582	819 045	768 561
4.2	кредити, надані фізичним особам	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	167 773	179 040	167 543	147 633
5.	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1.3	2.3	9.4	11.2	9.6	8.9	7.7	13.5	18.7	17.3
6.	Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	138 287	168 928	180 991	171 638
7.	Резерви за активними операціями банків (з урахуванням резервів за операціями, які обліковуються на позабалансових рахунках)	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319	131 252	204 931	305 489	244 009

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	ПАСИВИ										
П.	Пасиви, усього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 302 872	1 249 486
1.	Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599	148 023	99 483	139 710
1.1	з нього: статутний капітал	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239	180 150	195 180	180 712
2.	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 085 496	1 168 829	1 203 389	1 109 776
	з них:										
2.1	кошти суб'єктів господарювання	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	234 948	261 372	293 291	279 401
2.1.1	з них: строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786	104 722	102 527	94 824	88 868
2.2	кошти фізичних осіб	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	433 726	416 371	406 661	370 789
2.2.1	з них: строкові кошти фізичних осіб	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129	350 779	319 121	302 099	276 908
	<i>Довідково:</i>										
1	Регулятивний капітал	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	109 458	144 401
2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06	18.26	15.60	9.03	13.06
3	Доходи	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	168 888	210 201	119 834	109 760
4	Витрати	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	167 452	263 167	201 808	140 338
5	Результат діяльності	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-81 974	-30 578
6	Рентабельність активів, %	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.12	-4.07	-11.74	-4.65
7	Рентабельність капіталу, %	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	0.81	-30.46	-157.93	-46.77

* з них 1 банк має ліцензію санаційного банку

без неплатоспроможних банків

Додаток Г

Індикатори фінансової стійкості (ІФС) банківського сектора України за 2005–2012 рр. (в процентах, базисних пунктах)

№ з/п	Групи ІФС	Найменування ІФС	на кінець								
			2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Основні ІФС											
1	Достатність капіталу	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів ¹	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,3
2		Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів ¹	11,54	10,84	10,09	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77	13,9
3	Якість активів	Співвідношення недіючих кредитів ² без урахування резервів до капіталу	325,99	352,44	313,82	9,16	31,97	29,17	25,76	36,03	30,7
4		Співвідношення недіючих кредитів ² до сукупних валових кредитів	57,99	59,76	48,12	3,88	13,70	15,27	14,73	19,82	12,9
5	Якість активів	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (частка в сукупних валових кредитах):									
		Резиденти	98,56	98,35	97,54	96,85	96,56	96,29	98,23	98,41	98,7
		Депозитні корпорації	6,67	6,94	9,68	3,77	2,67	3,36	4,71	2,80	2,0
		Інші фінансові корпорації	1,07	1,00	1,22	1,24	1,82	1,70	1,92	1,90	2,1
		Сектор загального державного управління	0,00	0,00	0,00	0,00	0,75	1,12	1,00	0,68	0,6
		Нефінансові корпорації	67,96	59,83	53,61	56,26	60,00	63,53	67,13	71,01	73,5
		Інші сектори-резиденти	22,86	30,58	33,02	35,58	31,32	26,58	23,48	22,01	20,6
6	Фактичний прибуток і прибутковість	Нерезиденти	1,44	1,65	2,46	3,15	3,44	3,71	1,77	1,59	1,3
7		Норма прибутку на активи	1,31	1,34	1,22	0,88	-4,38	-1,40	-0,74	0,44	0,2
8	Структура доходів і витрат	Норма прибутку на капітал	10,37	11,38	10,52	7,29	-32,25	-9,73	-5,01	2,92	1,7
9		Співвідношення процентної маржі до валового доходу	48,36	54,49	55,45	51,16	66,76	65,98	63,07	64,15	58,6
10	Ліквідність	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,99	59,79	60,76	52,95	61,08	61,89	68,26	61,45	65,9
11		Співвідношення ліквідних активів ³ до сукупних активів	18,03	14,28	11,60	9,35	11,45	18,84	18,65	22,15	20,6
12	Чутливість до ринкового ризику	Співвідношення ліквідних активів ⁴ до короткострокових зобов'язань	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28	89,1
		Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	1,41	10,55	13,38	33,10	28,51	21,61	8,41	2,50	6,9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Рекомендовані ІФС											
1	Достатність капіталу	Співвідношення капіталу до активів	11,90	12,47	11,58	12,86	13,10	14,63	14,76	15,03	15,1
2	Якість активів	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів (частка в сукупних валових кредитах):									
		Внутрішня економіка	98,56	98,35	97,54	96,85	96,56	96,29	98,23	98,41	98,7
		Країни з розвинутою економікою	1,07	1,09	2,20	2,85	3,16	3,54	1,60	1,42	1,2
		Інші країни з економікою, що розвивається, включаючи Китай	0,37	0,56	0,27	0,30	0,28	0,17	0,17	0,17	0,1
		Центральна та Східна Європа	0,04	0,02	0,04	0,02	0,02	0,02	0,05	0,08	-
		Співдружність Незалежних Держав та Монголія	0,18	0,26	0,21	0,26	0,24	0,15	0,11	0,07	0,1
		Західна півкуля	0,15	0,28	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,0
3		Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	44,58	50,48	51,45	60,32	52,59	48,23	42,13	37,66	43,3
4	Структура доходів і витрат	Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	7,21	8,25	7,45	16,46	4,45	3,22	5,12	3,71	3,8
5		Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	43,21	47,15	49,10	48,13	40,67	40,73	38,91	41,32	41,0
6	Чутливість до ринкового ризику	Серед між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	683	654	546	816	586	721	567	485	383
7		Серед між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	2 279	830	939	2 753	2 499	1 790	2 900	4 494	6490
8		Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	95,05	74,90	64,86	48,36	45,27	56,01	61,19	69,80	73,3
9		Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	43,47	50,31	49,77	59,04	55,83	51,25	49,76	49,22	34,70
10		Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	202,61	191,44	171,06	187,36	169,21	161,21	164,46	172,91	172,0
11	Ринки нерухомості	Співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів	...	7,61	8,39	11,20	12,82	10,39	8,22	6,85	5,5
12		Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість до сукупних валових кредитів	...	2,39	2,19	2,32	2,29	1,73	1,20	0,88	1,4

¹ Починаючи з даних за I квартал 2008 р. до зважених за ризиком активів включається сукупна відкрита валютна позиція за всіма іноземними валютами та банківськими металами.

² До кінця 2007 р. до недіючих кредитів включалися кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні. З 2008 р. до недіючих кредитів включаються кредити сумнівні та безнадійні, починаючи з IV кварталу 2012 р. – негативно класифіковані кредити за IV та V категорією якості.

³ Дані перераховано з використанням показника ліквідних активів (базових), до яких включаються активи з кінцевим строком погашення до 31 дня, що використовуються для розрахунку нормативу поточної ліквідності. До кінця 2009 р. показник ліквідні активи (базові) включав активи, що використовувалися для розрахунку нормативу миттєвої ліквідності.

⁴ Дані перераховано з використанням показника ліквідних активів (широкий показник). До кінця 2009 р. розрахунки здійснювалися за показником ліквідних активів (широкий показник) з початковим строком погашення. З 2010 р. використовується показник ліквідні активи (широкий показник) із кінцевим строком погашення до 1 року.

Додаток Д
Консолідований баланс НБУ *

Найменування статті балансу	31.12.2000		31.12.2004		31.12.2005	
	Сума, млн грн	Част- ка, %	Сума, млн грн	Част- ка, %	Сума, млн грн	Част- ка, %
Активи						
Кошти та депозити в іноземній валюті	6827	16,0	48588	55,5	78734	63,8
Цінні папери нерезидентів		0,0	4045	4,6	20259	16,4
Авуари в СПЗ	1354	3,2	6	0,0	5	0,0
Монетарне золото	672	1,6	1180	1,3	1393	1,1
Цінні папери в Україні	10126	23,7	6871	7,8	439	0,4
Кредити банкам та іншим позичальникам	11341	26,6	3982	4,5	698	0,6
Внутрішній державний борг		0,0	9780	11,2	9225	7,5
Внески в рахунок квоти МВФ	9714	22,7	11304	12,9	9903	8,0
Основні засоби та нематеріальні активи	1138	2,7	1407	1,6	2147	1,7
Інші активи	1533	3,6	455	0,5	559	0,5
Усього активів	42705	100,0	87618	100,0	123362	100,0
Зобов'язання						
Банкноти та монети в обігу	13364	31,3	45669	52,1	65409	53,0
Кошти банків	4232	9,9	9600	11,0	17783	14,4
Кошти державних та інших установ	979	2,3	5430	6,2	18559	15,0
Зобов'язання з перерахування прибутку до бюджету		0,0	377	0,4	1065	0,9
Депозитні сертифікати, що емітовані НБУ	2	0,0	173	0,2	2427	2,0
Кредити отримані	448	1,0	421	0,5	335	0,3
Зобов'язання перед МВФ	20981	49,1	19869	22,7	15943	12,9
Інші зобов'язання	990	2,3	83	0,1	121	0,1
Усього зобов'язань	40996	96,0	81622	93,2	121642	98,6
Власний капітал	1709	4,0	5996	6,8	1720	1,4
Усього пасивів	42705	100,0	87618	100,0	123362	100,0

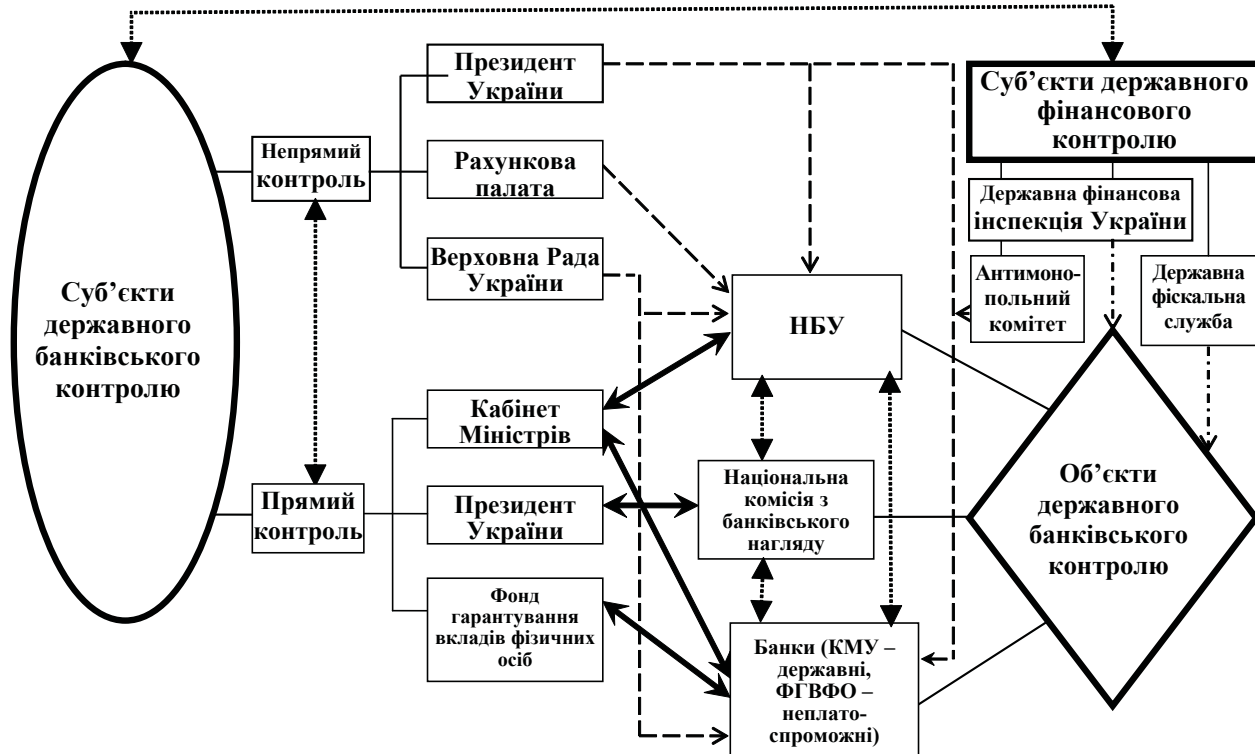
* Джерело: побудовано за даними НБУ.

Продовження додатку Д

31.12.2009		31.12.2010		31.12.2011		31.12.2013		31.12.2014	
Сума, млн грн	Част- ка, %	Сума, млн грн	Част- ка, %	Сума, млн грн	Част- ка, %	Сума, млн грн	Част- ка, %	Сума, млн грн	Част- ка, %
98018	27,0	122400	28,8	101451	23,9	58125	13,9	17338	3,0
111327	30,7	151609	35,7	149331	35,2	100580	24,1	88118	15,3
510	0,1	63	0,0	143	0,0	128	0,0	59	0,0
5434	1,5	7191	1,7	8059	1,9	7893	1,9	14366	2,5
45899	12,6	54879	12,9	75977	17,9	154134	37,0	330774	57,3
73964	20,4	60782	14,3	60326	14,2	66998	16,1	81573	14,1
2751	0,8	2645	0,6	2539	0,6	2268	0,5	2180	0,4
17175	4,7	16823	4,0	16830	4,0	16945	4,1	31344	5,4
6335	1,7	6648	1,6	6589	1,6	7231	1,7	7196	1,2
1768	0,5	2040	0,5	2602	0,6	2693	0,6	4321	0,7
363181	100,0	425080	100,0	423847	100,0	416995	100,0	577269	100,0
170536	47,0	200092	47,1	209565	49,4	261870	62,8	304811	52,8
23359	6,4	26357	6,2	31428	7,4	47432	11,4	28895	5,0
2217	0,6	22173	5,2	12678	3,0	4036	1,0	14648	2,5
	0,0		0,0		0,0	11886	2,9	61803	10,7
3421	0,9	9442	2,2	5529	1,3	3126	0,7	19609	3,4
59	0,0								
66818	18,4	76747	18,1	76811	18,1	31140	7,5	65615	11,4
682	0,2	800	0,2	897	0,2	1361	0,3	1346	0,2
267092	73,5	335611	79,0	336908	79,5	360851	86,5	496727	86,0
96089	26,5	89469	21,0	86939	20,5	56144	13,5	80542	14,0
363181	100,0	425080	100,0	423847	100,0	416995	100,0	577269	100,0

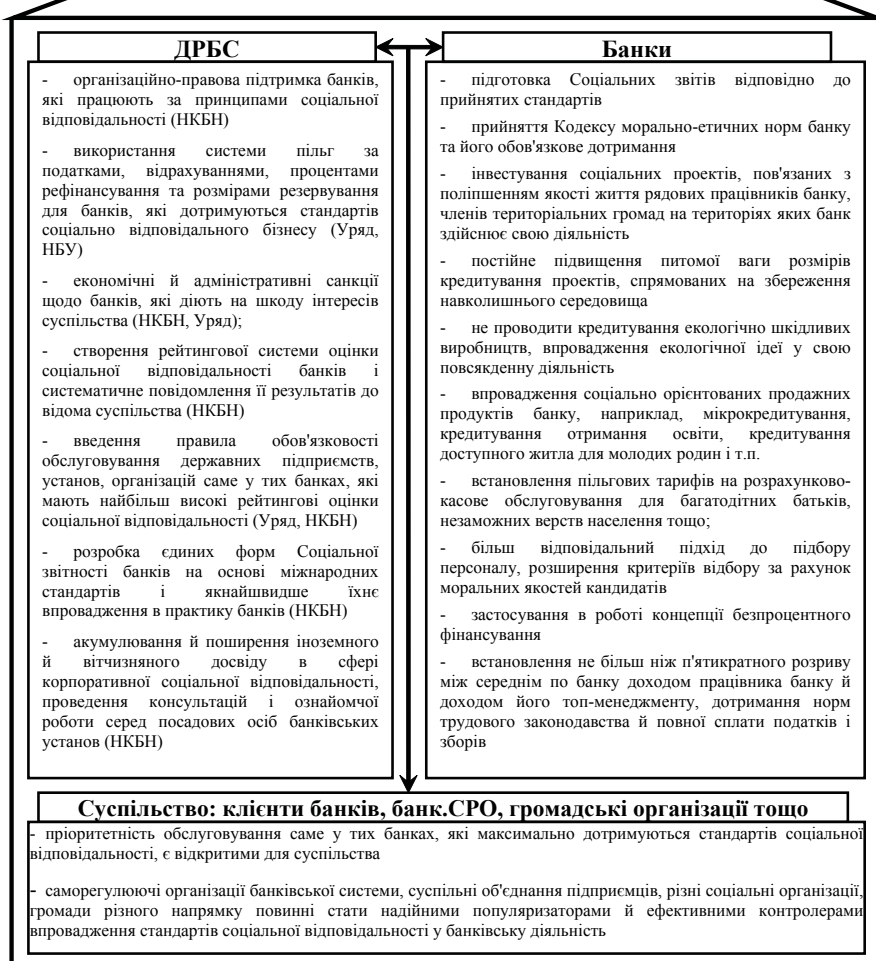
Схема організаційної структури державного банківського контролю у взаємозв'язку із державним фінансовим контролем

Додаток Є

Побудова системи соціальної відповідальності банківського сектора

Система соціальної відповідальності банківського сектора

Дія механізму ДРБС у стимулюванні переходу національної економіки до інноваційно-інвестиційної моделі суспільного відтворення

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ДРБС У ПІДТРИМЦІ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

Адміністративний метод

- введення більш жорстких обмежень на вивіз капіталу за кордон та протидія схемам “легального” відпливу фінансових ресурсів з України
- створення спеціалізованих банків розвитку;
- збільшення обсягу капітальних видатків у держбюджеті для фінансування інноваційних програм через спеціалізовані банки розвитку
- надання банкам методичних рекомендацій щодо фінансування інноваційних проєктів, їх всебічної оцінки з метою врахування рівня ризиків

Комбінований метод

- комплексне протистояння корупції, у тому числі:
  - утворення ретельного контролю за використанням підприємствами інвестицій за цільовим застосуванням, посилення відповідальності у разі нецільового витрачання коштів, забезпечення чіткого контролю за раціональним розподілом і використанням бюджетних коштів та наданням гарантій
- поширення державно-приватного партнерства
- надання державних гарантій під фінансування інноваційних проєктів за ПН

Економічний метод

- установа кредитних стель для державних універсальних банків та спеціалізованих банків розвитку (так, наприклад, не менше 40 % від розміру кредитного портфеля універсальних банків та 90 % спеціалізованих банків розвитку мають формуватися за рахунок фінансування інноваційної діяльності за ПН)
- здійснення операцій рефінансування НБУ відповідно до економічних засад реалізації інноваційних проєктів за ПН
- зменшення ставки рефінансування для банків, які цілеспрямовано фінансують інноваційну діяльність за ПН на рівні 0-2 %
- упровадження рефінансування за підтримки довгострокової ліквідності банків
- звільнення банків від сплати податку на прибуток, отриманого з доходів від фінансування інноваційних проєктів за ПН
- перегляд розмірів резервування для кредитів спрямованих за ПН

Додаток 3

Валовий зовнішній борг України, млн дол. США*

Показники	на 01.01. 2005	на 01.01. 2007	на 01.01. 2008	на 01.01. 2010	нf 01.01. 2011	на 01.01. 2012	на 01.01. 2013	на 01.01. 2014	на 01.01. 2015	на 01.07. 2015
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Сектор загально- го державного управління	10 058	10 924	11 884	17 806	24 982	25 874	27 333	29 922	32 884	35 894
<i>Короткострокові</i>	0	0	0	29	2 053	2 001	62	0	6	4
Боргові цінні папери	0	0	0	29	53	1	62	0	6	4
Кредити	0	0	0	0	2 000	2 000	0	0	0	0
<i>Довгострокові</i>	10 058	10 924	11 884	17 777	22 929	23 873	27 271	29 922	32 878	35 890
Розподіл СПЗ**	0	0	0	1 925	1 891	1 885	1 887	1 897	1 779	1 727
Боргові цінні папери	4 440	6 248	7 414	5 747	9 148	10 047	14 221	19 386	19 334	19 976
Кредити	5 618	4 676	4 470	10 105	11 890	11 941	11 163	8 639	11 765	14 187
Центральний банк	1 695	880	462	6 211	7 512	7 492	4 865	1 775	2 176	6 574
<i>Короткострокові</i>	10	0	0	1	3	5	12	0	0	2 491
Валюга і депозити	5	0	0	1	3	5	12	0	0	2 491
Кредити	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Довгострокові</i>	1 685	880	462	6 210	7 509	7 487	4 853	1 775	2 176	4 083
Розподіл СПЗ**	0	0	0	128	125	125	125	126	118	114
Кредити	1 685	880	462	6 082	7 384	7 362	4 728	1 649	2 058	3 969

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші депозитні корпорації	2 657	14 089	30 949	30 860	28 116	25 193	21 541	22 555	18 752	15 739
<i>Короткострокові</i>	1 647	6 465	11 723	4 621	4 432	5 778	4 248	5 432	5 236	4 164
Валюта і депозити	1 568	5 372	9 969	4 193	4 007	5 686	4 063	4 771	4 677	3 827
Боргові цінні папери	11	98	0	0	0	0	0	0	0	0
Кредити	68	995	1 754	428	425	92	185	661	559	337
<i>Довгострокові</i>	1 010	7 624	19 226	26 239	23 684	19 415	17 293	17 123	13 516	11 575
Валюта і депозити	581	3 751	9 014	19 492	17 806	14 551	12 939	10 288	7 131	5 982
Боргові цінні папери	356	3 304	6 998	4 924	4 672	3 648	3 301	5 082	4 365	3 772
Кредити	73	569	3 214	1 823	1 206	1 216	1 053	1 753	2 020	1 821
Інші сектори	15 678	26 676	33 581	43 441	50 843	59 357	70 441	76 642	63 253	59 027
<i>Короткострокові</i>	8 364	8 364	8 512	11 985	15 190	18 933	21 107	24 310	15 050	13 345
Боргові цінні папери	0	0	0	0	8	440	0	0	0	0
Кредити	471	736	838	525	790	1 500	717	899	995	717
Торгові кредити та аванси***	7 893	7 628	7 674	11 460	14 392	16 993	20 390	23 411	14 055	12 628
<i>Довгострокові</i>	7 314	18 312	25 069	31 456	35 653	40 424	49 334	52 332	48 203	45 682
Боргові цінні папери	990	1 963	2 124	2 472	3 431	4 082	5 251	6 291	4 665	4 486
Кредити	6 324	13 958	21 728	28 789	31 989	36 157	43 743	44 829	41 724	40 153
Торгові кредити та аванси	0	2 391	1 217	195	233	185	340	1 212	1 814	1 043
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	559	1 943	3 079	5 095	5 893	8 320	10 445	11 185	9 243	9 742
<i>в тому числі</i>										
торгові кредити***	0	0	0	0	0	1 200	1 552	2 342	1 175	1 332
Валовий зовнішній борг****	30 647	54 512	79 955	103 413	117 346	126 236	134 625	142 079	126 308	126 976

* Джерело: побудовано за даними НБУ.

** Зобов'язання за розподілом СПЗ, здійсненим Міжнародним валютним фондом у III кварталі 2009 р., відображено за сектором загального державного управління та центральним банком відповідно до напрямів використання коштів.

*** За рекомендаціями місії МВФ з питань статистики зовнішнього сектору обсяги кредиторської заборгованості підприємств з прямими інвестиціями перед прямими інвесторами-нерезидентами перенесено зі статті “Торгові кредити короткострокові інших секторів” до статті “Міжфірмовий борг” починаючи з 2012 року.

**** З початку 2014 р. дані без урахування статистики за Автономною Республікою Крим.

Компанія "Световит" вивчений професіонал в області освітлення. Наша команда спеціалізується на проектуванні, виготовленні та впровадженні світлодіодного обладнання. Ми пропонуємо комплексні рішення по освітленню:

- ☛ АЗС;
  - ☛ вулиць та доріг;
  - ☛ промислових підприємств;
  - ☛ офісів та торговельних приміщень.
- А також:
- ☛ декоративно-художнє освітлення;
  - ☛ світлодіодна реклама.

ВЛАСНЕ ВИРОБНИЦТВО В УКРАЇНІ

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ
СВІТЛОДІОДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

СПІВПРАЦЯ ЗІ СВІТОВИМИ ЛІДЕРАМИ - OSRAM,
SEOUL, CREE, MEAN WELL

СКОРОЧЕННЯ ВИТРАТ НА СПОЖИВАННЯ
ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ДО 80%

Послуги нашої компанії:

- розрахунок та проектування світлодіодного освітлення;
- виготовлення ексклюзивних світлодіодних світильників по вимогам замовника ;
- модернізація системи освітлення "під ключ" на об'єкті замовника;
- переоснащення існуючих енергоємних світильників на світлодіодні в корпус замовника;
- безкоштовне гарантійне обслуговування.

**ГАРАНТІЯ
5 РОКІВ**

**ТЕРМІН СЛУЖБИ
ДО 100000 ГОДИН**

Виробник/постачальник ТОВ «СВЕТОВИТ»
Україна, 63503, м. Харків пр. Маршала Жукова 3-А
Тел. +38(057) 779-72-97, 779-72-90

www.lcd-svu.com

Наукове видання

Микола Миколайович КОВАЛЕНКО

ДЕРЖАВА ТА БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР: РЕАЛІСТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ

Монографія

Видано в авторській редакції

Підписано до друку 31.10.2015. Формат 60x84^{1/16}.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 23,8. Обл.-вид. арк. 19,30. Тираж 300 прим.

Товариство з обмеженою відповідальністю “Тім Пабліш Груп”
61035, Україна, м. Харків, пр-т. Гагаріна, 129
Тел.: (057) 755-38-01
e-mail: tpgtim@gmail.com
www.tpg.in.ua

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничі продукції ДК № 4252 від 29.12.11 р.
Віддруковано у друкарні ТОВ “Тім Пабліш Груп”
Тел.: (057) 755-38-10